

AZƏRBAYCAN DİLİ

Dövlət dili

DƏRSLİK

METODİK VƏSAİT

LAYIHƏ

SAMİRƏ BEKTAŞI
YEGANƏ ABDULLAYEVA

Ümumtəhsil məktəblərinin **5**-ci sinfi üçün

AZƏRBAYCAN DİLİ

(dövlət dili) fənni üzrə dərsliyin

METODİK VƏSAİTİ

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və **derslik@edu.gov.az**
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

ŞƏRQ-QƏRB

LAYİHƏ

Mündəricat

Giriş	3	13-cü dərs. Coğrafi kəşf	85
Məzmun standartları və onların şərhı	5	14-cü dərs. At, övlad və torpaq	87
Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün		15-ci dərs. Mətnlər – 20 Yanvar	90
Azərbaycan dili fənni məzmun standartları	7	16-cı dərs.	93
Mövzuların saatlar üzrə bölgüsü	8	17-ci dərs. 16-cı dərs. KSQ – 2	93
Diagnostik qiymətləndirmədə istifadə		Layihə üzərində iş	96
olunan üsul və vasitəyə nümunə	11		
Müşahidə vərəqinə nümunələr	11		

III bölmə. Mənəvi dəyərlərimiz

I bölmə. Biz kimik

1-ci dərs. Biz günəşin zərrəsiyik	14
2-ci dərs. Biz günəşin zərrəsiyik	18
3-cü dərs. Himnimiz	21
4-cü dərs. Himnimiz	23
5-ci dərs. Məktub	27
6-cı dərs. Mətn	29
7-ci dərs. Mətn	31
8-ci dərs. Mətn	33
9-cu dərs. KSQ – 1	35
10-cu dərs. Mismarın “köməyi”	38
11-ci dərs. Mismarın “köməyi”	41
12-ci dərs. Balacanın böyük dərdi	43
13-cü dərs. Balacanın böyük dərdi	45
14-cü dərs. Dialoq	46
15-ci dərs. Birinci pillə	47
16-cı dərs. Birinci pillə	50
17-ci dərs. Layihə üzərində iş	51
18-ci dərs. KSQ – 2	53

1-ci dərs. Benjamin Franklin	98
2-ci dərs. Benjamin Franklin	99
3-cü dərs. Nənənin məktubu	101
4-cü dərs. Ağacların bəhsi	104
5-ci dərs. Ağacların bəhsi	106
6-cı dərs. Tutuquşu	108
7-ci dərs. Tutuquşu	109
8-ci dərs. Xocalı	111
9-cu dərs. Poçt göyərçinindən “hörümçək toru”na	113
10-cu dərs. Poçt göyərçinindən “hörümçək toru”na	114
11-ci dərs. KSQ – 1	116
12-ci dərs. Qarışqayeyənlər	118
13-cü dərs. Novruz	119
14-cü dərs. Təmənnalı yaxşılıq	121
15-ci dərs. Çiçək – yeddi ləçək	123
16-cı dərs. Tısbağa və ördəklər	124
17-ci dərs. KSQ – 2	127

IV bölmə. İrsimiz

II bölmə. Biz və təbiət

1-ci dərs. Danışır Yer kürəsi	58
2-ci dərs. Danışır Yer kürəsi	62
3-cü dərs. Danışır Yer kürəsi	64
4-cü dərs. Hekayənin yazılması	68
5-ci dərs. Hekayənin yazılması	69
6-cı dərs. Qrayalılar	70
7-ci dərs. Qrayalılar	72
8-ci dərs. KSQ – 1	74
9-cu dərs. Qarışqa adamlar	76
10-cu dərs. Qarışqa adamlar	78
11-ci dərs. Coğrafi kəşf	81
12-ci dərs. Coğrafi kəşf	83

1-ci dərs. Xoşbəxtliyin sirri	130
2-ci dərs. Xoşbəxtliyin sirri	132
3-cü dərs. Azərbaycana gəlsin	133
4-cü dərs. Təbii abidələr məkanı	136
5-ci dərs. Möcüzələr diyarı	138
6-cı dərs. Həsərət	141
7-ci dərs. KSQ – 1	144
8-ci dərs. Azərbaycanın memarlıq muzeyi	146
9-cu dərs. Lerik – uzunömürlülər diyarı	147
10-11-ci dərslər. İfade yazı	150
12-ci dərs. Heydər Əliyev Mərkəzi	152
13-cü dərs. Bakı – daim gəncləşən şəhər	154
14-15-ci dərslər. Layihələr	155
16-cı dərs. KSQ – 2	156

Giriş

Ümumtəhsil məktəblərində ana dilinin tədrisi milli təfəkkürün formalaşmasında mühüm əhəmiyyətə malik olmaqla yanaşı, həm də fənnin əsas məqsədidir. Azərbaycan dilini öyrənən şagirdlər bu dildə məzmun xətləri üzrə (dinləyib-anlama, danışma, oxu, yazı) nitq və yazı vərdişlərinə yiyələnir, fikirlərini şifahi və yazılı şəkildə ifadə etməyi öyrənirlər. Şagirdlər müxtəlif üslublarda olan mətnləri oxumaqla müxtəlif bilik və məlumatlar əldə edir, əldə olunan məlumatın emal edilməsi, təhlili, analiz və sintez edilməsi, dəyərləndirilməsi və s. kimi bacarıqlara yiyələnirlər.

Ümumtəhsil məktəblərinin təlim digər dillərdə olan bölmələrinin 5-ci sinfi üçün hazırlanmış Azərbaycan dili dərsliyi müvafiq fənn üzrə məzmun standartları əsas götürülərək hazırlanmışdır. Dərslikdə müxtəlif mətnlər 4 bölmədə cəmləşmişdir. Məzmun baxımından qruplaşdırılmış mətnlər üzərində məzmun standartlarının reallaşdırılması üçün müxtəlif tapşırıqlar qoyulmuşdur. Bu tapşırıqlar məzmunu mənimsəməyə xidmət etməklə yanaşı, şagirdlərdə şüurlu və ifadəli oxu bacarıqlarının formalaşmasına, zəruri dil qaydalarının öyrənilməsinə, onların lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsinə, öz fikirlərini sərbəst, ardıcıl və aydın ifadə etməyə yardımçı olur.

Rabitəli mətnlər, təqdimatlar hazırlamaq üçün dərslikdə şagirdlərə müxtəlif planlar təqdim olunmuş və istiqamətlər verilmişdir.

Dərslikdə bəzi mətnlərə ad verilməmişdir. Bu şagirdə tapşırıq kimi verilmişdir. Bu tipli tapşırıqlar şagirdə oxuduğundan nəticə çıxarmağa, onları ümumiləşdirib bir anlayışla ifadə etməyə imkan verir.

Dərslikdə şagirdlərə şəkillər üzərində iş aparmaq təklif olunur. Şəkillərin təhlili, mətnin məzmununa uyğunluğu, rəsm və ya foto olması, rəng çalarları, şəkillər vasitəsilə çatdırılan fikrin müəyyən edilməsi onlarda təsviretmə, əlaqələndirmə, müqayisəetmə kimi bacarıqların formalaşdırılmasına xidmət edir.

Dərslikdə həmçinin şagirdlərin özlərini qiymətləndirməsi, öz davranışlarına, baxışlarına münasibət bildirməsi, təhlil etməsi üçün tapşırıqlar verilmişdir. Fərdi qaydada icrası daha məqsəddə müvafiq olan bu tapşırıqlar şagirdə sadə şəkildə özünü təhlil və tədqiq etməyə imkan verir.

Dərsliyin komponentləri və strukturu

Azərbaycan dili dərslik komplektinə daxildir:

1. Dərslik

2. Müəllim üçün metodik vəsait.

Dərslik 4 bölmədən ibarətdir:

I bölmə – “Biz kimik?”

II bölmə – “Biz və təbiət”

III bölmə – “Mənəvi dəyərlərimiz”

IV bölmə – “İrsimiz”.

I və II bölmə I yarımil, III və IV bölmələr isə II yarımil üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Hər bölmənin əvvəlində şagirdlərə bölmədə öyrənilən mətnləri ümumiləşdirən müəyyən suallar verilir. Bu suallar bir növ diaqnostik xarakter daşıyır. Şagirdlər həmin sualları cavablandırırlar. Bölmədəki mətnlər öyrəniləndikcə şagirdlərin mövzu ilə bağlı bilikləri dərinləşdirilir, bölmənin sonunda mövzu ilə bağlı şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir və yekunlaşdırılır. Bu, şagirdə həm də layihə kimi təqdim olunmuşdur. Qısamüddətli bu tipli layihələr şagirdlərdə öyrənilən məlumatın emal edilməsi, sistemləşdirilməsi, yekunlaşdırılması və təqdim edilməsi kimi bacarıqların formalaşdırılır.

I bölmədə şagird özünə dair araşdırma aparır, kim olduğunu, malik olduğu müsbət və mənfi xüsusiyyətləri araşdırır ("Biz günəşin zərrəsiyik"), insan kimi, layiqli vətəndaş kimi formalaşmasında ailəsinin (Mətn (səh. 20), "Mismarın köməyi") və məktəbin, müəllimin ("Birinci pillə", "Balacanın böyük dərdi") rolunu müəyyənləşdirir, "İnsan olmaq nə deməkdir? sualına cavab axtarır, həm ailədə, həm də məktəbdə riayət etməli olduğu hüquq və vəzifələrini öyrənir.

Bu araşdırmaları aparmaq üçün müəllim şagirdi istiqamətləndirir, resurslar təqdim edir, şagirdi yaş səviyyəsinə uyğun təqdimatlar hazırlamağa, fikrini sadə və anlaşıqlı cümlələrlə ifadə etməyə sövq edir.

Birinci bölmədə təqdim olunan mətnlər tədris prosesində şəxələndirilir, uyğun mövzularla əlaqələndirilir, tarixi hadisələrə keçid edilir. Məsələn, "Biz günəşin zərrəsiyik" mətni tədris olunarkən şagird təkcə özünə, öz xüsusiyyətlərinə deyil, həm də tarixi hadisələrə münasibət bildirir. Belə ki *vətəndaş* kimi özünü qiymətləndirərkən müəllimin yönəldici sualları əsasında vətəndaşı olduğu ölkə, onun atributları haqqında fikirlər bildirir, 18 Sentyabr Milli Musiqi Günü haqqında məlumat əldə edir. Sülhü təbliğ edən edən mətnlə tanış olub dialoqu tamamlayarkən 21 Sentyabr Beynəlxalq Sülh Günü haqqında informasiya ilə tanış olur, tarixə müraciət edir. Sara xatunun fəaliyyəti ilə bağlı mətni oxuyur, hadisələri əlaqələndirir. Şagirdin əsgərə yazdığı məktubda ("Məktub" mətni) sülhlə bağlı arzuları, xoşbəxt yaşamaq istəyi səsləndirilir, özünə məktub yazmağın yolları öyrədilir.

"Çörək" (*Dərslikdə bu mətnə ad verilməmişdir, şagird müəyyənləşdirilməlidir.*) mətnində ananın övlada verdiyi tərbiyə təbliğ olunur, ana övladına tərbiyə verməklə, onu təhsil almağa istiqamətləndirməklə yanaşı, zəhmətin faydaları barədə danışır və zəhmət anlayışını "çörək bişirmək" üzərindən izah edir. Mətndən sonra şagirdləri "Çörəyin hazırlanması" ilə bağlı tədqiqata yönəldir, şagirdlərə açar sözlərdən istifadə etməklə mətn hazırlaşmağı tapşırır. Atanın övlada verdiyi tərbiyə ilə ("Mismarın köməyi") şagird hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirməyə və qruplaşdırmağa sövq edilir. Övladın tərbiyəsində ata və ananın verdiyi tərbiyənin əhəmiyyətini vurğulayan mətnlərdən sonra müəllimin, məktəbin şagirdə verdiyi təlim-tərbiyə, şagirdin cəmiyyətə hazırlanması, müəllimin şagirdlərdə formalaşdırdığı özünəinam, özünəgüvən kimi vacib xüsusiyyətləri aşılaman mətnlər tədris olunur.

Bölmədə dinləmə mətnləri üzərində iş aparmaq üçün suallar verilmiş, dinləmə mətnləri isə MMV-də cari planlaşdırma nümunələrinin tərkibində yer almışdır.

Mətnlərdən sonra 4 məzmun xətti üzrə standartları reallaşdıran tapşırıqlar verilmişdir. Orfoqrafiya və orfoepiya ilə bağlı tapşırıqlar mətnin oxusundan əvvəl və ya oxu zamanı icra edilə bilər. Oxudan sonra mətnin məzmununu mənimsəmək üçün sual və tapşırıqlardan, lüğət tərkibi üzərində iş aparmaq üçün tapşırıqlardan istifadə olunur.

Tapşırıqların bir qisminə şagirdə nümunələr təqdim olunur. Şagirdə izah olunmalıdır ki, təqdim olunan söz, söz birləşmələri, cümlə, fikir və s. ona yalnız nümunə kimi verilir. Şagirdlər tapşırıqın icrasına öz düşüncələrinə, təxəyyüllərinə uyğun yanaşa bilərlər.

Bir çox tapşırıqların izahı cari planlaşdırma nümunələrində verilmişdir.

Yazı məzmun xəttini reallaşdırmaq üçün I bölmədə məktubun yazılması qaydası (4.1.4), dialoqlarda, mətnlərdə, xitablardan və həmcins üzlərdən sonra durğu işarələrinin işlənməsi (4.1.3.) qaydaları və qaydalara müvafiq tapşırıqlar verilmişdir.

I bölmədə müəllimlərə iki Kiçik Summativ Qiymətləndirmə nümunəsi təqdim olunur.

II bölmədə də eyni prinsip, eyni yanaşma gözlənilmişdir. Şagird bu bölmədə təbiət, hava, su, ümumiyyətlə, ekosistemin qorunması, təbiət və insan cəmiyyətlərinin qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı tədqiqat aparır, təkliflər verir, müzakirə olunan mövzularla bağlı mülahizələrini bildirir, şagirdlər təbiətin qorunması ilə bağlı araşdırma aparır.

Mətnlərin məzmun baxımından biri digərinə başlanğıc verir. Təbiət hadisələri fonunda tarixi hadisələrə (31 Dekabr – Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü, 20 Yanvar – Ümumxalq Hüzn Günü) istiqamət verilir, şagirdlər birlik, həmrəylik anlayışları ilə tanış olur.

"Üç səyahət" mətni vasitəsilə şagirdlər epidemiya və pandemiya dövründə davranış, şəxsi gigiyena və digər bu kimi məsələlər haqqında məlumatlandırılır, tədqiqata cəlb edilir. 66-cı

səhifədəki 3-cü tapşırıq şagirdlərdə toplanmış məlumatlar içərisindən lazım olan informasiyanın seçilməsi bacarığını formalaşdırmağa yardım edir.

Yazı məzmun xəttini reallaşdırmaq üçün II bölmədə hekayənin yazılması (4.1.1), elanın hazırlanması (4.1.4), mürəkkəb sözlərin yazılış qaydaları (4.1.3.) və qaydalara müvafiq tapşırıqlar yer almışdır. Hekayə yazmaq üçün dərslikdə plan və istiqamət verilmişdir. Yazılan hekayələrin çox sadə, yığcam olması üçün şagirdə istiqamət və lazımi göstərişlər verilməlidir.

Ayrı yazılan mürəkkəb sözlərə nümunə verilsə də, onlar ayrıca izah olunmamışdır. Söz birləşmələri haqqında şagirdlər məlumatlı olmadığı və söz birləşmələri ilə ayrı yazılan mürəkkəb sözləri fərqləndirmək onların yaş səviyyəsinə uyğun gəlmədiyini üçün bu mövzunun yuxarı siniflərdə tədrisi nəzərdə tutulmuşdur.

II bölmədə müəllimlərə iki Kiçik Summativ Qiymətləndirmə nümunəsi təqdim olunmuşdur.

III bölmədə şagird “*Yaxşı nədir?*”, “*Pis nədir?*” sualları ətrafında düşünür, araşdırma aparır. Burada verilmiş mətnlər vasitəsilə suallarına cavab tapır, cəmiyyətdə yaşamaq və faydalı olmaq üçün lazım olan xüsusiyyətlərə yiyələnir. Bu, müxtəlif tapşırıqlar vasitəsilə həyata keçirilir. Bu bölmədə şagirdlərlə sorğu keçirmək təklif olunur. Sorğunu müəllimin rəhbərliyi və nəzarəti altında şagirdlər həm məktəbdə, həm də öz həmyaşıdları arasında keçirə bilərlər. Bu, şagirdlərdə tədqiqatçılıq, müxtəlif mənbələrdən məlumatların toplanması, onların emal edilməsi, ümumiləşdirilməsi və qərarvermə kimi bacarıqlar formalaşdırır.

IV bölmədə şagird doğma vətəninə səyahətə çıxır, onun tarixi, mədəniyyəti ilə tanış olur, əldə etdiyi məlumatlar əsasında yığcam təqdimatlar edir. Təqdimatları əsasında təklif olunan layihəni hazırlayır.

Bölmədə bəzi mətnlərdə bölgənin adı verilməmiş, bu, şagirdin öhdəsinə buraxılmışdır. Məsələn, “Azərbaycanın memarlıq muzeyi” mətnində Naxçıvandakı tarixi abidələrin şəkilləri, Naxçıvanın adı çəkilmədən bu ərazi haqqında yığcam məlumat verilmişdir.

Şagirdlər 3-4-cü siniflər “Həyat bilgisi”, “Təsviri incəsənət”; 5-ci sinifdə “Azərbaycan tarixi” fənni vasitəsilə Möminə xatun, Qarabağlar türbəsi haqqında məlumat əldə etmişlər. Həmin şəkillər söhbətin hansı bölgədən getdiyini onlara xatırladacaqdır.

Bu bölmədə şagird təqdimat hazırlayarkən, inşa yazarkən əvvəlki bölmələrdə öyrəndikləri qrammatik qaydaları və durğu işarələrini tətbiq edir.

Həmin layihələrin məktəbdə sərgisi və təqdimatı keçirilsə, məqsədamüvafiq olar.

Məzmun standartları və onların şərh

Dinləmə şifahi nitqin eşidilməsi və qavranılmasıdır. Şagird mövzu ilə bağlı müxtəlif mənbələrdən məlumatı dinləyir, lazım olan informasiyanı seçir, qeydlər aparır. Dinlədiyi mətnə əsas fikri, lazım olan faktları seçməyi bacarır, həmin fikir və faktlar ətrafında mülahizələr yürüdü.

Müəllim dərslikdə dinləmə mətnləri üzrə təqdim olunmuş sualların cavablandırılması üçün şagirdə mətni dinləyərkən diqqətli olmağı tövsiyə etməlidir.

Dinləmə mətnləri üzərində işləyərkən şagird aşağıdakıları bacarmalıdır:

- dinlədiyi mətnin məzmununu izah edir;
- mətnin məzmununa münasibət bildirir;
- mətndəki əsas fikri müəyyən edir;
- mətndəki hadisələrə münasibət bildirir;
- mətndəki obrazlara münasibət bildirir;
- sözlərin düzgün tələffüzünə diqqət yetirir;
- mətnlə bağlı faktoloji suallara cavab verir;
- mətndən lazım olan faktları seçir;
- mətndən açar sözləri seçir.
- mətndəki söz, ifadə və cümlələrin mənasını izah edir.

LAYİHƏ

Danışma nitq fəaliyyətidir. Şagird müzakirə olunan mövzu ilə bağlı fikirlərini bildirir, nitqini qurur. Danışma həm dinləmə, həm də oxu mətnlərindən sonra həyata keçirilir. Danışma bacarığı sinifdə müzakirələr zamanı formalaşır. Şagirdin fikir bildirməsi, fikirlərini ifadə etməsi üçün müəllim şagird üçün lazımı dəstəkləyici mühit yaratmalıdır.

Dərslərdə şagirdin müzakirə olunan mövzu ilə bağlı danışması, problemi müəyyənləşdirilməsi, problemə münasibət bildirməsi, təkliflər verməsi üçün kifayət qədər tapşırıq modelləri vardır.

Danışmanı reallaşdırmaq üçün dərslərdə şəkillər və onlar üzərində işləmək üçün suallar verilmişdir. Müəllim uyğun bildiyi digər şəkillərdən də istifadə edə bilər.

Danışma zamanı şagird aşağıdakıları bacarmalıdır:

- sait və samitləri düzgün tələffüz edir;
- jest və mimikalardan nitqinə uyğun istifadə edir;
- şəkilləri təsvir edir;
- şəkillər əsasında dialoq və mətn qurur;
- mövzu ilə bağlı fikirlərini bildirir;
- fikirlərini bildirmək üçün zəruri sözlərdən istifadə edir;
- mövzu ilə bağlı cümlə (cümlələr) qurur;
- müşahidə etdiyi əşya və hadisələri şifahi təsvir edir;
- cümlələr əsasında rabitəli mətn tərtib edir;
- çatdırmaq istədiyi əsas fikri müəyyən edir;
- obrazlara münasibət bildirir;
- hadisələrin sonluğunu fərqli təqdim etmək üçün təkliflər verir;
- dinlədiyi və ya oxuduğu mətnin məzmununu danışır.

Oxu müxtəlif üslubda olan mətnlərin şüurlu, düzgün və ifadəli oxusunun təşkil edilməsidir. Oxu söz ehtiyatını artırmaqla yanaşı, şagirdlərin nitqini, özünüifadə bacarıqlarını (*şifahi və yazılı şəkildə*) inkişaf etdirir. Oxu düzgün, sürətli və ifadəli oxu vərdisləri formalaşdırır, fakt və hadisələri müəyyən etmək, onları qruplaşdırmaq, müqayisə etmək və s. üçün şərait yaradır. Oxu mətnləri üzərində tapşırıqlar oxudan əvvəl, oxu zamanı və oxudan sonra icra edilir.

Oxudan əvvəl şagird mətnin adına münasibət bildirir, onu adlandırır, mətnə nədən və ya kimdən danışılacağı barədə fikir yürüdür, mülahizələrini bildirir, mətnlə bağlı orfoqrafik və orfoepik tapşırıqları icra edir. Hadisələri proqnozlaşdırır, hadisələrin necə davam edəcəyi barədə öz mülahizələrini bildirir və s.

Oxu zamanı mətni düzgün, şüurlu, sürətli və ifadəli oxumağı bacarır, mətnə uyğun şəkillər üzərində danışır, şəklın məzmunu uyğunluğunu müəyyən edir, mətnlə bağlı sualları cavablandırır.

Oxudan sonra mətnin məzmununun hansı səviyyədə mənimsənildiyini (*obrazlar, əsas fikir və s.*) öyrənmək üçün sual və tapşırıqlar üzərində iş aparılır, mətnin sonuna yaradıcı yanaşır.

Yazı vasitəsilə şagirdlər digər məzmun xətləri reallaşarkən əldə etdiyi, öyrəndiyi məlumatları müxtəlif mətn formaları şəklində təqdim edir, araşdırmaları və tədqiqatları əsasında təqdimatlar hazırlayır.

Yazı zamanı şagird aşağıdakıları bacarmalıdır:

- sözləri düzgün yazır;
- sözlərin mənasına bələd olaraq onlardan düzgün istifadə edir;
- cümlələri qurur;
- cümlələr əsasında kiçik mətnlər tərtib edir;
- düzgün işarələrindən düzgün istifadə edir;
- zəruri dil qaydalarını bilir;
- elan və məktub yazır;
- mətn formalarını fərqləndirir;
- müxtəlif formalarda mətn hazırlayır;
- mətn hazırlamaq üçün plan tərtib edir.

Bu bacarıqlara yiyələnən şagird sadə, yaş səviyyəsinə uyğun şəkildə müxtəlif formada mətn hazırlamağı, hadisələrə münasibət bildirməyi, obyekt və anlayışları təsvir etməyi və s. bacarır.

Dərslərdə müxtəlif mətn formalarının, təqdimatların hazırlanması üçün plan və istiqamətlər verilmişdir.

Dil qaydaları. Dərslərdə dil qaydaları 4.1.3 standartı əsas götürülərək verilmişdir. Dil qaydaları təqdim edilərkən sözlərin orfoepiyası, orfoqrafiyası, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydaları, cümlələrin sonunda və dialoqlarda durğu işarələrinin işlənməsi nəzərə alınmışdır.

Orfoepik tapşırıqlar dərslərdə mətnlərdən əvvəl verilmişdir. Mətnin oxusundan əvvəl müəllim həmin sözlərin tələffüzü üzərində iş aparır, tələffüz qaydalarını izah edir. Oxu zamanı həmin səsələrin şagirdlər tərəfindən düzgün tələffüzü diqqətdə saxlanılır.

Orfoqrafik tapşırıqlar da orfoepik tapşırıqlar kimi oxudan əvvəl icra edilir. Müəllimin seçimi əsasında tapşırıq müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər.

1. Mətnin oxusuna başlamamışdan əvvəl təklif olunan sözlərin düzgün yazılışı üzərində iş aparır. 2-3 dəqiqə müddətində həmin tapşırıqların icrası mümkündür.

2. Müəllim həmin sözləri lövhəyə yazır və düzgün yazılış şagirdlər tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Morfologiya bölməsindən mürəkkəb sözlərin yazılış qaydaları, sintaksis bölməsindən isə cümlələrin sonunda durğu işarələrindən istifadə qaydaları və müvafiq tapşırıqlar təqdim olunur.

Dərslərdə 3 bölmədə dil qaydaları təqdim olunmuş, 4-cü bölmədə tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur.

4.1.4 standartında nəzərdə tutulan məktubun yazılması I bölmədə, elanın yazılması II bölmədə verilmişdir.

Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə məzmun standartları

5-ci sinfin sonunda şagird:

- dinlədiyi mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir;
- nitq prosesində danışmaq səsələrini düzgün tələffüz edir, jest və mimikalardan məqsəduyğun istifadə edir;
- deyəcəyi əsas fikri müəyyənləşdirir və mülahizələrini bildirir;
- mətndə tanış olmadığı sözlərin mənasını lüğətlərdən istifadə etməklə müəyyənləşdirir, orfoepik qaydalara uyğun oxuyur;
- mətndəki əsas fikrə uyğun fakt və hadisələri müəyyənləşdirir;
- müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir;
- sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına, cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələri qaydalarına əməl edir;
- müxtəlif əməli yazılar (əlan, məktub) yazır.

1. Dinləyib-anlama

1.1. Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir.

1.1.1. Suallara cavab verir

1.1.2. Dinlədiyi mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.

2. Danışma

2.1. Şifahi nitq bacarıqları nümayiş etdirir.

2.1.1. Nitq prosesində sait və samitləri düzgün tələffüz edir.

2.1.2. Nitq prosesində jest və mimikalardan istifadə edir.

2.1.3. Müzakirə olunan mövzu ilə bağlı mülahizələrini bildirir.

2.1.4. Deyəcəyi əsas fikri müəyyənləşdirir.

LAYİHƏ

3. Oxu

3.1. *Mətni mənimsədiyini nümayiş etdirir.*

3.1.1. Mətnə tanış olmadığı sözlərin mənasını lüğətlərdən istifadə etməklə müəyyən-ləşdirir.

3.1.2. Mətndəki sözləri orfoepik qaydalara uyğun oxuyur.

3.1.3. Mətndəki əsas fikrə uyğun fakt və hadisələri müəyyən-ləşdirir.

4. Yazı

4.1. *Rəhbətli yazı vərdişlərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir.*

4.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, hekayə) fərqləndirir.

4.1.2. Topladığı fakt və məlumatlara əsasən plan tərtib edir.

4.1.3. Səit və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına, cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

4.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (əlan, məktub) yazır.

Mövzuların saatlar üzrə bölgüsü

Dərsləkdə verilmiş tədris materialları 34 həftə 68 saat üçün nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan dili həftədə 2 saat tədris olunur

İllik planlaşdırma nümunəsi

I bölmə. Biz kimik?

	Standartlar	Mövzular	Saat	Tarix
1.	1.1.2., 2.1.2., 2.1.3.	Biz günəşin zərrəsiyik	1	
2.	2.1.3., 2.1.4. 3.1.1	Biz günəşin zərrəsiyik	1	
3	1.1.2., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.3.	Himnimiz	1	
4	2.1.3., 2.1.4., 3.1.3.	Himnimiz	1	
5	2.1.3., 3.1.2., 4.1.4.	Məktub	1	
6	2.1.3., 3.1.2., 4.1.3.	Mətn	1	
7	2.1.2., 3.1.1., 4.1.1.	Mətn	1	
8	2.1.3., 4.1.1.	Mətn	1	
9	3.1.1., 3.1.3., 4.1.3., 4.1.4.	Kiçik Summativ Qiymətləndirmə	1	
10	1.1.1., 1.1.2., 3.1.1., 3.1.2.,	Mismarın "köməyi"	1	
11	2.1.3., 2.1.4.	Mismarın "köməyi"	1	
12	2.1.1., 2.1.3., 3.1.1., 3.1.2., 4.1.3	"Balacanın böyük dərdi"	1	
13	2.1.4., 4.1.3.	"Balacanın böyük dərdi"		
14	2.1.3., 4.1.3.	Dialoq (tərtib edilməsi)		
15	1.1.2., 2.1.2., 2.1.3., 3.1.1.	Birinci pillə		

16	2.1.3., 2.1.4. 4.1.1	Birinci pillə	1	
17	2.1.1., 2.1.3., 4.1.2.	Layihə üzərində iş (bölməyə yekun)	1	
18	3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 4.1.3.	KSQ	1	

II bölmə. Biz və təbiət

	Standartlar	Mövzular	Saat	Tarix
1	1.1.1., 2.1.3., 3.1.2., 3.1.3	Danışır Yer kürəsi	1	
2	2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.1.	Danışır Yer kürəsi	1	
3	1.1.1., 2.1.3., 4.1.1.	Danışır Yer kürəsi	1	
4	2.1.3., 3.1.3.	Hekayənin yazılması	1	
5	4.1.1.	Hekayənin yazılması	1	
6	2.1.1., 2.1.3., 3.1.2., 4.1.1.	Qrayalılar	1	
7	3.1.1., 4.1.3.	Qrayalılar	1	
8	3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 4.1.3	Kiçik Summativ Qiymətləndirmə	1	
9	2.1.3., 2.1.4., 3.1.2., 4.1.1.	Qarışqa adamlar	1	
10	1.1.2., 3.1.3., 4.1.3., 4.1.4.	Qarışqa adamlar	1	
11	2.1.3., 3.1.1., 3.1.3., 4.1.1.	Üç səyahət	1	
12	1.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 4.1.1.	Üç səyahət	1	
13	2.1.2., 2.1.3., 4.1.1.	Üç səyahət	1	
14	1.1.2., 2.1.2., 3.1.3., 4.1.2.	At, övlad, torpaq	1	
15	1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 3.1.3., 4.1.1.	20 Yanvar – Hüzün Günü	1	
16	2.1.1., 2.1.3., 4.1.2.	Layihə üzərində iş	1	
17	3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 4.1.3	KSQ	1	

III bölmə. Mənəvi dəyərlərimiz

	Standartlar	Mövzular	Saat	Tarix
1	2.1.2., 2.1.3., 3.1.1, 3.1.2., 4.1.2.	Benjamin Franklin	1	
2	1.1.1., 2.1.3., 4.1.2.	Sorğunun keçirilməsi	1	
3	2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.1.	Nənənin məktubu	1	
4	2.1.2., 2.1.3., 2.1.4., 4.1.2.	Ağacların bəhsi	1	
5	1.1.2., 2.1.2., 2.1.3., 3.1.1.	Ağacların bəhsi	1	
6	2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.2.	Tutuquşu	1	

LAYİHƏ

7	2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.2., 4.1.1.	Tutuquşu	1	
8	2.1.3., 2.1.4., 3.1.3.	Xocalı soyqırımı	1	
9	3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 4.1.3.	KSQ	1	
10	2.1.3., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.3.	Poçt göyərçinindən “hörümçək toru”na	1	
11	2.1.2., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.2., 3.1.3.	Poçt göyərçinindən “hörümçək toru”na	1	
12	1.1.2., 2.1.2., 2.1.3., 3.1.2., 3.1.3.	Qarışqayeyənlər	1	
13	2.1.2., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.3., 4.1.2.	Novruz	1	
14	2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.3.,	Təmənnalı yaxşılıq	1	
15	2.1.3., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.3., 4.1.1.	Çiçək – yeddi ləçək	1	
16	1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.1.3., 3.1.3.	Tısbağa və ördəklər	1	
17	3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 4.1.3.	KSQ	1	

IV bölmə. İrsimiz

	Standart	Mövzular	Saat	Tarix
1	1.1.1., 2.1.3., 3.1.2., 4.1.3.	Xoşbəxtliyin sirri	1	
2	3.1.1., 4.1.1., 4.1.3.	Xoşbəxtliyin sirri	1	
3	1.1.2., 2.1.2., 2.1.3., 3.1.1., 3.1.2.	Azərbaycana gəlsin	1	
4	2.1.3., 3.1.3., 4.1.1., 4.1.3.	Təbii abidələr məkanı	1	
5	2.1.3., 4.1.2., 4.1.3	Möcüzələr diyarı	1	
6	2.1.3., 2.1.4., 3.1.3	Həsrat	1	
7	3.1.1., 3.1.3., 4.1.2., 4.1.3., 4.1.4.	KSQ	1	
8	2.1.3., 2.1.4., 3.1.3., 4.1.1.	Azərbaycanın memarlıq muzeyi	1	
9	3.1.3., 4.1.2., 4.1.3.	Lerik – uzunömürlülər diyarı	1	
10	1.1.2., 4.1.1., 4.1.2.	İfadə yazı	1	
11	4.1.2., 4.1.3.	Səhvlər üzərində iş	1	
12	2.1.1., 3.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	Heydər Əliyev Mərkəzi	1	
13	1.1.1., 2.1.2., 3.1.3., 2.1.4., 4.1.2.	Bakı – tarixilik və müasirliyin şəhəri	1	
14-15	2.1.1., 2.1.2., 2.1.3., 2.1.4.	Layihələr	1	
16		KSQ	1	

Qiymətləndirmə

Məktəbdaxili qiymətləndirmənin 3 növünün (*diaqnostik, formativ, summativ*) olduğu məlumdur. Bu qiymətləndirmə məzmun standartlarına əsaslanır, şagirdin fəaliyyət və nailiyyətini izləyir, inkişafını təmin edir. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi tədrisin keyfiyyətinin artırılması üçün məqsədlər müəyyən edir, irəliləyişləri qiymətləndirir, nəticələr əsasında müqayisələr aparır.

Müəllim qiymətləndirməyə diaqnostikadan başlamalıdır.

Diaqnostik qiymətləndirmə müəllimə strategiyasını qurmağa imkan verir. Diaqnostik qiymətləndirmə keçirmək üçün müəllim seçdiyi standartlar əsasında təlim nəticələri, təlim nəticələri əsasında qiymətləndirmə meyarları müəyyənləşdirir, qiymətləndirmə materialı hazırlayır.

Nümunə:

Standart: 1.1.2., 2.1.3.

Dinlədiyi mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.

Müzakirə olunan mövzu ilə bağlı mülahizələrini bildirir.

Təlim nəticələri:

Əsas fikri müəyyən edir.

Mətnlə bağlı mülahizələrini bildirir.

Qiymətləndirmə meyarları:

Əsas fikri müəyyən etmə

Münasibət bildirmə

Diaqnostik qiymətləndirmənin nəticələri təhlil olunur, şagird portfoliosunda saxlanılır.

Diaqnostik qiymətləndirmədə istifadə olunan üsul və vasitəyə nümunə

Üsul	Vasitə
Tapşırıqvermə	çalışma, sual, tapşırıq, şəkil üzərində iş və s.
Müşahidə	Müəllimin qeydiyyat vərəqi (yeni mövzu haqqında siniflə aparılan yoxlama zamanı müəyyən edilmiş meyarlarla bağlı müəllimin öyrənmək istədiklərinin qeydlər şəklində yazılması)

Formativ qiymətləndirmə şagirdlərin bilik və bacarıqlarındakı irəliləməni, geriləməni müşahidə etməyə, çatışmazlığı aradan qaldırmağa imkan verir. Müəllim formativ qiymətləndirməni həyata keçirmək üçün təlim məqsədlərini, daha sonra məqsədlər əsasında rubrikləri düzgün müəyyənləşdirməlidir. Rubriklər şagird fəaliyyətinin sözlü qiymətləndirməsidir.

Qiymətləndirmə apararkən aşağıdakılar diqqət mərkəzində saxlanmalıdır:

Nəyi qiymətləndiririk? (şagirdin bilik və bacarıqlarını);

Necə qiymətləndiririk? (müxtəlif üsul və vasitələrə);

LAYİHƏ

Kimi qiymətləndiririk? (şagirdi);

Qiymətləndirmənin nəticələri necə təhlil olunur? (cavablar yoxlanılır, təlim nəticələrinin şagirdlər tərəfindən reallaşma səviyyəsi təhlil edilir (düzgün cavabların sayı, çatışmazlıq, müəllimin üzərində işləməli olduğu problem, daha çox diqqət yetirilməli məqamlar və s.), nəticələr diaqramlar vasitəsilə göstərilir;

Qiymətləndirmənin nəticələri necə emal olunur? (xarakterik səhvlər qruplaşdırılır, şagirdlərlə müzakirə olunur, müvafiq izahlar verilir);

Qiymətləndirmənin nəticələri barədə kimə məlumat verilir? (sinif rəhbərinə, valideynlərə, şagirdlərə).

Bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsində bütün şagirdlərin diqqətdə saxlanması vacibdir.

Formativ qiymətləndirmənin keçirilməsi üçün qiymətləndirmənin üsul və vasitələri düzgün seçilməlidir. Hazırlanan tapşırıqlar ölçülə bilən olmalıdır. Dərslərdə şagird bacarıqlarını ölçən müxtəlif tapşırıq modelləri vardır.

Tapşırıqlar şagirdlərdə dinlədiyi və oxuduğu mətnlərdə əsas fikri müəyyənləşdirmək, müxtəlif fikirlərlə bağlı mülahizələrini bildirmək, yeni sözlərin mənasını öyrənmək, sözləri cümlələrdə işlətmək, ad və əlamət bildirən sözləri müəyyən etmək, onları uyğunlaşdırmaq, fakt və hadisələri seçmək, sözləri düzgün tələffüz etmək, düzgün yazmaq, düzgün işarələrindən düzgün və yerində istifadə etmək, məzmunu yaradıcı nəql etmək, mətnin sonluğuna yaradıcı yanaşmaq və s. bu kimi bacarıqları ölçməyə xidmət edir. Bu tip tapşırıqlar standartların ölçülməsini təmin edir.

Standartlardan irəli gələn tələblərə uyğunlaşdırma prosesində müəllim şagirdlərin bu fəaliyyətlərini müşahidə edə bilər.

1. Mühakimə yürütməkdə çətinlik çəkir.
2. Mühakimələri mətndəki əsas fikri qismən (tam) əhatə edir.
3. Əsas fikirlə bağlı sərbəst mühakimə yürüdə bilər.
4. Fikirlərini müəllimin və yoldaşlarının verdiyi sualların köməyi ilə ifadə edir.
5. Faktları dəqiq olmasa da, sərbəst fikir söyləyir.
6. Fikirlərini dəqiq fakt və nümunələrlə əsaslandırır.

Formativ qiymətləndirmə aparmaq üçün müəllim müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə edə bilər.

Müşahidə vərəqinə nümunələr

Meyarlar							
Şagirdlərin soyadı və adı	Cümlələr arasında rabitə yaradır.	Mətn qurur.	Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.	Düzgün oxuyur.	Lüğətlə işləyə bilər.	Sözləri düzgün tələffüz edir.	Sözləri düzgün yazır.
Əliyeva Nərgiz	+	+	+	+	+	+	+
Əliyev Əli	+	+	-	-	+	-	-
Həsənov Ramil	-	-	-	-	+	-	-
Məmmədli Nigar	-	-	+	-	-	-	+

Formativ qiymətləndirmə gündəlik aparılır, nəticələr yarımilin sonunda ümumiləşdirilir və şagird portfoliosunda saxlanılır.

I bölmə

Biz kimik

1. Biz günəşin zərrəsiyik
2. Himnimiz
3. Məktubun yazılma qaydası
4. Mətn (Çörək)
5. KSQ
6. Dostluq
7. Balacanın böyük dərdi
8. Dialoqun tərtib edilməsi
9. Birinci pillə
10. Layihə üzərində iş
11. KSQ

LAYİHƏ

Standart: 1.1.2., 2.1.2., 2.1.3.

Təlim nəticələri:

- Mahnıdakı əsas fikri müəyyənləşdirir.
- Danışarkən müvafiq jestlərdən istifadə edir.
- Mətnlə bağlı mülahizələrini bildirir.

İş forması: fərdi və cütlərlə

İş üsulu: beyin həmləsi, söz assosiasiyası, klaster və ya anlayışın çıxarılması

1-ci addım. İlk dər Bilik gününə həsr olunur. Müəllim şagirdlərə məktəbin biliyə, maarifə, savadlanmağa səsləyən, dünyagörüşü artıran, ailədən sonra milli-mənəvi dəyərlər aşıl原因an ikinci doğma məkan olduğu barədə yığcam məlumat verir. O bu məqsədlə anlayışın çıxarılması, klaster, söz assosiasiyası üsullarının birindən istifadə edə, yaxud bu məlumatı şagirdlərdən də ala bilər. Şagirdlərin fikirləri lövhəyə qeyd olunur. Daha sonra müəllim diqqəti bölmənin adına (*Biz kimik?*) yönəldir. Məqsəd şagirddən “Mən müsbət keyfiyyətlərə, milli-mənəvi dəyərlərə malik Azərbaycan vətəndaşıyam” cavabını almaqdır. Bölmənin giriş hissəsində verilən suallar (*Mən hansı keyfiyyətlərə malik olmalıyam?, Ailəmin mənim inkişafımda rolu nədir?, Məktəbin mənim inkişafımda rolu nədir?, Mən cəmiyyətə necə hazırlanıram?, Zirvəyə yüksəlmək üçün nə etməliyəm?*) həmin fikrin formalaşmasına xidmət edir.

Qeyd. Bu fikirləri şagirdlərin yazılı şəkildə təqdim etmələri daha məqsədəuyğundur. Müəllim həmin yazıları şagird portfoliosunda saxlamalı, bölmənin sonunda şagirdin eyni suallara verəcəkləri cavablarla müqayisə etməlidir. Bu, şagirdin dünyagörüşündə əmələ gələn inkişaf dinamikasını izləməyə imkan verəcəkdir.

Şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalıdır ki, bölmənin sonunda həmin suallarla təkrar sinfə müraçit ediləcək, fikirlərdə yaranan dəyişiklik müşahidə ediləcək.

Bu suallar həm də şagirdlərin mövzu ilə bağlı ilkin biliklərini qiymətləndirmək üçün diaqnostik qiymətləndirmə xarakteri daşıyır.

2-ci addım. Müəllim diqqəti mövzunun adına – “Biz günəşin zərrəsiyik” başlığına yönəldir, mətnin nə üçün belə adlandırılması ilə bağlı sual verir. Şagirdlərin ilkin mülahizələri (st. 2.1.3.) dinlənir (lövhəyə də yazıla bilər).

Müəllimə istiqamət (şagirdlərin cavabı təxmini belə ola bilər):

Günəş Göy cisimlərinin tacıdır. O, sakinləri olduğumuz Yer kürəsini isidir, bütün canlılara həyat verir. Çox yox, bir neçə dəqiqəliyə Günəş sönsə, kainat zülmətə qər qolar, buz bağlayar, həyat məhv olar. Uşaq da evin günəşi hesab edilir. Onun gülüşü, danışığı, hərəkətləri evi “isidir”, qəlbləri işıqlandırır, ata-anaya sevinc gətirir.

3-cü addım. Dinləyib-anlama məzmun xətti üzrə 1.1.2. alt standartını reallaşdırmaq üçün Y.Rzadənin ifasında sözləri Şəkar Aslana, musiqisi Emin Sabitoğluna məxsus “Xoşbəxt olsun uşaqlar” mahnısını dinləmək (tapşırıq 1) təklif olunur. Mahnı dinlədilir. YouTube kanalında bu mahnı həm Y.Rzadənin, həm də uşaqların ifasında vardır. Sınıfda texniki imkanlar olmayacağı təqdirdə müəllim özünün ifadəli oxusunda şeiri təqdim edə bilər. Şeirin oxusu zamanı düzgün ədəbi tələffüz nəzərə alınmalıdır.

Qeyd. Y.Rzazadənin ifasında *xoşbəxt* sözü iki formada (*xoşbəxt*, *xoşbaxt*) tələffüz olunur. Şagirdi mətni daha diqqətli dinləməyə sövq etmək üçün müəllim şagirdə bununla bağlı tapşırıq verə bilər. (*Sözlərin tələffüzünə diqqət yetirin. Hansı sözlərin tələffüzü müxtəlifdir? Xoşbəxt sözünün hansı tələffüz forması düzgündür? və s.*)

Hər [*uşax*] bir [*çiçəx'di*]
[*Gülümsüyyür*] günəşə.
Hər ana [*körpəsiynən*]
Xoşbəxt olur həmişə.
Dolsun [*gülüşləriynən*]
Qoy [*yaxınnar*], [*uzaxlar*]
Dünyanın hər yerində
Xoşbəxt olsun [*uşaxlar*].
Gələcəyə yol açan
[*Ayağ*] izləri olsun.
Hər evə [*işix*] saçan
Körpə [*gözdəri*] olsun.

Dolsun gülüşləriylə
Qoy yaxınlar, uzaqlar.
Dünyanın hər yerində
Xoşbəxt olsun uşaqlar.
Hər bağçada, hər bağda
Nəğmələri ucalsın.
Boy atıb bu [*torpaxda*]
[*Cavannaşsın*], qocalsın.
Dolsun gülüşləriylə
Qoy yaxınlar, uzaqlar.
Dünyanın hər yerində
Xoşbəxt olsun uşaqlar.

Dinləmə mətni üzərində iş aparmaq üçün dərslikdə 10 sual (səh. 8–9) verilmişdir. Onlara cavab alındıqdan sonra şagirdlərin cavabları yoxlanılır, müzakirə edilir.

Cavablar (dinləmə mətni üzrə):

1. Çiçəyə (uşaqlar da çiçək qədər zərif, gözəl və incədirlər)
2. C

Testin izahı. İlk baxışdan ola bilər ki, cavablar oxşar görünsün. Amma mahiyyət baxımından hər 3 cavabdan biri digərindən fərqlənir.

“Gələcək uşaqlarındır” dedikdə qurulan, yaradılan hər bir şeyin gələcəkdə bu günün uşaqları, sabahın yetişən nəslinə məxsusluğu nəzərdə tutulur.

Bizim gələcəyimiz uşaqlardır cümləsinə Ulu öndər Heydər Əliyevin dediyi müdrik kəlam cavab ola bilər. “Uşaqlar bizim gələcəyimizdir. Gələcəyimizi nə cür tərbiyə edəcəyiksə, böyüdəcəyiksə, ölkəmizin, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi bundan asılı olacaqdır”.

Düzgün addım uğurlu gələcəkdir. Bu cavabın mahiyyətini açmaq üçün bir hekayətin təqdim olunmasını məqsəduyğun bildik.

Müəllim, əlinizi öpmək istəyirəm.

– *Niyə?*

– *Müəllim, 3 il öncə seminarınıza gəldim və bütün həyatım dəyişdi. İndi daha xoşbəxt bir ailəm var və bunu sizə borcluyam.*

– *Nə oldu ki? Necə oldu?*

Bir seminarda bizə dediniz: “Bir insanın ana vətəni uşaqlığıdır. Uşaqlığını doya-doya yaşamamış bir insanın xoşbəxt olması çox çətinidir. Bir ananın, atanın əsas vəzifəsi övladlarının uşaqlığını düzgün yaşamasına şərait yaratmaqdır”

Mən bir anlıq öz-özümə düşündüm: “Görəsən, mən uşaqlarıma bu şəraiti yara-dırammı? Bu sualın cavabını heç düşünmədiyimi hiss etdim. Mən bütün atalar kimi idim. 9 yaşındakı oğlum mən evə gələndə məni görməməyə, qaçmağa çalışırdı. Bilirsinizmi, niyə? Çünki onu görən kimi soruşurdum: “Dərslərini oxuyub qurtar-mısan?” O isə qorxa-qorxa baxır, gözünü qaçırr, bir az da sıxışdıranda başını “yox” mənasında bulayırdı.

Əsəbləşirdim, deyiniirdim. Onun üçün etdiklərimi, çəkdiyim əziyyətləri xatırla-dırdım, qarşılığında oxumadığı üçün ondan utandığımı deyirdim. Nəticədə bütün evdə kədərli sükut yaranırdı. Bu yerdə bir az susub davam etdim. – Sizin seminar-

dan çıxdıqdan sonra düşünməyə başladım: “Mən necə atayam?” Yol boyu düşündüm. Evə gələn kimi yoldaşıma seminarda deyilənlərdən danışdım və dedim: “Bizim oğlumuz qoy 5 il sinifdə qalsın, amma uşaqlığını yaşasın”. Yoldaşım: Bu necə seminardır? Elə şey olar? Bizim uşağımız uşaqlığını yaşayacaq, o birilər irəliləyəcək? Elə şey olmaz”, – dedi.

O biri gün işdən gələndə oğlumun gözünün içinə baxdım və “Bu gün doyunca oynamısan?” soruşdum. Heyrətlə baxdı və “yox” dedi. “Onda gəl geyinək gedək oynayaq”, – dedim. Bərabər çölə çıxdıq. Pəncərədən bizi görən yoldaşları gəldi, bərabər oynadıq. Evə gələndə toz-torpaq içindəydik. Duş aldıq. Onu dəsmalla quruldadım, başını sığalladım. Beləcə, hər gün bərabər oynayırdıq. Çox xoşbəxt idik. Təxmini 7–8 gün sonra balaca ovucları ilə yanağımı tutdu və “Ata, səni çox sevirəm”, – dedi.

İndiyə qədər heç vaxt deməmişdi bunu. Bəlkə də, deməyəcəkdi. “Nə böyük təhlükə!” – deyər düşündüm. Bəlkə də, bu cümlənin əskikliyi həyatımda heç hiss etməyəcəkdim.

Bir gün valideyn iclası idi. Əvvəlki görüşlərimizdə həmişə müəllimi: “Savadlı uşaqdır, amma dərslərinə məsuliyyətsizdir, yoldaşlarına da qulaq asmağa imkan vermir. Evdə çox məşğul olun, öyüd-nəsihət edin”, – deyirdi. Güman ki, bu dəfə daha çox danlaq eşidəcəkdim. Müəllimə gülümsəyərək: “Bu uşağa nə etmisiz?” – soruşdu.

Artıq yoldaşlarını heç narahat etmir, tapşırıqları daha səliqəli, düzgün yazır. Artıq istədiyim kimi bir şagird olub.

Müəllimin qarşısında gözlərim doldu. İnanmırdım qulaqlarıma. Oğlum, bu günə qədər biz səninlə necə davranmışıq? Evə gəldim, hər şeyi yoldaşıma danışdım. Təşəkkür üçün sizin yanınıza gəlməyimi istədi. Ona görə əlinizdən öpməyə gəldim. Mənim və oğlumun həyatını qurtardınız. Ailəmin xoşbəxtliyi xilas oldu.

Həqiqətən, bir insanın ana vətəni uşaqlığıdır. Uşaqlığı xoşbəxt keçmiş uşaq daha müvəffəqiyyətli olurmuş! Uşaqlar gülsün deyər yaşayaq. Uşaqlar gülərək böyüsə, sonunda böyükklər gülər. Böyükklər gülsə, bütün ölkə, insanlıq gülər...

3. Boy atıb bu torpaqda

Cavanlaşsın, qocalsın. (İnsanın qəlbən torpağa bağlılığı fikri təbliğ olunur)

4. A

5. D

6. çiçək-gül, dünya-aləm, gülüş-təbəssüm

7. bağ (müxtəlif ağaclar əkilmiş sahə); bağça (kiçik həyət bağı) (7-ci tapşırığın icrası zamanı müəllim “bağça” sözünün digər mənasını da soruşa bilər. Həmin sözü cümlədə işlətməklə sözlərin məna fərqi diqqətə çatdırılır.)

8. yaxınlar, uzaqlar; cavanlaşsın, qocalsın

9. Uşaqların xoşbəxt olması xoşbəxt gələcək deməkdir. Uşaqların xoşbəxt yaşaması Yer üzərində sülhün, əmin-amanlığın olması deməkdir. (Şagirdlərin müxtəlif fikirləri ola bilər.)

10. Sağlam və xoşbəxt böyüyən uşaq sağlam cəmiyyət deməkdir.

Müəllimin nəzərinə:

Mətnə ifadə olunan əsas fikri (st.1.1.2.) müəyyənləşdirmək üçün dərslikdə təlimat və nümunə (səh. 4 və 5) verilmişdir. Yaxşı olardı ki, bu təlimat üzərində iş məhnini dinləmişdən əvvəl aparılsın. Şagirdlər təlimatla tanış edilir. Təlimata uyğun olaraq “Yer üzündə uşaqlar var” şeirindən istifadə edilməklə əsas fikrin müəyyənləşdirilməsinin yolu göstərilmişdir.

“Xoşbəxt olsun uşaqlar” mahnısında əsas fikrin müəyyənləşdirilməsi (10 tapşırıq, səh. 9) cümlələrlə də yerinə yetirilə bilər.

4-cü addım. “Yer üzündə uşaqlar var” şeirinin və “Xoşbəxt olsun uşaqlar” mahnısının məzmun baxımından oxşarlığını, eyni mövzunun müxtəlif fikirlərlə təqdimini müəyyənləşdirmək üçün yönəldici suallardan istifadə olunur. Müəllim “Biz günəşin zərrəsiyik” ifadəsi ilə bağlı şagirdlərin söylədiyi ilkin mülahizələrə qaydır, mətnlərin müzakirəsindən sonra onların fikirlərində dəyişiklik olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün suallarla sinfə müraciət edir.

5-ci addım. Dərsləkdəki şəkil üzərində (tapşırıq 2) iş aparılır (2.1.3). Onun detalları üzərində, onun mövzu ilə bağlılığı üzərində iş aparmaq, şəklın fotoqraf və ya rəssam tərəfindən çəkildiyini anlamaq şagirdi mövzu ətrafında daha dəqiq düşünməyə sövq edir. Şəkildə ifadə olunan ideya “Yer üzündə uşaqlar var” şeirinin və “Xoşbəxt olsun uşaqlar” mahnısının ideyası ilə müqayisə edilir. Eyni mövzulu müxtəlif mətnlərdəki məlumatı əlaqələndirmək müqayisə etməyə imkan verəcəkdir. Müəllim şagirdlərdən “Peşəsindən, sənətindən, irqindən, dinindən asılı olmayaraq, bütün bəşəriyyətin nümayəndələri uşaqların xoşbəxt olmasını istəyir” fikrini almağa nail olmalıdır. Uşaqların bu rəsmi hansı elementlərlə təqdim etməsi onların fantaziyası ilə əlaqədardır.

6-cı addım. Azərbaycan Respublikasında uşaqlara göstərilən diqqət və qayğıdan, onların müharibəsiz və sülh şəraitində xoşbəxt yaşaması üçün dövlətin apardığı işlərdən məlumat vermək olar, yaxud şagirdlərdən bu mövzu ilə bağlı hansı bilgilərə malik olmaları soruşula bilər. Fiziki və əqli geriliyi olan uşaqlara edilən diqqət ön plana çəkilə bilər. Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın bu sahədəki uğurlu fəaliyyətindən danışmaq məqsədəmüvafıqdır. Mövzu ilə bağlı video-sujet göstərilə bilər.

“Mən həyatımın, bu günümün, gələcəyimin xoşbəxtliyini məhz uşaqlara qayğıda, diqqətdə görürəm”, – deyən Ulu öndərin fikri ətrafında müzakirələr təşkil oluna bilər. Şagirdlərin bu fikirlə bağlı düşüncələri onların müzakirə olunan mövzu ətrafında mülahizə söyləmə bacarığının formalaşmasına səbəb olar.

İnklüziv təhsil barədə şagirdlərin yaş səviyyələrinə uyğun yığcam məlumat vermək olar. Bu, çox vacibdir. Şagirdlərdə fiziki və əqli cəhətdən inkişafdan geri olan uşaqlara qarşı mərhəmət, xeyirxahlıq hissi oyatmaq; onlara özlərini cəmiyyətin bir üzvü hesab etmələri, cəmiyyətə adaptasiya olmaları üçün yardım etmək kimi müsbət keyfiyyətlər yaratmaq müəllimin üzərinə düşən başlıca vəzifədir.

Uşaq hüquqları haqqında AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU (19 may 1998-ci il) və şagirdlərin yaş səviyyəsi nəzərə alınmaqla müvafiq maddələr və bəndlər haqqında onlara məlumat verilə bilər.

7-ci addım. **Ümumiləşdirmə aparılır.** “Nə üçün uşaqlara qayğı gələcəyimizə olan qayğıdır?” sualına alınan cavabla dərslə yekunlaşır. Qiymətləndirmə aparılır.

8-ci addım. Ev tapşırığı verilir. Ev tapşırığını müxtəlif formada vermək olar. Tapşırıq verilən zaman növbəti dərslə nəzərə alınmalıdır. Tapşırıqlar həm yaradıcı, həm də növbəti dərslə üçün motivasiya xarakteri daşımalıdır. Həmçinin şagirdlərin mənimsəmə səviyyələri və icra bacarığı nəzərə alınmalıdır.

Ev tapşırığına nümunələr:

- Dərsləkdəki 2-ci tapşırıqdakı şəklın yazılı təsviri;
- “Mən xoşbəxtəm” mövzusunda yığcam yazı (50-60 sözdən ibarət);
- Şəkil çəkmək bacarığı olan şagirdlərə mövzu ilə bağlı rəsm çəkməyi tapşırmaq;
- Plastilin və fiqurlardan mövzu ilə bağlı komiksin hazırlanması. (Bu tapşırıq həm cütlərə, həm də qruplara verilə bilər.)

Qeyd. Komiks hər hansı hekayənin şəkillər, fiqurlar, plastilin və s. vasitəsilə təsviridir.

Standart: 2.1.3., 2.1.4. 3.1.1.

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı fikirlərini bildirir.

Əsas fikirləri deyir.

Özü haqqında mətn yazır.

İş forması: fərdi və kollektivlə

İş üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

1-ci addım. Ev tapşırıqları yoxlanılır. Şagirdlərin ev işləri dəyərləndirilir. Yeni mövzuya keçid edilir. Keçid ev tapşırıqlarının ümumiləşdirilməsi zamanı müəllim tərəfindən söylənilən fikirdən asılıdır. Bu mərhələyə 10 dəqiqə sərf etmək kifayətdir.

Növbəti mövzunun tədrisində əsas məqsəd şagirdin “*Mən kiməm?*” sualına cavab tapmasıdır. Özü haqqında araşdırma aparmaqla və araşdırmanın nəticələrini təqdim etməklə həm özünə tənqidi yanaşır (*Tənqidi yanaşma müsbət və mənfi fikirlərin deyilməsidir*), həm də şifahi nitq bacarıqlarını formalaşdırır. Əgər 1-ci dərisdə şagird “*Mən müstəil cəmiyyətdə yaşadığım üçün xoşbəxt uşağam*” fikrinə gəlsə, bu tapşırıq vasitəsilə artıq “*Mən necəyəm, necə olmalıyam?*” sualına cavab tapır.

2-ci addım. 3-cü tapşırığın mahiyyəti şagirdlərə izah olunur. Tapşırığı yerinə yetirmək üçün yönəldici suallardan istifadə olunur: *Uşaqların xoşbəxt yaşaması üçün nə lazımdır? (sülh, sakitlik, asayiş, valideyn qayğısı, yaxşı tərbiyə və s.) Cəmiyyətdə rahat və xoşbəxt yaşamaq üçün biz necə olmalıyıq? Hansı keyfiyyətlərə malik olmalıyıq? Sizcə, biz nə etməliyik?*

3-cü addım. Şagirdlərin cavablarına qəsdən münasibət bildirilmir və tapşırığın icrasına yönəltmək üçün onlara müraciət olunur: *Gəlin, ilk növbədə, hansı keyfiyyətlərə malik olduğumuzu müəyyənləşdirək.*

4-cü addım. Tapşırığı icra etmək üçün şagirdlərə iş vərəqləri təqdim olunur (Əgər iş vərəqlərinin sayını çoxaltmaq imkanı yoxdursa, müəllim onu kompüter vasitəsilə lövhədə göstərə bilər. Texniki imkanlar olmadığı halda, dərslikdəki şəkli lövhədə çəkə bilər. Şagirdlər çalışmanı tapşırıq dəftərlərində də icra edə bilərlər) və icra üçün 10–12 dəqiqə vaxt verilir. Tapşırıq fərdi qaydada icra olunur. Bu zaman şagirdlərin obyektiv olması və sualları düzgün cavablandırması onların diqqətinə çatdırılır. Şagirdlər 4 kateqoriyaya (övlad, şagird, dost və vətəndaş) uyğun olaraq özlərinin müsbət və mənfi xüsusiyyətlərini qeyd edirlər.

Nümunə: *Övlad kimi mehriban, qayğıkeş, sözbəxan, çalışqan, tərs və s.; Şagird kimi çalışqan, məsuliyyətli, intizamlı, mehriban; Dost kimi mehriban, səmimi, sədaqətli və s.; Vətəndaş kimi qayğıkeş, sədaqətli və s.*

Övlad, şagird, dost və vətəndaş kimi çalışqan, sədaqətli, mehriban kimi xüsusiyyətləri üst-üstə düşür.

5-ci addım. Şagirdlərə 5 dəqiqə əlavə vaxt verilməklə övlad, şagird, dost və vətəndaş kimi üst-üstə düşən xüsusiyyətlərin qruplaşdırılması tapşırıqlar. (Dərslikdəki “*Kateqoriyalardakı hansı müsbət və mənfi xüsusiyyətlər üst-üstə düşdü?*” sualı həll edilir.)

İş vərəqlərinə nümunə:

İŞ VƏRƏQİ
Övlad kimi
Müsbət cəhətlərim:
Mənfi cəhətlərim:

İŞ VƏRƏQİ
Vətəndaş kimi
Müsbət cəhətlərim:
Mənfi cəhətlərim:

İŞ VƏRƏQİ
Övlad, dost, şagird və vətəndaş kimi üst-üstə düşən cəhətlərim

LAYIHƏ

Tutaq ki, həm övlad, həm şagird, həm də dost kateqoriyasında mənfi xüsusiyyətlər kimi **tərslik** üst-üstə düşür.

Tapşırığın verilməsində əsas məqsəd şagirdin özünü tanıması, xarakterindəki mənfi xüsusiyyətləri müəyyənləşdirərək onları korreksiya etməsi, ümumiləşdirmə və analiz etməklə əsl vətəndaş olmaq bacarığını formalaşdırmaqdır.

6-cı addım. Müəllim növbəti sualla (*Bu xüsusiyyətlərin üst-üstə düşdüyünü nə ilə izah edərsiniz?*) şagirdlərə müraciət edir. Təbii ki, burada ailədə verilən tərbiyə vacib faktor hesab edilir. Amma hər hansı bir şagirdə qəti “*Sənin mənfi keyfiyyətin varsa, bu, ailədə sənə verilib*” demək olmaz. Əksinə, müəllimdən bu məqamda pedaqoji ustalıq tələb olunur. Belə ki o, məsələyə başqa istiqamətdən (“*Yəqin ki, sənin valideynlərin də sənənlə bu barədə söhbət aparmış, bu keyfiyyətlərin islah edilməsini, zərərli tərəflərini sənə başa salmışlar*”) yanaşaraq həmin xüsusiyyətlərin nə üçün mənfi hesab edilməsi, onların islah edilməsinin vacibliyi barədə şagirdlərə tövsiyə və məsləhət verməlidir.

7-ci addım. Şagirdlər özləri haqqında yığcam təqdimat edirlər. Dərslikdə bu tapşırıq var. (“*Həmin xüsusiyyətləri qruplaşdıraraq özünü haqqında yığcam danışın*”). Müəllim şagirdlərin özlərini təqdim edərkən əl hərəkətlərindən yerində və düzgün istifadə etməsinə xüsusi diqqət yetirməli, yeri gəldikcə, onlara əl və bədən hərəkətlərini (bədən dili) tənzimləmək üçün istiqamət verməlidir.

8-ci addım. Müəllim son sualla (“*Hansı kateqoriyada mənfi xüsusiyyətiniz olmadı?*”) sinfə müraciət edir. Cavab “Vətəndaş” kateqoriyasıdır. (*Bu sual növbəti mövzu üçün sanki bir körpü rolunu oynayır.*) Şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalıdır ki, Vətənə münasibətdə hər bir insanda saf əqidə, saf düşüncə, sədaqət, etibar, sevgi olmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunmuş “**VƏTƏNDAŞLARIN ƏSAS VƏZİFƏLƏRİ**”nin 74 və 76-cı maddəsi şagirdlərin diqqətinə çatdırıla bilər.

Maddə 74. Vətənə sədaqət

I. Vətənə sədaqət müqəddəsdir.

Maddə 76. Vətəni müdafiə

I. Vətəni müdafiə hər bir vətəndaşın borcudur.

9-cu addım. 4-cü tapşırıq ev tapşırığı kimi verilir. Tapşırığın icrası üçün dərslikdə təlimat və plan verilmişdir. Müəllim təlimat və planı şagirdlərə izah edir.

Qeyd. Əgər şagirdlər PowerPoint proqramında işləməyi bacarmırlarsa, özləri haqqında təqdimatı vatman kağızında, A4 və ya A3 vərəqlərində, yaxud albom vərəqlərindən istifadə etməklə verə bilərlər. Buna da imkan yoxdursa, tapşırığı ev dəftərlərində də icra etmək olar.

Standart: 1.1.2., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
Mövzu ilə bağlı mülahizələrini bildirir.
Söyləyəcəyi əsas fikri müəyyənləşdirir.
Mətndəki fakt və hadisələri müəyyənləşdirir.

İş forması: fərdi, cütlərlə və kollektivlə

İş üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, söz assosiasiyası, klaster

1-ci addım. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 75-ci maddəsi şagirdlərin diqqətinə çatdırılır.

Maddə 75. Dövlət rəmzlərinə hörmət

I. Hər bir vətəndaş Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzlərinə: bayrağına, gerbinə və himnə hörmət etməlidir.

Şagirdə sual verilir: *Nə üçün Konstitusiyada dövlət rəmzlərinə hörmət vacib müddəa kimi irəli sürülür?* Burada şagirdin diqqətini müstəqilliyimizə, rəmzlərimizin məhz müstəqillik rəmzi olması fikrinə yönəltmək lazımdır.

II. Dövlət rəmzlərinə hörmətsizliyin nümayiş etdirilməsi qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur.

Şagirdlərin fikirləri dinlənilir, yekunlaşdırılır. Diqqət himnimizə, himnlə bağlı tapşırıqların icrasına yönəlir.

2-ci addım. Müəllim Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himnini səsləndirir. Himn səsləndikdən sonra müəllim istiqamətləndirici suallarla (*“Himni dinləyərkən hansı hissləri keçirirsiniz?”, Əhvali-ruhiyyənizdə nə dəyişiklik oldu?” və s.*) şagirdlərə müraciət edir. Müəllim himni dinləyən şagirdlərin əhvali-ruhiyyəsini, duruşunu, gözlərindəki ifadəni müşahidə edir. Şagirdlər fikir söyləyəndə zaman o həmin fikirlərə müdaxilə edə bilər. Şagirdlər fərdi formada fikirlərini söyləyirlər (1.1.2). Səslənən fikirlər (*qürur, fərh, sevgi, xoşbəxtlik, azadlıqdan doğan sevinc, mərdlik, qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik rəmzi, xalqına olan sevgi və s.*) lövhədə qeyd oluna bilər. Müəllim bu məqsədlə söz assosiasiyası üsulundan istifadə edə bilər. Alınan cavablar müzakirə edilir.

3-cü addım. Müəllim 18 sentyabr tarixinin Milli Musiqi Günü olduğunu bildirir və nə üçün məhz bu tarixin seçildiyini şagirdlərin müzakirəsinə yönəldir. Fikirlər dinlənilir və bu tarixin Azərbaycanın dahi bəstəkarı Ü.Hacıbəylinin doğum günü şərəfinə qeyd olunduğu vurğulanır.

Dərslikdən S.Vurğunun şeiri oxunur. Şairin yazdığı bu misraların nə üçün Ü.Hacıbəyliyə həsr olunduğunu aydınlaşdırmaq şagirdlərə tapşırılır. Səslənən fikirlər müzakirə olunur. Burada məqsəd 18 sentyabr Milli Musiqi Günü'nün Ü.Hacıbəylinin doğum tarixi ilə bağlılığını və milli musiqimizin, mədəniyyətimizin inkişafında vətən üçün atılan addımların, görülən işlərin heç zaman unudulmayacağını, sevilərək qəlblərdə yaşayacağını, vətənə məxsus hər bir şeyin keçmişdən bu günə kimi milli və mənəvi sərvət olduğunu şagirdlərə aşılamaqdır.

4-cü addım. Müəllim diqqəti mətnin adına yönəldir. Dərsliyin nəyə görə Azərbaycan Respublikasının Dövlət rəmzlərinin təsviri ilə başlaması (tapşırıq 2) sualı ətrafında şagirdlərin mülahizələri dinlənilir. İstiqamətləndirici suallarla şagirdlərin azad və firavan ölkədə yaşamaları,

pulsuz təhsil almaları, dövlət tərəfindən pulsuz dərsliklərlə təmin olunmaları kimi fikirlər söyləməsinə nail olmaq lazımdır. Daha sonra 3-cü tapşırıq icra olunur. Şagirdlər himnimizin yerindən asılı olmayaraq ana dilində oxunması ilə bağlı fikirlərini bildirir və söylədikləri fikirləri əsaslandırırlar. Fikirlərini əsaslandırmaq üçün 13-cü səhifədə verilmiş “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himnindən istifadə qaydaları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”nın oxusu təşkil edilir. Səssiz oxu üsulundan istifadə etmək olar. Şagirdlər mətni oxuyur, 3-cü tapşırıqdakı “*Himn hansı dildə oxunmalıdır? Niyə belə hesab edirsiniz?*” suallarının cavabını tapırlar.

5-ci addım. Himnin sözləri şagirdlərə oxudulur. Müəllim himnin misralarındakı dərin mənaları aşkarlamaq üçün şagirdlərə oxu zamanı diqqətli olmağı tövsiyə edir. Dərslikdəki 4-cü tapşırıq icra olunur. Bu tapşırıq həm fərdi, həm də cütlər vasitəsilə icra edilə bilər.

6-cı addım. Dərslikdəki 5-ci tapşırıq icra olunur. 6 və 7-ci tapşırıqların kollektiv şəkildə müzakirəsi məqsəduyğundur. Şagirdlərin əsaslandırılmış fikirləri dinlənir (3.1.3.)

6-cı tapşırığın icrası zamanı Azərbaycan torpağının zəngin sərvətə malik olduğu, buna görə də daim tamahkar düşmənlər tərəfindən basqınlara məruz qaldığı, daim müharibələr və mübarizələr məkanına çevrilməsi fikri səslənir (müəllimin istiqamətverici sualları əsasında).

7-ci tapşırığın icrası zamanı “Hüququndan keçən əsgər” misrası ətrafında müzakirə təşkil edilir. Bu misrada insanın yaşamaq hüququnun olduğu, lakin Vətənin azadlığı naminə bu hüququndan keçən Azərbaycan igidinin, əsgərinin obrazının canlandırıldığı şagirdlərin diqqətinə çatdırılır.

8-ci tapşırıqda *cümlə* sözünün *bütün*, *hamı* mənasını ifadə etməsi şagirdlərə izah edilir.

Müqayisə üçün aşağıdakı cümlələr şagirdlərə təqdim olunur.

Cümlə sözlərdən və söz birləşmələrindən təşkil olunur. (Vurğu 2-ci hecaya düşür.)

Cümlə gənclər Vətən uğrunda mübarizəyə qalxdılar. (Vurğu 1-ci hecaya düşür.)

7-ci addım. Ümumiləşdirmə aparılır. Azərbaycan Respublikasının Dövlət bayrağı, gerbi və himninin Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini təcəssüm etdirən müqəddəs rəmzlər olduğu nəticəsi əldə edilir. Burada məqsəd himndə suverenliyin, müstəqilliyin, azadlığın ən ali dəyərlər, cəmiyyətin ən çox arzu etdiyi sülhün də özündə dinclik, əmin-amanlıq, qurub-yaratmaq, sosial, iqtisadi və mədəni inkişafın olduğunu, insanların və insanlığın birlik, bərabərlik şəraitində yaşamasını özündə ehtiva etdirdiyini aşılamaq, torpağını qorumaq, onu sevmək, vətənpərvər olmaq, dövlətin atributlarına dərin ehtiramla yanaşmaq kimi dəyərləri, ali hissləri şagirdlərdə formalaşdırmaqdır.

8-ci addım. Himnin lüğət tərkibi üzərində iş aparılır. 9 və 10-cu tapşırıqlar icra edilir. Zərurət yaranarsa, şagirdlərin mənasını bilmədiyi digər sözlər üzərində də iş aparıla bilər.

11-ci tapşırıq evə verilir. Tapşırığın icrası üçün şagirdə plan təqdim edilə bilər.

Plan

1. Azərbaycan müstəqil respublikadır. (1-2 cümlə)
2. Müstəqilliyimizin atributları (1-2 cümlə)
3. Himnin müəllifləri (1 cümlə)
4. Himn müstəqilliyin rəmzidir. (3-4 cümlə)
5. Himnə hörmət (1-2 cümlə)
6. Təqdimata uyğun fotosəkillər əlavə etmək olar.

Rəsm çəkməyi bacaran şagirdə (şagirdlərə) “Himni dinləyərkən düşüncələrim” adlı rəsm çəkməyi tapşırmaq olar. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Standart: 2.1.3., 2.1.4., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

Mətnlə bağlı mülahizələrini bildirir.

Söyləyəcəyi əsas fikri müəyyənləşdirir.

Məndəki fakt və hadisələri müəyyənləşdirir.

İş forması: fərdi, cütlərlə, kollektivlə, qrupla

İş üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, söz assosiasiyası, klaster, oxu, Venn diaqramı

1-ci addım. Müəllim dərsə aşağıdakıların birindən istifadə etməklə başlaya bilər:

1. Hüseyn Cavidin

*“Kəssə hər kim tökülən qan izini,
Qurtaran dahi odur yer üzünü”*

misralarından istifadə edilə bilər. Bu misralarla bağlı şagirdlərin fikirləri dinlənir və müzakirə edilir. Sülhün bəşəriyyət üçün vacibliyi, əmin-amanlığın, dinc yanaşı yaşamağın əhəmiyyəti istiqamətində şagirdlərlə yığcam müzakirə təşkil edilir. Müəllim istiqamətləndirici suallar da verə bilər: *Sülh bəşəriyyətə nə üçün lazımdır? Nəyə görə yer üzünün bütün insanları sülh arzulayır?* və s.

2. Hind xalqının lideri Mahatma Qandinin sözlərindən də istifadə etmək olar: *“Əgər dünyada əsl sülhə nail olmaq istəyiriksə, əgər müharibəyə qarşı əsl müharibə aparmaq istəyiriksə, uşaqlardan başlamalıyıq.”*

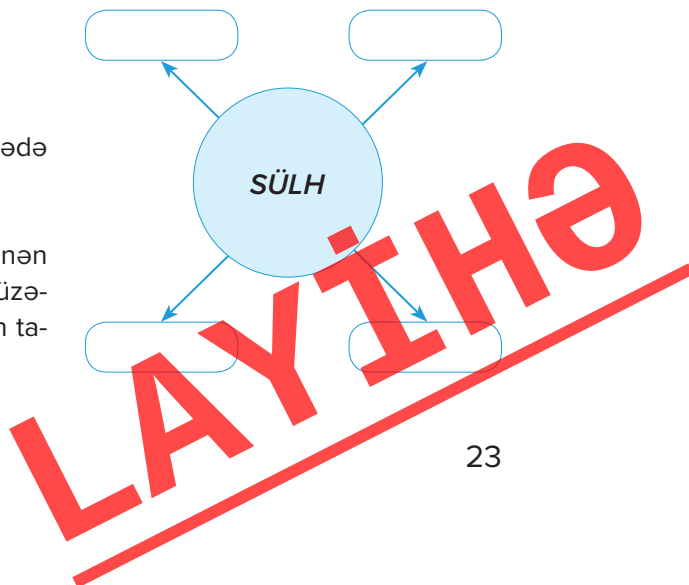
3. Nigar Rəfibəylinin “Ana səsi” şeirindən istifadə etmək olar.

*Böyük ana!
Yaratmışan öz əlinlə
Keçmiş sən, bu günü sən.
Öz əlinlə qaldırırsan
Bu dünyanın kürəyindən
Fəlakətin yükünü sən.*

*Bu gün bütün Yer üzündə
Səs-səsə versə analar,
Sülhün qalib bayraqları
Hər tərəfdə əzəmətlə dalğalanar...*

4. Müəllim klaster üsulundan istifadə edərək lövhədə sülh sözünü yazır.

Şagirdlər sülh haqqında fikirlərini bildirirlər və söylənən fikirlər lövhədə qeyd olunur. Sonra dərslikdəki mətn üzərində iş aparılır. Natamam dialoqun şagirdlər tərəfindən tamamlanması tapşırılır.

Dialogdakı boşluqlara aid cavablar:

Oğul: *Ana, nə üçün dəbilqəmi gətirmədin? Axı mən şaham! Dəbilqəsiz döyüş meydanına çıxma bilmərəm. Yaxşısı budur ki, dəbilqəmi gətirib qələbə xeyir-duası verəsən.*

Ana: *Oğlum, sən dəbilqənin içində indiyədək heç kimə ziyan vurmamış, dünyada ən dinc canlı olan ağ göyərçin yuva salıb. Özünün də üç dənə atca balası var. Göyərçin onları təhlükəsiz bir yerdə boya-başa çatdırmaq istəyir. Mən bu günahsız balalara toxuna bilmərəm. Gəl bu dəfə dəbilqəndən istifadə etmə.*

Döyüşə çağıran şah: *Sənin dəbilqən hanı?*

Dəbilqəsiz şah: *Mənim dəbilqəmdə ağ göyərçin üç bala çıxarıb. Anam südüna and verdi ki, göyərçin balalarına toxunmayım, günaha batmayım, yoxsa insanlar ağır bəlalara düşər olar.*

Vəzir: *Şah sağ olsun, rəqibiniz hər şeyi doğru söyləyir.*

Qəddar şah: *Sənin anan bir göyərçin yuvasını dağıtmaq istəmir. Biz niyə nəhaq qan töküblə minlərlə insanın evini dağıdaq?! (pazldan alınan cavab)*

Qeyd. Şagirdlərin bu fikirləri olduğu kimi yazmaları vacib deyil. Eyni məzmunu malik fərqli fikirlər də söyləyə bilərlər.

Mətn tam hazır olandan sonra müəllim şagirdlərə “*Nə üçün göyərçin məhz dəbilqədə yuva salmışdı?*” sualı ilə (Cavab: Göyərçin də müharibəyə etiraz əlaməti olaraq məhz dəbilqədə yuva qurur) şagirdlərə müraciət edir. Şagirdlərin müxtəlif fikirləri dinlənir. Mətnə ideyasına uyğun olaraq başlıq seçilir. (Dəbilqə, Göyərçin, Sülh quşu və s.) Verilmiş pazllar ardıcıl düzülərək qəddar şahın söylədiyi fikir şagirdlər tərəfindən müəyyənləşdirilir. (2.1.3.) Daha sonra müəllim tam mətni səsləndirir. Eyni zamanda, müəllim *saziş* və *müqavilə* sözlərinin leksik mənaları haqqında şagirdlərə məlumat verir və ya şagirdlərin fikirlərini öyrənir.

Saziş – qarşılıqlı razılığa gəlmə, qarşılıqlı razılıq, anlaşma, fikir birliyi, həmrəylik, birlik

Müqavilə – qarşılıqlı təəhhüdlər haqqında yazılı saziş; bağlaşma, müqavilənamə

2-ci addım. Dərslərdə verilmiş 2-ci tapşırıq icra edilir. Onun cütlərlə və ya qrupla edilməsi məqsədəuyğundur. Tapşırıq 2.1-dən seçilmiş cavablar (3, 6) dinlənir və şagirdlərin öz tələfin-dən əsaslandırılır. Sonra 2.2 tapşırığı yerinə yetirilir. Burada qəddar şah obrazı təhlil edilərək şagirdlərin fikirləri dinlənir və əsərin sonunda həmin şahın dəyişməsinə səbəb olan xüsusi-yətlər əsaslandırılaraq müzakirə edilir (2.1.4.)

3-cü addım. Dərslərdə verilmiş “Sara xatun” haqqında məlumatın oxunması şagirdlərə tapşırılır (Səssiz oxudan da istifadə oluna bilər). Sonra 2.3-cü tapşırığın cavablandırılması istiqamətində müzakirələr aparılır. (Bu tapşırığı yerinə yetirmək üçün Venn diaqramından istifadə etmək olar. Məsələn: Oxşar cəhətlər – sülhsevər, ağıllı, qayğıkeş, müdrik, tədbirli, cəsarətli və s. Fərqli cəhətlər – diplomat, savadlı, sosial mühit.) (3.1.3.)

Burada əsas məqsəd statusundan, sosial vəziyyətdən asılı olmayaraq, hər iki ananın nəsihətlərinin, atdığı addımların, gördüyü işlərin insanları sülh yoluna, işıqlı, xoşbəxt gələcəyə səsləməsi fikrini ön plana çəkməkdir. Hər iki qadını birləşdirən ən vacib xüsusiyyət sülhün bəşəriyyətin xilas olduğunu bilmək, insanları qorumaq, onların qayğısına qalmaq, onları tərbiyə etmək, müharibəsiz yaşamaq arzusudur.

“*Sizin fikrinizcə, hələ orta əsrlərdə qadınların dövlətlərarası münasibətlərin tənzimlənməsində iştirak etməsi və diplomat kimi formalaşması nədən xəbər verir?*” sualı ilə şagirdlərə müraciət etmək olar. Burada məqsəd qadının da bu cür məsuliyyətli vəzifələrdə kifayət qədər uğurlu ola bilməsi fikrini təbliğ etməkdir.

Şagirdlərə dərslikdə olan 2.4-cü çalışmanı yerinə yetirmək tapşırılır və onların fikirləri dinlənilir. Fikirlər dinləndikdən sonra ümumiləşdirmə aparılır.

Şagirdlərin mülahizələri nəticəsində bu fikir əldə edilir ki, Ana yaratmaq, yaşatmaq rəmzi olan müqəddəs varlıq, nadir insan, müqayisəsiz şəxsiyyətdir. Alilik, adillik timsalıdır. Sülhün, əmin-amanlığın təminatçısıdır. Ana həyatımızın ən ülvəi canlısıdır.

Qeyd. Müəllim fərqli üslublarda yazılmış iki mətnin (“Sara xatun” və “Mən sülhə səs verirəm”) eyni məqsədə xidmət etdiyini vurğulayır və sülhün bəşəri rəmzə çevrilərək yer üzündəki bütün insanların arzu etdiyi və can atdığı dəyərlərdən olduğunu şagirdlərə bildirir. Bu fərqi müəyyənləşdirmək də onlara tapşırıla bilər.

4-cü addım. Dərslikdəki 2.5 və 2.6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir. Verilmiş sxem tamamlanır. Bu tapşırıqların da cütlər və ya kiçik qruplarla icrası məqsədəuyğundur. *Müharibə nədir?* sualı ətrafında müzakirələr aparılır. Dərslikdə verilmiş H.Arifin “Mən sülhə səs verirəm” seiri oxunur və müəllim müzakirənin aparılması üçün şagirdlərə suallarla müraciət edir. *Müharibənin fəsadları deyərkən nə başa düşürsünüz? Müharibə insanların həyatına necə təsir edir? Müharibə şəraitində yaşamaq nə deməkdir?* və s.

Bu nəticə əldə edilir ki, müharibə təkcə orduların üz-üzə gəlməsi, kəndlərin, şəhərlərin viran qalması deyil, o yalnız döyüş meydanlarındakı vuruşmalarla bitmir. Müharibə qan, ölüm olduğu üçün həm də qəmdir, kədərdir, göz yaşlarıdır. Müharibə ana fəryadıdır, ata həsrətli körpələrin niskilidir. Müharibə faciədir, onun talelərdə çox dərin izləri, qəlblərdə acı çöküntüləri qalır. Çünki müharibənin nəticələri bir nəfərin, bir ailənin deyil, bütün xalqın taleyində özünü göstərir.

5-ci addım. Müəllim mövzunun əvvəlinə qayıdaraq sülhün nə qədər əhəmiyyətli, vacib olduğunu vurğulayır, dərslikdəki 2.7-ci tapşırığın müzakirəsini təşkil edir. Şagirdlərin əsaslandırılmış fikirləri dinlənilir və yekun nəticə olaraq sülhün hər bir xalqın taleyində, onun sosial, iqtisadi və mədəni inkişafında, tərəqqisində, işıqlı gələcəyində mühüm rol oynaması bir daha şagirdlərə xatırladılır.

Qeyd 1. Müəllim əlavə olaraq 21 sentyabr sülh günü haqqında şagirdlərə qısa məlumat verə bilər. *1981-ci il noyabrın 30-da Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının 36-cı sessiyasında ona üzv dövlətlərin, bütün bəşəriyyətin cəhdlərini mərkəzləşdirərək sülh ideallarını inkişaf etdirməyə imkan verən və onların hər vaxtları sülhə sadıqlığını sübut edən xüsusi bir vaxt təyin etmiş və beləliklə, sentyabrın 21-i Beynəlxalq Sülh Günü elan olunmuşdur. Beynəlxalq Sülh Günü insanların sülh şəraitində yaşamaq hüququ ilə yanaşı, bütün insan hüquq və azadlıqlarının gerçəkləşməsini, hər bir istəyə yalnız sülh şəraitində çatmağın mümkünliyünü təcəssüm etdirir.*

Qeyd 2. Müəllim göyərçin quşu ilə bağlı da maraqlı məlumatları şagirdin diqqətinə çatdırmaqla bilər. *1942-ci ildə almanlar ingilis sualtı qayığını vururlar. Qayıq xəsarət alaraq suyun dibinə çökür. Əgər bir cüt göyərçin olmasaydı, ekipaj həlak olacaqdı. Sualtı qayıqdan kiçik kapsulalardan istifadə etməklə torpedo aparatı vasitəsilə quşlar buraxılır. Erkək göyərçin sudan çıxana qədər boğularaq ölsə də, dişi göyərçin havaya çıxmağa müvəffəq olur və özünü təyin edilən ünvana çatdırır. Sualtı qayığın ekipajı xilas edilir.*

Həmin göyərçinin şərəfinə heykəl ucaldılır.

“The Mocker” (Vədrəbağlayan) adlı bir göyərçin yaralanmadan əvvəl 52 addım uğurlu mesaj daşımışdır. Cher Armi adlı digər göyərçin isə bir gözünü və ayağını itirsə də, uğurlu bir şəkildə mesajı lazımı yerə çatdırmış, mühasirədə olan böyük bir Amerikan piyada qoşununu xilas etmişdir.

6-cı addım. Dərslikdə verilmiş 2.8-ci tapşırığın müzakirəsi üçün müəllim şagirdlərin diqqətini dövlət rəmzimiz olan himnə yönəldir. Himndə sülhə çağırış, xalqın azad, firavan, xoşbəxt yaşaması haqqında olan misralar şagirdlər tərəfindən müəyyənləşdirilir, təhlil edilir və fikirlər dinlənir.

*Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sənəndə tutmuş məkan!*

Qeyd. Müəllim əlavə olaraq 9 noyabr Azərbaycan Dövlət Bayrağı Günü haqqında məlumat verə bilər.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı Azərbaycan dövlətinin suverenliyinin rəmzidir.

Bu gün Azərbaycan Respublikası üzərində dalğalanan müqəddəs Dövlət Bayrağımız – milli bayrağımız ilk dəfə 1918-ci il noyabrın 9-da Bakıda, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının yerləşdiyi binada qəbul edilmiş və qaldırılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının dövlət bayrağından istifadə müstəqil Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının maddələri, “Azərbaycan Respublikasının Dövlət bayrağı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, eləcə də həmin Qanunla təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Dövlət bayrağı haqqında Əsasnamə” əsasında tənzimlənir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət bayrağının rəngli və sxematik təsviri adı çəkilən Qanun və Əsasnamə ilə təsdiq edilmişdir.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanda Dövlət Bayrağı Günüün elan edilməsi barədə sərəncam imzalayıb. Sərəncama əsasən, hər il 9 Noyabr Azərbaycanda Dövlət Bayrağı Günü kimi qeyd edilir.

2009-cu ilin noyabr ayında Dövlət Bayrağı Günü ilə bağlı Əmək Məcəlləsinin 105-ci maddəsinə edilmiş əlavəyə əsasən, 9 Noyabr Azərbaycanda Dövlət Bayrağı Günü elan olunur və bu bayram ölkədə qeyri-iş günü olan bayramların siyahısına daxil edilir.

7-ci addım. Daha sonra müəllim sülhün bərqərar olması, onun qorunub saxlanılması istiqamətində dövlətin atdığı addımların, gördüyü işlərin, bu istiqamətdə apardığı siyasətin mühüm rolunu vurğulayır. Səslənən fikirlər ümumiləşdirilir. Belə ki sülh Azərbaycanda dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir və bu siyasət hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən ardıcıl surətdə davam etdirilir, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunu artırır. Azərbaycan Respublikası bütün dünyada sülhü dəstəkləyir, münaqişələri sülh yolu ilə həll etməyə çağırır.

Sülh mədəniyyətinin təbliğində, insan hüquqlarının müdafiəsində bütün vətəndaşlarımızın, o cümlədən gənc nəslin yaxından iştirak etməsinin çox əhəmiyyətli olması nəticəsi çıxarılır.

8-ci addım. Dərslikdəki 3-cü tapşırıq evə verilir. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Standart: 2.1.3., 3.1.2., 4.1.4.

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı mülahizələrini bildirir.

Məktubu tələffüz qaydalarına uyğun oxuyur.

Məktub yazır.

İş forması: fərdi və kollektivlə

İş üsulu: səsli oxu, müzakirə və yazı

1-ci addım. Dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlanıla bilər. Şagirdlərə “*Nə üçün sülh sizin xoşbəxt yaşamağınız hesab olunur?*” sualı ilə müraciət olunur. Onların cavabları ümumiləşdirilir. Şagirdlərin söylədiyi maraqlı fikirlər lövhəyə yazılır. Belə qeydlər şagirdlərin ilkin mülahizələri ilə növbəti fikirlərinin müqayisə olunması baxımından əlverişlidir. Unutmaq olmaz ki, şagirdlərin fikirləri onların düşüncələrinin əksidir və bu düşüncələri düzgün məcraya yönəltmək müəllimin vəzifəsidir.

2-ci addım. 1-ci tapşırıq icra edilir. Oxu zamanı düzgün tələffüz qaydaları və intonasiya diqqətdə saxlanılır. Məktubun məzmununa münasibət bildirilir. Oxudan sonra şagirdlərin mətnin qısa xülasəsini danışması məqsədəmüvafiqdir. Belə ki şagird əsas fikri, əsas məqamları çatdırmaq üçün oxu zamanı diqqətli olmalı, oxuduğunu yığcam şəkildə çatdırmağı bacarmalıdır. Şagirdlərə mətn haqqında fikir söyləmək (*mətn uğurludur/uğurlu deyil; maraqlıdır/maraqlı deyil və s.*) və fikirlərinin səbəbini demək təklif olunur. Onlara iş vərəqləri təqdim etmək olar.

İŞ VƏRƏQİ

Mətnin adı _____

Mətn uğurludur, çünki _____

Mətn uğurlu deyil, çünki _____

Mətn maraqlıdır, çünki _____

Mətn maraqlı deyil, çünki _____

Bu, şagirdlərdə həm oxuduğuna münasibət bildirmək, həm oxuduğunu anladığını nümayiş etdirmək, həm fikirlərini əsaslandırmaq bacarığı, həm də tənqidi təfəkkürü və şifahi nitqi formalaşdırmaşa olacaq.

Oxuduğu haqqında yazmaq da əlverişli üsuldur. Yəni şagird mətn haqqında şifahi şəkildə dediklərini yazı vasitəsilə də çatdırır. Bu yazının həcmi geniş yox, yığcam (5-8 cümle) olmalıdır.

Qeyd. Müəllim şagirdlərə məktubu səssiz şəkildə fərdi qaydada oxumağı da təklif edə bilər. Oxu zamanı müəllim mətnlə bağlı qeydlər etməyi (*daha çox xoşa gələn fikir, ifadə, müraciət forması, mənası anlaşılmayan söz, əsas fikir və s.*) tövsiyə edir. Daha sonra şagirdlərin fikirləri dinlənilir, müzakirə və eyni mövzulu mətnlərlə müqayisəsi aparılır.

3-cü addım. Daha sonra 2-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. Tapşırıq şagirdlərin xəyal gücünü müəyyənləşdirmək baxımından əlverişlidir. Müəllim şagirdlərə suallara (*Sizcə, bu məktub kimdəndir? Məktubda nə yazılmışdır?*) yazılı cavab verməyi tövsiyə edir. Cavab yığcam və konkret olmalıdır. Bu tapşırıq həm də şagirdləri məktub yazmağa sövq etmək üçün motivasiya xarakterlidir.

Qeyd. Müəllimdən diqqətli olmaq tələb olunur. Elə cavablar ola bilər ki, kollektivlə onları müzakirə etmək, münasibət bildirmək məqsədamüvafiq hesab edilmir. Məktubların təhlilində məktəb psixologunun köməyindən istifadə etmək olar. Bu həm dərs zamanı, həm də dərstdən sonra ola bilər.

4-cü addım. Məktub yazmaq üçün dərslikdə verilmiş təlimat şagirdlərlə birgə oxunur. Müəllim məktubun strukturu haqqında onlara məlumat verir.

5-ci addım. Dərslikdə 15-ci səhifədə verilmiş məktub, onun məzmunu, strukturu şagirdlərlə birgə müzakirə olunur.

6-cı addım. 3-cü tapşırıq icra olunur. Şagird tapşırıqda verilmiş şəxslərdən birini seçməklə ona məktub yazır.

7-ci addım. Seçmə yolla yazılmış məktublar oxudulur. Yazılmış məktublara şagirdlərin münasibət bildirməsi məqsədamüvafiqdir.

8-ci addım. Qiymətləndirmə aparılır. Ev tapşırığı kimi 3-cü tapşırığı davam etdirmək verilə bilər. Növbəti dərsdə ananın övlada verdiyi tərbiyə məsələləri ön plana çıxılacağı üçün şagirdlərə evdə anaya məktub yazmaq tapşırığının verilməsi tövsiyə olunur.

Standart: 2.1.3., 3.1.2., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

Söylənən fikirlərlə bağlı mülahizələrini bildirir.

[k] səsinə söz sonunda və ortasında düzgün tələffüz edir.

Sözlərdə x və h hərflərini düzgün yazır.

İş forması: cütlər, böyük qruplar

İş üsulu: anlayışın çıxarılması, səsli oxu

1-ci addım. Elektron (adi) lövhədə atalar sözləri nümayiş etdirilir. (Sınıfdə texniki imkanlar yoxdursa, müəllim bunu adi vatman kağızında da edə bilər.) *Zəhmət* sözünün yerinə nöqtələr qoyulur, şagirdlərə nöqtələrin yerinə müvafiq sözün tapmaq tapşırılır.

Zəhmətlə yeyilən acı soğan minnətlə yeyilən baldan şirindir.

Cavanlıqda *zəhmət* çəkən qocalıqda əziyyət çəkməz.

Çəkilən *zəhmət* hədəf getməz.

Zəhmət çəkməyən rahatlığın qədrini bilməz.

2-ci addım. Dərslikdə A.Şaiqin “Zəhmət və Zinət” əsərindən epiqraf verilmişdir. (Müəllim bu əsərin müəyyən bir hissəsindən motivasiya məqsədilə istifadə edə bilər.) Epiqraf üzərində iş aparılır. Şagirdlərə “*A.Şaiq nə üçün zəhməti sevməyi tövsiyə edir?*” sualı ilə müraciət edilir. Onların cavablarının atalar sözlərinin ifadə etdiyi əsas məna ilə müqayisəsi təşkil olunur. Müqayisədə əsas məqsəd atalar sözlərinin boşuna deyil, xalq təcrübəsinin nəticəsi olduğunu şagirdlərin diqqətinə çatdırmaqdır. Bu qənaətdə şagirdlər müəllimin yönəldici sualları əsasında özləri gəlməlidir.

3-cü addım. Mətnin oxusu təşkil edilir. Oxudan əvvəl müəyyən edilmiş sözlərin orfoqrafiyası və orfoepiyası üzərində iş aparılır. Bu tapşırıq fərdi qaydada və ya cütlər vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Tapşırığın icrası üçün şagirdlərə 3 dəqiqə vaxt verilməsi məqəduyğundur. Yaxud sinfi 2 böyük qrupa bölüb bir qrupa orfoepik, digər qrupa orfoqrafik tapşırıqları vermək olar. Bu halda tapşırıq verilən müddəti 2–3 dəqiqə müəyyən etmək olar. Bu, şagirdlərdə verilən tapşırıqları tez və sürətli yerinə yetirmə bacarığı formalaşdırma bilər.

4-cü addım. Mətnin oxusu təşkil edilir. Rollar üzrə oxusu məqsədmüvafiqdir. Oxu tamamlanan zaman müəllim şagirdlərə mətnin sonuncu cümləsini (**Çünki ...**) tamamlamağı tapşırır. Bunun üçün şagirdlərə 2 dəqiqə vaxt verilir. Tapşırığı tez və sürətli icra etmək üçün mətnin oxusu zamanı diqqətli olmaq şagirdlərə oxudan əvvəl tövsiyə edilir. Bu tapşırıq cütlərlə yazılı şəkildə də yerinə yetirilə bilər. Tapşırığın bu formada icrası şagirdlərdə düşünmə və nəticə çıxarma bacarığı formalaşdırma bilər. Oxudan sonra şagirdlərə “*Sizcə, mətnə adı çəkilən Cəfər kimdir?*” sualı ilə müraciət edilir. Mətnə Cəfər Cabbarlıdan, onun uşaqlığından danışılır. Balaca Cəfər anasının bişirdiyi dağlı çörəklərini bazarda satır, qazandığı pulları qəpiyinə qədər anasına vermiş. Bu pullar həm ailənin dolanışığına sərf edilir, həm də Cəfərin oxuması üçün yığılmış. (Mətnəki hadisələr realdır. C. Cabbarlının kürəkəni yazıçı S. Dağlı tərəfindən qələmə alınmışdır.) Şagirdlərə C. Cabbarlının 28 May metro stansiyası qarşısındakı heykəli, onun adına metro stansiyası olması, Bakıda onun ev-muzeyinin mövcudluğu haqqında məlumat verilməsi vacibdir. 3-cü tapşırıq icra

edilir. (Adam gərək zəhmətini bada verməsin, Bütöv iş ürəyi cavanladar, Yarımçıq iş ömrü natamam edər.) Ananın dilindən verilən atalar sözləri və A.Şaiqin zəhmətlə bağlı söylədiyi fikirlərin oxşarlığı ilə bağlı şagirdlərə suallar ünvanlanır.

5-ci addım. Dərslikdəki 2-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. Şəkil üzərində iş şagirdlərdə başqasının işinə qiymət vermək (rəng seçiminə, rənglərin harmoniyasına, obrazların geyiminə, simalarına, hadisələrin təqdiminə və s.), şəkillərin mətnlə uyğunluğunu müəyyənləşdirmək həm şifahi nitqin zənginləşməsinə, həm də rəy bildirmə bacarığının formalaşmasına səbəb olar. Bu halda şagirdlərə öz fikirlərini söyləmək, sübuta yetirmək, yoldaşlarının fikirlərinə münasibət bildirmək kimi bacarıqların formalaşması üçün müəllim tərəfindən dəstəkləyici mühit yaradılmalıdır. Şəkil üzərində iş apararkən bu suallardan istifadə etmək olar: *Rəssam mətndə təsvir olunan hadisələri tam əks etdirə bilibmi? Şəkillər mətnin hansı hissəsinə uyğundur? Bu uyğunluğu nədə görürsünüz? Siz bu şəkilləri necə təqdim edərdiniz? Mətnə uyğun necə şəkil çəkərdiniz?* və s.

Şəkillərin ardıcılığı: 1, 4, 3, 2.

6-cı addım. 4-cü tapşırıq üzərində iş aparılır. Bu tapşırıq mətnin ideyasını müəyyənləşdirməyə və 7-ci tapşırıqda verilən hökm (“*Tərbiyənin əsası ailədə qoyulur*”) ətrafında müzakirə aparmağa xidmət edir. 4-cü tapşırıqda əsas məqsəd tərbiyənin, uşaqlara aşılana müsbət keyfiyyətlərin, biliyini, bacarığını təkcə özünün deyil, xalqının rifahına sərf etməyə hazır olan sağlam düşüncəli bir gəncin formalaşması üçün ailənin rolunun ön plana çəkilməsidir. Bu tapşırıq şagirdləri bir daha mətnə təkrar və diqqətlə nəzər yetirməyə sövq edir. Əsas diqqət ananın nəsihətlərinə yönəlik.

Xüsusiyyət	Təsdiqləyici cümlə
1. Soykökə bağlılıq	Çörəyin mayası möhkəm olsun.
2. Qayğıkeşlik	Ananın övladını oxutmaq üçün zəhmətə qatlaşması, oğulun oxuyaraq anasını zəhmətdən “xilas edərək” ona və bütün elə-obaya xidmət etmək istəyi
3. Zəhmətin qiymətləndirilməsi	Adam gərək zəhmətini bada verməsin.
4. Hər işi vaxtında görmək	Xəmiri vaxtında açmaq
5. İş səlqiəli yerinə yetirmək	Çörəyi səlqiə ilə yapmaq və s.

Tapşırığın ardının evdə davam etdirilməsini söyləmək olar.

7-ci addım. 6-cı tapşırıq icra edilir. S.Dağlının “Bahar oğlu” romanında bu hissə “Çörək” adlanır. Ola bilər ki, şagirdlər fərqli və daha maraqlı adlar təklif etsin. Onların fikirləri qəbul edilə bilər. Qiymətləndirmə aparılır.

8-ci addım. Evə 5-ci tapşırıq verilir. Şagirdlər bu suallara cavab yazmalı, sualları cavablandırarkən mətnə istinad etməlidirlər. Onlar bilməlidirlər ki, bilikli olmaq üçün mütləq zəhmət çəkmək lazımdır. İnsanda təkcə bilik deyil, bacarıq və səriştə olmalı, bilik və bacarığını səmərəli və faydalı işlərə sərf etməlidir. Bu tapşırıqdakı sualın mahiyyəti məhz budur.

Qeyd. Növbəti dərsdə təqdimat hazırlamaq üçün şagirdlərə evdə müxtəlif xalqların milli çörəkləri və onlar haqqında məlumat toplamaq tapşırılır. Sınıf kiçik qruplara bölərək hər qrupa 2 xalqın milli çörəkləri haqqında məlumat toplamağı tapşırmaq daha məqsəduyğundur. Bu, şagirdlərdə sinif mühitindən kənarda da komandada işləmək bacarığını formalaşdırır.

Standart: 2.1.2., 3.1.1., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Nitqini canlı etmək üçün jestlərdən düzgün istifadə edir.

Yeni sözlərin mənasını lüğətlərdən müəyyən edir.

Mövzu ilə bağlı mətn tərtib edir.

İş forması: kollektivlə, kiçik qruplarla

İş üsulu: müzakirə, təqdimat

1-ci addım. Müəllim dərsə ev tapşırığını (5-ci tapşırıq) yoxlamaqla başlaya bilər. Daha sonra *“Bilikli olmaq üçün dilimizdəki sözlərin nə kimi əhəmiyyəti vardır?”* sualı ilə şagirdlərə müraciət edir. Şagirdlərin cavabları ümumiləşdirilir. Şagirdlərin mətnin (“Çörək”) lüğət tərkibi üzərində iş aparılacağı bildirilir. Dərslikdə bunun üçün tapşırıq verilmişdir. Lakin müəllim özünün və ya seçimi əsasında məndəki digər sözlər üzərində iş apara bilər. Sözlərin sinonim, omonim və antonimlərinin tapılması, çoxmənalılığının, leksik mənalının müəyyənləşdirilməsi şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşməsinə imkan verir. Təbii ki, burada terminlərin və onların təriflərinin şagirdə əzbərləndirilməsi deyil, həmin sözlərin nitqdə rolu, işlənmə məqamlarını, sözlərdən düzgün və yerində istifadəni onlara aşılamaq lazımdır.

1. Lüğət üzərində iş aparmaq üçün həmin anlayışların şəkillərini nümayiş etdirmək olar. Şagird müvafiq şəkli gördükdə sözün mənasını və yaxud mənası verilmiş sözü daha tez müəyyən edə bilər.

2. Sözlərin mənasını müəyyənləşdirmək üçün şagirdlərə lüğətlə işləməyi, əlifba sırasını nəzərə almaqla sözlərin tez və sürətlə tapılması yollarını öyrətmək lazımdır. Belə dərslərdə sinifdə izahlı lüğətlərin olması çox vacib və əhəmiyyətlidir.

3. Lüğət üzərində iş aparmaq üçün müəllim şagirdlərə mətni təkrar gözdən keçirməyi, mənasını bilmədiyi sözləri və ifadələri qeyd etməyi tapşırıla bilər.

2-ci addım. 8–9-cu tapşırıqlar üzərində iş aparılır.

8-ci tapşırıq: təndir – *gildən düzəldilmiş iri kürə*

9-cu tapşırıq: naxış – *rənglərin kombinasiyasından ibarət şəkil*

bəzək – *gözəllik və yaraşıq verən bir şey*

Məndə işlənen *oxumaq (çoxmənalılığı), maya, sonbeşik, qanı qaralmaq, şövq, qeyrət, yapmaq* sözlərinin leksik mənalı üzərində iş aparmaq da məqsədəuyğun hesab edilir.

Müəllimin müəyyənləşdirdiyi sözlərin cümlədə işlədilməsi şagirdlərin sözlərdən düzgün istifadə edərək cümlə qurmaq bacarığını formalaşdırmaqla yanaşı, həm də sözlərin cümlədə yerini düzgün müəyyənləşdirməyə imkan verir. Tapşırığın icrasına 12 dəqiqə vaxt sərf etmək kifayətdir.

3-cü addım. Müəllim növbəti tapşırığa keçid etmək üçün şagirdlərə suallarla müraciət edir:

Siz ən çox hansı çörəyi xoşlayırsınız?

Hansı çörəyi yeyirsiniz?

Hansını yemək istərdiniz və nə üçün?

Alınan cavablar dinlənir (lövhəyə də yazıla bilər), sonra müəllim nitqini davam etdirir: *“Uşaqlar, siz Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində hazırlanan çörəklərlə tanışsınız, onlardan*

gündəlik istifadə edirik. Bu gün biz sizinlə müxtəlif xalqların istifadə etdiyi çörək növləri ilə tanış olmaq üçün birlikdə işləyəcək, mətn hazırlayacağıq. Gəlin, ilk növbədə, Azərbaycanda hazırlanan çörək növləri ilə tanış olaq". Bu məqsədlə müəllim bu çörəklərin şəklini nümayiş etdirməklə çox yığcam, lakonik məlumat verə bilər. Ehtiyac yaranarsa, Naxçıvanda keçirilən çörək festivalından video nümayiş etdirə bilər. Dərsə milli çörəklərin nümunəsini də gətirmək olar.

4-cü addım. Şagirdlər dərslikdəki 10-cu tapşırığın şərti (bu linkdən istifadə etmək olar <https://www.youtube.com/watch?v=sJj06sRRpj8>) və planla tanış edilir. Ehtiyac yaranarsa, planın bəndləri və nümunə kimi verilmiş mətn şagirdlərə izah olunur. Müəllim şagirdləri əlavə məlumatlarla təmin etməli, təqdimatın hazırlanması üçün onlara istiqamət verməlidir. Hər qrupa bir xalqın milli çörəkləri haqqında məlumatlar təqdim olunur. Əgər sinif internet və texniki avadanlıqlarla təmin olunmuşdursa, tapşırığı icra etmək çətinlik törətməyəcəkdir. Yəni şagirdlər müvafiq məlumatların toplanmaqla PowerPoint (*digər proqramlar da ola bilər*) proqramında işləyə biləcəklər. Əks halda şagirdlər təqdimatlarını vatman kağızlarında, adi dəftərin yapışdırılmış qoşa vərəqlərində də icra edilə bilər.

5-ci addım. Şagirdlər tapşırığı icra edirlər. Tapşırığın tez və keyfiyyətli başa gəlməsi üçün qruplarda vəzifə bölgüsü aparılmalıdır. Bu, şagirdlərdə üzərlərinə düşən vəzifəni layiqincə yerinə yetirmək bacarığı formalaşdırır. Eyni zamanda, şagird dərk etməlidir ki, əgər komanda işi zamanı öz vəzifəsini tam yerinə yetirməzsə, komanda ona görə tapşırığı vaxtında təqdim edə bilməz. Bu, şagirdlərdə həm də məsuliyyət hissinin yaranmasına səbəb olar. Tapşırığın icrasına 15 dəqiqə vaxt ayırmaq kifayətdir.

6-cı addım. Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Təqdimat zamanı müəllim onların sözləri düzgün tələffüz etməsinə, cümlələri düzgün qurmasına, mətni plana əsasən tərtib etməsinə diqqət yetirməli, təqdimat zamanı birinin digərinin sözünü kəsməsi kimi halların qarşısını almalı, bir qrupun digərinin təqdimatını diqqətlə dinləməsinə və müzakirələrə qoşulmasına şərait yaratmalıdır.

7-ci addım. Müzakirələrdə deyilənlər ümumiləşdirilir, çörəyin qida rasionumuzda əvəzsiz qida məhsulu olması, müqəddəs hesab edilməsi qənaətinə gəlinir.

8-ci addım. Dərslikdə "Məsləhət" rubrikasında verilmiş məlumat şagirdlərlə birgə oxunur. "Çörəyin kiflənməməsi üçün nə etmək lazımdır?" sualı ətrafında qısa müzakirə təşkil olunur. Məqsəd şagirdlərdə çörəyin xarab olması və atılmaması üçün lazımı qədər alınması fikrini, bunun nəticəsində qənaət hissinin formalaşdırılmasıdır.

Qeyd. Növbəti dərsdə "Çörək evimizə necə gəlir?" adlı təqdimatın hazırlanması üçün müəllim uşaqlara rəngli qələmlər, kağızlar, komiksin hazırlanması üçün mövzuya uyğun müxtəlif fiqurların, plastilin və s. gətirilməsini tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Standart: 2.1.3., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı deyilən fikirlərə münasibət bildirir.

Mövzu ilə bağlı mətn tərtib edir.

İş forması: kollektivlə, kiçik qruplarla

İş üsulu: müzakirə, təqdimat

1-ci addım. Müəllim dərse aşağıdakı hikmətli kəlamla başlaya bilər:

El çalışar, yer sevinər.

Yer barlanar, el sevinər.

Şagirdlərə sualla müraciət edilir: *Hikmətli kəlamda hansı fikir ifadə olunmuşdur?; Yer barlanar dedikdə nə başa düşürsünüz?* və s.

Maddi-texniki baza imkan verirsə, “Dəse Qorqud” filmindən son səhnə (torpağın əkilib-becərilməsi səhnəsi) nümayiş olunmaqla müzakirələr aparıla bilər. Filmdə söylənilənlə hikmətli kəlamın müqayisəsi aparıla bilər. Fikirlər ümumiləşdirilir və müəllim dərsi davam etdirir.

2-ci addım. “Uşaqlar, biz sizinlə ötən dərsdə ananın təndirdə bışirdiyi çörəklərin zəhmətlə başa gəlməsi, zəhmətinin vasitəsilə oğluna verdiyi öyüd-nəsihət, eyni zamanda, müxtəlif xalqların milli çörəkləri ilə tanış olduq. Öyrəndik ki, arzuladığınız işi mükəmməl görmək üçün, arzusunda olduğun yüksəkliyə çatmaq üçün mütləq zəhmət çəkməlisən. Bizim gündəlik ərzaq məhsulumuz olan çörək də asan başa gəlmir. Bu gün biz sizinlə birlikdə çörəyin hazırlanması üçün keçilən yola nəzər salacağıq. Bunun üçün “Çörək evimizə necə gəlir?” adlı tapşırıq üzərində işləyəcək, çörəyin evimizə necə gəldiyini müəyyənləşdirəcəyik”

3-cü addım. 11-ci tapşırığın icrası üçün müəllim şagirdləri təlimatlandırır. Yaxşı olar ki, ilk növbədə, dərslikdəki şəkil üzərində iş aparılsın. Müəllim məqsədəmüvafiq hesab etdiyi digər şəkillərdən, videosüjetdən və s. istifadə edə bilər. Şagirdlər şifahi şəkildə gördüklərini təsvir edirlər. Şifahi nitq düzgün qurularsa, onu yazılı nitqə çevirmək asan olur. Tapşırıqda sual işarəsinin yerinə “*ev, ailə*” sözü olmalıdır və buna uyğun açar sözlər (*ailə, ata, ana, süfrə, bıçaq, doğramaq* və s.) seçilməlidir.

4-cü addım. Müəllim bu tapşırığı icra etmək üçün sinifdə üç qrup yarada bilər. Qruplardan birinə mətnin hazırlanmasını, digərinə verilmiş sxemlər əsasında mətnin komiksini; 3-cü qrupa “Evdə çörəyin hazırlanması qaydası” ilə bağlı yığcam mətnin hazırlanmasını tapşırıla bilər. Qruplara tapşırıq verərkən şagirdlərin potensial imkanları nəzərə alınmalıdır. Qruplarda mütləq vəzifə bölgüsü aparılmalıdır. Belə olanda iş daha asan və tez başa gəlir. Tapşırığın icrasına 15 dəqiqə vaxt sərf etmək kifayətdir. 3-cü qrupa tapşırığı yerinə yetirmək üçün iş vərəqi təqdim edilə bilər.

İŞ VƏRƏQİ

Məhsulun adı: “Çörək”

Lazım olan ərzaqlar: _____

Hazırlanma qaydası: _____

Qeyd. Şagirdlərin səviyyəsini nəzərə almaqla 4 kiçik qrup yaradıb, qruplara müvafiq olaraq *əkilib-biçilmə, hazırlanma, satış və ailə* yarımbaşlıqlarını vermək və mətnin hazırlanmasını tapşırmaq olar.

Müəllim **YouTube** kanalından mövzu ilə bağlı videolar nümayiş etdirməklə şagirdlərdə ümumi təəssürat formalaşdırmaq olar. Özü də şagirdlərə müxtəlif məlumatlar verə bilər. Dərsə texnologiya müəllimini dəvət etməklə çörəyin hazırlanması qaydasını şagirdlərə nümayiş etdirmək dərslə daha canlı və maraqlı olmasına imkan yaradır. Müəllim özü də bunu edə bilər. Hətta şagirdlər də bu işi icra edə bilərlər.

Qeyd. Hər qrupdan iki nəfər seçməklə digər qrupun işini qiymətləndirmək üçün ekspert qrupu da yaratmaq olar.

5-ci addım. Şagirdlər işlərini təqim edirlər. Müzakirələr aparılır. Çörəyin hazırlanmasının min bir zəhmətlə başa gəldiyi, təkcə insanların deyil, təbiətin (*yağış, istilik, münbit torpaq*) də rolunun əhəmiyyəti və vacibliyi qeyd edilir. Şifahi təqdimat zamanı müəllim şagirdlərin sözləri düzgün tələffüz etməsinə, jest və mimikalarına diqqət yetirməli, yeri gəldikcə, münasibət bildirməlidir.

6-cı addım. “*Buğdadan daha hansı un məmulatları alınır*” sualı üzərində iş aparılır. Yeri gəlmişkən, müəllimin **məmulat** və **məlumat** sözlərinin mənə fərqi barədə şagirdlərə məlumat verməsi məqsəduyğundur.

7-ci addım. Şagirdlərin işləri qiymətləndirilir.

8-ci addım. “Çörəklə davranış qaydaları”nın hazırlanması evə tapşırılır. Təxmini belə bir davranış qaydası ola bilər:

Çörəyi yalnız təmiz əllə götürmək lazımdır.
Çörəyi təmiz paketa, yaxud çörək qabına qoymaq lazımdır.
Çörəyi başqa ərzaqlarla bir yerdə saxlamaq olmaz.
Ağ çörəyi qara çörəkdən ayrı saxlamaq lazımdır.
Çörəyi bıçaqla doğramaq lazımdır.
Çörəyi yeyə biləcəyin qədər doğramaq lazımdır.
Çörəyi atmaq olmaz.
Çörək atılmasın deyə onu lazımi qədər almaq lazımdır və s.

3.1.1., 3.1.3., 4.1.3., 4.1.4.

Nümunə

Qeyd. Müəllim KSQ-nin tərtibi üçün istənilən mətni seçə bilər.

Sinifdə sakitlik idi. Uşaqlar müəllimin tapşırığı üzrə inşa yazırdılar. Birdən ar(h,x)a sırada kimsə yerində qurdalandı və nəyi isə yerə saldı. Sinfə səs düşdü, uşaqlar pıqqıldamağa başladılar. Müəllim intizamsızlıq edənin kim olduğunu bilmirdi. O, sıralara nəzər saldı. Elə bu va(h,x)t enlikürək, qaraşın, kök bir oğlan ayağa qal(x,h)ıb dedi:

– Bağışlayın, müəllim, mən ehtiyatsızlıq etdim.

Sinfə tam sakitlik çökdü. Uşaqlar gah müəllimin, gah da oğlanın üzünə baxırdılar. Oğlanın səsindəki səmimiyyət onun xəcalət çəkdiyini bildirirdi. Müəllim onu danlamadan bağışladı. Oğlanın üzr istəməsi yoldaşlarının da (x,h)oşuna gəldi. Bu isə qor(x,h)aqlıq deyil, mərdlik idi. Öz səhvini **etiraf etmək** insanın ən gözəl keyfiyyətlərindən hesab olunur.

1. Mətnə mötərizədə verilmiş sözlərdə “x” və “h” hərflərindən hansı yazılmalıdır?

ar__a, va__t, qal__ıb, __oşuna, qor__aqlıq.

2. Verilmiş sözlərdə “k” necə tələffüz olunmalıdır?

sakitlik – [.....]

kök – [.....]

3. Verilmiş sözlərin ifadə etdiyi mənaları yazın:

səmimiyyət _____

xəcalət _____

4. Mətnə tünd şriftlə verilmiş sözü hansı sözlə əvəz etsəniz, cümlənin mənası dəyişməz?

5. Sözlərin əks mənasını yazın:

arxa _____

qaraşın _____

6. Nəzər saldı sözünü bir sözlə ifadə edin.

7. Aşağıdakı cümlələrdən hansı “kök” sözünün mətnə işlənən mənasına uyğun gəlir?

- A) Kök insan orqanizmi üçün çox faydalıdır.
- B) Kök ayrılıqda müstəqil məna ifadə edir.
- C) Həyətdə gəzən kök toyuqlar onun diqqətini cəlb etdi.
- D) Məsələnn kökü dərinlərə gedib çıxırdı.

LAYIHƏ

8. Oğlanın üzr istəməsi niyə yoldaşlarının xoşuna gəldi?

- A) Çünki müəllimdən üzr istəmişdi.
- B) Çünki o, həqiqəti söyləmişdi.
- C) Çünki o, üzr istəmişdi.
- D) Çünki o, intizamsızlıq etdiyi üçün üzr istəmişdi.

9. Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğundur?

- A) Mərd gördüyünü deməz.
- B) Mərd ağzını açmaz, əlini açar.
- C) Öz səhvini etiraf edən ağıllıdır.
- D) Ağıllı adam çətin işdə tələsməz.

10. Mətnə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Şagird nə üçün səhvini boynuna alır?
- B) Sınıfdəki şagirdlərin narazılığına nə səbəb oldu?
- C) Müəllim nə üçün oğlanı danlamadı?
- D) Şagirdlər hansı tapşırığı icra edirdilər?

11. Mətnə əsasən müəllimin xüsusiyyətlərini yazın.

12. Mətnə əsasən oğlanın xüsusiyyətlərini yazın.

13. Mətnə ifadə olunan əsas fikri yazın.

14. Aşağıdakı fikirlərdən birini seçib münasibət bildirin.

1. Mən hesab edirəm ki, oğlan intizamsızlıq etmişdi, çünki _____

2. Mən hesab edirəm ki, oğlan intizamsızlıq etməmişdi, çünki _____

15. Üzr istəyən oğlana məktub yazsaydın, ona nə deyərdin? Məktubun yazılma qaydasını xatırlayıb ona məktub yazın.

Müəllimin nəzərinə:

Müəllim KSQ-ni dinləmə mətnləri üzərində də keçirə bilər. İxtiyari mətni seçməklə nümunə kimi verilmiş sual tiplərindən istifadə etmək olar. KSQ-ni bu formada keçirmək üçün müəllim mətni tələffüz qaydalarını gözləməklə oxuyur, şagirdləri sualları cavablandırmaq üçün diqqətli olmağa çağırır. Suallar şagirdlərə mətn oxunandan sonra təqdim olunur. Suallar səliqə ilə yazılmalıdır. Şagirdlərin xahişi ilə mətn daha bir dəfə oxuna bilər.

Dinləmə mətnlərinə nümunə:

Padşah və Bəhlul Danəndə

Bir gün padşah Bəhlul Danəndəni yanına çağırtdırır və ondan soruşur:

– Hər yerdə danışrlar ki, sən çox ağıllı adamsan. Bu, düz sözdür?

– Bəli, ağıllı adamam.

Padşah Bəhlulu stol arxasına dəvət edir və bir qızarmış toyuğu onun qabağına qoyub deyir:

– Burada mən, sən və mənim iki oğlum əyləşib. Bu toyuğu bizim aramızda elə böl ki, mən sənə ağıllı olmağına şübhə etməyim.

Bəhlul Danəndə toyuğun başını padşaha, qanadlarını oğlanlarına verir, qalan hissəsini isə öz qabağına çəkir və padşaha deyir:

– Sən bizim başcımızsan. Buna görə də toyuğun başını sənə verdim. Oğlanların sənə qanadlarıdır. Buna görə toyuğun qanadlarını onlara verdim. Mən isə kasıb adamam. Odur ki qalan hissəsini özüm üçün saxladım.

Bəhlulun bu zarafatına padşah da, onun oğulları da xeyli güldülər. Padşah dedi:

– Afərin, Bəhlul, sən, doğrudan da, müdrik adamsan!

(“Bəhlul Danəndə” lətifələrindən)

Ləpələr

Dənizdən əsən külək neçə gündən bəri idi ki, ara vermirdi. Sahil vətəgəsinin geniş taxta çardaqlarında qəribə bir səslə viyıldayırdı. Qəsəbədə pəncərə və qapıları silkələyir, evlərin arasındakı boşluqlarda uğuldayırdı.

Balıqçı qəsəbəsi vətəgədən yarımkilometrlikdə salınmışdı. Dənizin coşduğu günlərdə külək qabağına qatıb qovduğu qum burulğanını evlərin qapı-bacalarına çırpırdı. Yoldan keçənlər dişlərinin altında qumun xırçıldadığını hiss edirdilər. Ləpələr şiddətlə sahilə çırpıldığı zaman onların gurultusundan evlərdə ağız deyəni qulaq eşitmirdi.

Qəsəbənin bütün pəncərələri dənizə açılırdı. Dağ kimi bir-birini qovan köpüklü ləpələr buradan aydın görünürdü. Hətta ləpələrin sahilə atdığı balıqların necə şişib ağardığını da müşahidə etmək olurdu. Sahildə baş verən elə bir hadisə olmazdı ki, qəsəbənin pəncərələrindən baxan böyükələrin və ya uşaqların diqqətini cəlb etməsin.

(Qılman İlkindən)

LAYIHƏ

Standart: 1.1.1., 1.1.2., 3.1.1., 3.1.2.

T6lim n6tic6l6ri:

M6tnl6 baęlı sualları cavablandırır.

M6tnd6ki s6zl6ri uyęun s6zl6rl6 6v6z edir.

M6tni orfoepik normalara uyęun oxuyur.

Dinl6diyi v6 oxuduęu m6tnl6rin ideya baxımından oxşarlıęını m66yy6n edir.

İş forması: f6rdi, kollektiv, c6tl6rl6

İş üsulu: klaster, 6qli hücüm, proqnozlaşdırılmış oxu

1-ci addım. Şagirdl6r6 dinl6m6 m6tni (*S.Rüst6min “Oęluma” řeiri*) t6qdim olunur. Şagirdl6r m6tni dinl6yirl6r. Texniki imkanlar yoxdursa, m66llim řeiri 6z6n6n v6 yaxud sinifd6 ifad6li oxu bacarıęına malik řagird varsa, onun ifasında t6qdim ed6 bil6r. Oxu zamanı t6l6ffüz qaydaları n6z6r6 alınmalıdır.

S.Rüst6m. “Oęluma” (*řeir b6zi m6nb6l6rd6 “Duz-ç6r6yi itirm6!” adı il6 d6 t6qdim olunur.*)

İnsanın ř6r6fi, b6z6yi, m6nc6,
Deyildir n6 [*ipax*], n6 tirm6, oęlum!
Yaxşıdan yaxşı ol ell6r içində,
[*Dosduna*] bir ziyan yetirm6, oęlum!

Yersiz gülüms6m6, yersiz aęlama,
Bir k6nöl d6 qırma, sin6 daęlama,
Sirrini ell6rd6n [*gizdi*] saxlama,
Dilin6 yalan s6z g6tirm6, oęlum!

Yel [*qanatdı*] ill6r 6m6rd6n gedir,
İnsan [*z6hm6tiyn6n*] kamala yetir,
Baęında [*n6rgizd6r*], lal6l6r bitir,
[*Tikannar*], qanqallar bitirm6, oęlum!

Ür6yim [*arzuynan*] [*doludu*], dolu,
Hün6r [*meydanıdı*] bu h6yat yolu,
Bilm6diyin işi g6z6yumu lu,
S6z verib 6hd6n6 g6t6rm6, oęlum!

Oxu 6y6d6m6 s6n s6tir-s6tir,
Qoy yaęsın h6r zaman [*dilinn6n*] 6tir,
Qazancını itir, malını itir,
[*Ancax*] duz-ç6r6yi itirm6, oęlum!

D6rslikd6 dinl6m6 m6tni 6çün tapşırıqlar verilmiřdir.

M66llim dinl6m6 m6tni 6zr6 6lav6 suallar da ver6 bil6r:

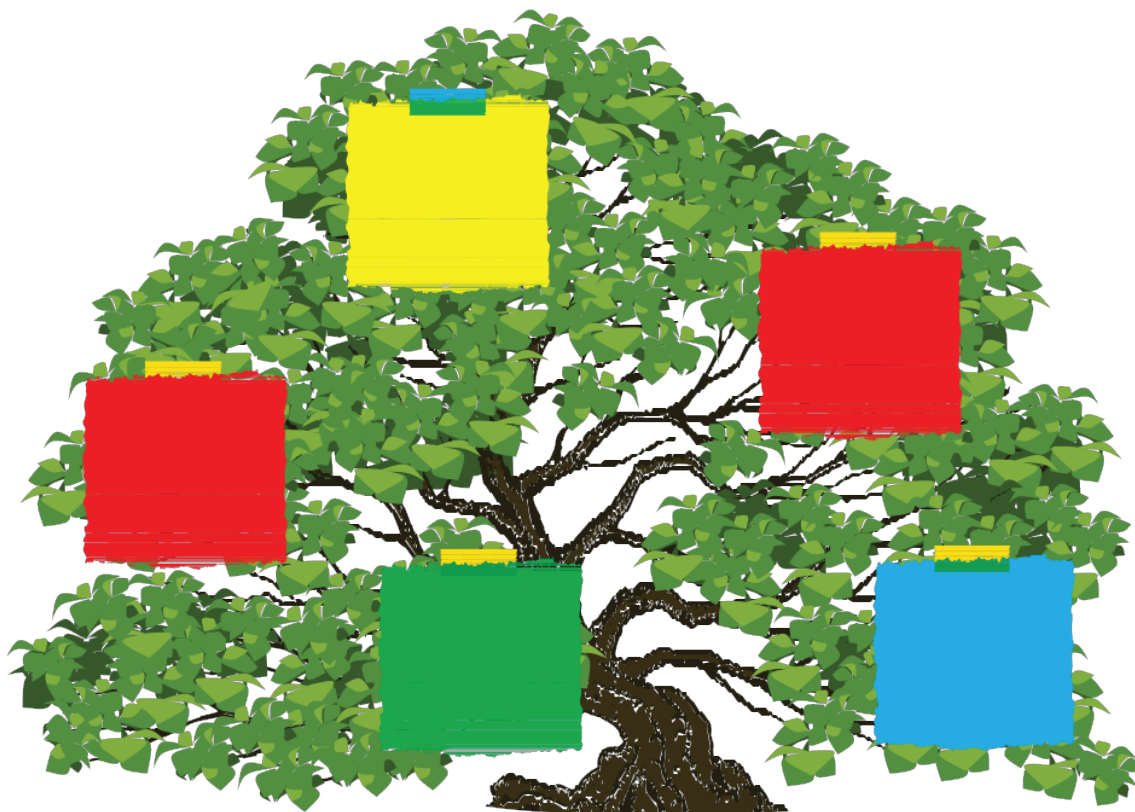
N6 6çün řair oęluna duz-ç6r6yi itirm6m6yi m6sl6h6t g6r6r? “Ç6r6k” m6tnində d6 řahbik6 ana ç6r6y6 x6susı h6rm6tl6 yanadır. Bu, xalqın hansı ad6ti il6 baęlıdır? N6 6çün atanın t6rbiy6si 6n yaxşı s6rv6t hesab edilir? v6 s.

2-ci addım. Müəllim dərslikdəki “Mismarın “köməyi” oxu mətni üzərində iş aparmaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə edə bilər.

1. Klaster üsulundan istifadə etməklə: Lövhədə “kobudluq” sözü yazılır, şagirdlərə sualla müraciət edilir: “*Kobudluq nəyə səbəb olur?*”

2. Müəllim lövhəyə “davranış” sözü yazır və sinfə sualla müraciət edir: “*Davranış dedikdə nə başa düşürsünüz?*”, “*Etik davranış qaydaları nədir?*”

Müəllim şagirdlərdən şifahi deyil, yazılı cavablar da ala bilər. Belə ki müəllim lövhəyə qollu-budaqlı ağac şəkli çəkib şagirdlərin cavablarını rəngli (və ya ağ) stikerlərə yazmasını, ağacın budaqlarından “asmalarını” tapşırır.

3. “Bizim Cəbiş müəllim” filmindən Makedonun siçanı yandırma səhnəsi – Cəbiş müəllimin “*Uşaqlar, yəqin, bilirsiniz də, Makedona şillə nəyə görə dəydi?*” hissəsinə qədər nümayiş olunur. Məllim filmi saxlayıb şagirdlərə müraciət edir: “*Uşaqlar, sizcə, Namiq nəyə görə Makedona şillə vurur?*”

Uşaqların cavabları lövhəyə qeyd olunur.

4. “Sehrli torba” nağılı (**YouTube** kanalında var) dinlədilir. Şagirdlərə heç bir sual vermədən dərslikdəki mətnin oxusuna hazırlıq görülür. Mətnin adına münasibət bildirilir. Şagirdlərə suallar ünvanlanır, onların ilkin proqnozları dinlənilir: *Sizcə, mismarın nə köməyi ola bilər? Mismar nəyə və yaxud kimə kömək edə bilər? Mətn niyə belə adlandırılmışdır?* və s. Sualları cavab zamanı müəllim dərsliklərin örtülü olmasına diqqət yetirməlidir. Belə ki şagirdlər sualları kitabə baxaraq yox, təxəyyüllərinə əsaslanaraq cavablandırmalıdır. Bu onların yaradıcı və tənqidi tefəkkürünün formalaşmasına yardımçı olacaqdır.

3-cü addım. Oxudan qabaq orfoepik tapşırıqlar yerinə yetirilir. Müəllim şagirdlərə *ile* qoşmasının [nan²] şəklində; “ş” samitindən sonra gələn “l” samitinin [d] kimi tələffüz edilməsi haqqında qaydaları izah edir. Mətnin rollar üzrə oxusunun təşkili məqsəduyğundur. Proqnozlaşdırılmış

oxudan da istifadə etmək olar: “*Sizcə, ata nə deyəcək?*”, “*Hadisələr necə davam edəcək?*” və s. kimi suallardan istifadə etmək olar.

4-cü addım. Mətnin yanında verilmiş şəkillərə şagirdlərin rəy bildirməsi müsbət haldır. Müəllim bu suallardan istifadə edə bilər: “*Şəkillər sizi qane edirmi?*”, “*Şəkillər məzmunu əks etdirə bilibmi?*”, “*Siz şəkilləri necə çəkərdiniz?*”, “*Hansı rənglərdən istifadə edərdiniz?*” və s.

5-ci addım. 5-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. Mətndəki əsas fikir müəyyənləşdirilir. “Oğluma” şeirinin və “Mismarın “köməyi” mətninin məzmun və ideya baxımından oxşarlığı üzərində iş aparılır. Tapşırıq cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir.

Şagirdlər təxmini belə cavablar hazırlamalıdır:

Hər ikisində nəsihəti ata verir.

Hər iki ata övladına müsbət keyfiyyətlər aşılayır.

Hər iki ata övladını mənfi xüsusiyyətlərdən uzaqlaşdırır.

6-cı addım. Müəllim şagirdlərə “*Həyatınızda buna bənzər bir hadisə olubmu?*”, “*Dostlarınızın, bacı-qardaşlarınızın xətrinə dəyib onları incitmisinizmi?*” sualları ilə müraciət edir. Şagirdlərdən sualları obyektiv cavablandırmaqları xahiş olunur. “Biz günəşin zərrəsiyik” mətninin tədrisi zamanı şagirdlərin özlərini dost kimi qiymətləndirmələri xatırladılır. Kobudluğun, qeyri-səmimiliyin, laqeydliyin, yalan danışmağın pis xüsusiyyətlər olduğu şagirdlərin diqqətinə çatdırılır, həmin xüsusiyyətlərin islah olunması tövsiyə edilir.

7-ci addım. Mətnin lüğət tərkibi üzərində iş aparılır. 2-4-cü tapşırıqlar icra olunur. Müəllim öz seçimi əsasında bu tapşırıqları həm fərdi, həm də cütlər vasitəsilə icra etdirə bilər. Tapşırıqların həm yazılı, həm də şifahi şəkildə icrası mümkündür.

4-cü tapşırıqda “*Sən yaxşı oğlansan, Eldar*” cümləsi yerində işlədilməmişdir. Bunun müəyyənləşdirməsi üçün şagirdə səbəb-nəticə əlaqələrinə diqqət yetirmək tövsiyə olunur.

8-ci addım. Evə 11-ci tapşırıq verilir. Tapşırıq verilirərkən şagirdlərin səviyyələri nəzərə alınmalıdır. Ola bilər ki, sinifdə inşa yazmaq bacarığı olmayan zəif şagirdlər var. Onlara dost və dostluğa aid atalar sözləri toplamaq, mövzu ilə bağlı şeir əzbərləmək, “*Dost kimə deyilir?*” sualına cavab yazmaq; rəsm çəkmək bacarığı olan şagirdə mövzunu əks etdirən rəsm çəkmək, mətn əsasında komiks hazırlamaq və s. tapşırmaq olar.

Qeyd. Məktəbdə şagirdlərin hazırladıqları əl işlərindən, yazılarından və s. ibarət sərginin təşkili onların əməyinin stimullaşdırılmasıdır.

Standart: 2.1.3., 2.1.4.

Təlim nəticələri:

Başqalarının hərəkətlərini təhlil etməklə ona münasibət bildirir.

Fikirlərini ümumiləşdirərək yekun nəticə müəyyən edir.

İş forması: böyük və kiçik qruplarla

İş üsulu: INSERT, beyin həmləsi

1-ci addım. Müəllim dərsə “Qabusnamə”dən aşağıdakı parçanın intonasıya və düzgün oxusu ilə başlaya bilər. Şagirdlərin oxuya olan diqqətini artırmaq üçün onlar dinlənən parçadan qeydlər götürməyə sövq edilir. Qeydlər aydın olmayan cümlə, ifadə və s. ilə bağlı ola bilər. Həmin mətnin kağız variantını onların səssiz oxumaları və qeydlər götürməsi, eyni zamanda, mətn əsasında suallar tərtib etməsi üçün şagirdlərə təqdim etmək olar. Tapşırıq müəllimin seçimi əsasında kiçik və ya böyük qruplarla həyata keçirilə bilər. Bu, müəllimin hazırlayacağı dərsdən asılıdır.

Mətn (*Şagirdlərin diqqətinə çatdırılır ki, bu nəsihətlər atanın oğula olan nəsihətləri olsa da, hamıya aiddir.*)

Ağlı başında olan adam heç vaxt ata və ana haqqını unutmaz, onların qəlbini incitməz. Çünki onlar səni böyüdən və tərbiyə verəndir. Onların haqqını heç nə ilə qaytarmaq olmaz. Övlad meyvəyə bənzər, ata-ana isə ağaca. Ağaca nə qədər çox xidmət etsən, o qədər də onun meyvəsi yaxşı və gözəl olar. Qədir bilməyən adama yaxşılıq etmək nadanlıqdır. Sən də nadan adını qazanma.

Həyatını zəhmət çəkməklə yaşa, özünə əziyyət verməklə yaşama! Xalqın qəm və kədərinə gülmə. Xoş danış ki, xoş sözlər eşidəsən. Layiq olan adamlardan yaxşılığı və köməyini əsirgəmə, yaxşılıq öyrədən ol. Birinə yaxşılıq edərkən o adam nə qədər rahat olursa, sən də o qədər rahat olursan. Verdiyən sözə əməl et. Dildə bir şey deyib, ürəyində başqa şey tutma. Bütün işlərində ədalətli ol. Hər xırda şey üstündə özündən çıxma. Haqqı inkar etmə. Heç kəsin əməyini itirmə. Bacardıqca hamının hörmətini saxla, xüsusən qocaların.

Özünü elm və sənət əldə etməyə öyrət. Bilmədiyən şeyi öyrənməyə çalış. Elm və sənət öyrənmək istər böyük olsun, istər kiçik, hamıya vacibdir, çünki insan öz tay-tuşları arasında üstünlüyü yalnız elm və sənətə görə əldə edə bilər.

Qeyd. Ötən dərsdə təklif olunan və istifadə edilməyən resurslardan da (“Bizim Cəbiş müəllim”, “Sehrli torba” və s.) istifadə etmək olar.

2-ci addım. Mətn müəllim tərəfindən oxunubsa, suallarla sinfə müraciət edilir: “Məndə nədən danışılır?”, “Məndə nə təbliğ olunur?”, “Hansı nəsihətlər verilir?”, “Ata oğulu nədən çəkindirir?” və s.

3-cü addım. Dərslikdəki 6-cı tapşırıq üzərində iş aparılır. Tapşırığın bu formada təqdimində əsas məqsəd şagirdin ilkin tərbiyəni məhz ailədə ata və anasından almasını dərk etməsidir. Mətnlərin təhlili, eyni əqidəli müxtəlif obrazların bir araya gətirilməsi, oxşar və fərqli cəhətlərin araşdırılması şagirdlərdə həm də müqayisəetmə bacarığı formalaşdırılmış olar.

“Göyərçin” mətnindəki ana və “Mismarın köməyi” mətnindəki ata obrazının övladına verdiyi tərbiyənin müqayisəsini aparmaq, hər iki valideynin övladın tərbiyəsindəki roluna münasibət bildirmək təklif olunur. Müəllim bu sxemə “Oğluma” və “Qabusnamə” əsərindəki ata obrazlarını da əlavə edə bilər. Tapşırıq böyük qruplarla aparıla bilər.

4-cü addım. 7 və 8-ci tapşırıqlar icra olunur. Hər qrupa bir tapşırıq vermək olar. Bu, müzakirələr zamanı şagirdlərin birinin digərini dinləməsi üçün əlverişlidir. 8-ci tapşırığın cavabı atanın ona vəzifələrini başa salmasıdır.

5-ci addım. Müzakirə zamanı müəllim yönəldici suallar vasitəsilə şagirdə onların ətrafı yaxşı münasibətinin, etik qaydalara, nizam-intizama riayət etməsinin vəzifə olmasını dərk etdirməlidir. Şagirdlərə “*Hüquq və vəzifə dedikdə nə başa düşürsünüz?*” sualı ilə müraciət olunur. Şagirdlərin cavabları qəbul edilir, yanlışlıq varsa, istiqamət verilir, sözlərin ifadə etdiyi mənalara izah edilir.

Qeyd. Müəllim 12 Noyabr Konstitusiyası Günü haqqında şagirdlərə əlavə məlumat verməlidir. Konstitusiyanın Azərbaycan Respublikasının əsas qanunu olduğu, qəbul edildiyi tarix, məqsədi və s. kimi məlumatları şagirdlərin diqqətinə çatdırması məqsədəuyğundur.

Hüquq – dövlətin müəyyənləşdirdiyi ümumməcburi davranış qaydalarının məcmusu

Vəzifə – bir şəxsin üzərinə qoyulan və onun mütləq yerinə yetirməli olduğu iş

Şagirdlərin **hüquq** və **vəzifə** sözlərinin mənasını dərk etməsi üçün onlara müqayisə xarakterli kiçik tapşırıqlar verilə bilər.

1. *Valideynləriniz sizi məktəbə oxumaq, təhsil almaq üçün göndərir, sizin savadlı olmağınız, yaxşı yaşamağınız, yeməyinizi və geyinməyinizi təmin etmək üçün gecə-gündüz çalışır. Siz məktəbə gəlersiniz, lakin oxumursunuz, vaxtınızı səmərəsiz keçirirsiniz. (vəzifə)*

2. *Siz çox oxuyursunuz, vaxtınızı daha çox bilik və savad əldə etmək üçün çoxlu kitablar mütləq edirsiniz, əlavə mənbələrə müraciət edirsiniz. Sizə istirahət üçün ehtiyac yaranmışdır. (hüquq)*

Sual: *Bunlardan hansı hüquq, hansı vəzifədir?*

Daha sonra 9-cu tapşırıq icra edilir.

6-cı addım. “*Sizcə, hər iki ata (şair Süleyman Rüstəm və Eldarın atası) oğullarına hüquqlarını, yoxsa vəzifələrini xatırladı?*” sualı ətrafında qısa müzakirə təşkil edilir. Bu qənaət əldə edilir ki, övladın ilk tərbiyəsi ailədə qoyulur. Ailə uşağın yaxşı tərbiyə alması, məktəb mühitinə hazırlanması üçün məsuliyyət daşıyır. Uşağa ailədə tərbiyə verilməklə yanaşı, ona həm ailə, həm məktəb, həm də cəmiyyətdə özünü idarə edə bilmək üçün hüquq və vəzifələri öyrədilir. Ailə kiçik dövlətdir. Əgər bu dövlətdə nizam pozularsa, cəmiyyətə təsir edə bilər və s.

7-ci addım. 10-cu tapşırıq icra olunur.

Hüquqlar: 2, 3, 7, 8, 10; Vəzifələr: 1, 4, 5, 6, 9, 11, 13, 14.

8-ci addım. Evə “*Əgər vəzifələrimi yerinə yetirəməsə,*” cümləsini 6–9 cümlədən istifadə etməklə tamamlamaq tapşırılır.

Standart: 2.1.1., 2.1.3., 3.1.1., 3.1.2., 4.1.3

Təlim nəticələri:

Nitqini qurarkən samitləri düzgün tələffüz edir.
Yoldaşlarının fikrinə münasibət bildirir.
Yeni sözlərin mənasını lüğətin köməyi ilə aydınlaşdırır.
Mətnə tələffüz fərqi olan sözləri düzgün oxuyur.
Sözlərdə “Y” samitinin yazılış qaydasını bilir.

İş forması: fərdi və böyük qruplar

İş üsulu: proqnozlaşdırılmış oxu, rollar üzrə oxu

1-ci addım. Mətnin oxusunu təşkil etməzdən əvvəl onun adına münasibət bildirilir. 1-ci tapşırıq icra olunur. Şagirdlərə suallar ünvanlanır: “*Balacanın böyük dərdi*” nə deməkdir?”, *Balaca dedikdə kim nəzərdə tutulur?*” “*Böyük dedikdə kim nəzərdə tutulur?*” *Sizcə, balacanın nə dərdi ola bilər?*” Şagirdlərin cavabları lövhəyə qeyd oluna bilər.

1-ci üsul. Şagirdlərin cavablarının düz və ya səhv olmasına müəllim tərəfindən münasibət bildirilmir. Oxudan sonra özlərinin nəticə çıxarması üçün öyrədici mühit yaradılır.

2-ci üsul. İ.Səfərlinin “Müəllim” şeirindən istifadə etmək olar. (Müəllim uyğun bildiyi bəndləri oxuya bilər)

Müəllim! Bu sözün mənası dərin,
Onun hər ürəkdə öz yeri vardır.
Odur ilhamçısı gənc nəsillərin,
Fikri, düşüncəsi bir ilk bahardır.

Dünyanın ən böyük dahilərini,
Müəllim yetirmiş parta dalından.
Onun qayğısını, alın tərinə,
Dostlar, unutmayaq gəlin heç zaman.

Deyirəm, görəsən, cahanda kimin,
Bir müəllim tək xidməti vardır.
Dahilərə dərs deyən bir müəllimin,
Milyon könüllərdə hörməti vardır.

Onun şərəfidir, onun öz adı,
Neçə gənc mühəndis, neçə həkim qız.
Cavan pilotlardır onun qanadı,
Odur ki göyləri gəzir qayğısız.

Müəllim! Böyükdür, yüksəkdir bu ad,
Onu uca tutmaq şərəfidir bizə.
O, öz qayğısıyla firavan, azad,
Nəsillər yetirir, ellərimizə.

Gəlin alqış deyək dostlar, ürəkdən,
Əsil müəllim tək yaşayanlara.
Şerimlə gül dəstə bağlayıram mən,
Bu adı şərəflə daşıyanlara!

Daha sonra müəllim şagirdlərə sualla müraciət edir: “*Sizcə, bu şeirin mətnlə nə kim əlaqəsi vardır?*” Cavablar dinlənir, amma yenə də səhv və düz olması ilə bağlı heç bir münasibət bildirilmir.

2-ci addım. Mətni oxutdurmadan əvvəl dərslikdəki orfoqrafiya və orfoepiya tapşırıqları üzərində iş aparılır. Şagirdlər aşağı siniflərdən “q” hərfinin işlənmə yerindən asılı olaraq müxtəlif şəkildə tələffüz olunması qaydası ilə tanışdılar. Müəllim həmin qaydanı şagirdlərə xatırladır.

3-cü addım. Mətnin rollar üzrə oxusu təşkil edilir, intonasiya və düzgün tələffüz diqqətdə saxlanılır (2-ci tapşırıq). Oxu zamanı müzakirəli oxudan istifadə etmək olar. Məqsəd şagirdlərin mətnin mövzusu ilə bağlı biliklərini, hiss və düşüncələrini başqaları ilə paylaşmağına, qarşılıqlı fikir mübadiləsi aparmağına şərait yaratmaq, bununla da onlarda məsələyə müxtəlif tərəflərdən baxmaq bacarığı formalaşdırmaq olar. Mətni hissə-hissə və ya bütöv şəkildə oxumaq olar. Müzakirə aparılır. Müzakirənin sonunda isə ümumi fikirlərdən ibarət mətn tərtib olunur. Yəni burada şagirdin mətn, obrazlar, mətnə çəkilən illüstrasiya, hadisələr haqqında fikirləri öz əksini tapır.

Müzakirədə bütün şagirdlərin iştirakı və bir-birlərinin fikrinə hörmətlə yanaşması təmin edilməlidir. 10-12 dəqiqə kifayət edir.

4-cü addım. Mətnin oxusundan sonra şagirdlərin mətnlə bağlı ilkin və sonrakı fikirləri tutuşdurulur. Bu məqamda müəllim “*Adam hər gördüyünə və hər eşitdiyinə inanmaz*” atalar sözündən istifadə edə bilər. Əslində, şagirdlərdə yanlış fikirlərə düşməmək üçün daha diqqətli olmaq, hadisələri düzgün qiymətləndirmək və hadisələrdən düzgün nəticə çıxarmaq kimi bacarıqlar formalaşdırmaq baxımından uğurlu mətnidir.

5-ci addım. Əvvəlcə 3 (A hərfinin dedikləri vergüldə özünəinam, özünəgüvən hissi formalaşdırır), sonra 4-cü tapşırıq üzərində iş aparılır. Sualların cavablandırılması kollektiv şəkildə, müəllimin seçimi əsasında isə fərdi qayda da icra oluna bilər.

6-cı addım. 5-ci tapşırıq böyük qruplar vasitəsilə icra olunur. Qruplardan biri müəllim, digəri şagirdlə bağlı sualları cavablandırır. Tapşırığın bu formada icrası şagirdlər arasında geniş fikir mübadiləsinin aparılmasına, ətraflı fikirlərin söylənilməsinə imkan yaradacaqdır. Danışan zaman şagirdlərin tələffüzü, ədəbi dil normalarına düzgün əməl etməsi diqqətdə saxlanılır. Tapşırığı icra etmək üçün 5 dəqiqə kifayət edir.

7-ci addım. Ümumi müzakirələrdən sonra bu nəticə əldə edilir ki, əgər ailədə övladın tərbiyəsi üçün valideynlər məsuliyyət daşıyarsa, məktəbdə bu prosesə müəllim də cəlb olunur. Müəllim təkcə savad, bilik vermir, həm də şagirdi istiqamətləndirir, həyatda ona düz yol seçməkdə yardımçı olur.

8-ci addım. 6–8-ci tapşırıqlar üzərində iş aparılır. Lüğət üzərində iş apararkən aşağıdakı üsuldən istifadə etmək olar: Müəllim mətndən bir söz seçir, həmin söz müxtəlif mənalarda cümlədə işlətməyi şagirdlərə tapşırır.

Məsələn:

Qüvvə sözünü cümlədə elə işlət ki, aşağıdakı sözləri əvəz edə bilsin.

Güc (Artıq işləməyə qüvvəsi qalmamışdı.)

Taqət (Yeriməyə, hətta bir söz belə deməyə qüvvəsi qalmamışdı.)

Nüfuz (Bu işi görmək üçün onun kifayət qədər qüvvəsi vardı.)

Bu tip tapşırıqlar şagirdin lüğət ehtiyatının zənginləşməsinə və fikri ifadə edərkən sözlərdən düzgün və yerində istifadə etməsinə səbəb olur.

Qiymətləndirmə aparılır. Evə 9-cu tapşırıq verilir. Şagirdə izah olunur ki, vergülün dediklərini təsdiqləmək üçün nəqli, nida və sual cümlələrinin hər birinə aid 2 cümlə yazmalıdır.

Standart: 2.1.4., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

Əsas fikri formalaşdırmaq üçün mətndəki məlumatlardan istifadə edir.

Müraciət bildirən sözlərdən sonra və əvvəl vergül işarəsindən istifadə edir.

İş forması: kollektiv, fərdi

İş üsulu: müəllimin mühazirəsi, müzakirə

1-ci addım. Ev tapşırığı və şagirdlərin yazdıqları cümlələr yoxlanılır. 10-cu tapşırığa keçid edilir. 3-4-cü siniflərdən şagirdlər bu qaydalarla tanış olduğu üçün tapşırığı icra etmək çətinlik törətməyəcəkdir. Şagirdlər yazdıqları cümlə nümunələri ilə vergülün dediklərini müqayisə edib onun "fikirləri"ni təsdiqləmiş olurlar. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər bunları qayda kimi əzbərləməsin, durğu işarələrinin praktik əhəmiyyətini dərk etsinlər.

2-ci addım. 11-ci tapşırıq kollektiv şəkildə icra edilir. Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə müəllim diqqəti müraciət bildirən sözlərə (xıtablar) və sadalanan sözlərə (*yazılar, əsərlər; fərmanlar, qərarlar*) yönəldir. Əgər şagirdlərdə digər vergül işarələri ilə bağlı sual yaranarsa, müəllim cümlələrin mürəkkəb cümlə olduğunu və yuxarı siniflərdə bu məlumatlara yiyələnəcəklərini diqqətə çatdırır. Şagirdlərin fikirlərinin davamı olaraq 12-ci tapşırıq icra edilir. (*Həm 11, həm də 12-ci tapşırıqlar vergül işarəsinin işlənmə məqamlarını müəyyənləşdirmək üçün motivasiya xarakterlidir.*) Şagirdlərin məlumatları dinlənir. (*Şagirdlərin məlumatları tam olmaya bilər.*)

3-cü addım. Müəllim vergül işarəsi ilə bağlı qaydalar (müraciət bildirən sözlərdən əvvəl və sonra), sadalanan sözlər arasında vergülün işlənmə qaydaları haqqında şagirdlərə izahat verir, sadə nümunələrlə dediklərini əsaslandırır. Şagirdlərin mövzunu mənimsədiklərini yoxlaması üçün bir neçə şagirdə müvafiq sözlər təqdim etməklə cümlə qurmasını və vergülün həmin cümlədə yerini müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı tapşırıq təqdim edir.

Qeyd. Ehtiyac yaranarsa, dərslikdəki qaydalar oxutdurula bilər. Dərslikdə I bölmədə hələlik müraciət bildirən sözlərdən sonra və əvvəl, sadalanan sözlər arasında vergülün işlədilməsi verilmişdir. Növbəti siniflərdə digər məqamlara da nəzər salınacaqdır.

4-cü addım. 13 və 15-ci tapşırıqlar icra olunur. Tapşırıqlar müəllimin seçimi əsasında yazılı və ya şifahi icra edilə bilər. Yazılı aparılması daha məqsədəuyğundur. Bu, şagirdlərdə həm yazı verdişlərini, həm də görmə yaddaşı formalaşdırmağa bilər.

5-ci addım. 14-cü tapşırıq evə verilir.

Qeyd. Müəllim növbəti dərsdə tapşırığı icra etmək üçün 3 kiçik qrup yaradaraq onlara hər hansı bir mövzu ilə bağlı məlumat toplamaq tapşırır. Növbəti dərsdə toplanılan məlumatlar əsasında dialoqun tərtib ediləcəyi şagirdlərin diqqətinə çatdırılır. Mövzuları müəllim təqdim edə bilər, seçim şagirdlərin ixtiyarına da buraxıla bilər. Mövzular müxtəlif ola bilər: hər hansı bir şair və ya yazıçının əsərləri, ədəbiyyatda detektiv əsərlər, muzeylər, hər hansı bir rəssamın əsərləri, mətbuat tarixi, kino tarixi və s.

Standart: 2.1.3., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

Topladığı məlumatları emal edir.

Dialog qurur.

Dialog tərtib edərkən düzgün işarələrindən düzgün istifadə edir.

İş forması: kiçik qruplarla

İş üsulu: yazı

1-ci addım. Müəllim dərstdə görəcəkləri işlər barədə şagirdə yığcam məlumat verir. Şagirdlərin topladığı məlumatlar nəzərdən keçirilir.

2-ci addım. Şagirdlərə sual ünvanlanır: *“Dialog haqqında hansı məlumata maliksiniz?”*, *“Dialog nədir?”* Ola bilər ki, şagirdlər dialog haqqında ilkin məlumata malikdirlər. Müəllim şagirdlərin məlumatlarını dərinləşdirir. Dərslərdə 32-ci səhifədə dialog haqqında məlumat verilmişdir.

Dialogun, əsasən, canlı ünsiyyət vasitəsi kimi əhəmiyyəti vurğulanır. Yeri gəldikcə yazılı mətnlərdə də dialogdan istifadənin vacibliyi vurğulanır.

3-cü addım. Dərslərdə dialogun hazırlanması ardıcılığı plan şəklində təqdim olunmuş, nümunə verilmişdir. Şagirdlər həm planla, həm də dialogla tanış olurlar. Müəllim bunun üçün onlara 10 dəqiqə vaxt verir. Şagirdlər verilən məlumatlarla tanış olurlar. Aydın olmayan məqamlar müəllim tərəfindən izah edilir.

4-cü addım. Şagirdlərin topladığı məlumatların emal olunması (faktların seçilməsi) və işə başlamaları tapşırılır. 15–20 dəqiqə vaxt kifayət edir.

5-ci addım. Qruplar işlərini təqdim edirlər. Təqdimatlar əsasında müzakirələr təşkil olunur. Dialogun məzmunlu olmasına, hadisələrin ardıcılığına və təqdiminə, sözlərdən və düzgün işarələrindən düzgün istifadəyə, cümlə quruluşlarına, şagirdlərin ədəbi tələffüz qaydalarına diqqət yetirilir. Yaxşı olar ki, qruplar bir-birlərinin təqdimatlarına münasibət bildirsinlər, rəy və təkliflərini versinlər. Maraqlı dialog rollar vasitəsilə canlandırılı bilər.

6-cı addım. Şagirdlərin yazı işləri qiymətləndirilir.

7-ci addım. Tədris olunmuş mətnlərdə dialogların seçilməsi tapşırıla bilər. Müəllim S.Rüstəmin “Oğluma” şeirinin dialog olub-olmaması barədə sualla şagirdlərə müraciət edə bilər. Çünki həmin şeirdə müraciət var, lakin müraciətə cavab yoxdur. Bu, şagirdin mövzunu hansı səviyyədə mənimsəməsinə müəyyən edir. Müəllim uyğun bildiyi digər şeir və mətnlərdən istifadə edə bilər. Daha sonra onlayn dialoglarla bağlı müzakirələr aparılır.

8-ci addım. Evə 16-cı tapşırıq verilir.

Standart: 1.1.2., 2.1.2., 2.1.3., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Şeirdə əsas fikri müəyyənləşdirir.
- Danışarkən müvafiq jestlərdən istifadə edir.
- Mətnlə bağlı mülahizələrini bildirir.
- Yeni sözlərin mənasını izahlı lüğətdən tapır.

İş forması: fərdi və cütlərlə

İş üsulu: əqli hücum, söz assosiasiyası, klaster və ya anlayışın çıxarılması, müzakirə

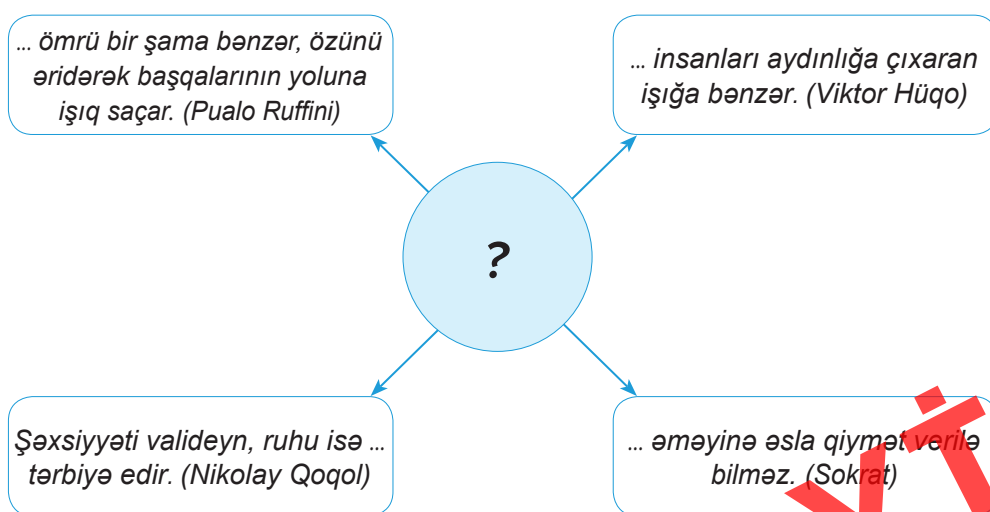
1-ci addım. Müəllim dərse başlamaq və məqsədinə nail olmaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə edə bilər:

1. O bütün peşələrin vacib olduğunu, hər bir peşə sahibinə həyatımızın müxtəlif məqamlarında ehtiyac duyduğumuzu şagirdlərin nəzərinə çatdırır. Sonra əlavə olaraq bildirir ki, bu peşələrin təməlini qoyan, bizə bilik, bacarıq aşılayan, bu yolda ilk olaraq əlimizdən tutan, dəstək olan, istiqamət göstərən bir peşə sahibi var. Şagirdlərə sual ünvanlanır: "Sizcə, bu hansı peşədir?" Şagirdlər fikirlərini deyirlər və müəllim peşəsi cavabı alınır.

2. Klaster üsulundan istifadə edə bilər. Ortada **müəllim** sözü yazılır, şagirdlər müəllim haqqında bildikləri və düşündükləri fikirləri deyirlər. Çalışmaq lazımdır ki, şagirdlər fikirlərini yığcam ifadə etsinlər. Onların cavabları lövhəyə qeyd olunur.

3. Anlayışın çıxarılması üsulundan da istifadə etmək olar.

Aşağıdakı fikirlər şagirdə təqdim olunur: (bu ifadələrdə müəllim sözü işlədilmir, şagird tapmalıdır) Şagirdlərə sual ünvanlanır: *Sual işarəsinin yerinə kimin adı yazılmalıdır?* (müəllim)

LAYİHƏ

2-ci addım. Dinləyib-anlama məzmun xətti üzrə 1.1.2. alt standartını reallaşdırmaq üçün B.Vahabzadənin “Müəllim” şeiri dinlənir. YouTube kanalında bu şeir həm B.Vahabzadənin, həm də uşaqların ifasında vardır. Sınıfdə texniki imkanlar yoxdursa, müəllim özünün ifadəli oxusunda şeiri təqdim edə bilər. Şeirin oxusu zamanı düzgün ədəbi tələffüz nəzərə alınmalıdır.

Ey [hörmətdi] [mə:llim],
Hər könlüdə yerin var.
Hər [kəntdə], hər şəhərdə
Sənin meyvələrin var.

Əkdiiyin [ağaçdarın]
Gülü, çiçəyi solmaz.
Dünyada sənin kimi
[Barri] bağban tapılmaz.

Dinləmə mətni üzərində iş aparmaq üçün dərslikdə suallar verilmişdir. *(Bu tapşırıqları yerinə yetirmək üçün fərdi iş formasını seçmək olar.)* Suallar icra edildikdən sonra şagirdlərin cavabları yoxlanılır, müzakirə edilir.

1. Hörmətli, əziz insana, bağbana (hər bir yerdə onun yetişdirdiyi, ondan bəhrələnən insanlar var), barlı ağaca
2. Ağaca, meyvəyə, gülə, çiçəyə (müəllim insanların inkişafına hər zaman öz töhfəsini verir və ondan yararlanan hər bir kəs bəhrəsini görür.)
3. C

Qeyd. Dinləmə mətni üzrə müəllim uyğun bildiyi sualları əlavə edə bilər.

3-cü addım. Dərslikdə qədim yunan filosofu Aristotelin verilmiş fikri ətrafında şagirdlərin müzakirəsi təşkil edilir. Müəllim əlavə olaraq “*Müəllim kimdir? Müəllim həyatımızda hansı rolunu oynayır? Onu necə təsəvvür edirsiniz?*” kimi suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər. Bu müzakirələr və şagirdlərdən alınan şifahi cavablar 6-cı tapşırığın icrasında çətinlik törətməyəcəkdir. Şagirdlərin fikirləri dinləndikdən sonra müəllim diqqəti dərslikdəki mətnə yönəldir. Mətnin oxusu təşkil edilir (mətn müəllim və ya şagirdlər tərəfindən səsləndirilir). “Qeydlərlə oxu” üsulundan da istifadə etmək olar. Şagirdlər mətni fərdi qaydada oxuyur, məndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək üçün “kiçik fikirlər”i qeyd edirlər. Mətni oxuyarkən 1-ci tapşırıqda verilən şərtə (*pillədən, kövrək, arxada, sərbəst, həqiqət*) əməl etmək, eyni zamanda, sözlərin düzgün tələffüzünə diqqət yetirmək tapşırılır. Əgər mətn şagirdlər tərəfindən təklif olunan üsul vasitəsilə oxunacaqsa, 1-ci tapşırıq yazılı da icra edilə bilər.

4-cü addım. Mətn üzərində işin təşkili üçün dərslikdə verilmiş 2 və 3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

2. C
3. Yaxşılıq et ki, yaxşılıq görəsən.

5-ci addım. Dərslikdəki 4-cü tapşırığın yerinə yetirilməsi istiqamətində müzakirə təşkil edilir. Şagirdlərin əsaslandırılmış fikirləri dinlənir və nəticə çıxarılır. Belə ki müəllimlik peşəsinin dünyada ən çətin, eyni zamanda, ən şərəfli və ən gözəl peşə olduğu, müxtəlif dövrlərdə minlərlə müəllim əməyinin milləti cəhalətdən qurtardığı, müharibələrin qarşısını aldığı nəticəsi əldə edilir. Müəllimlərin əməyi sayəsində insanlar elm və texnikanın gücü ilə texnika əsrinə gəlib çıkmışlar. Müəllim şagirdlərin dərin və hərtərəfli bilik almaları, yaşadıkları dövrün problemlərindən baş çıxarmaları üçün bütün bilik və bacarıqlarını sərf edən, valideynlə bərabər, uşağın hər cür şıltaqlığına, əziyyətinə dözən, kədəri ilə kədərlənib, sevinci ilə sevinməyi bacaran, zülməti yaran, cəhaləti elmin qılıncı ilə yox edən, elmi üstün olan, qəlbi ilə insanlara yaxınlaşan, böyük örnek,

insanlara elm öyrətməklə həyatını şam kimi əridən, qəlblərdə əbədi həyat quran şəxsiyyətdir. Bu əməyin nəticəsində cəmiyyət formalaşır, savadlı, bilikli, geniş dünyagörüşlü, nümunəvi əxlaqa malik insanlar yetişir. Bu insanlar isə cəmiyyəti daha da inkişaf etdirir.

6-ci addım. 5-ci tapşırığı həll etmək üçün cütlərlə iş aparmaq daha məqsədəuyğundur. Bu tapşırığın yerinə yetirilməsi istiqamətində müəllim əlavə suallar verə bilər: *Validəyn və müəllim əməkdaşlığı dedikdə nə başa düşürsünüz? Bu əməkdaşlığın düzgün qurulması hansı müsbət nəticələrə gətirib çıxara bilər? Ananın və müəllimin bizim tərbiyəmizdə, inkişafımızda aşılacağı xüsusiyyətlərin hansı oxşar cəhətləri var?* Şagirdlərin fikirləri dinlənildikdən sonra 5-ci tapşırıqdakı sxem tamamlanır.

“Göyərçin” mətnində ananın aşılacağı xüsusiyyətlər – sülhsevərlik, qayğıkeşlik, insanları sevmək və qorumaq, tərbiyə etmək və s.

Zəhmətlə çörək bişirən Şahbikə ananın aşılacağı xüsusiyyətlər – zəhməti dəyərləndirmək, tarixə, soykökə bağlılıq, savadlı, bacarıqlı olmaq, hər bir işi sevərək etmək, gördüyün işi qaydasında və sonadək görmək və s.

“Birinci pillə” mətnində müəllimin aşılacağı xüsusiyyətlər – dəstək olmaq, yardım etmək, bilikli, bacarıqlı olmaq, hər zaman öyrənmək, yüksəldikcə, inkişaf etdikcə öz izlərini qoymaq, atdığı addımların nəticəsindən digərlərinin yararlanması üçün imkan yaratmaq, yaxşılıq etmək, bilik əldə etmək üçün zəhmət çəkmək və s.

Burada məqsəd hər üç mətndəki obrazın sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq, insanın inkişafında, şəxsiyyət kimi formalaşmasında, onun cəmiyyət üçün yararlı olmasında aşılacağı xüsusiyyətlərin nə qədər önəmli və zəruri olduğunu şagirdlərə aşılamaqdır. 7-ci tapşırığın müzakirəsi şifahi şəkildə aparılır və şagirdlərin fikirləri dinlənilir. Burada məqsəd insanın həyatında müəllimin rolunun danılmaz olduğunu, addım-addım irəliləməyimizə təkan verdiyini, onlar olmasa, elmin sirlərini öyrənə bilməyəcəyimizi aşılamaq, eyni zamanda, insanın onun vasitəsi ilə kainatda bütövləşdiyini, özünə yer tapdığını vurğulamaqdır.

7-ci addım. Dərslikdə verilən 8–10-cu tapşırıqların həllində izahlı lüğətdən istifadə etmək tövsiyə olunur. Lüğətlə işləmək özü böyük bir bacarıqdır.

8-ci tapşırıq (*şifahi icra oluna bilər*).

Məhəccər – eyvanın, pilləkənin, körpünün kənarına çəkilən şəbəkə, sürəhi

Pillə – 1. pilləkənin çıxarkən və ya düşərkən ayaq qoyulan üfiqi hissələrdən hər biri. 2. inkişafın dərəcəsi, mərhələsi, mərtəbəsi, səviyyəsi mənasında

Pilləkən – çıxmaq və düşmək üçün pillələrdən düzəldilmiş qurğu

Müəllim şagirdlərin diqqətinə çatdırır ki, mətndəki *məhəccər* sözü məcazi mənada işlənmişdir. *Əslində, dayaq, insana kömək, əlindən tutub qaldırma* mənasına uyğun gəlir.

9-cu tapşırıq fərdi iş formasından istifadə edilməklə yerinə yetirilir. Tapşırıq şifahi şəkildə də icra oluna bilər (*yaxşı – pis; aşağı – yuxarı*).

10-cu tapşırıq şagirdlərin sözlərin çoxmənalılığına bələd olmasına, sözün müxtəlif mənaların yerində və düzgün istifadəyə, fikrin düzgün və aydın çatdırılmasına, nəhayət, dilimizin leksik normalarına tam riayət etməyə imkan verəcəkdir.

Tapşırıq bu qaydada icra olunur. Tutaq ki, *tutmaq* sözünü hörmət etmək mənasında işlətmək lazımdır. Bu halda cümlə “O, anasının xətrini hamıdan əziz tuturdu”.

Xəstələnmək mənasında – Qonşuları ağır xəstəliyə tutulmuşdu. və s. Tapşırığın bir hissəsi sinifdə yerinə yetirilə, qalan hissəsi ev tapşırığı kimi verilə bilər.

8-ci addım. Qiymətləndirmə aparılır. 6-cı tapşırıq evə verilir.

LAYIHƏ

Standart: 2.1.3., 2.1.4. 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı fikirlərini bildirir.

Əsas fikirləri deyir.

Özü haqqında mətn yazır.

İş forması: fərdi və kollektivlə

İş üsulu: beyin həmləsi, təqdimat

1-ci addım. Müəllim mövzuya giriş etmək üçün sinfə suallarla müraciət edir. *Məktəb-şagird-valideyn münasibətləri necə olmalıdır? Sizin ailə, məktəb, cəmiyyət qarşısında hansı vəzifələriniz var? Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi istiqamətində hansı işləri görürsünüz? Məsuliyyət hissi dedikdə nə başa düşürsünüz?* Səslənən suallar ətrafında yığcam müzakirələr aparılır. Rəylər dinlənilir. Müəllim şagirdlərin cavablarının nə qədər obyektiv olduğunu yoxlamaq üçün onlara “Kənardan baxaraq özünü qiymətləndirmə” testinin keçirilməsini təklif edir. Bunu həyata keçirmək üçün müəllim şagirdlərin diqqətini dərslikdə verilmiş 11-ci tapşırığa yönəldir. Tapşırığın icra şərtləri ilə şagirdləri tanış edir.

2-ci addım. Əvvəlcə müəllim şagirdlərin evdə, ailədə olan vəzifələri və məsuliyyətləri haqqında sualların cavablandırılmasını təşkil edir. Bu tapşırıqların fərdi olaraq yerinə yetirilməsi məqsədəuyğundur. Burada məqsəd müəllimin hər bir şagirdin yanaşmasını, xarakterini müəyyənləşdirməsi və onu düzgün istiqamətləndirməsidir. Eyni zamanda, şagirdin də özünün müsbət və mənfi tərəflərini aşkar edərək, mənfi tərəfləri aradan qaldırmaq, müsbət tərəfləri isə daha çox inkişaf etdirmək şansını qazanmasıdır.

3-cü addım. Yuxarıdakı tapşırığın davamı olaraq şagirdin məktəb, müəllim qarşısında məsuliyyəti hissi ilə bağlı müzakirə təşkil edilir. Daha sonra hər bir şagird ümumiləşdirmə apararaq yekun nəticəyə gəlir. Aradan qaldırmaq istədiyi mənfi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.

4-cü addım. Verilmiş sualların cavablandırılmasından sonra şagirdlər ümumiləşdirmə apararaq hansı istiqamətlərdə xarakterlərində dəyişiklik etməyin vacibliyini müəyyənləşdirirlər. Seçilmiş istiqamətlər üzrə müzakirə təşkil edilir. Bu istiqamətlərin aradan qaldırılması üçün çıxış yolları araşdırılır. Müəllim müzakirə zamanı istiqamətləndirici suallar verə bilər. *Məsuliyyətli olmaq nə deməkdir? Məsuliyyətli olmaq nəyə görə vacibdir? Daha da məsuliyyətli olmaq üçün nə etməliyəm?* Şagirdlərin fikirləri dinlənilir.

5-ci addım. Ümumi nəticəyə gəlmək üçün müəllim şagirdlərin səsləndirdiyi doğru fikirləri əsaslandırır. **Əldə olunan nəticə:** Məsuliyyətli adamlar evdə, məktəbdə və cəmiyyətdə üzərlərinə düşən vəzifələri yerinə yetirirlər. Onlar dərk edirlər ki, hərəkətlərinə görə cavabdehlik daşıyırlar. Səhv bir iş tutanda belə insanlar günahlarını boyunlarına alır, üzr istəyir və səhvlərini düzəltməyə çalışırlar. Məsuliyyətli insan öz qabiliyyətlərindən ağılla istifadə edir. Buna görə əksəriyyət belə insanın hörmətini saxlayır, onunla uşaq kimi davranmır, ona daha çox sərbəstlik və imtiyazlar verilir. Məsuliyyətli insan, adətən, səxavətli, əliaçıq olduğundan çox vaxt onun yanında

gözəl dostlar olur. Məsuliyyətli insan daxilə məmnun olur və iftixar hissi keçirir. Bu isə, öz növbəsində, onda özünəinam hissini artırır.

6-cı addım. Əldə edilən nəticədən istifadə edərək müəllim şagirdlərə dərslikdə verilən nümunəni tamamlamağı tapşırır. Sonda gəldikləri nəticələrdən yararlanaraq şagirdlər bu tapşırığı fərdi olaraq yerinə yetirirlər.

Qeyd. Şagirdlər dürüst, etibarlı, hər işini vaxtında görən, zəhmətkeş, intizamlı, yardımsevər, nəzakətli, hörmətci, qayğıkeş, məsuliyyət, tərbiyə, dərk etmək, qayda, əməl etmək, cəmiyyət və s. sözlərdən istifadə edə bilirlər.

7-ci addım. Müəllim yenidən mövzunun əvvəlinə qayıdaraq hər bir insanın həyatında ailənin, müəllimin rolunun əvəzsiz olduğunu vurğulayır. Öz fikrini dahilərin kəlamları ilə də ifadə edə bilər.

“Müəllim yeganə şəxsiyyətdir ki, cəmiyyət özünün gələcəyini-uşaqların tərbiyəsini yalnız ona etibar edir”. (*Heydər Əliyev*)

“Müəllim elə bir memar, ya mühəndisdir ki, insanların düşüncələrini, aqlını düzəldir”. (*Atalar sözü*)

“Yer üzündə müəllimlikdən başqa şərəfli bir peşə tanımıram”.
(*H.Zərdabi*)

“Ev kiçik bir mədəniyyət ocağıdır”. (*Çarlz Dikkens*)

“Ailəsinə bağlı olan vətəninə də bağlı olar”. (*Lüdvig Van Bethoven*)

8-ci addım. Qiymətləndirmə aparılır. Dərslikdəki 12-ci tapşırıq evə verilir.

Qeyd. Dərsdə məktəb psixoloqunun iştirak etməsi, şagirdlərin fikirlərinə münasibət bildirməsi məqsədamüvafiqdir.

17-ci dərs

Layihə üzərində iş (bölməyə yekun)

Standart: 2.1.1., 2.1.3., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

Fikirlərini ifadə edərkən tələffüz qaydalarını gözləyir.

Bölmə ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirir.

Bölmədə öyrəndiklərini yekunlaşdırmaq üçün plan tərtib edir.

İş forması: kollektivlə və fərdi

İş üsulu: müzakirə, yazı

Bu tapşırıq bölmədə keçilənlərin ümumiləşdirilməsi və yekunlaşdırılması məqsədilə verilmişdir.

LAYİHƏ

1-ci addım. Bölmənin yekunlaşdırılması üçün, ilk növbədə, şagirdlərlə birlikdə plan tərtib edilir.

Plan bu formada ola bilər:

1. Bölmədə müzakirə olunan məsələlər
2. Bölmədən öyrəndiklərim
3. Tərbiyəmdə ailənin rolu.
4. Tərbiyəmdə məktəbin rolu.
5. Ailə və məktəbdə formalaşdırılan xüsusiyyətlər
6. Mən cəmiyyətə necə hazırlanıram

2-ci addım. Plan tərtib ediləndən sonra şagirdlər onlara təqdim olunan (dərslərdə var) cümlələri tamamlayırlar.

Ailədə yaxşı tərbiyə almasaydım,
Müəllimin verdiyi biliklərə yiyələnmasaydım,
Ailəmə, müəllimlərimə dəyər verməsəydim, ...
Müsbət keyfiyyətlərim olmasaydı, ...
Özümə inamım olmasaydı, ...
Məsuliyyətli olmasaydım, ...
Vətənimə sevməsəydim, ...
Hüquqlarımı və vəzifələrimi bilməsəydim, ...

Qeyd. Müəllim bu cümlələrin sayını artırmağa da bilər.

3-cü addım. Şagirdlər yazılarını təqdim edirlər. Tapşırıqların cəlbedici və rəngarəng olması üçün müəllim onlara ağac və ya gül şəkilləri çəkməklə yazılarına uyğun düzə bilmələrini məsləhət verə bilər.

4-cü addım. Müəllim bölmənin əvvəlində verilmiş suallarla (“Biz kimik?”, “Mən hansı keyfiyyətlərə malik olmalıyam?”, “Ailəmin mənim inkişafımda rolu nədir?”, “Məktəbin mənim inkişafımda rolu nədir?”, “Zirvəyə yüksəlmək üçün nə etməliyəm?”) təkrar şagirdə müraciət edir.

Onların eyni suallara yazılmış cavablarını özlərinə təqdim edir. Şagirdlər cavablarında hansı dəyişikliklərin olmasını müşahidə edirlər.

3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 4.1.3.

Atanın dərsi

Hər şeydən *şika...at* edən bir qız var idi. Həyatın dözülməz olduğunu düşünürdü. Tez-tez əsəbiləşir, hətta ətrafdakılara qarşı kobudluq edirdi. Atası qızının bu *vəzi...atini* görüb ona dərs verməyi qərara aldı.

O, qızını mətbəxə çağırırdı. Üç qab götürüb sobanın üzərinə qoydu. Hər üçünə su doldurub sobanın altını yandırdı. Su qaynamağa başlayanda birinə yerkökü, birinə yumurta, üçüncüsünə isə qəhvə dənələri qoydu. Qızına heç bir şey demədən gözləməyə başladı. Qızı da heç nə başa düşmədiyi üçün sakitcə baxır və bu işin nə ilə qurtaracağını gözləyirdi. Ancaq o qədər səbirsiz idi ki, az keçməmiş sual verməyə başladı. Atası dinmədi. 20 dəqiqə sonra ata qabların altını söndürdü. Əvvəl yerkökünü çıxarıb bir qaba qoydu. Sonra yumurtanı çıxardı. Nəhayət, üçüncü qabdakı qəhvəni bir fincana süzdü. **Üzünü qızına tutub soruşdu**

Qızım nə görürsən

- Yerkökü, yumurta, qəhvə, – deyə qız cavab verdi.
- Qızım, daha yaxından bax. Yerkökünə toxun.
- Qız deyiləni etdi. Yerkökü yumşaq idi.
- İndi yumurtanı sındır.
- Yumurtanın içi bərkimişdi.
- İndi də qəhvənin dadına bax.

Qız qəhvədən bir qurtum aldı. Gözəl dadı vardı. Onun üzünə xoş bir təbəssüm yayıldı. Amma _____

- Bütün bunlar nə deməkdir, ata?
- Yerkökü, yumurta və qəhvə hər üçü eyni təsirə məruz qaldı. Ancaq hər birinin buna münasibəti fərqli oldu. Yerkökü əvvəlcə bərk və güclü görünəndə, qaynar suyun içərisində yumşaldı, gücdən düşdü. Yumurta isə zərif idi. Ancaq qaynar suda bərkidi. Qəhvə isə *qa...nar* suda həm özü dəyişdi, həm də suyu dəyişdirdi. Sən bunlardan hansısan? Həyatda bir problemlə qarşılaşdıqda necə münasibət göstərəcəksən?

Qız atasının nə demək istədiyini artıq başa düşmüşdü.

1. Mətnə fərqləndirilmiş sözlərdə hansı hərf buraxılmışdır? Həmin sözləri yazın.

2. Verilmiş sözlərin tələffüzünü yazın.

yaxından – [_____]

artıq – [_____]

bərk – [_____]

başlayanda – [_____]

3. Aşağıdakı sözlərin əks mənasını göstərin.

kobudluq _____

astaca _____

güclü _____

LAYİHƏ

4. Sözlərin mənasını müəyyənləşdirib oxla birləşdirin.

münasibət	<i>nəyinsə nəticəsində əmələ gələn hal</i>
təsir	<i>öz halından və başına gələnlərdən ah-zar etmək</i>
şikayət	<i>əlaqə, yaxınlıq</i>

5. Bunlardan biri *bərk* sözü ilə yaxınmənalıdır:

- A) sərtlik
- B) möhkəm
- C) ucadan
- D) bərklik

6. *Bərk* sözünü cümlədə elə işlədin ki, verilmiş sözləri əvəz edə bilsin:

Sürətli _____

Şiddətli _____

7. Mətnə aid 2 sual tərtib edin.

1. _____

2. _____

8. Verilmiş cümlələrdə altından xətt çəkilmiş sözlərdən biri mətndə işlənmiş dərs sözünün mənasına uyğun gəlir. Həmin cümləni seçin.

- A) Reyhan bütün dərslərindən beş alırdı. (*dərs mənasında*)
- B) Adam yaxşı işlərdən dərs alar. (*nəsihət mənasında*)
- C) İnsan üçün tarix böyük dərstdir. (*öyrətmək mənasında*)
- D) Bir də belə pis iş tutsan, möhkəm dərs alacaqsan. (*cəza mənasında*)

9. Hadisələrin ardıcılığı harada pozulmuşdur?

- 1. Ata üç qab götürür.
- 2. Sobanın altını yandırdıqdan sonra qablara su doldurur.
- 3. Su qayanamağa başlayanda yerkökü, yumurta və qəhvəni qablara tökür.
- 4. Səbirsiz qız atasına sual verməyə başlayır.
- 5. Ata qazın altını söndürür.

10. Hikmətli sözlərdən hansı mətnin məzmununa uyğundur?

- A) Uğurun sirri səbirli olmaqdır. (*Atalar sözü*)
- B) Heç kimsəylə yola getmirsə bir kəs,
Ona bel bağlayıb bir iş görülməz. (*Nizami*)
- C) Özgəsinə quyu qazan özü düşər. (*Atalar sözü*)
- D) Xüdpəsənd olmayan təmiz bir insan
Qorxmaz nə yaxşıdan, nə də yamandan. (*Nizami*)

11. Mətnə əsasən demək olar:

- 1. Ata qızını çox sevir.
- 2. Qız atasının dediklərindən nəticə çıxara bilmir.
- 3. Ata əşyalardan istifadə etməklə qızına ibrət dərsi verir.
- 4. Həyatda adam müxtəlif xasiyyətli insanlarla rastlaşır.
- 5. Ata da qızı kimi səbirsiz idi.

12. Bu məlumatlardan biri mətndə yoxdur:

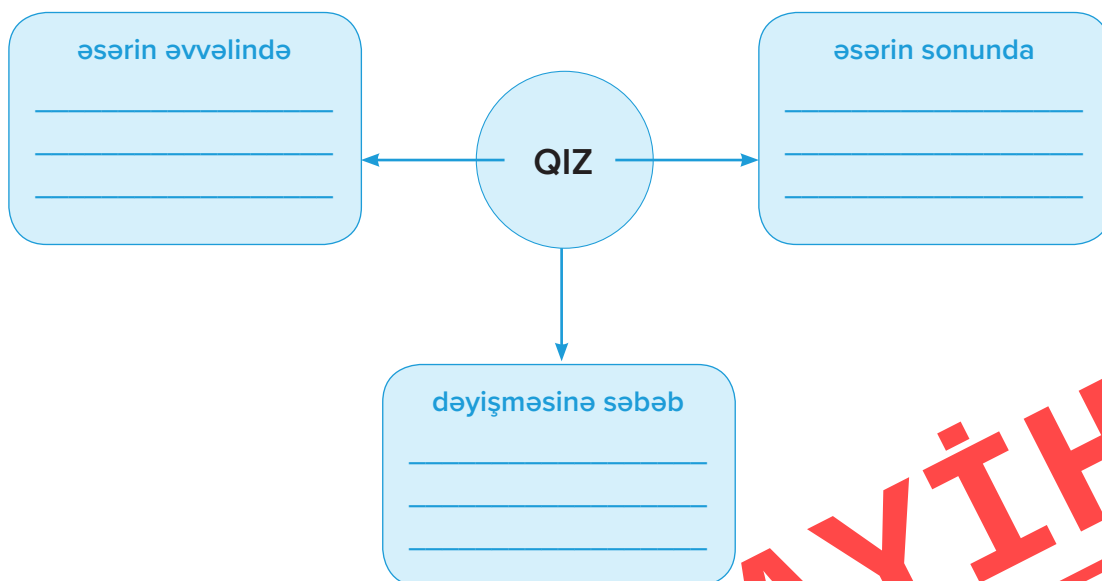
- A) Qız hövsələsiz və səbirsiz idi.
- B) Ata aşpaz idi.
- C) Qız deyilənlərdən nəticə çıxarmağı bacarır.
- D) Hadisələr mətbəxdə baş verir.

13. Mətdəki əsas fikri yazın.

14. Mətdə səbəb-nəticə əlaqələrini göstərin.

Səbəb	Nəticə
1. Qız həyatın dözülməz olduğunu düşünürdü.	
2.	Qız işin sonunu gözləmədən sual verməyə başladı.
3.	
4.	

15. Sxemi tamamlayın.

LAYIHƏ

16. *Amma* sözü ilə başlayan cümlənin ardı necə olmalıdır?

- A) yenə də heç nə başa düşməmişdi.
- B) artıq hər şeyi başa düşmüşdü.
- C) hər şey ona mənasız göründü.
- D) hörmət xatirinə susmuşdu.

17. Altından xətt çəkilmiş cümlələrin hansında tire işarəsi səhv qoyulmuşdur? Həmin cümlələri seçib yazın.

18. Mətdən müraciət bildirən sözləri seçib durğu işarələrinin düzgün işləndiyini sübut edin.

19. Mətdə tünd şriftlə verilmiş cümlələrdə hansı durğu işarələrinin işlənməsinə ehtiyac vardır? (Ardıcılıqla qeyd edin.)

20. *Həyatda bir problemlə qarşılaşdıqda necə münasibət göstərəcəksən?* sualına cavab yazın.

Güclü olmaq məcburiyyətində qaldığınız anadək nə qədər güclü olduğunuzu əsla bilə bilməzsiniz.

LAYİHƏ

II bölmə

Biz və təbiət

- 1–3. Danışır Yer kürəsi
- 4–5. Hekayənin yazılması
- 6–7. Qrayalılar
- 8. KSQ
- 9–10. Qarışqa adamlar
- 11–13. Üç səyahət
- 14. At, övlad və torpaq
- 15. 20 Yanvar – Hüzün Günü
- 16. Layihə üzərində iş
- 17. KSQ

LAYİHƏ

Standart: 1.1.1., 2.1.3., 3.1.2., 3.1.3

Təlim nəticələri:

- Mövzu ilə bağlı sualları cavablandırır.
- Dinlədiyi və oxuduğu mövzuya münasibət bildirir.
- Düzgün oxu nümayiş etdirir.
- Mətnəndən faktları seçir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplarla və cütlərlə

İş üsulu: beyin həmləsi, Venn diaqramı, səssiz oxu, qeydlərlə oxu

1-ci addım. Müəllim, ilk növbədə, diqqəti bölmənin adına yönəldir. Bölmənin nə üçün “Biz və təbiət” adlandırılması ilə bağlı şagirdlərə suallar ünvanlanır. Daha sonra “*Təbiət nədir?*”, “*Təbiət niyə qorunmalıdır?*”, “*Bizim təbiətlə əlaqəmiz nə üçündür?*”, “*Sağlamlığımız niyə təbiətdən asılıdır?*” və s. kimi suallarla şagirdlərə müraciət olunur. Müəllimin qurduğu dərstdən asılı olaraq bu suallar şifahi şəkildə cavablandırılır və yaxud 2-3 cümləlik yazı vasitəsilə təqdim edilə bilər. Yazı şəklində olması bölmə yekunlaşdıqdan sonra şagirdlərin eyni mövzuya baxışlarında, fikirlərində dəyişiklik olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün əlverişlidir.

2-ci addım. Şagirdlərə 42-ci səhifədəki sual ünvanlanır: “*Çox sayda muncuğu bir sapa düzüb uclarını düyünləyəndə boyunbağı alınır. Əgər ip qırılsa, nə baş verər?*” Müəllim bunu əyani şəkildə də nümayiş etdirə bilər. Bu prosesi şagirdlərdən birinə də icra etdirə bilər. Şagirdlərin fikirləri dinlənir.

Uşaqlar üçün maraqlı olsun deyər müəllim lövhədə sap şəkli çəkməklə şagirdləri yazdıqları cavabları “həmin ipdən asmağa sövq etməklə” cavabların yığcam müzakirəsini təşkil edə bilər. Şagirdlərin cavabları lövhəyə yazılıb münasibət bildirilə bilər.

Müəllim bu hadisəni nizamın, ahəngin, tarazlığın pozulması və bu pozulma nəticəsində xoşagəlməz hadisələrin, fəlakətlərin baş verə bilməsi kimi izah etməlidir. “*Əgər insanlar arasında münasibətlər pozularsa, nə baş verər?*”, *Dostlar arasında ünsiyyət pozularsa, nə olar?*” suallarına verilən cavablar dinlənir. Mövzuya keçid etmək üçün növbəti sual səsləndirilir: “*Bəs təbiətdə nizam pozularsa, nə baş verər?*”

3-cü addım. Dərslidəki 1-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. Səh. 42-də verilmiş sxem şifahi şəkildə işləmək üçündür. Əgər müəllim məqsədəuyğun bilirsə, cavablar iş vərəqlərində və sinif dəftərlərində də yazıla bilər. Sxemdə Yer kürəsi ətrafında müxtəlif sahələrin adı verilmişdir. Şagirdlər həmin sahələrə uyğun problemləri səsləndirirlər. Müəllim şagirdlərin cavablarının sadə, eyni zamanda, özləri tərəfindən düşünülməsinə, dərk edilərək cavablandırılmasına imkan yaratmalıdır. Sahələr (ekosistem, sağlamlıq, ətraf mühit və s.) üzrə boşluqları tamamlamaq üçün müəllim cütlərlə iş formasından istifadə edə bilər.

İnsanlar tərəfindən törədilən hadisələrə terror, müharibə, münafişə; *təbii hadisələrə* sel, zəlzələ, tufan və s.; *ekosistemə* havanın çirkəndirilməsi, maşın tüstüsü, zavod tüstüsü və s. kimi cavabların alınması məsləhət görülür. Bu hadisələrin nəticələri ilə bağlı şagirdlərə suallar ünvanlanır. Məsələn: “*Müharibələrin nəticəsində nə baş verir?*”, “*Zəlzələ (sel, tufan) nəticəsində nə baş verir?*” və s. Yaxşı olar ki, müəllim təbii hadisələrin dağıntı törətməsi ilə yanaşı, bir qisminin faydaları haqqında da şagirdlərə məlumat versin. Yaxud mövzu ilə bağlı şagirdlərin hansı

məlumata malik olmaları ilə maraqlansın. Zəlzələnin nəticəsində Göygölün; vulkanlar nəticəsində dağlar, müalicə məqsədilə istifadə olunan palçıq vulkanlarının əmələ gəlməsi; külək nəticəsində çiçəklərin və ağacların toxumlarının digər ərazilərə yayılması və s. kimi məqamların vurğulanması yerinə düşər.

“Bu problemlərdən hansının qarşısını almaq olar?”, “Bunun üçün hansı keyfiyyətlərə malik olmalıyıq?” suallarının da verilməsi məqsədəuyğundur.

4-cü addım. 2-ci tapşırıq icra edilir. “Danışır Yer kürəsi” mətninin I hissəsi oxunur. Oxu zamanı intonasiya, səs tonunun qalxma və enməsi, üz cizgilərinin məzmunu uyğun olaraq tənzimlənməsi diqqətdə saxlanılmalıdır.

Qeyd. Mətnin oxusuna başlamazdan əvvəl onun adı ətrafında müzakirə təşkil edilir. Bu, şagirdə oxuya, həmçinin təsvir olunan hadisələrə maraq oyadır. *“Mətn nə üçün belə adlandırılmışdır?”, “Yer kürəsi nə üçün “danışır”?”, “Yer kürəsini “danışmağa” nə sövq edir?”* kimi suallardan istifadə olunur. Mətnin oxusundan sonra *“Siz mətni necə adlandırdınız?”* sualı ilə şagirdlərə müraciət edilməsi məqsədəuyğundur. Bu, şagirdi oxuduqlarını daha dərinlən anlamağa sövq etməklə yanaşı, onun yaradıcı təfəkkürünü də işə salır.

1. Müəllim nümunəvi oxu nümayiş etdirib oxuya başlayır, mətnin ardını isə şagirdlərə oxudur. Müəllim müxtəlif oxu növlərindən istifadə edə bilər.

2. Mətnin oxusu üçün “səssiz oxu” və “qeydlər götürməklə oxu” növlərindən istifadə etmək olar. Şagirdlər mətni oxuyur, onlar üçün maraqlı olan, aydın olmayan və ya sual doğuran məqamlarla bağlı qeydlər aparırlar. Sonra həmin suallar üzərində birgə müzakirə təşkil olunur.

3. “Fasiləli oxu”dan da istifadə etmək olar. Belə ki müəllim mətni əvvəlcədən bitkin hissələrə bölməli və hər hissəyə aid suallar (*2–3 sual kifayətdir*) tərtib etməlidir: *Bu hissədə nədən danışılır?, Nə sizin üçün yeni oldu? Bu hissədən nə öyrəndiniz?, Hansı hadisələr Yer kürəsini sevindirir? Niyə Yer kürəsi insanları dərinlən düşünməyə çağırır?* və s. bu kimi suallardan istifadə etmək olar.

5-ci addım. Dinləmə mətnindən istifadə olunur.

Dinləmə mətni (düzgün və ifadəli oxuya riayət etməli)

Bizim Yer planeti Günəşin ətrafında fırlanan 9 planetdən biridir. Onun təqribən 4 550 milyon il yaşı vardır. Günəşin ətrafında dövr edən digər planetlərdən fərqli olaraq, Yer atmosfer təbəqəsi ilə əhatə olunub. Atmosferin tərkibində bizim nəfəs aldığımız oksigen var. O, Yer səthində temperaturun lazımi səviyyədə olmasını tənzimləyir və bizi ultrabənövşəyi Günəş şüalarından qoruyur. Yer səthinin böyük hissəsi su ilə örtülüdür. Günəş təxminən beş milyard il əvvəl yaranmışdır. Kosmik gəmi cəmi 1 saata yerin ətrafında dövr edir, amma Günəşə çatmaq üçün düz beş ay uçmalı olardı. Yer orbit üzrə saniyədə 30 km sürətlə Günəşin ətrafında dolanır. Yer bütün orbiti 365 sutka və 6 saata keçir. Bu zaman ilin fəsiləri əmələ gəlir. Yer öz oxu ətrafında 24 saatdan bir tam dövr edir.

Günəşin işığı və istiliyi də bizim planetdə həyatı mümkün edir. Onlarsız nə insanlar, nə bitkilər, nə də heyvanlar mövcud ola bilməzdi. Hava və suyun sayəsində bizim planetdə həyat mümkün olmuşdur. Təmiz hava insan sağlamlığının qarantıdır.

Azərbaycan dünyanın əhalisi çox olan və sənaye baxımından çox inkişaf edən hissələrindən biridir. Güclü nəqliyyat sistemi, iri sənaye müəssisələri, mineral

xammalların istifadəsi havada çirkləndiricilərin yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Bu da sağlamlıq üçün böyük təhlükə törədir, canlıların məhvinə səbəb olur.

Sudan səmərəsiz istifadə və onun çirklənməsinin getdikcə artması bəşəriyyət üçün ciddi problemlərin ortaya çıxmasına səbəb olur.

Deməli, suyun və havanın qorunmasının məsuliyyəti də bizim üzərimizə düşür.

(“Bunları bilmək istəyirəm” illüstrasiyalı ensiklopediya)

Mətnin dinlənilməsindən sonra aşağıdakı suallardan istifadə etmək olar: *“Yer planetini digərlərindən fərqləndirən əsas cəhət nədir?”*, *“Atmosferin əhəmiyyəti nədir?”*, *“Havanı çirkləndirən səbəblər hansılardır?”*, *“Yer kürəsində həyatın mövcudluğu nədən asılıdır?”*, *“Canlıların məhvina səbəb olan nədir?”* və s. Müəllim məqsədmüvafiq hesab etdiyi digər suallardan da istifadə edə bilər.

Qeyd. Dinləmə kimi bu mətndən də istifadə oluna bilər.

(Mənbə <http://fatimehemidova11.blogspot.com/2015/04/arasdrmalarmz.html>)

Yaşadığımız dünya, bizi əhatə edən təbiət gözəl və rəngarəng olduğu qədər də maraqlıdır. Biz özümüz də bu təbiətin bir zərrəsi olmaqla, zəngin bitkilər aləminin, vəhşi heyvanlardan tutmuş, ən xırda həşəratlara qədər saysız-hesabsız canlıların əhatəsindəyik.

Əslində, Yer kürəsi adlandırdığımız planetin məzmunu da elə ən şüurlu və ən ali varlıqlar olan insanlarla, yəni bizlərlə bu təbiətin harmoniyasındadır. Dünyamızın sabahı, gələcəyimiz bu vəhdətdən və bu vəhdətin əzəli və əbədi tarazlığından asılıdır.

Bəli, bu harmoniya, bu tarazlıq pozularsa, dünya fəlakətə yuvarlanır, məhv olar. Belə bir təhlükə isə var. Bəs nə etməli?

İlk növbədə, yəqin ki, planetimizin bitki örtüyünü – onun florasını və canlılar aləmini – onun faunasını qorumalıyıq. Təbiət, dediyimiz kimi, çox zəngindir. Elə bir dəryadır ki, nə ucu-bucağı, nə dibi görünür, baş vurduqca yeni-yeni aləmlər açılır qarşımızda, ortaya saysız-hesabsız suallar çıxır.

Təbiətin ayrılmaz hissələrindən biri də meşələrdir. Meşələr bizim sərvətimiz, var-dövlətimizdir. Bu meşələr, yaşıllıqlar insana çörək qədər, su qədər lazımlıdır, qiymətlidir. Ancaq meşələrimizin, yaşıllıqlarımızın qədrini bilməyən, bilərəkdən ona laqeyd münasibət bəsləyən insanlar var.

Bizə həyat verən zümrüd meşələrimizi kütləvi surətdə doğrayanlar onu da bilməlidirlər ki, bununla biz nəfəs aldığımız havanı zəhərləyirik. Bu gün bütün dünyada ekoloji vəziyyət ciddi narahatlıq doğurur. Hamımız bilməliyik ki, təbiətin sağlamlığı hamımızın sağlamlığıdır.

Məlum olduğu kimi, bizim tənəffüs zamanı havadan oksigeni alıb, karbon qazını və orqanizmdə gedən biokimyəvi reaksiyaların son məhsulu olan qazabənzər maddələr xaric olunur.

Nəfəs aldığımız havada karbon qazının və bu maddələrin yüksək dərəcədə toplanması beyin-qan dövranının kəskin surətdə pisləşməsinə səbəb olur. İnsan uzun müddət havası dəyişməyən otaq şəraitində olduqda bu cür hallar baş verir. Yatan zaman da insan üçün təmiz hava vacibdir. Təmiz havada yatmaq qüvvənin bərpa olunmasını sürətləndirir. Meşədə 5 saat yatan insan özünü şəhərdəki mənzilində 8 saatlıq yuxudan xeyli yaxşı hiss edir. Ona görə meşələr, bağçalar, parklar salınır ki, yaşıl bitkilər lazımsız karbon qazını udub, havanı oksigenlə zənginləşdirsin. Təkcə bir ağac beş min kub metr havanı təmizləyir, kiçik bir yaşıllıq isə bizi iki yüz ton tozdan qoruyur.

6-cı addım. Dərslikdəki 3–6-cı suallar (səh. 43) üzərində iş aparılır.

Sualları cavablandırmaq üçün şagird “Danışır Yer kürəsi” mətni ilə dinləmə mətnində təsvir olunanları əlaqələndirir. Səfin səviyyəsi imkan verməzsə, müəllim dinləmə mətnini (yazılı formasını) şagirdlərə təqdim edə bilər. Şagirdlər dərslikdəki mətnlə dinləmə mətnində öz əksini tapan faktları müəyyən edə bilərlər.

Müəllim şagirdlərə aşağıdakı cədvəli (iş vərəqi şəklində) təqdim edə bilər.

1-ci üsul

“Danışır Yer kürəsi” (dərslərdəki mətn)	Dinləmə mətni
Tarixi qədimdir.	4550 milyon yaşı var.
Yer kürəsi su, torpaq və havadan ibarətdir.	Yer kürəsində hava və su yaşamağı təmin edir.
Təbiətə dəyən zərbə sağlamlığa zərərdir.	Havanın və suyun çirkləndirilməsi sağlamlığa zərərdir.
İxtiralar və kəşflər çoxdur.	İri sənaye müəssisələri artır, nəqliyyat sistemi güclənir.

Qeyd. Cədvəl şagirdlərə boş təqdim edilir.

2-ci üsul

Bu məqsədlə Venn diaqramından da istifadə etmək olar.

3-cü üsul

Əgər bu üsul seçilsə, müəllim həm mətni oxuyarkən, həm də dinləmə mətnini dinləyərkən şagirdlərdən diqqətli olmağı tələb edir. Çünki bu cədvəl üzərində işləyərkən kitabların örtülməsinin şagirdlərə tapşırılması məqsəduyğundur.

Faktlar	“Danışır Yer kürəsi” mətni	Dinləmə mətni
Yerin öz oxu ətrafında fırlanması	-	+
İnsanlara müraciət	+	-
Çirklənmənin sağlamlığa mənfi təsiri	+	+
Günəşlə Yer arasındakı məsafənin həddən artıq böyük olması	-	+
Yerin təxmini yaşı		+
Yer kürəsində hava və suyun olması	+	+

Bu tipli tapşırıqlar növbəti dərslərdə şagirdlərə toplanılan və dinlənən mətnlər əsasında plan tərtib etməyə imkan verəcəkdir.

Qeyd. Əgər sinifdə səviyyə yüksəkdirsə, müəllim 3 qrup yaratmaqla bu sxemlərin hər birini ayrı-ayrılıqda hər qrupa tapşırıqla bilər.

7-ci addım. Dərslərdəki 7-8-ci tapşırıqlar üzərində iş aparılır. 7-ci tapşırıq yazılı şəkildə cavablandırılmaq üçün ev tapşırığı kimi də verilə bilər.

Müəllimin nəzərinə:

E-derslik.edu.az (Elektron dərslər portalı) saytında qeydiyyatdan keçməklə Yer kürəsi haqqında verilən video resurslardan istifadə edə bilərsiniz.

Şagirdlərə 22 aprel Beynəlxalq Yer Kürəsi Günü haqqında yığcam məlumat vermək olar. İnternetdə bu barədə geniş məlumat vardır.

7-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Standart: 2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

Danışarkən səsləri düzgün tələffüz edir.

Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

Yeni sözlərin mənasını müəyyən edir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə

1-ci addım. Müəllim dərsə “Yer kürəsi nə üçün sizə müraciət edir?” sualı ilə başlaya bilər. Cavablar təxmini bu səpkidə ola bilər: *Biz Yer kürəsinin sakinləriyik. Bura bizim yaşayış məkanımızdır. Hava və su bizim yaşamağımızın əsas mənbəyidir. Hər ikisinin qorunması, çirklənmənin qarşısının alınması bizim sağlam, təhlükəsiz həyatımız deməkdir və s.*

Lazım gələrsə, müəllim yönəldici suallardan istifadə edə bilər.

Bu həm də ev tapşırığı kimi verilməmişdi. Müəllim seçmə yolla sinifdəki şagirdlərin yazılarını da dinləyə bilər.

2-ci addım. Diqqət dərsliyin 44-cü səhifəsindəki şəklə yönəldilir. Şəkil üzərində iş aparılır. Dərslikdə verilmiş “*Şəkildə nə təsvir olunmuşdur?*”, “*Şəklə baxdıqda ilk anda nə düşündünüz?*” sualları üzərində iş aparılır. Şagirdlər şəkil əsasında fikirlərini sadə şəkildə ifadə edirlər. Əgər cavablarda yanlışlıq olarsa, müəllim istiqamət verə bilər.

3-cü addım. Mətnin II hissəsinin oxusu təşkil edilir. Oxu üçün müəllim uyğun bildiyi oxu növlərindən istifadə edə bilər. Oxu zamanı yeri gəldikcə orfoqrafiya tapşırıqları icra edilir. Orfoqrafiya və orfoepiya ilə bağlı tapşırıqlarını oxudan əvvəl kollektiv şəkildə icra etmək olar.

Mətnin oxusundan sonra müəllim “*Şəkil mətnin məzmununa uyğundurmu?*”, “*Bu uyğunluq nədə görürsünüz?*” və s. bu kimi suallarla şagirdlərə müraciət edir.

4-cü addım. Sinif kiçik qruplara bölünür. I qrupa 2, 8; II qrupa 3, 9; III qrupa 4, 10-cu tapşırıqlar verilir. 4-cü tapşırığın cavabı C bəndi; 8-ci tapşırığın cavabı – “Kürə nöqtələr çoxluğudur” cümləsidir. *İxtira* sözünün mənası olmayan bir şeyin yaradılmasıdır. Müzakirə zamanı digər cümlələrdəki *kürə* sözünün mənalari izah edilə bilər. Bu tapşırıqların icrası üçün şagirdlərə 10-12 dəqiqə kifayətdir. Müzakirələr aparılmadam müəllim qruplara 5-ci tapşırığı təqdim edir. Tapşırıq üçün 10-12 dəqiqə yetərlidir.

Məktubun giriş hissəsi: “Heç düşünürsünüzmü. ... unudursunuz”

İfadə olunan fikir: “Təbiətdə dəyişikliklər baş verir”.

Ümumi hissə: “Çünki mənim də ahəngimin olduğunu unudursunuz ... sizi də dəyişir”

İfadə olunan fikir: Suyun dövrəninə pozulması, havanın çirklənməsi sağlamlığa zərərdir

Fərqləndirici hissə: “Yaşillığı hər biriniz özünüzü qorumaq üçün mənə qoruyun”

İfadə olunan fikir: Tullantılar yaşillığı, bitki və heyvanları məhv edir. Təbiətin məhvi sağlamlığın məhvidir.

Yekun hissə: “Ümid edirəm ki, və sevgimin qarşılığını gözləyirəm.

İfadə olunan fikir: Təbiətin qorunmasını təmin etmək.

5-ci addım. Şagirdlərin təqdimatları dinlənir. (Şagirdlərin ədəbi tələffüz qaydalarına riayət etməsi diqqətdə saxlanılır.) Lazım gələrsə, müəllim suallar verə bilər: “*Niyə görə belə hesab edirsiniz?*”, *Fikirlərinizi nə ilə təsdiq edə bilərsiniz?*”

Ümumiləşdirmə aparmaq üçün 1-ci tapşırıq icra olunur. Bu tapşırıq şifahi və yazılı şəkildə aparıla bilər. Tapşırığın hansı formada icrası müəllimin qurduğu dərstdən asılıdır.

1. Müəllim sxemi lövhəyə çəkir. Şagirdlərin cavabları müvafiq xanalara qeyd edilir.

Yer Kürəsinin etirazları	Yer Kürəsinin çağırışları
1. havanın çirklənməsi	1. Ağac əkən.
2. suyun çirklənməsi	2. Suyu çirklənmədən qoruyun
3. meşə yanğınlarının törədilməsi	3. Havanı çirklənməkdən qoruyun.
4. ağacların qırılması	4. Yaşillığı qoruyun.
5. yaşıllığın tulantılarla “zənginləşdirilməsi”	5. Təmizliyi qoruyun.

2. Cədvəl şagirdlərə təqdim olunur, şagirdlər tapşırığı qrup şəklində icra edirlər.

3. Qruplardan birinə Yer kürəsinin etirazlarını, digər qrupa çağırışlarını müəyyən etmək tapşırılır. Bu halda sinfin 2 böyük qrupa bölünməsi məqsədəuyğundur.

6-cı addım. Mətndəki fikirlə ümumiləşdirilir, 6–7-ci tapşırıqlar icra edilir. 7-ci tapşırığın cavabı: 1, 6. Mətnin əsas ideyası müəyyənləşdirilir.

7-ci addım. Yaradıcı təbiiqetmə kimi 11-ci tapşırıqdan istifadə etmək olar. Tapşırıq şagirdin məntiqi və tənqidi təfəkkürünün inkişafına yardım edir və bu qaydada icra olunur:

1. Şəklə diqqət yetirilir. Onun adlandırılması üçün elementlər, şəklin ifadə etdiyi məna araşdırılır.

Suallar: *Şəkildə nə təsvir olunmuşdur? Şəkil bizə nəyi çatdırmaq istəyir?*

Ola bilər ki, şagird ilk anda “Mən Yer kürəsini qorumalıyam və ya qoruyuram” fikrini ifadə etsin. Müəllim diqqəti arxada olan ağaclara, yaxud yaşıllığa yönəldir. Şagird “ekologiyanın qorunması” anlayışına gəlib çıxır.

2. Şəklin bir sözlə ifadəsi: Ekologiya

3. Sözlə ifadə etdiyi məna: Heyvan və bitki orqanizmlərinin mühitlə qarşılıqlı münasibəti, canlı və cansız təbiətin qarşılıqlı münasibətini öyrənən elmdir. Ekologiya orqanizmlərin bir-biri və xarici mühit amilləri ilə qarşılıqlı əlaqələrini, onların yaşayış tərzində, inkişafında, çoxalmasında həmin amillərin rolunu, təbiətin (*hava, su, torpaq, heyvan və bitki aləmi, faydalı qazıntılar və s.*) mühafizəsini, təbii sərvətlərdən istifadə olunmasının qanunauyğunluqlarını, ekosistemləri, onların əlaqəsini, təbiətin dialektikasını öyrədir.

4. Sözlə tələffüzü: [ekalogiya]

Qeyd. Aydın məsələdir ki, bu şəkildə izah şagird üçün çətinlik törədəcək, həm də o bu izahı ətraflı verə bilməyəcəkdir. Ona görə də şagirdlər üçün sadə izah vacib amildir.

5. Sonra ardıcılıqla digərləri yerinə yetirilir.

8-ci addım. Evə tapşırıq verilərkən şagirdlərin mənimsəmə səviyyələri və icraetmə bacarığı nəzərə alınmalıdır.

1. 11-ci tapşırıqda uyğun nümunələrin hazırlanmasının tapşırılması məqsədəuyğundur.

2. Yüksək təlim nəticələri ilə fərqlənən şagirdlərə mövzu ilə bağlı təqdimatın (“Məşə yaşıllıq mənbəyidir”, “Torpaq sərvətdir” və s.) hazırlanması, insanın (“Təbiəti qoruyaq”, “Təbiəti qorumaq borcumuzdur” və s.) yazılması tapşırıq bilər.

Qeyd. Şagirdlərə tapşırmaq lazımdır ki, təqdimatların həcmi 3-4 slayddan; inşaların həcmi 60–70 sözdən artıq olmasın. Onlara fikirlərini sadə şəkildə ifadə etməyi tələq etmək vacibdir.

Yaradıcı tapşırıqlara mövzu ilə bağlı komiksin hazırlanması tapşırıla bilər.

Müəllimin nəzərinə:

Dərsdə yeri gələrsə, istifadə etmək üçün sizə aforizmlər təqdim olunur:

- Hər bir insan ağac əkməlidir, becərməlidir, böyütməlidir. Əgər kimsə sağlam ağacı kəsirsə, o nəinki xalqına, millətinə, ölkəsinə xəyanət edir, o öz ailəsinə, özü-özünə xəyanət edir... (Heydər Əliyev)
- Təbiətin bizə bəxş etdiyi ən qiymətli sərvəti torpaqdır. (Həsən Əliyev)
- Meşə su, var-dövlət, bolluq deməkdir, meşə olmayan yerdə nə torpaq, nə su, nə məhsul ola bilməz. (Həsən Əliyev)
- Çiçəklər olmayan yerdə insanlar yaşaya bilməz. (Napoleon Bonapart)
- Torpaq aldığı artıqlaması ilə geri qaytarır. (Mark Tulli Siseron)
- Təbiəti korlamaq ən ağır və dəhşətli cinayətdir. Onu məhv etmək asan, bərpa etmək isə qeyri-mümkündür. (J.Borodin)

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

3-cü dərs

Danışır Yer kürəsi

Standart: 1.1.1., 2.1.3., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Dinlədiyi mətnlə bağlı müəllimin suallarına cavab verir.

Mövzu ilə bağlı araşdırma aparmaqla məsələyə münasibət bildirir.

Mətn tərtib edir.

İş forması: kiçik qruplar

İş üsulu: anlayışın çıxarılması və ya klaster

1-ci addım. Müəllim dərsə müxtəlif üsullardan istifadə etməklə başlaya bilər.

1. Ev tapşırığı yoxlanılır, mövzuya keçid edilir.

2. Müəllim meşə haqqında **YouTube** kanalından bu məqsədlə hər hansı sənədli filmdən bir hissə ("Məhv olan meşələr deyil, gələcəyimizdir") nümayiş etdirməklə mövzuya keçid edə bilər.

3. Müəllim YouTube kanalından "Meşə səsləri" sənədli filminin bir hissəsini nümayiş etdirir və şagirdlərə suallarla müraciət edə bilər.

4. "Meşəyə insan gəlir" cizgi filmindən istifadə etmək olar.

5. Əgər texniki imkanlar yoxdursa, anlayışın çıxarılması və ya klaster üsulundan istifadə etməklə mövzuya keçid edə bilər.

6. Birbaşa şagirdlərə müraciət edərək meşə yanğınlarının başvermə səbəbləri və ziyanı barədə araşdırma aparacaqlarını deyə bilər.

7. Motivasiya yaratmaq üçün şagirdlərə müraciət edə bilər: *Təəssür edin ki, siz bir ağacsınız (çiçəksiniz). Siz hamıya fayda verdiyiniz halda, sizi incidir, kobud davranır, qırırlar. Nə edərsiniz?* Cavab gözləmədən tədqiqata başlamaq olar.

8. Bakı 124 sayılı orta məktəbin VII c sinif şagirdi Kənan İbrahimov İntiqam oğlunun yazdığı "Mən ağac olsaydım..." mətnindən dinləmə mətni kimi istifadə etmək olar.

Sizə başıma gələn maraqlı bir hadisəni danışmaq istəyirəm.

Soyuq bir qış günü idi. Yeni ilə iki gün qalırdı. Mən və qardaşım qış tətlini nənəmgildə keçirəcəkdik. Bunun üçün ləngimədən yığış yola düşdük. Avtobus bayram qayğılarından bir qədər də səs-küylü olmuş şəhərdən uzaqlaşdıqca sanki ana təbiətə addımbaaddım yaxınlaşırdıq.

Nənəmgil gözəl və şəfəli bir kənddə yaşayırdılar. Kəndin dörd bir tərəfi sıx meşəlik idi. Bu yerlər hər fəsildə çox gözəl olurdu.

Nəhayət, biz kəndə çatdıq. Enişli-yoxuşlu yolda heç kim görünmürdü. Nənəm bizi qapıda qarşıladı. Biz onunla görüşüb içəri keçdik. Soyuqdan gəldiyimiz üçün sobanın istisi ləzzət verirdi. Yanan odunların çırtılısına bir musiqi kimi qulaq asa-asa pürəngi çaydan içib dincəldik.

Səhəri gün dan yeri ağaranda həyatdan səs-küy eşitdim. Tez paltarımı geyinib həyatə düşdüm. Babam odun gətirmək üçün meşəyə getməyə hazırlaşdı. Bizi də özüylə aparacağını eşidəndə sevindik. Babam ona yaxşı kömək edə biləcəyimiz təqdirdə bizə dadlı şirniyyat almağı da söz verdi. Şirniyyatı çox sevdiyim üçün də həvəslə işə başladım. Qarşıma keçən budaqlardan kəsib böyük bir bağlama düzəldim. Amma babam bağlamadakı bütün budaqların yaş olduğunu biləndə məyus oldu:

– Gərək budaqları qıranda diqqətli olaydın. Axı bu budaqlar ağacı yaşadır!!!

Mən bu sözlərin mahiyyətini heç anlamadım. Elə yorulmuşdum ki, yatağıma girən kimi yuxuya getdim...

Səhər ayılanda gördüm ki, meşədəyəm. Günəşin parlaq şüaları ağacların sıx yarpaqları arasından süzülürdü. Hardasa lap yaxınlarda bir bülbül ötürdü. Mən onun nəğməsini dinləmək üçün bir qədər yaxına getmək istədim, lakin, yerimdən tərpənə bilmədim. Ayaqlarıma baxdım və təəccübdən dondum. Ayaqlarım yox idi. Heç əllərim də... Çünki, mən bir... ağac idim. Sərin meh kövrək yarpaqlarımı tərpətdirdi. Ətrafımda çoxlu ağac var idi. Mən onlardan bura necə gəldiyimi soruşmaq istədim, amma bacarmadım. Onda ətrafı seyr etməklə kifayətlənməyi qərara aldım. Yanımdakı ağacda ana dələ iki balası ilə vurnuxurdu – ağacın koğuşundakı yuvaya nəsə daşıyırdı. Onlar elə xoşbəxt görünürdülər ki... O biri ağacın üstündəki ağacdələ cücüləri çıxarıb yeyir və çox məşğul görünürdü. Bir qədər aralıda yuva qurmuş sərcələr isə öz balalarını yemləyirdilər. Onun yanında armud ağacının altındakı ana ayı öz yastıdaban balası üçün ən şirin armudları seçirdi. Yaxınlıqdakı palıdın qozaları isə bir neçə qabanın dadlı naharı idi. Bir sözlə, bütün ağaclar kimini yuva ilə, kimini yem ilə təmin edirdilər. Bununla yanaşı, onlar həm də ağır-ağır nəfəs alaraq, bozuntul havanı udur, əvəzində şəffaf hava buludlarını hər yana yayırdılar. Mən diqqət yetirib gördüm ki, özüm də bu işdən kənarda deyiləm və dərinədən ah çəkib, ətrafımı xırda şəffaf buludlarla doldurdum. Bu mənə sonsuz bir məmnunluq hissi bəxş edirdi. Lakin birdən bu əmin-amanlıq hissi taqqultı səsləri ilə pozuldu. Üç nəfər uca boylu adam əllərindəki balta və mişarlarla ağacları qırırdılar. Bütün canlılar vahimə içində qaçıb canlarını qurtarmağa çalışırdılar. Yalnız biz, ağaclar tərpənməz qalaraq öz aqibətimizi gözləməyə məcbur idik. Qırılmış budaqlardan sanki göz yaşı kimi su axırdı... İndi mən babamın nə üçün məyus olduğunu başa düşürdüm.

Elə bu zaman balta zərbəsi məni titrətdi. Bu, ... qardaşım idi. Çiyindən astıca tərpədənək məni yuxudan oyatmağa çalışırdı:

– Yuxuda nə görürdün? Yerində elə vurnuxurdun ki!

Mən bütün bunların yuxu olduğunu başa düşüb sevindim. Öz halıma görə. Amma ağacları düşünəndə dünən qırdığım budaqlara görə çox məyus oldum. Balka da,

qırdığım ağacda yuxuda gördüyüm kimi dələ yaşayırdı və mən onu evsiz qoydum. Sanki budaq övlad, ağac isə anadır. Onlar bir-birindən ayrıldığına görə göz yaşları axıdirdılar.

Sobada isə odunlar yenə də çırtıldayırdı. İndi bu mənə həzin bir musiqini yox, fəryadı xatırladırdı.

2-ci addım. Müəllim şagirdləri qruplara bölür, qruplara görəcəkləri işlər barədə məlumat verir, onları zəruri materiallarla təmin edir. Məktəb kitabxanalarındakı ensiklopediyalardan istifadə etmək olar.

3-cü addım. Avstraliyada baş vermiş güclü meşə yanğınları ilə bağlı video nümayiş etdirilir. Texniki imkanlar yoxdursa, müəllim mövzu ilə bağlı məlumat verə bilər. 49-cu səhifədə verilmiş şəkillər üzərində iş aparılır. Dərslikdə şəkillər üzərində iş aparmaq üçün suallar da təqdim olunmuşdur.

4-cü addım. Daha sonra şagirdlərin hazırlayacağı təqdimatın məzmun baxımından ardıcılığını təmin etmək üçün dərslikdə 48-ci səhifədə verilmiş plan üzərində iş aparılır.

5-ci addım. Qruplara tapşırıqlar verilir:

I qrup – meşə yanğınlarının təbiətə ziyanı

II qrup – meşə yanğınlarının insanlara ziyanı

III qrup – meşə yanğınlarının heyvanlara ziyanı

IV qrup – meşə yanğınlarının cəmiyyətə ziyanı

Şagirdlərə iş vərəqləri təqdim edilir, tapşırığın icrası üçün 15 dəqiqə vaxt verilir. İş vərəqinə nümunə:

Meşə yanğınları	
Nədir	_____

Səbəbi	_____

Təbiətə ziyanı	_____

Məsləhətiniz	_____

Qeyd. Digər iş vərəqləri də bu qaydada hazırlanır, “Təbiətə ziyanı” ifadəsi digər iş vərəqlərində qruplara verilən tapşırıqlara uyğun (*insanlara ziyanı, heyvanlara ziyanı, cəmiyyətə ziyanı*) dəyişir.

6-cı addım. Qrupların təqdimatı dinlənilir. Müzakirələr və ümumiləşmə aparılır. 49-cu səhifədə verilmiş sual üzərində (“*Yer kürəsinin müraciətini... hesab edir?*”) iş aparılır.

Cavab: Heyvanlar ümumi canlılar ələminin təkamülündə bitkilərin çarpaz tozlanmasında, onların toxumlarının yayılmasında, torpaq əmələgəlmə prosesində, onun üzvi maddələrlə zənginləşməsində mühüm rol oynayır. Heyvanlar ölmüş heyvan cəmdəklərini, bitki qalıqlarını yeməklə, həmçinin bir çox su heyvanları suyu təmizləməklə təbiətdə sanitariya fəaliyyəti göstərir.

Heyvanlar insan həyatında da böyük rol oynayır. Hələ ibtidai insanlar heyvanların ətindən, dərisindən, sümüyündən istifadə edirdilər. Zaman keçdikcə insanlar tədricən müxtəlif heyvanları əhliləşdirmiş və onların nəslindən maldarlıq, qoyunçuluq, quşçuluq, arıçılıq, ipəkçilik və s. təsərrüfatlar yaratmışlar. Bu təsərrüfatlar cəmiyyəti ərzaq və yüngül sənaye xammalı ilə təmin edir. Heyvanlar həmçinin təbiətə gözəllik verən, onu zəngin estetik zövq mənbəyinə çevirən canlı varlıqlardır.

(Mənbə: https://heyvanbazari.az/articles/meqaleler/heyvanat_alemi/heyvanlarin_tebietde_rolu_ve_insan_heyatinda_ehemiyeti)

7-ci addım. 48-ci səhifədə verilmiş planın son bəndi (*Meşə... çağırışla müraciət edərdiniz?*) icra edilir. Yığcam, lakonik, 6–7 cümlədən ibarət mətn hazırlanır.

Müəllimə kömək məqsədilə “*Meşə yanğınları*” və “*Meşə yanğınlarının əsas başvermə səbəbləri*” təqdim olunur.

Meşə yanğınları – əsasən kortəbii hadisələrlə yayılan yanğına deyilir. Meşə yanğınları ən çox əhalinin təqsiri üzündən baş verir (*meşədə tonqal qalamaq, ov etmək, ot çalmaq və s.*). Meşə yanğını zamanı canlı və ölü örtük, töküntü, yarpaq, budaqlar, meşə döşənəyi və s. yanır. Bu yanğınlar meşə təsərrüfatına böyük ziyan vurur: çoxlu oduncaq məhv olur, meşənin tərkibi pisləşir, ağacların boy artımı zəifləyir, heyvanat aləmi məhv olur və s. Meşə yanğınlarına qarşı mübarizə meşə təsərrüfatları tərəfindən yerinə yetirilir.

Meşə yanğınlarının səbəbləri:

Meşədə təhlükəsizlik tədbirləri görülmədən ocaq qalamaq.

Qalanan ocağı söndürmədən tərk etmək.

Söndürülməmiş siqaret və ya kibriti meşəyə atmaq.

Meşədə gecə gəzintisi zamanı fakeldən istifadə etmək.

Şüşə qırıqlarını meşəyə tullamaq. Şüşə qırıntılarından çıxan şüaların meşədə əks olunması ilə yanğın baş verə bilər.

Uşaqların meşədə odla oynaması.

Əyləncə məqsədilə meşədə təhlükəsiz şəraitdə ocaq qalamaq.

8-ci addım. Şagirdlər əldə etdikləri məlumatlar və hazırladıqları təqdimatlardan istifadə edərək yığcam dialoq hazırlayırlar.

Dialoq hazırlamaq üçün aşağıdakı plandan istifadə etmək olar:

- *Meşə yanğınlarının başvermə səbəbləri*
- *Meşə yanğınlarının ziyanı*
- *Yanğınların baş verməməsi üçün nə etməli?*

Dialoqda müəllim də şagirdlərlə birgə iştirak etsə, yaxşı olar.

M: Uşaqlar, meşə yanğınları nədir?

Ş: ...

Ş: Meşə yanğınlarının başvermə səbəblərindən biri...

Ş: ... (*səbəblər sadalanır*)

M: Meşə yanğınları nəinki təbiətə, bütün cəmiyyətə ziyan vurur ... və s.

9-cu addım. Qiymətləndirmə aparılır və ev tapşırığı verilir.

Növbəti dərstdə şagirdlər hekayə yazmağı öyrənəcəklər. Ona görə də müəllim onlara “Torpaq nədir” mövzusu ilə bağlı məlumatların toplanılmasını tapşırıla bilər.

LAYİHƏ

Standart: 2.1.3., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

Müzakirə olunan məsələlərə münasibət bildirir.

Hekayədə təsvir olunan hadisələrə münasibət bildirir.

Mətn tərtib edir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: müzakirə

1-ci addım. Müəllim şagirdləri dərslərin mövzusu ilə tanış edir. Ötən dərs verdiyi tapşırıq əsasında toplanılan məlumatlarla tanış olur. Toplanan məlumatlardan istifadə etməklə hekayə yazacaqlarını onların diqqətinə çatdırır.

Qeyd. Məqsəd şagirdə irihəcmli deyil, yığcam hekayələr yazdırmaqdır.

2-ci addım. Müəllim şagirdlərin yaş səviyyəsini nəzərə almaqla onlara hekayə haqqında yığcam məlumat verir. Şagirdlərdən hekayə haqqında hansı məlumatlara malik olması da soruşula bilər. Söylənilənlər əsasında lövhədə qeydlər apara bilər.

3-cü addım. Dərslikdə 51-ci səhifədə verilmiş hekayə oxunur. Verilmiş göstəricilərlə (məkan, zaman, obrazlar və s.) şagird tanış edilir. Mətn üzərində hərtərəfli iş aparılır. Şagirdlər mətni, hekayə yazmaq üçün lazım olan elementləri ətraflı müzakirə etdikdən sonra dərslikdəki təlimatlar üzərində iş aparılır.

4-cü addım. İlk növbədə, hekayə yazmaq üçün təqdim olunan mövzulara diqqət yetirilir. Mövzunu şagirdlərin seçməsi məqsəduyğundur. Mövzu seçilərkən müəllim şagirdlərə yazacaqları hekayədə nəyə diqqət yetirməli olduqlarını izah etməlidir. Şagirdlərə suallarla müraciət edilir: “Torpaq nədir?”, “Torpaq niyə sərvət hesab edilir?”, “Torpaqda hansı sərvətlər ola bilər?”, “Torpağı qorumaq üçün nə etməliyik?” və s. Müəllim fərqli mövzular da seçə bilər.

5-ci addım. Şagirdlər dərslikdəki təlimatla tanış edilir. Təlimatın bəndləri dərslikdə verilmiş hekayədən istifadə etməklə izah edilir. *(Müəllim fərqli hekayə də seçə bilər. Ancaq hekayənin həcminə mütləq diqqət yetirmək lazımdır.)*

6-cı addım. Hekayənin dil-üslub məsələləri üzərində iş aparılır. Dərslikdə verilmiş “istiqa-mət”dən istifadə olunur.

7-ci addım. Siniflə birgə mövzu və çatdırılacaq əsas fikir müəyyən edilir. Sonra kiçik qrup-lar yaradılır. Qruplardan birinə zaman və məkanı müəyyənləşdirmək, II qrupa obrazlar *(obrazlar meyvələr, bitkilər, ağaclar, uşaqlar və s. ola bilər)* yaratmaq, ehtiyac duyularsa, adlandırmaq, III qrupa hadisələri müəyyən etmək tapşırılır.

8-ci addım. Siniflə birgə hadisələrin giriş hissəsi, necə davam edəcəyi və sonluğu müza-kirə edilir. Hadisələrin ardıcılığı planı tərtib edilir. Giriş və əsas hissələrin, sonluğun planı ayrı-ayrılıqda da tərtib edilə bilər. Toplanılan bütün məlumatlar ümumiləşdirilir.

5-ci dərs

Hekayənin yazılması

Standart: 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Hekayə yazır.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: yazı

1-ci addım. Müəllim ötən dərsdə müzakirə olunan məsələləri bir daha xatırladır, hekayə yazacaqlarını bildirir.

2-ci addım. Hekayə yazmaq üçün müəyyən edilmiş ad, hekayə vasitəsilə çatdırılacaq əsas fikir, şagirdlərin təklif etdikləri obrazlar lövhəyə yazılır.

3-cü addım. Yazacaqları hekayə üçün hazırlanmış plan şagirdlərə iş vərəqlərində təqdim olunur. Lövhəyə də yazıla bilər.

4-cü addım. Qruplar arasında bölgü aparılır. Şagirdlər tapşırığı icra edirlər.

5-ci addım. Hər qrup hazırladığı hissəni təqdim edir. Müəllim şagirdlərin yazdıqları kiçik hissəciklərə münasibət bildirir. Ehtiyac yaranarsa, düzəliş verir.

6-cı addım. Şagirdlərə hekayənin hissələrini əlaqələndirmək (əgər zərurət yaranarsa) üçün cümlələr düşünmək təklif olunur.

7-ci addım. Hekayə tam şəkildə oxunur. Şagirdlərə suallarla müraciət olunur: *“Hekayəni bəyəndinizmi?”, “Nəyi bəyəndiniz (bəyənmədiniz)?”, “Qarşınıza qoyduğunuz məqsədə nail oldunuzmu?”, “Əsas fikri çatdırıa bildinizmi?”, “Hansı obraz daha maraqlı idi? Nə üçün?”* və s.

8-ci addım. Qiymətləndirilmə aparılır.

LAYIHƏ

Standart: 2.1.1., 2.1.3., 3.1.2., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Söz sonunda samitləri düzgün tələffüz edir.

Mövzuya münasibət bildirir.

Sözləri düzgün oxuyur.

Mövzu ilə bağlı fikirlərini yazır.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplarla, fərdi

İş üsulu: müzakirə, yazı

1-ci addım. Müəllim dərsə “Qılınc yarası sağalar, söz yarası sağalmaz” epigrafinin ifadə etdiyi mənanı soruşmaqla başlaya bilər. Şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir və 1-ci tapşırıq (“Özünü qiymətləndir”) icra edilir. Tapşırığın fərdi qaydada və yazılı şəkildə icrası məqsədəuyğundur. Bunun üçün şagirdlərə 5 dəqiqə vaxt verilməsi kifayətdir. Cavablar müzakirə edilir. Müzakirələr yığcam olmalı, 10 dəqiqəni aşmamalıdır. Müzakirələrin yığcam olması şagirdlərdə söylənilən mövzu ətrafında tez və konkret fikirlər demək bacarığı formalaşdırır. 1-ci tapşırığın verilməsində əsas məqsəd şagirdlərdə kobudluq, təhqiretmə kimi keyfiyyətlərin islah edilməsi, münasibətlərdə daha çox səmimiyyətə, mehribançılığa riayət etməyin tərbiyə edilməsidir.

2-ci addım. Şagirdlərin yazıları müzakirə olunur. Şəkillər üzərində iş aparılır. Jest və mimikalara diqqət yetirilir. Kobud sözlərin və kobud hərəkətlərin insan simasında yaratdığı eybəcərlik, qarşı tərəfdə səbəb olduğu xoşagəlməz duyğular şagirdlərin nəzərinə çatdırılır.

Qeyd. Müəllim qurduğu dərsin məqsədindən asılı olaraq “Tülkü və şir” nağılından istifadə etməklə də mövzuya keçid edə bilər. Nağıl şagirdlərə oxunur.

Bir gün şir ova çıxmışdı. O, tülküyə rast gəldi. Şir qəzəblə dedi:

– Yeyəcəyəm səni!

Tülkü çox hiyləgər idi. O, şirə dedi:

– Sən heyvanların şahısan. Sənə yem olmaq mənə xoşdur.

Bu sözlər şirin xoşuna gəlir. O, tülkünü öldürmür, öz yuvasına gətirir. Hər gün ov edərək tülkünü yemləməyə başlayır.

Bir dəfə şir ovda yaralanır, sürünə-sürünə geriye, yuvasına qayıdır. Tülküdən su istəyir. Tülkü isə iri bir daşı götürüb onun yarasına çırpır. Şirə su vermir.

Şir çox qəzəblənir. Amma tülkünü vurmağa gücü çatmır. Tülkü deyir:

– Yazıq şir, mən çoxdan bu günü gözləyirdim. Mən sənə nökərin deyiləm ki, sənə su verim. Canım səndən qurtardı.

Şir tülküyə inandığı üçün çox peşman olur. Onu ovçunun vurduğu yara yox, tülkünün acı sözləri daha çox ağrıdır.

3-cü addım. Şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir və “Kobudluq, kobud söz nəyə səbəb olar?” sualı ilə onlara müraciət olunur. Müəllim şagirdlərin fikirlərini lövhəyə qeyd edə və söylənilən fikirlərə münasibət bildirmədən mətnin oxusuna keçid edə bilər. Mətni oxutmadan əvvəl orfoepik və 2-ci tapşırıq şagirdlərlə birgə icra olunur. 2-ci tapşırığın cavabı A bəndidir. Tapşırıq oxudan sonra da icra oluna bilər.

Mətnin proqnozlaşdırılmış oxu üsulundan istifadə etməklə oxusunu təşkil etmək olar. "... Hamısı da eni yuxunu görürdü" cümləsindən sonra "Sizcə, onlar nə yuxu görürdülər?" sualı ilə şagirdlərə müraciət olunur. 2-ci sual "Yağışı, buludu vəsf edən mahnılar oxudular, onlar üçün rəqs etdilər" cümləsindən sonra verilir: "Sizcə, nə baş verəcək?"

Qeyd. Şagirdlərdə qədimdə ifa edilən mahnılar haqqında təsəvvür oyatmaq üçün 54-cü səhifədə verilmiş "Yağmura çağırış" şeiri oxunur. Həmin mahnılar haqqında yığcam məlumat verilir. Suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır.

4-cü addım. Mətnin oxusundan sonra müəllim "Qrayalıların hansı xüsusiyyəti göy cisimlərinin xoşuna gəlmir?", "Bulud, Günəş və Ay inciməkdə haqlı idilərmidi?" sualları ilə şagirdlərə müraciət edir.

5-ci addım. Müzakirələrdən sonra şagirdlər gəldikləri nəticə barədə yığcam yazı yazırlar. Dərslikdə bu yazı üçün istiqamət (səh. 52) verilmişdir. Yazı fərdi qaydada icra edilir.

●	<i>Müzakirədən sonra bu nəticəyə gəldim</i>
●	<i>ki, Mübahisə zamanı səbirli, ..., ...</i>
●	<i>çalışmaq lazımdır.</i>
●	<i>O zaman Bir-birimizlə nə qədər ...</i>
●	<i>olarıqsa,</i>

6-cı addım. 3–7-ci tapşırıqlar icra edilir.

3-cü tapşırığın cavabı: Elm, texnikanın, insanların kifayət qədər biliyinin olmaması və s. kimi cavablar

4-cü tapşırığın cavabı: B (2, 3, 4, 5)

5-ci tapşırığın cavabı: 3, 4, 1, 2

6-cı tapşırığın cavabı: Ehtiyatsız bir sözlə, yanlış bir ifadə ilə böyük günah edib qəlb sındırır, həm qazandığımız etibarını itirir, həm də ətrafımızdakı insanları özümüzədən kənarlaşdırır. Sındırdığımız qəlb yenidən ələ almaq çətin olsa da, mümkündür. Amma o qəlbə açdığımız yaranı tam sağaltmaq mümkün deyildir. Deməli, insan kobudluğa, kobud hərəkətlərə və sözlərə yol verməməli, səmimi və mehriban olmalıdır.

7-ci addım. Evə 16-cı tapşırıq verilir. Müəllim tapşırığı şagirdlərə izah etməli, "Qrayalıları" mətni əsasında plan tərtib etmək üçün istiqamət verməlidir. Şagirdlərə dərslikdə verilmiş plan nümunələrinə diqqət yetirmələri tövsiyə olunur.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

LAYİHƏ

Standart: 3.1.1., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

Sözlərin mənasını lüğətdən tapır.

Sözləri müxtəlif mənalarda cümlələrdə işlədir.

Müəkkəb sözlərin yazılış qaydalarını bilir.

İş forması: kollektiv, fərdi

İş üsulu: müzakirə, yazı

1-ci addım. Müəllim dərsə ev tapşırığının yoxlanması ilə başlaya bilər. “Qrayalılar” mətni əsasında hazırlanmış planlar yoxlanılır. Ehtiyac yaranarsa, şagirdlərin yazılarında düzəlişlər edilir. Ev tapşırıqları qiymətləndirilir. Qiymətləndirmə üsulunu müəllim özü seçə bilər. Bu, sözlü qiymətləndirmə, eyni zamanda, müəyyənləşdirilmiş meyarlar əsasında aparıla bilər.

Bu meyarlar planın qiymətləndirilməsində istifadə oluna bilər:

1. Hadisələri düzgün müəyyənləşdirir.
2. Hadisələrin ardıcılığını düzgün müəyyənləşdirir.
3. Müəyyənləşdirilmiş hadisələri bir cümlə ilə ifadə edir.
4. Plan əsasında məzmunu ardıcıl danışır.
5. Plan məzmunu tam əhatə edir.
6. Planda ardıcılığı nəzərə alır.
7. Plan əsərin obrazları haqqında təsəvvür yaradır və s.

2-ci addım. Müəllim şagirdlərin hazırladığı plan əsasında “Qrayalılar” mətninin məzmununun danışılmasını təşkil edir. Şagirdlərdən 1-2 nəfər məzmunu danışır. Mətnin məzmununun bir şagird tərəfindən başlanıb digəri tərəfindən davam etdirilməsi məqsədəuyğundur. Müəllim məzmunun nəql edilməsi üçün müxtəlif üsullardan istifadə edə bilər.

1. Müəllim hekayəni 3-cü şəxsin dilindən danışmağı təklif edir. Bir neçə şagird tərəfindən məzmun danışılır.
2. Təhkiyə 1 şagird; dialoq hissə müəllimin seçdiyi şagirdlər tərəfindən təqdim edilir.
3. Müəllim suallar vasitəsilə mətnin məzmununu yada salır. *“Hekayədə kimdən danışılır?”*, *“Qrayalılar nə üçün yağışı lənətləyirlər?”*. *“Bulud nə üçün inciyir?”*, *“Günəşlə Ayın bu hadisəyə münasibəti necə olur?”*, *“Qrayalılar nə üçün yatır?”*, *“Hansı hadisə buludu yumşaldır?”*, *“Günəşlə Ay nə üçün qayıdır?”* və s.
4. Mətnin məzmunu danışıldıqdan sonra müəllim mətnə yaradıcı yanaşmağı şagirdlərə təklif edir. Mətnin ardını düşünməyi, yəni hadisələrin necə olacağını 3–4 cümlə ilə ifadə etməyi təklif edir.

3-cü addım. Mətnin lüğət tərkibi üzərində iş aparılır. Dərslikdəki 8–11-ci tapşırıqlar icra olunur. 8, 9 və 10-cu tapşırığın şifahi şəkildə aparılması mümkündür. Yazılı şəkildə də aparıla bilər. 8-ci tapşırığı icra edərkən müəllim həmin sözlərin quruluşu ilə bağlı şagirdlərə suallar verə

bilər. Aşağı siniflərdə şagirdlər sözlərin quruluşu ilə bağlı biliklərə yiyələndikləri üçün bu tapşırıq çətinlik törətməyəcəkdir. Həm də mürəkkəb sözlərin öyrədilməsi üçün bu tapşırıq motivasiya xarakteri daşıya bilər.

11-ci tapşırıq yazılı şəkildə fərdi qaydada aparıla bilər.

Nümunə:

Kiminsə yeriməsinə kömək etmək – *Qoca nənəsinin qolundan tutub yeriməsinə kömək etdi. (Qoca nənəsinin qolundan tutub apardı)*

Həyata keçirmək – *Televiziya vasitəsilə ağacəkmə ilə bağlı çağırış səslənirdi. (Televiziya vasitəsilə ağacəkmə ilə bağlı təbliğat aparılırdı.)*

İdarə etmək – *Məktəbliləri iməcilik keçirmək üçün həyatə çıxardılar. (Məktəbliləri iməcilik keçirmək üçün həyatə apardılar.)*

7-ci tapşırığın cavabı: 3a

9-cu tapşırığın cavabı: gec-gündüz

10-cu tapşırığın cavabı: zəmi, getmək, ətraf, anlamaq

13-cü tapşırığın cavabı: : ? : , ? : . !

15-ci tapşırığın cavabı: ayaqqabı, quşatan, qızılgül, iynəyarpaq

12-ci tapşırıq şagirdlərdə nitqin dəqiqliyini və düzgünlüyünü formalaşdırmaq baxımından əhəmiyyətliyədir.

Başlamaq (*iş, dərs, tikinti*), görmək (*elan, adam, dağ, qar, dolu, yol*), tamaşa etmək (*səhnəcik, film*), yağmaq (*dolu, qar*), qalmaq (*ev, bağ, otel, yol*), oxumaq (*mahnı, kitab*)

Hadisə sözü “kənarda qalır”. O daha çox şahidi *olmaq* feili ilə işlənir.

4-cü addım. 13-cü tapşırıq icra edilir. Bu tapşırıq dialoqlarda durğu işarələrinin bərpası ilə bağlı əvvəlki dərslərdə öyrənilənlərin təkrarı məqsədilə verilmişdir.

5-ci addım. 14-cü tapşırıq kollektivlə şifahi şəkildə icra edilir. Bu tapşırıq mürəkkəb sözlərin öyrədilməsi üçün motivasiya xarakteri daşıyır. Daha sonra “Mürəkkəb sözlər və onların yazılışı” haqqında qayda şagirdlərə izah edilir. Unutmaq olmaz ki, qaydalar şagirdin mexaniki şəkildə əzbərləməsi üçün deyil. Şagird bu qaydaları praktikada, yəni yazarkən tətbiq etməyi bacarmalıdır.

6-cı addım. Müəllim lövhədə tərkibində mürəkkəb sözlər olan cümlələr yazır. Həmin cümlələr içərisindən şagirdlərə mürəkkəb sözləri seçməyi, yazılış qaydalarına diqqət yetirməyi tapşırır. Şagirdlərdən mürəkkəb sözlərin əhəmiyyəti soruşulur: *Sizcə, mürəkkəb sözlər hansı əhəmiyyətə malikdir?*” (Dildə yeni sözlər yaranır, müxtəlif anlayışlar, hadisələr bir sözlə ifadə edilir.)

7-ci addım. 15-ci tapşırıq yazılı şəkildə icra edilir.

8-ci addım. Şagirdlərin yazıları yoxlanılır, qiymətləndirilir. Evə tapşırıq verilir: 15-ci tapşırıqda mətndən sonra verilmiş sualların (*Sizcə, Qurbanın başı niyə yaralanmışdı?, Rüstəmin hərəkətinə münasibət bildirin. Sizcə, o necə hərəkət edəcək? Əslində, nə etməlidir?*) yazılı şəkildə cavablandırılması tapşırılır.

LAYİHƏ

3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 4.1.3

Yaşıl hasar

Külək çölə düşmən kəsilməmişdi. Azğın külək çölə göz verib, işıq vermirdi. Payızın axırında külək öz köməkçisi şaxtanı çöllərə göndərirdi. Şaxta çiçəkləri, otları, göm-göy taxılı yandırır, ağacların yaşıl yarpaqlarını tökər, budaqları, çayları dondurardı. *Sonra külək uğuldaya-uğuldaya getməmiş yeni külək odlu nəfəsi ilə quraqlıq gətirər çayları qurudar otları çiçəkləri saraldıb taxılı yandırardı.* Qoyun sürüləri yeməyə bir çəngə ot tapmaz, çöllərdə (ilannar, ilanlar) mələyərdi.

Bir dəfə çölə çoxlu adam gəldi. Onlar traktorla, ekskavatorla kanal qazmağa başladılar.

Külək əvvəl təəccübləndi, sonra ucadan qəhqəhə çəkib güldü:

– Qazın, qazın, siz kanal çəkməkdə olun, mən onu ikicə gündə qumla dolduraram.

Küləyin hiyləsini başa düşən insanlar kanala böyük sement borular düzdülər. Su boruların içi ilə axıb getdi. Külək acıqlı-acıqlı dedi:

– Yaxşı, sizinlə qışda hesablaşaram!

Payız gəldi, kanal qazanlar çöldə cərgələrlə ağac əkdilər. Külək lap özündən çıxdı:

– Sən bunların işinə bax! İndi adamlar bu yaşıl çör-çöplə yolumu kəsmək istəyirlər.

Günlər, aylar keçdi. Meşə boy atıb böyüdü. Sıra ilə düzülən ağaclar küləyin yolunu kəsən yaşıl hasara (bənzəyirdi, benziyirdi).

Güclü qar yağdı. Külək nə qədər coşdusa da, taxılın üstünü örtən qarı sovura bilmədi.

Külək il boyu əsdi, ancaq bircə sünbülü də quruda bilmədi. Meşə (çovğunlara, çoğunlara), küləklərə **sinə gərib** dayandı. İndi heç bir quraqlıq ağaclar üçün qorxulu deyildi. Axı adamlar kanalın suyu ilə tez-tez onları suvarırdılar.

Bəli, insan əli ilə salınmış meşə küləklərin yolunu kəsdi. Dən tutmuş sünbüllər çöldə dəniz kimi dalğalanmağa başladı.

1. Mətnə *külək* haqqında verilmiş keyfiyyətlərdən biri yanlışdır?

- A) hiyləgər B) azğın C) həzin D) acıqlı

2. Mətnə defslə yazılan mürəkkəb sözləri seçib yazın.

3. Qoyun sürülərinin yeməyə ot tapmamasının səbəbi nə idi?

- A) ilin quraqlıq keçməsi
B) küləyin otları, çiçəkləri saraldıb yandırması
C) payızın gəlməsi
D) şaxtanın ağacların yarpaqlarını tökməsi

4. Mətnə göy rəngdə verilmiş sözlər necə yazılmalıdır?

5. Hekayəyə əsasən, insanların birgə əməyi zamanı...

- A) heç nə onlardan üstün ola bilməz.
B) nəticə əldə etmək daha çətinləşir.
C) külək öz məğlubiyyətini qəbul edir.
D) külək daha heç nə etmir.

6. “El tikəni yel sökə bilməz” atalar sözünün mənası daha dəqiq hansı cavabda əks olunub?

- A) Yel el qarşısında acizdir.
- B) El küləyin gücünü nəzərə alaraq tikinti aparır.
- C) Küləyin gücü bəzən zəif də ola bilər.
- D) Güc birlikdə olduğu zaman heç bir maneə ona üstün gələ bilməz.

7. Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlədə əksmənalı sözləri göstərin.

8. Mətnə tünd şriftlə verilmiş sözü hansı sözlə əvəz etsək, cümlənin mənası dəyişməz?

9. Mətnin ideyasına uyğun gələn atalar sözü hansıdır?

- A) El ağzını bağlamaq olmaz.
- B) Elin gözü tərəzidir.
- C) El bir olsa, zərbi kərəm sındırar.
- D) Dağ-dağa rast gəlməz, insan-insana rast gələr.

10. Verilmiş sözlərə yaxınmənalı sözlər yazın.

oturmaq – _____
getmək – _____
demək – _____
dinləmək – _____

11. Küləyin insanlarla qışda hesablaşmaq istəyi nə üçün alınmadı?

- A) İnsanlar qışda kanal çəkdilər.
- B) İnsanların çəkdikləri kanal vasitəsilə sulayaraq böyütdükləri ağaclar küləyə mane oldu.
- C) Çünki qışda külək əsmədi.
- D) Güclü qar küləyi nəse etməyə qoymadı.

12. Cümləni tamamlayın.

Külək kanalı qum ilə doldura bilmədi, çünki _____

13. Mətnə qırmızı rəngdə vermiş cümlədə hansı durğu işarələrinin işlənməsinə ehtiyac vardır? (Ardıcılıqla qeyd edin.)

14. “Azğın külək çölə göz verib, işıq vermirdi.” cümləsini necə başa düşürsünüz?

15. Küləyin qəhqəhə ilə gülməsinə səbəb nə idi?

- A) insanların düzəltdikləri kanalı qum ilə dolduracağını hesab etməsi
- B) kanalı qum ilə doldura bilməsi
- C) elin gücünə inanmaması
- D) məğlub olduğunu anlaması

LAYİHƏ

Standart: 2.1.3., 2.1.4., 3.1.2., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Mövzuya münasibət bildirir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

Mətnə tələffüz fərqi olan sözləri düzgün oxuyur.

Mövzu ilə bağlı fikirlərini yazır.

İş forması: kollektiv, fərdi, cütlərlə

İş üsulu: klaster, müzakirə, yazı

1-ci addım. Müəllim dərse ev tapşırığının yoxlanılması (tapşırıq 15) ilə başlaya bilər. Ev tapşırığı seçmə üsulla bir neçə şagird tərəfindən səsləndirilə bilər. Onların müzakirəsindən sonra yeni mövzuya giriş etmək üçün müəllim klaster üsulundan istifadə edərək lövhədə “birlik” sözünü yazır və sözün ifadə etdiyi mənanı soruşur. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir (*fikirlər lövhədə də yazıla bilər*). Fikirlər təxmini *bərabərlik, dostluq, birgəlik, həmrəylik, birləşmək, vəhdət, bütöv* və s. kimi sözlər ola bilər. Müəllim şagirdlərin fikirlərindən sonra bir neçə atalar sözlərindən istifadə edərək *birlik* sözünün mənasını açıqlaya bilər. (Atalar sözləri: *Birlik harada, dirilik orda., Baş-başa verməyincə daş yerindən qalxmaz., Tək əldən səs çıxmaz., Birləşmək başlanğıcdır, birliyi davam etdirmək inkişafdır; birlikdə işləmək müvəffəqiyyətdir. və s.*) Dərslərdə verilmiş dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin bir bənd şeiri müəllim tərəfindən oxunur və mövzuya girişlə bağlı müzakirələrə aydınlıq gətirilir. Daha sonra mətnin oxusu təşkil edilir.

2-ci addım. Oxudan əvvəl orfoepik və orfoqrafik tapşırıqlar icra edilir. Mətnin oxusu zamanı orfoepik qaydalara riayət olunur, intonasiya və düzgün tələffüz diqqətdə saxlanılır. Oxu zamanı müzakirəli oxu üsulundan istifadə etmək olar. Məqsəd şagirdlərin mətnin mövzusu ilə bağlı biliklərini, hiss və düşüncələrini başqaları ilə paylaşmağına, qarşılıqlı fikir mübadiləsi aparmağına şərait yaratmaq, bununla da onlarda məsələyə müxtəlif aspektlərdən baxmaq bacarığı formalaşdırmaqdır. Mətni hissə-hissə və ya bütöv şəkildə oxumaq olar. Müzakirə aparılır. Müzakirədə bütün şagirdlərin iştirakını və bir-birlərinin fikrinə hörmətlə yanaşması təmin edilməlidir.

3-cü addım. Dərslərdə verilmiş 1, 2, 3 və 4-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. Çalışmaların cütlər formasında aparılması məqsəduyğundur. Tapşırıqların cavabları təxmini bu cür olacaq:

1. Palıd ağacının gücünə, qüvvətinə, onları təhlükədən qoruyacağına inanırdılar. Palıd ağacının kökləri onların yuva salması üçün əlverişlidir. Palıd çayın kənarında olan yeganə ağac idi. Qarışqaları yağışdan, qızmar günəşdən, küləkdən qoruyurdu və s.

2. Çünki qarışqalar ağacın köklərində, yəni torpaq hissədə yuva salmışdılar. Su isə torpaq üzərindən axdığına görə qarışqaları və onların yuvalarını məhv edə bilərdi.

3. Palıd ağacının nəhəng gövdəsi, böyük qol-budağı və torpağın dərinliklərinə yerləşmiş kökləri var idi. O, çox möhkəm və güclü ağac olduğundan daşan çay onu yerindən tərpədə bilməmişdi.

4. Palıd ağacının xüsusiyyətləri – *əzəmətli, nəhəng, güclü, möhkəm, mehriban, qayğıkeş, mərhəmətli, səxavətli, dəyərli, faydalı, xeyirxah, məsuliyyətli* və s.

Şagirdlərin qeydləri dinlənilir və ümumiləşdirilir.

4-cü addım. Dərslikdəki 5-ci tapşırıq yazılı şəkildə və fərdi qaydada yerinə yetirilir. Bu tapşırığın məqsədi mətndə baş verən hadisələrin səbəb və nəticə əlaqələrini müəyyənləşdirməyi, onları fərqləndirməyi şagirdə aşılamaqdır.

	Səbəb	Nəticə
1.	Qəfildən güclü külək əsdi.	Çayın suyu yatağına qayıtdı.
2.	Qoca palıd tələşə düşdü.	O, sakinləri bu məsələdən agah etdi.
3.	İki ovçu onun kölgəsində dincəlməyi qərara aldı.	Mehriban palıd çox sevindi.
4.	Çay daşdı.	Qarışqalar suda batdılar.
	Qarışqalar palıdı çox sevidilər.	Palıdı tərk etməyi heç düşünmədilər.
	Adamlar onun ətrafında çoxlu ağaclar əkməşdilər.	Qoca palıd artıq tənha deyildi.

5-ci addım. Dərslikdə verilmiş 6, 7, 8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

6. Palıd ağacının ətrafında yaşayış məskəninə salınmasının 3 səbəbini göstərin.

Qarışqaların vəfası

Yaşadıqları məkana bağlı olması və palıda olan bağlılıq

Qarışqaların birliyi

Palıdın sakinlərinə olan məhəbbəti

Torpağa bağlılıq.

7. ...*Qarışqa adamlar elə çayın kənarındaca məskən saldılar. Əkib-becərib dolandılar. İllər ötdü. Qoca palıd artıq tək-tənha deyildi. Onun ətrafında çoxlu-çoxlu meyvə, küknar, şam ağacları var idi. Qarışqa adamlar çay daşmasının deyə onun ətrafında bənd də tikmişdilər.*

8-ci tapşırıqda şagirdlər Nizami Gəncəvinin sözləri ilə mətnin məzmunu arasındakı oxşarlığı müəyyənləşdirməlidirlər. Müəllim bu tapşırıq ətrafında müzakirə təşkil edir, söylənilən fikirlər lövhədə qeyd olunur və ümumiləşdirilir. Oxşarlıq ondan ibarətdir ki, birlikdə hər bir çətinliyin öhdəsindən gəlmək olar; birlik olan yerdə dostluq, mehribanlıq, bir-birinə, bağlılıq, torpağa bağlılıq olar. İnsanlar bir, həmrəy olarlarsa, birgə addımlayırlarsa, orada hər zaman inkişaf və xoşbəxt gələcək vardır.

6-cı addım. 9 və 10-cu tapşırıqlar yazılı şəkildə yerinə yetirilir.

9-cu tapşırıqda:

“Yaz” sözü yaz fəslə və yazmaq kimi; “Çay” sözü axar çay və bitki çay kimi; “Yatağına” sözü çayın axdığı yer, çuxur və yatmaq üçün yer kimi; “Bənd” sözü suyun qarşısını alan sədd və bağlanmaq, aşıq olmaq, bir işdən yapışmaq, bir işlə məşğul olmaq və s. kimi işlənir.

10-cu tapşırığın həlli üçün dərslikdə nümunə verilmişdir.

əzəmətli ağac, parlaq günəş, xırda həşəratlar, balaca qurdlar, qarışqalar, yamyaşıl yarpaqlar, möhkəm bənd, rəngbərəng quşlar

7-ci addım. Aparılmış müzakirələri, mətnin məzmunu və ideyasını ümumiləşdirərək bu nəticə əldə edilir ki, biz birlikdə güclüyük, birlikdə çətinliklərə sinə gələ bilirik. Torpağa və vətənə bağlı olmalıyıq, ətrafımıza, insanlara mehriban və qayğı ilə yanaşmalıyıq, cəmiyyətin, dövlətin gələcəyi üçün həmrəy və bölünməz olaraq addımlamalıyıq. Bu dəyərlərin, amillərin nə qədər vacib olduğunu heç vaxt unutmamalıyıq.

8-ci addım. Qiymətləndirmə aparılır.

LAYIHƏ

Standart: 1.1.2., 3.1.3., 4.1.3., 4.1.4.

Təlim nəticələri:

- Dinlədiyi mətnə əsas fikri müəyyənləşdirir.
- Mətndəki fakt və hadisələrə münasibət bildirir.
- Mürəkkəb sözləri fərqləndirir.
- Elan yazır.

İş forması: kollektiv, fərdi, kiçik qrupla

İş üsulu: müzakirə, yazı

1-ci addım. Müəllim Ulu Öndərin böyük iftixarla söylədiyi “Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!” kəlamının bütün azərbaycanlıların dillər əzbərinə çevrildiyini bildirir, şagirdlərə “Sizcə, ulu öndər Heydər Əliyev bu kəlamı nə zaman və hansı münasibətlə deyib?” sualı ilə müraciət edir. Bu cümlə Ulu Öndər tərəfindən 2001-ci noyabrın 9-10-da keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında deyilib. Şagirdlərin fikirləri dinlənildikdən sonra müəllim dərsləyin 60-cı səhifəsində verilmiş məlumatları araşdırmaya təqdim edir. Bu məlumatlar şagirdlər tərəfindən oxunur və əsaslandırılmış fikirlər bildirilir. Həmin tarixi gün və hadisə müəyyənləşir. Şagirdlər 31 dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü və həm də Yeni il bayramı olduğunu bildirirlər.

Qeyd: Müəllim 31 dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü haqqında əlavə olaraq şagirdlərə qısa məlumat verə bilər.

Bu gün dünyada 50 milyondan çox azərbaycanlı yaşayır.

Azərbaycanlılar minilliklər boyu özlərinin tarixi torpağı olan Azərbaycan ərazisində yaşamış, başər sivilizasiyasına böyük töhfələr vermişlər. Müharibələr, inqilablar, hərbi münaqişələr, dünyada gedən ictimai-siyasi proseslər nəticəsində Azərbaycan parçalanıb, azərbaycanlıların bir qismi yurd-yuvalarından didərgin salınıb, deportasiyalara məruz qalıb, iş tapmaq, təhsil almaq məqsədilə doğma Vətəni tərk edərək başqa ölkələrdə məskunlaşıblar. Hazırda dünyanın hər yerində azərbaycanlılar yaşayırlar.

Uzun bir dövr Vətəndə yaşayan azərbaycanlılar başqa ölkələrdə məskunlaşmış həmvətənliləri ilə görüşmək, əlaqələr yaratmaq imkanından məhrum olublar. Sovet dövlətinin qadağaları qardaşın qardaşla görüşməyinə imkan vermirdi. Sovet rejiminin zəifləməyə başladığı 1980-ci illərin sonlarında Azərbaycan xalqı öz həmvətənləri ilə əlaqələr yaratmaq üçün səylərini artırdı.

Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü'nün əsası 1989-cu il dekabrın axırlarında Naxçivanda sərhədlərin (SSRİ-İran sərhədləri) dağılması zamanı qoyuldu. Şimali və Cənubi Azərbaycan arasındakı sərhəd dirəkləri dağıldı. Bu vaxt İstanbulda türkdilli xalqların Konfransı keçirilirdi. Konfrans da dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə qeyd olunmasına qərar verdi.

1991-ci ilin 16 dekabrında Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin Sədri Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının birliyini yaratmağın əhəmiyyətini nəzərə alaraq dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan etdi.

Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü – Azərbaycan millətinin birlik şüarının simvolik günüdür. Bu bayram dünyanın 70-dən çox ölkəsində yaşayan 50 milyondan artıq azərbaycanlılarla əlaqələr qurmaq, onlar arasında birlik və

həmrəylik yaratmaq işində mühüm rol oynayır. Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Gününün qeyd edilməsi bütün dünya azərbaycanlıları tərəfindən artıq bir zərurətə və mənəvi ehtiyaca çevrilmişdir.

2-ci addım. Dərsləyin 61-ci səhifədə verilmiş şəklin müzakirəsi (şəkildə həmrəylik ideyası təbliğ olunur) təşkil edilir. Şəkillə bağlı suallar şagirdlərə ünvanlanır. “*Şəkildə nə təsvir olunub? Bu şəkil izləyiciyə nəyi çatdırmalıdır? Nəyə görə bu şəkil belə çəkilib? Bu şəklin mənə hansı təsiri oldu? Şəklin dizaynında maraqlı nə var?*” Şagirdlərin fikirləri dinlənir, lakin ümumiləşdirmə aparılmır.

3-cü addım. Müəllim mövzu ilə bağlı əlavə olaraq dinləmə mətni təqdim edir.

Dinləmə mətni

“Yeddi nar çubuğu”.

Biri var idi, biri yox idi, bir kişi var idi. Bu kişinin yeddi oğlu var idi. Qardaşlar həmişə bir yerdə yeyib-içər, bir yerdə də dolanardılar. Hamı onların mehribanlı-ğına həsəd aparardı. Heç bir düşmən onlara bata bilməzdi. Yeddi qardaşa nəinki düşmənin, hətta yırtıcı heyvanların da gücü çatmazdı.

Qardaşlar ova gedəndə də həmişə bir yerdə gedərdilər. Ayını, canavarı, şiri, pələngi diri-diri tutardılar. Zərəfat deyil, yeddi qardaşın biri şirin əlindən, biri ayağından, biri quyruğundan, başından yapışsa, şir deyil, heç fil də bunlara bata bilməzdi.

Aylar dolandı, illər keçdi, qardaşlar evlənib oğul-uşaq sahibi oldular. Hərəsi bir yerdə imarət alıb ayrıldılar. Bir-birlərinin evlərinə gediş-gəlişləri azaldı. Ova gedəndə də tək-tək getdilər. Aralarında soyuqluq yarandı. Düşmənlər bu fürsətdən istifadə edib, onlara təklidə hücum edərək evlərini taladılar, viran qoydular. Qardaşlar ova tək getdikləri üçün əliboş qayıtdılar.

Ataları lap qocalıb əldən düşmüşdü. Övladları hərdənbir onun yanına gələndə öz dolanacaqlarından narazılıq edirdilər.

Ata gördü ki, belə getsə, oğlanlarının halı yaxşı keçməyəcək. Odur ki onların hamısını bir yerə yığıb dedi:

– Oğlanlarım, sabah mənim yanıma gələrsiniz. Özü də hərəniz barmaq yoğun-luğunda bir nar çubuğu gətirərsiniz.

Oğlanlar hamısı “baş üstə” deyib getdilər. Səhər atalarının yanına gələndə hə-rəsi bir nar çubuğu gətirdi. Ataları yeddi nar çubuğunu əlinə alıb dəstələdi. Orta-sından möhkəm bir iplə bağladı, oğlanlarına verib dedi:

– Oğlanlarım, gücünüzü sınayın görüm, bunu hansınız sındıra bilərsiniz?

Qardaşlar nə qədər çalışdılsa, heç biri çubuq dəstəsini qıra bilmədi. Bu dəfə kişi dəstəni açıb çubuqları tək-tək oğlanlarına verib dedi:

– İndi bu çubuqları qırın görüm, gücünüz çatırmı?

Qardaşlar hərəsi bir nar çubuğunu götürüb qatlayan kimi iki böldülər.

Sonra üzlərini atalarına tutub dedilər:

– Ata, bu çubuqları qırdırmaqda məqsədin nədir? Bu işdən bizi agah elə. Qoca dedi:

– Balalarım, bu çubuqlar – siz yeddi qardaşlarsınız. Nə qədər ki bir-birinə bağ-lanmış bu çubuqlar kimi bir yerdəsiniz, kefi kök dolanacaqsınız. Heç kimin də sizə gücü çatmayacaq. Elə ki bir-birinizdən ayrıldınız, düşmənlər sizi təkləyib nə istəsələr, edə bilərlər. Gəlin bir-birinizdən uzaq gəzməyin. Bir-birinizin sözündən çıxmayın. Onda güclü, xoşbəxt olarsınız.

Qardaşlar atalarının bu doğru nəsihətindən sonra yenidən birləşdilər, bir-birinə kömək etdilər, günlərini xoş keçirməyə, mehriban yaşamağa başladılar. O gündən sonra heç kim yeddi qardaşın qabağına çıxma bilmədi.

Qardaşlar gördülər ki, doğrudan da, güc birlikdədir.

Mətnin oxusundan sonra müəllim şagirdlərə “Qarışqa adamlar” mətninin, dərsliyin 61-ci səhifəsində verilmiş şəklin və dinlənən mətnin ideyasını əlaqələndirməyi təklif edir. Müəllim şagirdləri istiqamətləndirmək üçün suallar verə bilər. *Hər üç mətnə müəllif bizə nəyi aşılamaq istəyir? Mətnlərin ideyasını bir sözlə necə ifadə edə bilərik?* Şagirdlər “həmrəylik” sözünü səsləndirməlidirlər.

4-cü addım. Daha sonra müəllim “*Həmrəylik nədir? Həmrəylik dedikdə nə başa düşürsünüz? Nəyə görə Ulu öndər Heydər Əliyev azərbaycanlıların həmrəy olmasını istəyirdi?*” kimi suallarla şagirdlərə müraciət edir. Şagirdlərin fikirləri dinləndikdən sonra ümumiləşdirilmə aparılır. Bu müzakirənin məqsədi şagirdlərdə xalqa, dövlətə, torpağa, vətənə, insana, milli-mənəvi dəyərlərə, dilinə, dininə, dövlətçiliyinə, bayrağa, müstəqilliyə hörmət, sevgi, inam hisslərini aşılamaq, eyni zamanda, bu dəyərləri həmrəy olaraq qorumaq, gələcək nəsillərə ötürmək hər bir azərbaycanlının borcu, vəzifəsi olduğunu vurğulamaqdır. Milli birliyimiz və həmrəyliyimiz dövlət müstəqilliyimizin möhkəm təməli olduğunu şagirdlərimizə bildirməkdir. Həmrəy, bərabər, vahid, bütöv olan xalq heç vaxt basılmaz, daim güclü və xoşbəxt olar.

5-ci addım. Mövzunun yekunu olaraq müəllim azərbaycanlıların həmrəyliyinə əsas prinsipləri kimi Ulu öndər Heydər Əliyevin və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin fikirlərini səsləndirə bilər.

“Azərbaycanlılar! Harada olursan ol, hansı ölkədə yaşayırsan yaşa, ancaq Azərbaycan haqqında, Azərbaycanın müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü haqqında, Azərbaycan xalqının bu günü və gələcəyi haqqında düşünməlisən!”

“Müstəqil Azərbaycan bütün azərbaycanlıların vətənidir. Bizim bir vətənimiz var – Azərbaycan! Bizim bir dilimiz var – Azərbaycan dili! Bizim ümumxalq ideologiyamız var – Azərbaycançılıq məfkurəsi! Mən arzu edirəm ki, dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar həmişə bir yerdə olsunlar.”

Dərslikdə verilmiş qeyd hissədəki tapşırıq evə verilir.

6-cı addım. Dərslikdə verilmiş 11-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Bu tapşırıq defislə yazılan mürəkkəb sözlərin öyrədilməsi üçün motivasiya xarakterlidir. Qayda şagirdlərə izah edilir. Ehtiyac yaranarsa, qayda şagirdlərə oxutdurulur və izah edilir. Sonra 12, 13-cü (*məskən* sözü *yurd-yuva* sözü ilə əvəz edilir) tapşırıqlar yerinə yetirilir. Tapşırıqların icrası üçün şagird dərslikdəki qaydaya istinad edə bilər. Tapşırıqların yerinə yetirilməsi yazılı formada da aparıla bilər. Şifahi şəkildə icrası vaxta qənaət baxımından daha məqədəuyğundur. Daha sonra dərslikdə verilmiş imlaların yazısı təşkil edilir. Bu imlalar üzündən köçürmə imlalar adlanır. Şagird səhvləri düzəltməklə imla mətnini dəftərə köçürür, müəllimin köməyi ilə fərqləndirilmiş sözlərin düz yazılıb-yazılmadığını öyrənir. Bu tapşırıq evə də verilə bilər.

7-ci addım. Dərsliyin 63-cü səhifəsində verilmiş tapşırığı yerinə yetirmək üçün müəllim şagirdlərə elanın yazılma qaydasını izah edir. Bu barədə dərslikdə məlumat var. Daha sonra kiçik qruplar yaradılaraq təklif edilmiş mövzu haqqında elan yazmaq şagirdlərə tapşırılır. Mövzu başlıq qrupların istəyinə uyğun seçilə bilər.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Standart: 2.1.3., 3.1.1., 3.1.3., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı araşdırma aparmaqla məsələyə münasibət bildirir.

Mətndəki fakt və hadisələrə münasibət bildirir.

Sözlərin mənasını lüğətdən tapır.

Mətn yazır.

İş forması: kollektiv, cütlərlə, fərdi

İş üsulu: klaster, müzakirə, yazı

1-ci addım. Müəllim lövhədə “Coğrafi kəşf” ifadəsini yazır və şagirdlərin bu ifadə haqqında fikirlərini soruşur. Söylənilən fikirlər lövhədə qeyd edilir. Cavablar təxmini ətraf mühit, flora və fauna, quru və sulu sahələr; qitələr, okeanlar, materiklər, boğazlar, zirvələr və s. kimi olmalıdır. Daha sonra müəllim *“Təbiətdəki canlı və cansız aləmin varlığı haqqında insanlar necə məlumatlanıblar? Okeanların, qitələrin, müxtəlif növ flora və faunanın varlığını insanlar necə kəşf ediblər?”* kimi suallarla şagirdlərə müraciət edir. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir.

2-ci addım. Müəllim dərslikdə verilmiş “Üç səyahət” mətninin oxusunu təşkil edir. Oxu zamanı şagirdlərin diqqətini fakt və hadisələrə yönəldir. Bu mətnin oxusu üçün fasiləli oxudan də istifadə etmək olar. Belə ki müəllim mətni əvvəlcədən bitkin hissələrə bölməli və hər hissəyə aid suallar (2-3 sual kifayətdir) tərtib etməlidir: *“Bu səyahətin məqsədi nə idi? Gəmi heyətinin tərkibinə kimlər cəlb olunmuşdu? Gəmi heyətinin sağlamlığı üçün hansı addımlar atılmışdı? Bu mətnə hansı kəşflərlə tanış oldunuz? Səyahət zamanı nələrə diqqət edilməlidir?”* və s.

3-cü addım. Dərsliyin 65-ci səhifəsində verilmiş xəritəyə əsasən şagirdlərə mətnin davamını qeyd etmələri tapşırılır. Bu tapşırığı cütlərlə etmək daha məqsədəuyğundur. Bu tipli tapşırıqlar şagirdlərdə xəritələrin, cədvəllərin, faktların oxunması vərdişini formalaşdırır. Eyni zamanda, onlara xəritədə verilmiş faktları aydınlaşdırmaq və mətni tamamlamaq bacarığını nümayiş etdirməyə imkan verir.

Cavab: Xəritənin üzərindəki ox işarəsi Kukun səyahətini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Xəritəyə əsasən Kuk Cənubi Amerikanın bir hissəsini səyahət edib geri qayıdır. O, birinci dəfə Sakit okeanın cənub hissəsinə səyahət etmişdir. Əvvəlcə Tonqa adasına rast gəlmiş, daha sonra Taidi adalarını öyrənmişdir. Taidi adalarını keçərək Yeni Zeladiyanın boğazla iki yerə ayrılan adalarını kəşf etmişdir. Şimali Amerikanın sahillərini araşdıran Kuk geri dönərkən Havay adalarını kəşf etmişdi və s.

4-cü addım. Dərslikdə verilmiş 1 və 2-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. 1-ci tapşırıq şifahi formada həyata keçirilir. Şagirdlərin fikirləri əsaslandırılmış olmalıdır. Bu tipli tapşırıqlar şagirdlərdə təxəyyüllərinə uyğun mətnqurma bacarığını formalaşdırır. 2-ci tapşırıq isə fərdi olaraq yazılı formada da aparıla bilər.

Cavab: ağıllı, savadlı, bacarıqlı, cəsarətli, diqqətli, qayğıkeş, mehriban, səmimi, tələbkər və s.

5-ci addım. Dərslikdə səhifə 68-də verilmiş 5–8-ci suallar şifahi şəkildə yerinə yetirilir.

Cavablar:

Tapşırıq 5: *Əvvəldən məlum olmayan bir şeyi tapıb meydana çıxarma*

Tapşırıq 6: *Bu tapşırıqla bağlı dərslikdə nümunə verilmişdir.*

İnsanın boğazı – həqiqi mənada

Dərələrin, çayların baş tərəfi; çay ağzı, iki dağ arasındakı dar keçid, dənizin iki quru arasındakı dar hissəsi və s. – məcazi mənada

Tapşırıq 7: *Səyahət – müəyyən məqsədlə yaşadığın yerdən uzaqlara getmə, səfər etmə.*

Səfər – səyahət, yola çıxma, yol.

Səyahət və səfər yaxınmənalı sözlərdir.

Tapşırıq 8: *Materik – 3, Qitə – 2*

6-cı addım. 3-cü tapşırığı yerinə yetirmək üçün əvvəlcə şagirdlər dərslikdə səhifə 66-da verilmiş məlumatlarla tanış olmalıdırlar və ya məlumatlar oxunmamışdan qabaq müəllim tapşırıqda verilmiş sualla bağlı şagirdlərin cavablarını dinləyə bilər. Dərslikdəki məlumatın oxusundan sonra səslənən fikirlərin müqayisəsinin aparılması məqsədəuyğundur. Müqayisənin aparılmasında şagirdlərin fəal iştirakı təmin edilməlidir. Nəticə olaraq bu meyvə və tərəvəzlərin insan orqanizminə, sağlamlığına faydalı olduğu, tərkibinin, əsasən, vitaminlərlə zəngin olduğu, uzaq səyahət zamanı onların nə dərəcədə vacibliyi müəyyənləşdirilir. Bu tapşırığın həllində BİBÖ iş üsulundan da istifadə etmək olar.

7-ci addım. Tapşırığın həllindən sonra müəllim şagirdlərə *Bu dörd məhsulun ümumi bir oxşar cəhəti hansıdır?* sualı ilə müraciət edir. Şagirdlərdən bu məhsullar *mikrobları, virusları, bakteriyaları məhv edir* cavabı alınmalıdır. Bu tipli tapşırıqlar şagirdlərdə faktların seçilməsi, onların oxşar və fərqli tərəflərinin müəyyənləşdirilməsi kimi bacarıqları formalaşdırır.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Standart: 1.1.1, 2.1.3., 2.1.4., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Mətnlə bağlı suallara cavab verir.

Mövzu ilə bağlı araşdırma aparmaqla məsələyə münasibət bildirir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplarla

İş üsulu: müzakirə, təqdimat, yazı

1-ci addım. Müəllim dərsə 67-ci səhifədəki 4-cü tapşırığın müzakirəsi ilə başlayır. Bu tapşırığın həlli müzakirə şəklində aparılır. Müəllim *Nə üçün Kuk gəmi heyətindən gigiyena qaydalarına və təmizliyə əməl etməyi tələb edirdi?* sualı ətrafında müzakirə təşkil edir. Şagirdlərin cavabları dinlənir, verilən cavabların əsaslandırılmış olmasına diqqət yetirilir. Sonda cavablar ümumiləşdirilərək gigiyenanın insan sağlamlığında çox böyük rollardan birinin oynadığını, təmizliyin orqanizmi mikroblara qarşı müqavimətə hazırladığını, xəstəliklərlə mübarizə aparmaq üçün düzgün qidalanaraq immunitetin artırılmasının vacib olduğu nəticəsi əldə olunur. Şagirdlərə *Şəkildə nə görürsünüz? Hansı peşə sahibləri mələklərə bənzədilib və nə üçün? Həmin peşə sahibləri insanları nədən qorumağa çalışırlar? Bu şəkil sizə hansı hadisəni xatırladır?* və s. kimi suallarla müraciət edilir. Cavablar dinlənir. Burada əsas məqsəd şagirdlərin diqqətini dünyamızın hansı təhlükə ilə üzləşdiyinə yönəltməkdir.

2-ci addım. Müzakirədən sonra müəllim mövzu ilə bağlı dinləmə mətni təqdim edə bilər. O, dinləmə mətni üzərində sinfin səviyyəsinə uyğun suallar tərtib edir.

Dinləmə mətni

Bizi əhatə edən mühitdə və daxilimizdə “gözəgörünməz” çox böyük bir aləm mövcuddur. Adi gözlə görünməyən bu canlıları yalnız mikroskop altında görmək mümkündür. Alimlər aləmin bu nümayəndələrini mikrob, yaxud mikroorqanizmlər adlandırırlar.

Mikroblar hər yerdə mövcuddur. Əslində, bu, təəccüblü deyil. Ona görə ki mikroorqanizmlər sayca insanlardan dəfələrlə çoxdur və yer üzərində, həqiqətən də, mikroblarsız təmiz mühit çox azdır. Hətta insan bədəninin də 90 %-i mikroorqanizmlərdən ibarətdir. Biz hər gün 60 min mikrob tipi ilə qarşılaşırıq. İnsan üçün təhlükəli olan mikroorqanizmlərin çox olduğu bir sıra yerlər və səthlər də mövcuddur. Təbiətdə elə bir sahə yoxdur ki, orada mikroblar olmasın. Mikroorqanizmlər torpağın ayrılmaz hissəsi olub, orada gedən bütün proseslərdə iştirak edirlər. Mikroorqanizmlərin bitkilərin həyatında, yeyinti sənayesində, tibbdə dərman hazırlanmasında rolu olduqca böyükdür. Bir çox antibiotik maddələr, dərman preparatları mikroorqanizmlərdən hazırlanır. Bütün bu deyilənləri ümumiləşdirərək demək olar ki, əgər mikroorqanizmlər olmasaydı, nəinki bitkilərin, hətta insanların da yaşayışı mümkün olmazdı. Bunlar təbiətdə maddələrin dövrəsinə iştirak etməsəydilər, Yer kürəsində həyat da mümkün olmazdı. Bu kiçik orqanizmlərə bakteriyalar, viruslar aiddir. Viruslar ətraf mühitdə uzun müddət cansız kristal halında yaşayırlar. Lakin viruslar canlı hüceyrəyə (orqanizmə) daxil olduqda temperaturu və rütubəti sayəsində canlanırlar. Hüceyrənin içinə yerləşdikdə bəzən saatda 100 dəfə çoxala bilirlər.

Viruslar daxil olduqları bitki, heyvan və insan orqanizmində müxtəlif xəstəliklər yaradan ziyanvericilərdir. Lakin bəzi viruslardan bakterial xəstəliklərin müalicəsində istifadə edilir. Bəzən öz genetik quruluşunu dəyişdirərək bir il ərzində 20 milyon insanı öldürə bilirlər. Hər bir virusun özünəməxsus həndəsi quruluşu və heyranedici forması var.

Viruslar bir sıra yoluxucu xəstəliklər əmələ gətirir. Bunların da yoluxma yolları fərqlidir. Viruslar bir insandan digər insana qan, hava-damcı və s. yolla ötürülür. Virusların törətdiyi xəstəliklərə çiçək, qrip, ebola, QİÇS, hepatit, herpes, qızılca və s. misal göstərmək olar.

3-cü addım. Dinləmə mətnindən sonra müəllim *Bu gün dünya ölkələri hansı virusla mübarizə aparır?* sualı ilə şagirdlərə müraciət edir. Şagirdlərin cavabı “koronavirus” (COVID19) olur. Sonra müəllim kiçik qruplar təşkil edərək hər qrupa müxtəlif suallar verərək cavablandırmalarını bildirir.

1-ci qrup – Bu virusun yayılmasının qarşısını almaq üçün nə etməliyik?

2-ci qrup – Bu istiqamətdə dövlət tərəfindən hansı tədbirlər həyata keçirilir?

3-cü qrup – Virusdan qorunmaq üçün sən nə etdin?

Bu tapşırığın həllinə 5-6 dəqiqə kifayət edir.

4-cü addım. Qrupların təqdimatları dinlənilir. Bu virusun insan orqanizminə vurduğu ziyanlar və fəsadlar haqqında müzakirələr aparılır. Müəllim *epidemiya* və *pandemiya* anlayışlarını aydınlaşdırmaq üçün şagirdlərin diqqətini dərslikdə verilmiş məlumata yönəldir. Müəllim bu haqda əlavə məlumat verə bilər.

Qeyd:

Epidemiya tez vaxtda geniş yayılan xəstəlikdir. Başqa sözlə, yaşayış yerində (ölkədə, rayonda, kollektivdə) hər hansı infeksiyon xəstəliyin kütləvi şəkildə yayılmasıdır. O, yerli və gətirilmə ola bilər. Epidemiya ilə mübarizə bu istiqamətdə təşkil olunur:

- infeksiyanı zərərsizləşdirmək və ya tamam məhv etmək (məs., taun, tulyaremiya xəstəliyi zamanı gəmiriciləri qırmaq, xəstələri təcrid etmək və s.);
- xəstəlik törədicilərini yoluxma yolunda dezinfeksiya və dezinfeksiya üsulları ilə məhv etmək;
- əhali arasında xəstəliyə qarşı kütləvi peyvənd etməklə immunitet yaratmaq.

Epidemiya bir neçə ölkəni, qitəni və ya bütün Yer kürəsini əhatə etdikdə pandemiya adlanır. Pandemiya zamanı xəstəliyin yayılmasının qarşısının alınması üçün dünya dövlətləri tərəfindən təxirəsalınmaz tədbirlər hazırlanır, xüsusi izolyasiya tədbirləri görülür və ya fəvqəladə vəziyyət elan olunur. Bu zaman dövlət orqanlarının verdiyi təlimatlara uyğun davranılmalı, qoyulmuş qadağalara birmənalı şəkildə əməl olunmalıdır. Pandemiyanın qurbanına çevrilmiş ölkələr tərəfindən bütün ölkə ərazisində, bütün müəssisələrdə tibbi profilaktik, dezinfeksiyaedici və digər qabaqalayıcı tədbirlər aparılır. Pandemiya zamanı ciddi zərurət olmadığı halda insanlar evdən çıxmamalı, bir-biri ilə ünsiyyəti minimuma endirməli və bununla da infeksiyaya yoluxmanın sürətinin azaldılmasına çalışmalıdırlar.

5-ci addım. Müəllim dərsin əvvəlində müzakirəyə təqdim etdiyi şəkillə əlaqədar şagirdlərin söylədikləri fikirləri, toplanan, müzakirə olunan digər materialları ümumiləşdirməyə dəvət edir. Yekun olaraq bu nəticəyə gəlinir ki, virusla mübarizə zamanı hər bir vətəndaş üzərinə düşən vəzifə və öhtəlikləri layiqincə yerinə yetirməli, dövlətin qoyduğu qanunlara əməl etməli, özünü, ailəsini, ətrafını qorumaqdır. Bu istiqamətdə atılan hər bir düzgün addım öz bəhrəsini verəcəkdir.

6-cı addım. Əvvəlki dərstdə keçirilmiş “Üç səyahət” mətnində C.Kukun gəmi heyətin-dən tələb etdiyi gigiyena və təmizlik qaydaları, heyətin xəstəliklərdən qorunması üçün orqanizmin immunitetin qorunub saxlanılması istiqamətində gördüyü qabaqlayıcı tədbirlərin mahiyyəti bir daha müzakirə olunaraq dərsin mövzusu ilə əlaqələndirilir.

7-ci addım. Vitamin çatışmazlığı, immun sisteminin zəifləməsi səbəbindən, eyni za-manda, gigiyena qaydalarının tələblərinə əməl olunmadıqda yaranacaq təhlükələrin, yolxucu xəstəliklərin, onlardan çıxış yollarının müzakirə olunması şagirdlərin daha ətraflı məlumat-lanmasına səbəb olur. Aparılan müzakirələr öz fikrini söyləmək, faktlardan çıxış edərək hadisələrə münasibət bildirmək, mövzunu həyatla əlaqələndirmək və s. kimi bacarıqları for-malaşdırır.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

13-cü dərş

Üç səyahət

Standart: 2.1.2., 2.1.3., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Danışarkən müvafiq jestlərdən istifadə edir.

Mövzu ilə bağlı araşdırma aparmaqla məsələyə münasibət bildirir.

Mövzu ilə bağlı mətn tərtib edir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplarla

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə, təqdimat, yazı

1-ci addım.

Təmizlik sağlamlıqdır.

Sağlamlıq olmadan xoşbəxtlik olmaz.

Sağlamlıq sərvətdən daha dəyərlidir.

Xəstələnmək asandır, sağlamaq çətin.

Müəllim yuxarıda qeyd olunmuş atalar sözlərindən istifadə edərək şagirdlərə müraciət edir. *Təmizlik nədir? Təmizlik insan sağlamlığına necə təsir edir? Sizcə, sağlamlığın dəyərini ölçmək olarmı? Nəyə görə sağlamlığı sərvətdən, var-dövlətdən üstün tuturlar?* Şagirdlər müzakirəyə cəlb olunur. Fikirlər dinlənilir. Müəllim səslənən fikirləri, əsasən, sağlamlığın insan üçün ən vacib tələbat olduğuna yönəltməlidir.

2-ci addım. Müəllim əlavə olaraq sağlamlıq, sağlamlığa təsir edən faktorlar haqqında məlumat verir və hər bir insanın yaşının erkən çağından başlayaraq sağlam həyat təzi sürməli, orqanizmi möhkəmləndirməli, idmanla məşğul olmalı, fərdi gigiyena qaydalarına riayət etməli, bir sözlə, sağlam yaşamağa nail olduğunu vurğulayır.

Qeyd: Sağlamlığa təsir edən faktorlar:

– ideoloji faktor (irsiyyət) – 20%;

– ətraf mühit (təbii, texnogen, sosial) – 20%;

LAYİHƏ

– *Sağlamlıq xidməti* – 10%;

– *Fərdi həyat tərz*i – 50%.

Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, hər bir insanın sağlamlığı 90% fərdi olmaqla, irsilikdən, ətraf mühit faktorundan və əsasən, fərdi həyat tərzindən asılıdır.

3-cü addım. Əlavə məlumatdan sonra müəllim şagirdlərin diqqətini dərsliyin 69-cu səhifəsində verilmiş 9-cu tapşırığa yönəldir. *Şəxsi gigiyena qaydalarına necə riayət olunmalıdır?* sualı ətrafında fikir mübadiləsi aparmaq üçün kiçik qruplar təşkil edilir. Dərslikdə verilmiş üç istiqamət üzrə təqdimatın hazırlanması qruplara tapşırılır (hər qrupa bir istiqamət).

4-cü addım. Şagirdlər dərslikdəki 9-cu tapşırığın şərtləri və planı ilə tanış olurlar. Planı əsasən onlara kiçik mətn hazırlamaları tapşırılır.

1-ci qrup – Evdə – yeməkdən əvvəl və sonra, ayaqyoluna getməzdən əvvəl və sonra;

2-ci qrup – Həyətdə – heyvanlarla oynadıqdan sonra, həyətdə oynadıqdan sonra;

3-cü qrup – İctimai yerlərdə – bulvar və parkda, əyləncə və istirahət mərkəzlərində, nəqliyyat vasitələrində.

Əgər sinif internet və texniki avadanlıqlarla təmin olunmuşdursa, tapşırığı icra etmək çətinlik törətməyəcəkdir. Yəni şagirdlər PowerPoint proqramında işləyə biləcəklər. Əks halda onlar təqdimatlarını vatman kağızlarında, adi dəftərin yapışdırılmış qoşa vərəqlərində də icra edə bilər.

5-ci addım. Şagirdlər tapşırığı icra edirlər. Qrup işi şagirdlərdə üzərlərinə düşən vəzifəni layiqincə yerinə yetirmək bacarığı formalaşdırmaqla yanaşı, həm də məsuliyyət hissinin yaranmasına səbəb olur. Tapşırığın icrasına 15 dəqiqə vaxt ayırmaq kifayət edər.

6-cı addım. Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Təqdimat zamanı müəllim onların sözləri düzgün tələffüz etməsinə, cümlələri düzgün qurmasına, nitq prosesində jest və mimikalardan düzgün istifadə və mətni plana əsasən tərtib etmələrinə diqqət yetirir, bir qrupun digərinin təqdimatını diqqətlə dinləməsinə və müzakirələrə qoşulmasına şərait yaradır.

7-ci addım. Müzakirələrdə deyilənlər ümumiləşdirilir. Belə ki düzgün qidalanmanın, günlük rejimin, fiziki aktivliyin, şəxsi gigiyenanın sağlamlığa müsbət və birbaşa təsir edən amillər olduğu qənaətinə gəlinir. Bu müzakirələrin aparılmasında məqsəd sağlam həyat tərzinin vacibliyini, sağlamlığı qorumağın hər bir şəxsin başlıca vəzifəsi olduğunu şagirdlərə aşılamaqdır.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Standart: 1.1.2., 2.1.2., 3.1.3., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
- Danışarkən müvafiq jestlərdən istifadə edir.
- Mətndəki fakt və hadisələri müəyyənləşdirir.
- Plan tərtib edir.

İş forması: fərdi və cütlərlə

İş üsulu: beyin həmləsi, klaster və ya anlayışın çıxarılması, müzakirə, yazı

1-ci addım. Müəllim Dinləyib-anlama məzmun xətti üzrə 1.1.2. alt standartını reallaşdırmaq üçün aşağıdakı mətndən istifadə edir.

Azərbaycanın ilk qadın hökmdarı olan Tomiris xatunun rəhbərlik etdiyi Massaget çarlığı Dərbənddən Şirvana qədər olan Azərbaycan torpaqlarında yerləşirdi. Tarixi mənbələrə görə, massagetlər tayfasının şahı dünyasını dəyişdikdən sonra tayfanın başına onun dul qadını Tomiris xatun keçir. Qonşuluqdakı Əhəməni hökmdarı Kir öz elçilərini göndərərək, onunla evlənmək istədiyini bildirir. Ancaq Tomiris anlayır ki, Kir onunla evlənmək yox, bu yolla Massaget çarlığını ələ keçirmək istəyir. Elə buna görə də Tomiris xatun təklifi rədd edir. Kir hiyləsinin baş tutmadığını görüb, massagetlər üzərinə açıq hücumu keçməyi lazım bilir. Əyanları başına yığib onlardan məsləhət istəyir. Hamı bir ağızdan məsləhət görür ki, Tomirisin qoşununu gözləmək daha məqsədəuyğundur.

Tarixi mənbələrdə qeyd edilir ki, Massagetlərin qoşununu yeyib-içirdikdən sonra döyüşçüləri yuxu tutur. Onlar yuxuda ikən farsların hücumuna məruz qalırlar. Bir çoxları qətlə yetirilir, bəziləri əsir götürülür. Massagetlərin sərkərdəsi, Tomirisin oğlu Sparqapis də əsirlərin içərisində olur.

Qoşununun və oğlunun aqibətindən xəbər tutan Tomiris Kirin yanına çapar göndərir. Çapar onun sözlərini Kirə çatdırır: “Qaniçən Kir! Öz hünərinlə oyunma! Əgər hiylə ilə qələbə çalmasaydınız, şərəfli döyüşdə silah gücünə heç nə eləyə bilməzdin. İndi gəl oğlumu qaytar və necə gəlmisənsə, eləcə də sağ-salamat çıx get. Əgər bunu etməsən, and olsun bütün massagetlərin pənahı olan Günəş allahına ki, mən səni qan gölündə boğaram”. Kir bu sözlərə əhəmiyyət vermir.

Şərabın dumanı başından çəkilən Tomirisin oğlu Sparqapis hansı vəziyyətə düşdüyünü anlayır və Kirdən əllərini açdirmasını istəyir. Əlləri açılan şahzadə özünü öldürür.

Tomiris bunu eşidir və qoşunu yığib farsların üzərinə hücumu keçir. Bu, türk tayfalarının düşməyə qarşı ən böyük və ən qanlı döyüşü sayılır. Döyüşün gedişini tarixçilər belə təsvir edirlər: “Əvvəlcə düşmən qoşunları üz-üzə duraraq, uzaqdan bir-birini oxa tutdular. Sonra nizə və xəncərlə əlbəyaxa döyüşə keçdilər. Döyüş uzanır, heç kim geri çəkilmək istəmirdi. Nəhayət, massagetlər qələbə çaldılar. Az qala farsların hamısı döyüş meydanında həlak oldu. Kir öldürüldü. Onun 29 illik hakimiyyətinə son qoyuldu. Tomiris şərab piyaləsini insan qanı ilə dolduraraq, Kirin cəsədini tapmağı əmr etdi. Onun başını piyalənin içinə soxaraq belə söylədi:

“Mən sağ qalsam da, sən məni məhv etdin. Sən hiyləgərliklə mənim oğlumu alimdən aldın. Mən demişdim ki, sənə qan içirdəcəyəm. İndi nə qədər istəyirsən, iç bu insan qanından”.

Qeyd: Müəllim əlavə olaraq dinləmə mətni kimi B.Vahabzadənin “Torpaqdan pay olmaz” şeirini də istifadə edə bilər.

2-ci addım. Müəllim mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək üçün şagirdlərə bir sıra suallarla müraciət edir. *Mətnə nədən bəhs edilir?* Cavablar dinlənir və “Vətən torpağı” ifadəsi müəyyənləşir. Müəllim şəxslənmədən istifadə edərək lövhədə həmin ifadəni yazır. Sonra suallarla müraciət edir: *Gördüyünüz bu kəlmə sizə nə deyir? Vətən, vətən torpağı sizin üçün nədir?* Cavablar təxmini belə olmalıdır: *müqəddəsdir, bölmək olmur, qorunmalıyıq, sevməliyik, anadır, doğmadır, qəhrəmanlar yurdu, toxunulmazdır* və s. Cavablar lövhədə qeyd olunur, lakin yazılan fikirlər hələ müzakirə olunmur.

3-cü addım. Dərsləyin 70-ci səhifəsində verilmiş mətnin oxusu təşkil olunur. Müəllim mətnin düzgün və ifadəli oxunmasına diqqət yetirməlidir. Oxunu nümunə olaraq özü başlayıb, şagirdlərin davam etdirməsini təşkil edə bilər. Zərurət yarandığı halda mənası aydın olmayan sözlər üzərində iş aparıla bilər.

4-cü addım. Mətnin oxusundan sonra son bənddə verilmiş natamam hissənin tamamlanması, xaqanın hökmdara verəcəyi cavab ətrafında müzakirə aparılır. Bu tapşırıq şagirdlərdə mətnin ideyasını qavrayaraq fikir yürütmələrini, vətənpərvər olaraq öz hisslərini bildirmələrini, mətni öz təxəyyüllərinə uyğun davam etdirmələrini formalaşdırır.

Dərsləkdə bu hissə ixtisar olunmuşdur. Təbii ki, şagird şeiri tam bu formada bilə bilməz. Ancaq fikirlərini sadə şəkildə, eyni məzmunu sadə cümlələr vasitəsilə ifadə edə bilər.

*Ağ atı verdim ki, mən at taparam
Oğlumu verdim ki, oğul taparam!
Mən torpaq tapmaram fəqət dünyada.
Niyə torpağımı mən verim yada?!
Torpaq mənim deyil,
Xalqındır torpaq!
Babamdan bu torpaq mənə mirasdır!
Bu torpaq üstündə ölsəm də, azdır!
Gəl, düşmən, yasını görəcək aləm!
Sənə özün boyda torpaq verərəm!*

Qeyd. “Dədə Qorqud” filmindən mövzu ilə bağlı müvafiq kadr göstərilə bilər.

5-ci addım. Dərsləkdəki 1, 2 və 3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. 2-ci tapşırıq yerinə yetirilərkən dinləmə mətninin də ideyası nəzərə alınmalıdır.

1. Mətnəki əsas fikir ondan ibarətdir ki, Vətən müqəddəsdir, o bölünməzdir və vətən torpağının hər bir qarışı qorunmalıdır. Vətən bizim varlığımız, azadlığımız, müstəqilliyimizdir.

6-cı addım. Tapşırıqların yerinə yetirilməsindən sonra müəllim dərsləyin əvvəlində səsləndirilən fikrin və mətnlərin ideyasının əlaqələndirilməsini təşkil edir. Səslənən fikirlər ümumiləşdirilir. Fikirlərin əsaslandırılmış olması nəzərdə saxlanılmalıdır.

7-ci addım. Ümumiləşdirmədən sonra bu nəticə əldə edilir ki, Vətən doğma diyar, ana yurd, babaların əmanəti, tariximiz, ənənəmiz, azadlığımızdır. Vətən bir millətin illər uzununu yaşa-

dığı, adətinin, ənənəsinin, varlığının, şüurunun, birliyinin torpağı ilə birləşdiyi məkandır. Elə bir məkən ki, ana qucağı kimi isti, ata qoynu kimi əmin və etibarlıdır. Vətən, sadəcə, müəyyən sərhədləri olan coğrafi bir məkən deyildir. Vətən xüsusi sevgi və hörmətə layiq müqəddəs torpaqdır. Vətən torpağı bizim üçün səcdəgahdır, toxunulmazdır, müqəddəsdır. Əsl vətəndaş odur ki, öz vətənini qəlbi ilə, canı və qanı ilə sevir. Vətən dəyişmir, satılmır, köhnəlmir, qocalmır. Bu müqəddəs məkanda keçmişlə gələcəyimiz qovuşur. O, əbədi və əzəlidir. Dədə-babalarımızın qoruyub bizə miras qoyduğu bu müqəddəs torpağa sahib çıxmalı, onu sevib qorumalıyıq!

Səhifə 71-də 4-cü tapşırıq ev tapşırığı kimi verilir. Tapşırığın icrası üçün dərslikdə təlimat və plan verilmişdir.

8-ci addım. Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

15-ci dərs

20 Yanvar – Hüzün Günü

Standart: 1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 3.1.3., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.

Tələffüz qaydalarına riayət edir.

Danışarkən müvafiq jestlərdən istifadə edir.

Faktlar əsasında deyəcəyi fikri müəyyənləşdirir.

Mövzu ilə bağlı fikirlərini yazır.

İş forması: fərdi və qrupla

İş üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, təqdimat, yazı

1-ci addım. Müəllim dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlaya bilər. Seçmə yolla bir neçə şagirdin fikirləri dinlənir və ümumiləşdirmə aparılır. Daha sonra müəllim şagirdlərin diqqətini dinləmə mətninə yönəldir. Dinləmə mətnini müəllim özü səsləndirə bilər. Bu, Nəriman Həsənzadənin “Azərbaycan” şeiridir.

*Hər millətin, hər torpağın öz adı var, öz ünvanı,
Yağılara baş əyməyib Azərbaycan qəhrəmanı.
Vahid Vətən himnimizdi Şəhidlərin axan qanı,
Nəsillərə yadigardı, zaman yazdı bu dastanı.
Millətlərə hürryyətdi, istiqlaldı şüarımız,
Azadlığı, səadəti qorumaqdı qərarımız.
Respublikam – ana torpaq, qədim Odlar diyarımız!
Yaşadıqca – vətənimiz, ölsək – şəhid məzarımız.
Üç rəngdədi bayrağımız, qalxan bayraq enən deyil,
Mərd oğullar dar ayaqda öz andından dönmən deyil.
O vətən ki tapdalanır ayaq altda, vətən deyil,
O torpaqda bağ becərsən, ot göyərib bitən deyil.
Ana Kürün, Xan Arazın böyümüşük laylasına,*

LAYİHƏ

*Sərvətimiz ayna tutub göy Xəzərin aynasına.
Dünya baxsın – tarix olmuş Azərbaycan dünyasına,
Mübarizə zinət verir ömrün-günün mənasına.*

Şeirin səslənməsindən sonra müəllim “Torpaq, uğrunda ölən varsa, vətəndir!” ifadəsini səsləndirərək şagirdlərə müraciət edir: *Bu ifadəni necə başa düşürsünüz? Sizcə, şair bu ifadənin vasitəsilə bizə nəyi bildirir?* və s. cavablar dinlənilir.

Qeyd: Dinləmə mətni olaraq təqdim edilmiş materiallardan da istifadə oluna bilər.

Şəhidlər

Müəllif: Pirim Pirimov

*Siz ey Vətən yolunda şirin canından keçib,
İgidliyi, mərdliyi özünə amal seçib,
Ömrün bahar çağında həyatdan erkən köçüb,
Ölümlə bu yurdu, torpağı yaşadanlar,
Yaşayan hər ömürdə qanınız, canınız var!
Səs verdiniz Vətənin harayına, səsinə,
Yüksəldiniz müqəddəs şəhidlik zirvəsinə.
Məzarınız dönübdür ziyarət türbəsinə.
İnanın, and içirik, qanınız alınacaq,
Xatirəniz, ruhunuz həmişə anılacaq!
Bir ata övladından el oğluna döndünüz,
Kim deyər ki, öldünüz, kim deyər ki, söndünüz?!
Gələcək nəsillərə yetəcəkdir ününüz.
Siz bu gün də, sabah da, əsrlərlə sağsınız,
Bu yurdun sinəsində vüqarsınız, dağsınız!
Siz yazdınız millətin tarixini qan ilə,
Sinənizdə yurd saldı yurda atılan güllə.
Məzarınız tutulur min çiçəyə, min gülə,
Tərsiniz çiçək kimi, həmişə baharsınız!
Azərbaycan köksündə əbədi yaşarsınız!*

2-ci addım. Dinləmə mətninin məzmunu müzakirə edilir, ifadə ilə bağlı səslənən fikirlər müqayisə edilir və ümumiləşdirilir: Vətən sevgisi bütün vətəndaşları birləşdirən bilən qüdrətli bir stimuldur. Vətən təkcə üzərində gəzdiyimiz torpaq deyil, Vətən bizim hər şeyimizdir. Vətən bizləri bir məqsəd və amal uğrunda birləşdirən dəyərli bir yerdir. Hər bir insan üçün Vətəni qorumaq dövlət və milləti qorumaq, Vətəni sevmək də dövlət və milləti sevməkdir. Vətəni sevmək isə onu düşmənlərə verməmək, hər an onun müdafiəsinə hazır olmaq və lazım olduğu zaman onun üçün canını vermək kimi müqəddəs bir vəzifədir.

3-cü addım. Müəllim dərslərdə verilmiş müxtəlif mətnlərin oxusunu təşkil etmək üçün şagirdləri kiçik qruplara bölür. 4 qrup yaradılaraq hər qrupa 1 mətn verir. Qrup üzvləri mətni oxumalı, əsas fikri müəyyənləşdirməli və bu fikir ətrafında mülahizələrini qeyd etməlidirlər. Bu tapşırığın həllinə 15 dəqiqə kifayət edər.

4-cü addım. Hazırlanmış təqdimatlar dinlənilir. Təqdimat zamanı sözlərin düzgün tələffüzünə diqqət yetirilir, nöqsanlar düzəldilir. 4 qrupun təqdimatından sonra ümumi fikirlər müəyyənləşdirilir. Müxtəlif mətnlər olmasına baxmayaraq, hamısında əsas fikir (*vətən torpağından pay olmaz*) eynidir. Belə ki Vətəni qorumaq heç də asan deyil. Onu qorumaq, inkişaf etdirmək, sonrakı nəsillərə ötürmək üçün gərək əsl vətəndaş olasan. Doğma yurda sadəcə hər şeydən əvvəl mövcud çətinliklərdən qorxmayıb vətəndaşlıq mətanəti göstərmək deməkdir.

5-ci addım. Təqdimatın nəticəsindən sonra müəllim şagirdlərin diqqətini vətənimiz, dövlətimizin qorunması, inkişafı istiqamətində hazırda görülən işlər, atılan addımlar, həyata keçirilən tədbirlər haqqında məlumatlara yönəldir. O, qəhrəmanlarımız, şəhidlərimiz, vətənpərvər oğullarımız haqqında da məlumat verməlidir. Bu məlumatları müəllim əvvəlcədən özü əldə etməlidir.

6-cı addım. Müəllimin səsləndirdiyi məlumatlara şagirdlərin də qoşulması, onların bu istiqamətdə fikirləri, arzuları, şagird olaraq üzərlərinə düşən vəzifələr və öhdəlikləri haqqında fikirlərinin dinlənilməsi məqsəduyğundur. Şagirdləri bu prosesə cəlb edin.

7-ci addım. Sonda aparılan ümumiləşdirmə nəticənin əldə olunmasına xidmət edir. Vətəni qorumaq, mühafizə etmək üçün əqidəli, qətiyyətli vətəndaşlara ehtiyac vardır. Bu əqidəsi möhkəm insanların varlığı tarixdə də olmuşdur, bu gün də var və gələcəkdə də olacaqdır. Vətən sevgisi, vətən namusu, vətən qeyrəti sözügedən həqiqi vətəndaşlara xas olan qabarıq xüsusiyyətlərdəndir. Bu sevginin mənbəyi ümumiyyətlə torpağa olan bağlılıq və hörmətdir. Bu vətəni, bu torpağı bizə ata-babalarımız necə əmanət qoyublarsa, biz də bizdən sonrakı nəsillərə bu yurdu, bu eli sağlam bir şəkildə təhvil verməliyik. İnsan yeri gəldikdə bu sevgini gərək öz əməli ilə təsdiqləsin. Yoxsa onun iddiası boş və mənasızdır. Belə ki vətənin həm şad, həm də kədərli günündə yanında olmaq gərəkdir. Necə ki bizim şəhidlərimiz, qəhrəmanlarımız, igidlərimiz hər zaman vətənin dar günündə onun yanında olublar. Zaman ötür, fəsillər dəyişir, illər əsrlərə, əsrlər minilliklərə çevrilir, tarixə dönür. Bu illər ərzində bir çox tarixi hadisələr baş verir. Bəzi tarixi hadisələr müəyyən dövrdən sonra yaddan çıxır, unudulur. Lakin elə tarixi hadisələr də var ki, heç vaxt unudulmur. Qərinələr ötsə belə, nəsillər bir-birini əvəz etsə belə, öz qanları ilə dastan yazan şəhidlərimiz, torpaq uğrunda canından keçən oğul və qızlarımız heç vaxt unudulmur. Ən ali, müqəddəs və şərəfli olan şəhidlik zirvəsinə yüksələnlər daim qəlblərdə yaşayırlar. Vətənin, millətin yolunda şüurlu surətdə canlarını fəda edənlər hər zaman hörmətə layiqdirlər.

Hər birimizin qəlbində müqəddəs bir hiss – Vətənə olan məhəbbət hissi yaşayır. Vətən sevgisi insanın qəlbinə hakim kəsilən, özündən asılı olmadan yaranan bir ümmandır. Hər bir kəs bu dünyaya göz açdığı anda ilk olaraq anasını görürsə, ilk qədəmlərini Vətən torpağında atır və torpaq sevgisinin hərərətini də bu zaman duyur. Bu hərərət zaman keçdikcə o qədər artır ki, insan bir an belə Vətənsiz yaşaya bilmir. Bu amal uğrunda gözünü qırpmadan, ölümün gözüne dik baxan oğul və qızlarımızı yad etmək, xatirəsini əziz tutmaq isə hər birimizin ən müqəddəs borcudur. Bu gün şəhidlər bizim həm nisgilimiz, kədərimiz, ürək ağrımız, həm də qürur yerimiz, fəxrimizdir. Gənc nəsilə qürurumuz olan şəhidlərimizi tanımaq, onları vətənpərvər ruhda böyütmək, torpağına bağlı, millətə hörmət hissi ilə tərbiyə etmək isə hər bir vətəndaşın ən ümdə vəzifəsidir.

Ev tapşırığı. Vətən, torpaq haqqında inşa yazmaq tapşırıla bilər. İnşanın adının seçilməsi üçün şagirdlərə sərbəst seçim vermək məqsəduyğundur.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

LAYİHƏ

Standart: 2.1.1., 2.1.3., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

Fikirlərini ifadə edərkən tələffüz qaydalarını gözləyir.

Bölmə ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirir.

Bölmədə öyrəndiklərini yekunlaşdırmaq üçün plan tərtib edir.

İş forması: kollektivlə və fərdi

İş üsulu: təqdimat, yazı

Bu tapşırıq bölmədə keçilənlərin ümumiləşdirilməsi və yekunlaşdırılması məqsədilə verilmişdir.

1-ci addım. Bölmənin yekunlaşdırılması üçün, ilk növbədə, müəllim şagirdlərə *Hava nədir? Su nədir? Atmosfer nədir?* sualları ilə müraciət edir. Cavablar ümumiləşdirilir. Sonra şagirdlərlə birlikdə bölmənin yekunlaşdırılması və məlumatların ümumiləşdirilməsi üçün plan tərtib edilir.

2-ci addım. Şagirdlər plan əsasında danışırlar.

Plan belə ola bilər:

1. Bölmədə müzakirə olunan məsələlər
2. Bölmədən öyrəndiklərim
3. Təbiətin insanın sağlamlığında rolu
4. Təbiəti qorumağın vacibliyi
5. Yer kürəsini qorumağın vacibliyi
6. Təbiətə, təbii hadisələrə münasibətim

3-cü addım. Plan tərtib ediləndən sonra şagirdlər onlara təqdim olunan (dərslikdə var) cümlələri tamamlayırlar.

Bir çiçək olsaydım, ...

Bir ağac olsaydım, ...

Bir bitki olsaydım, ...

Bir quş olsaydım, ...

Bir həşərat olsaydım, ...

Əgər Yer kürəsi olsaydım, ...

Əgər yağış olsaydım, ...

Əgər Günəş olsaydım, ...

Əgər Ay olsaydım, ...

Qeyd. Müəllim bu cümlələrin sayını artırmaqla bilər.

Şagirdlərin cavabları onların xarakterlərinin müəyyənlişməsinə, daxili aləminin açılmasına kömək edir. Cavabla məktəb psixoloqu ilə birlikdə müzakirə və təhlil edilə bilər. Əgər sinifdə problemlə şagird varsa, psixoloq onunla məqsədmüvafiq iş aparır.

4-cü addım. Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Tapşırıqların cəlbedici və rəngarəng olması üçün müəllim şagirdlərə ağac və ya gül şəkilləri çəkməklə yazılarını həmin şəkillərə uyğun düzəltmələrini məsləhət verə bilər.

5-ci addım. Müəllim bölmənin əvvəlində verilmiş suallarla (*"Təbiət nədir?"*, *"Təbiət niyə qorunmalıdır?"*, *"Sağlamlığımız niyə təbiətdən asılıdır?"*, *"Təbiəti qorumaq üçün nə etməliyik?"*) təkrar şagirdə müraciət edir. Onların eyni suallara yazılmış cavablarını özlərinə təqdim edir. Şagirdlər cavablarında hansı dəyişikliklərin olmasını müşahidə edirlər.

Üç heykəl

İki qonşu ölkənin hökmdarı bir-biri ilə heç vaxt müharibə etməz, amma hər fürsətdə bir-birlərini narahat edərdilər. Belə ki ad günləri, bayramlarda maraqlı (*hədiyyələr, hədiyyələr*) göndərərək qarşdakına zəka nümayişi etdirərdilər. Bir gün hökmdarlardan biri, ölkəsinin ən ya(*x,h*)şı, peşəkarlığı ilə ad-san qazanmış heykəltaraşını hüzuruna çağırırdı. Qızıldan, bir-birinin eynisi olan üç insan heykəli düzəltməsinə əmr edir.

Heykəllər hazırlandı və doğum günündə qonşu ölkənin hökmdarına göndərildi. Heykəllərin yanına bir məktub qoyulmuşdu. Məktub da yazılmışdı: “Ad gününü bu üç qızıl heykəl ilə təbrik edirəm. Bu üç heykəl bir-birinə oxşayır, eynisi kimi görünə bilər. Amma biri digər ikisindən daha çox(*x,h*) qiymətlidir. O heykəli tapanda mənə xəbər verərsən”.

Hədiyyəni alan hökmdar əvvəl heykəllərin çəkisini bilmək üçün çəkirdi. Üç qızıl heykəl qramına qədər bərabər idi. Sənətdən başı çıxan insanların hamısını çağırırdı. Hamısı heykəlləri böyük bir (*diqqətlə, diqqətlə*) araşdırdılar, amma aralarında bir fərq görə bilmədilər.

Günlər keçdi. Bütün ölkə hökmdarın çətinliyini eşitmişdi. Amma _____

Hökmdarın ölkəsində yaxşı oxumuş, ağıllı bir gənc var idi. Hökmdar bu gənci hüzuruna çağırırdı. Gənc (*əvvəl, əvvəl*) heykəlləri diqqətlə araşdırdı, sonra çox incə bir tel gətirilməsini istədi. Teli birinci heykəlin qulağından saldı, tel heykəlin ağzından çı(*x,h*)dı. İkinci heykələ də eyni hərəkəti təkrar etdi. Tel bu dəfə digər qulaqdan çıxdı. Üçüncü heykəldə də tel qulaqdan girdi, amma bu dəfə nə ağzından, nə də qulağından çıxdı. Tel incə bir boru vasitəsilə ürək (*xəttinə, xəttinə*) qədər endi və oradan kənara getmədi.

Hökmdar heykəlləri göndərən qonşu hökmdara cavab olaraq yazdı: “Qulağından girəni ağzından çıxardan insan **məqbul deyil**. Bir qulağından girən digər qulağından çıxırsa, o insan da məqbul deyil. Ən qiymətli insan qulağından girəni ürəyinə həbs edən insandır”.

1. Heykəllər nədən hazırlanmışdı:

A) qızıldan	C) şüşədən
B) dəmirdən	D) incə tellərdən

2. Şahın göndərdiyi heykəllər haqqındakı fikirlərdən biri yanlıştır:

- A) Heykəllər üç ədəd idi.
- B) Heykəllər hədiyyə vermək məqsədilə hazırlanmışdı.
- C) Heykəllər asanlıqla zahirən bir-birilərdən fərqlənirdi.
- D) Heykəllər insan fiquru kimi idi.

3. Mətnə göy rəngdə verilmiş sözlərin düzgün yazılışını qeyd edin.

4. Aşağıdakı fikirlərdən hansının mətnə təsdiqi var?

- A) Hədiyyə heykəlləri alan şah ilk olaraq onun çəkilişinin fərqli olduğunu düşündü.
- B) Şah hədiyyələri aldıqda çox sevindi.
- C) Hədiyyə heykəllər şahə əmanət olaraq göndərilmişdi.
- D) Hökmdar gənc oğlanı zindandan xilas edərək onu mükafatlandırdı.

5. Mətnə qırmızı rəngdə verilmiş hərflərdən hansının müvafiq sözdə işlənməsi düzgündür? (Hərfi qeyd edin) _____

6. Göndərdiyi heykəllər arasındakı fərqlə hökmdar nə demək istəyirdi?

- A) Hər eşitdiyi sözü danışan insan əsl insandır.
- B) Eşitdiklərini sirr olaraq ürəyində həbs edən insan etibarlıdır.
- C) Yalan sözdən uzaq olmaq lazımdır.
- D) Eşitdiyimiz hər söz doğru olmaya da bilər.

7. Mətnə tünd şriflə verilmiş ifadəni necə başa düşürsünüz? Fikrinizi qeyd edin.

8. *Amma* sözü ilə başlayan cümlənin sonu necə olmalıdır?

- A) heç kim cavabı tapa bilmirdi.
- B) hamı cavabı tapdı.
- C) heç kim cəsarət etmirdi.
- D) hamı qorxurdu.

9. Mətnəki əsas fikrə uyğun olaraq sona iki cümlə əlavə edin.

10. Mürəkkəb sözlərin yazılma qaydasından istifadə edərək məntiqi ardıcılığı tamamlayın.

oğul-uşaq _____
əlüzuyun _____
səhər-axşam _____
asta-asta _____

11. Heykəllər arasındakı fərqi kim müəyyən etdi?

- A) padşah
- B) vəzir
- C) ölkə əhalisi
- D) gənc

12. *Ağız* sözünü həm həqiqi, həm də məcazi mənada cümlədə işlədin.

13. Mətnə aid 2 sual tərtib edin.

14. Mətnə hansı fikir yoxdur?

- A) Hökmdar qonşu hökmdara cavab yazdı.
- B) İkinci heykəldə tel heykəlin digər qulağından çıxdı.
- C) Üçüncü heykəldə tel kənara çıxmadı.
- D) Hökmdar zindanda olan gənc oğlanı azad etdi.

15. Mətnə əsasən səbəb-nəticə əlaqələrini tamamlayın.

Hökmdar çətinə düşmüşdü, çünki _____

Hökmdar gənci hüsuruna çağırdı, çünki _____

III bölmə

Mənəvi dəyərlərimiz

1. Benjamin Franklin
- 2-3. Nənənin məktubu
- 4-5. Ağacların bəhsi
- 6-7. Tutuquşu
8. Xocalı
- 9-10. Poçt göyərçinindən
11. KSQ – 1
12. Qarışqayeyənlər
13. Novruz
14. Təmənnalı yaxşılıq
15. Çiçək – yeddi ləçək
16. Tısbağa və ördəklər
17. KSQ – 2

LAYİHƏ

Standart: 2.1.2., 2.1.3., 3.1.1, 3.1.2., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

Danışarkən müvafiq jestlərdən istifadə edir.

Mətnlə bağlı mülahizələrini bildirir.

Lüğətdən istifadə edir.

Sözləri orfoepik qaydalara uyğun oxuyur.

Plan hazırlayır.

İş forması: kollektiv, fərdi və cütlərlə

İş üsulu: beyin həmləsi, söz assosiasiyası, klaster və ya anlayışın çıxarılması, müzakirə

1-ci addım. Müəllim ilk olaraq şagirdlərin diqqətini bölmənin başlığına yönəldir. Daha sonra lövhədə “Dəyər” sözünü qeyd edərək şagirdlərdən soruşur: *Dəyər nədir?, Dəyər dedikdə hansı anlayışları ifadə etmək olar?* Şagirdlərin cavabları təxmini belə ola bilər: *Mənəvi dəyərlər, milli dəyərlər, adət-ənənələr, təhsil, davranış* və s. Müəllim klaster və ya söz assosiasiyası üsullarından istifadə edərək səslənən fikirləri lövhədə yazır. Bölmədə görülməli işlər və müzakirə ediləcək məsələlər diqqətə çatdırılır.

2-ci addım. Şagirdlərin cavablarından sonra müəllim *Mənəvi dəyərlər dedikdə nə nəzərdə tutulur?, Milli dəyərlərimizi yaşadan adət-ənənələrimiz hansılardır?, Nümunəvi davranış dedikdə nə nəzərdə tutulur?* kimi suallarla müraciət edərək fikirlərin daha da genişləndirilməsinə şərait yaradır. Müəllim əsrlər boyu formalaşan milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, gələcək nəsillərə ötürülməsi istiqamətində atılan addımlar haqqında məlumat verə bilər.

Qeyd. Müəllim ümummilli lider Heydər Əliyevin milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılmasında əvəzsiz xidmətlərindən bəhs edərək, xalqda milli ruhu gücləndirmək, zəngin irsimizi, mədəniyyətimizi, incəsənətimizi, adət-ənənələrimizi yaşatmaq, ana dilimizi inkişaf etdirmək və s. kimi xidmətlərindən söhbət açır. Eyni zamanda, bu yolu davam etdirən Prezident İlham Əliyevin də dövlətimizin milli-mənəvi dəyərlərinin qorunub saxlanması, təbliği və təşviqini hər zaman diqqət mərkəzində saxladığını qeyd edir. Belə ki Mənəvi Dəyərlərin Təbliği Fondunun təsis edilməsi dövlət başçısının bu sahəyə göstərdiyi diqqət və qayğının bariz nümunəsidir. Bu fond xalqın milli xüsusiyyətlərinin, mədəniyyətinin, milli özünəməxsusluğunun qorunub saxlanması və gələcək nəsllə çatdırılması istiqamətində işlər görür. Müəllim bir daha cəmiyyətin hər bir sahəsində dəyərlərin olmasının vacibliyini vurğulayır.

3-cü addım. Sonra Benjamin Franklinlə bağlı dərslikdə verilmiş mətnlər oxudulur. Oxu zamanı orfoepiya qaydalarının və intonasiyanın diqqətdə saxlanması vacibdir. Müəllim Azərbaycan xalqının tarixində iz qoymuş və “ilk”lərə imza atan Heydər Əliyev, M.F.Axundzadə, H.Zərdabi, C.Məmmədquluzadə, H.Z.Tağıyev və digər tanınmış simalar haqqında şagirdlərdən bildikləri məlumatı soruşa bilər. Özü də məlumat verə bilər.

4-cü addım. Franklinin gənclərə verdiyi öyüd və nəsihətləri oxumamışdan qabaq müəllim cütlərlə iş formasından istifadə etməklə şagirdlərə intizam, təmkin, ədalət, qənaət, təmizlik, səmimiyyət, susmaq, qətiyyətlik və s. barədə fikirlərini 1-2 cümlə ilə ifadə etməyi təklif edir. Daha sonra dərslikdən Franklinin nəsihətləri (səh. 79) oxudulur, fikirlərin üst-üstə düşməsi və ya

uyğunsuzluğu ilə bağlı müzakirələr təşkil edilir. Bu nəsihətlərin sırasına hansı anlayışların daxil edilə biləcəyi şagirdlərdən soruşulur. Şagirdlər müzakirə zamanı bu xüsusiyyətlərdən hansının özlərində olub-olmaması ilə bağlı kiçik tədqiqat aparırlar. Həmin xüsusiyyətlərin onlara mənfi və ya müsbət təsirlərini də qeyd etməklə yanaşı, hansı xüsusiyyətləri özlərində inkişaf və ya islah etmək istədikləri istiqamətində fikir mübadiləsi aparırlar. Yoldaşlarının fikirlərinə münasibət bildirirlər.

5-ci addım. Mətnlərin lüğət tərkibi üzərində iş aparılır. Şagirdlər 78-79-cu səhifədə verilmiş mətnlərdən mənası anlaşılmayan sözləri seçirlər, lüğətdən istifadə etməklə həmin sözlərin leksik izahlarını müəyyənləşdirirlər.

6-cı addım. Ümumiləşdirmə və nəticə şagirdlərin fikirləri əsasında aparılır. Belə ki insanların mənəviyyəti, əxlaqi normaları və baxışları ilə bağlı olan milli-mənəvi dəyərlərin yaradıcısı xalqdır. Xalqın mövcudluğunun əsas göstəricisi olan milli-mənəvi dəyərlər onun ən qiymətli sərvətidir. Hər bir xalq milli-mənəvi dəyərlər sistemində malikdir. Bu dəyərlər bizim tariximiz, dilimiz, dinimiz, adət-ənənəmiz, mentalitetimiz, mədəniyyətimiz, ədəbiyyat və incəsənətimizdir. Əgər bu dəyərlər yetərincədirsə və qorunub saxlanılırsa, onda istənilən müsbət nəticəni əldə etmək olar. Çünki bu dəyərlər insanı cəmiyyətdə formalaşdıran, inkişafa kömək edən davranış qaydalarıdır. Müasir insanın formalaşması, özünü təsdiqi məhz bu dəyərlərlə bağlıdır. Müsbət dəyərlər insanı, milləti, xalqı daim irəliyə, inkişafa, tərəqqiyə aparacaqdır. Bu dəyərləri yaşatmaq, nəsillərə ötürmək hər birimizin borcudur. Cəmiyyət dəyərlər üzərində qurulur və formalaşır.

7-ci addım. Ev tapşırığı kimi Franklinin öyüd və nəsihətlərindən birini seçib həmin anlayış barədə mətn tərtib etmək tapşırılır. Şagirdə plan təqdim oluna bilər.

Plan

1. Seçilmiş anlayışla bağlı epigrafin verilməsi
2. Seçilmiş anlayışın izahı
3. Seçilmiş anlayışla bağlı şagirdin düşüncələri
4. Seçilmiş anlayışın şagirdin şəxsi həyatı (və ya şahidi olduğu həyatı hadisə) ilə əlaqələndirilməsi
5. Yekun fikir.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

LAYİHƏ

Standart: 1.1.1., 1.1.2., 2.1.3., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı sualları cavablandırır.

Mətnlə bağlı mülahizələrini bildirir.

Plan hazırlayır.

İş forması: fərdi və kiçik qruplarla

İş üsulu: sual-cavab, müzakirə, təqdimat

1-ci addım. Müəllim dərsə müxtəlif üsullardan istifadə etməklə başlaya bilər.

1. Ev tapşırığını seçmə yolla oxudur. Sonra şagirdlərə “*Sizcə, mənəvi dəyərlərin formalaşmasında mütləqin rolu varmı?*”, “*Kitab oxumağın əhəmiyyəti nədir?*” və s. suallarla müraciət edir. Şagirdlərin cavabları dinlənir, növbəti sual verilir: “*Sizcə, Franklin “Oxumaq özümə icazə verdiyim yeganə əyləncə idi. Mən vaxtımı oyunlara və digər əyləncələrə xərcləmirdim” fikirləri ilə nə demək istəyirdi?*” sual ətrafında müzakirə təşkil edilir.

2. Müəllim kitab haqqında müxtəlif aforizmlər, atalar sözlərindən istifadə etməklə mövzuya giriş edə bilər. (*Kitabsız böyüyən uşaq susuz böyüyən ağaca bənzər. (Çin atalar sözü)* Həyatı boyu yalnız bir kitab oxumuş insanlardan qorxun. (Latın atalar sözü) Yaxşı kitab çox qiymətli xəzinədir. (Həsən bəy Zərdabi) Az pulla böyük sərvət əldə etmək istəyirsənsə, kitab al! (Tur Xander) Oxumaq qidadır. (Viktor Hüqo) Kitablar özünü və başqalarına hörmət etməyi öyrədəcək, ürəyi və ağılı, dünya və insanlıq sevgisi ilə dolduracaq. (Maksim Qorki) Aforizmlərdən biri sinfin səviyyəsi nəzərə alınmaqla seçilir, məzmunu üzərində iş aparılır.

3. Bəxtiyar Vahabzadənin “Kitab” şeirindən istifadə etməklə mövzuya giriş edir. Şagirdlərin mütləq ilə bağlı fikirləri öyrənilir.

[Kitap] [böyüx] [mə:llimdi],
Sinəsində min [a:ləm] var.
O səni bir insan kimi
Gah güldürər, gah ağladar.
Dili [yoxdu], o danışır,
Hər bir şeydən xəbər verir.
Ata kimi sənə [bə:zən]
[Kitap] doğru yol göstərir.

Bu dünyanın hər sirrini
Bizə deyir bu [kitaplar].
Ömrümüzün yollarına
Nur [çiliyir] bu [kitaplar].

Dərsləyin 82-ci səhifəsində “Kitab” şeiri ilə (dinləmə mətni kimi təqdim olunmuşdur) bağlı suallar da verilmişdir.

Sualların cavabları (cavablar təxminidir):

1. Çünki müəllim bizi maarifləndirir, bizə təkə elm yox, həm də həyatda yaşamağın yollarını öyrədir.

2. Çünki ata insanı tərbiyə edir, istiqamətləndirir. Kitablarda insana düzgün yol göstərir.
3. Kitablarda bizə dünyamızı, tariximizi, ədəbiyyatımızı və özümüzü kəşf etməyə kömək edir.
4. Kitabın qüdrəti ondadır ki, o, insanın qəlbini rıqqətə gətirir. O, fərqli hadisələri təsvir və təqdim etməklə insanda müxtəlif emosiyalar yarada bilər.

5. *I bənd:* kitablarda məlumatlarla zəngindir və insanın inkişafında böyük rol oynayır.

II bənd: kitab müəllimə bənzədilir, dili olmasa da, bizi məlumatlandırır, bizə yol göstərir.

III bənd: kitablarda zəif bir işıq nurlandırır, közərtini alovlandırır.

6. Əsas fikir – elm, kitab oxumaq insanı nadanlıqdan xilas edər, insanın həyatında ən uzaq və qaranlıq yollara işıq saçan çıraq olar, onu çətinliklərdən xilas edər və s.

2-ci addım. Müəllim dərsləyin 80-ci səhifəsində verilmiş 1-ci tapşırıq üzərində iş aparır. Sorğunun keçirilməsi və təşkil qaydaları barədə şagirdlərə məlumat verir. Şagirdlər dərsləkdə sorğunun keçirilməsi üçün verilmiş plan, istiqamət, diaqram və nəticə hissəsi ilə tanış olurlar. Müəllim diaqramı oxumaq üçün şagirdlərə istiqamət verməlidir. Şagirdlərlə birlikdə sorğunun harada və kimlər arasında keçiriləcəyi müəyyənləşdirilir. Belə sorğular əsasən şagirdlərin məlumat toplamaq istədikləri istiqaməti, məlumat toplama, məlumatı ümumiləşdirmə, müqayisə etmə, təhlil etmə, qrafiklər və ya sxemlərdən istifadə edərək təqdim etmə və s. kimi bacarıqlarını ön plana çəkir. Eyni zamanda, əməkdaşlıq etmək bacarığını da formalaşdırır.

Müəllim bu tapşırığı (*sorğunun keçirilməsi*) həm dərstdən sonra, həm də dərslə zamanı icra edə bilər.

1. Dərstdən sonra və ya böyük tənəffüs zamanı müəllimin nəzarəti altında şagirdlər həmyaşıdları ilə sorğu keçirirlər. Sorğunun keçirilməsi üçün sual və şagirdlərin sayı əvvəlcədən müəyyənləşdirilir. 5-ci sinif şagirdləri üçün bir sual yetərlidir.

2. Müəllim sorğunu sinifdə də keçirə bilər.

3-cü addım. Sinif 2 qrupa bölünür. Qruplardan biri əvvəlcədən müəyyənləşdirdiyi suallarla digər qrupa müraciət edir və cavablar qeyd olunur.

Cavabları qeyd etmək üçün şagirdlərə aşağıdakı iş vərəqini təqdim etmək olar:

Sual		Cavablar				
Şagirdin adı, soyadı	Boş vaxtınızda nə ilə məşğul olursunuz?	Kitab oxuyuram	Rəsm çəkirəm	Filmə baxıram	İdmanla məşğul oluram	Kompüterdə oyun oynayırıram
Əhmədov Nicat					+	
Vahabova Nəzrin			+			

İş vərəqinin bu formada təqdimi nəticələrin tez və çevik ümumiləşdirilməsinə kömək edəcəkdir.

4-cü addım. Nəticələr ümumiləşdirilir və qrup üzvləri tərəfindən materiallar araşdırılaraq nəticələr sadə diaqramlar şəklində tərtib edilir. Əgər şagirdlər diaqram tərtib etməkdə çətinlik çəkərlərsə, dərsləkdəki nümunədən istifadə edə bilərlər. Sadə həndəsi fiqurlardan (böyük və ya kiçik göstərilir) istifadə edə bilərlər. Eyni materialın bütün qruplara təqdim olunması müxtəlif diaqramların yaranmasına səbəb olacaqdır. Bu işə şagirdlərdə məlumatı ümumiləşdirmə, faktları seçmə, seçilmiş faktları diaqramlar şəklində təqdim etmə, əməkdaşlıq və s. kimi bacarıqları formalaşdırır.

5-ci addım. Şagirdlərin təqdimatları dinlənir. Təqdimatlardakı yekun nəticə müzakirə olunaraq ümumiləşdirilir.

LAYIHƏ

6-cı addım. Daha sonra şagirdlər diaqram əsasında mətn tərtib edirlər. Dərsliyin 81-ci səhifəsində yekun mətnə nümunə verilmişdir.

7-ci addım. Aparılan müzakirələrin nəticəsi olaraq şəxsiyyət kimi insanın kamilləşməsində, mənəvi aləminin zənginləşməsində, bədii və məntiqi təfəkkürünün, idraki bacarıqlarının inkişafında, hətta bir çox hallarda həyat yolunun müəyyənləşdirilməsində və vətəndaşlıq tərbiyəsində kitab və mütaliənin rolunun nə qədər vacib olduğu vurğulanır. Elm, təhsil cəmiyyətin, millətin, xalqın xilas deməkdir. Bu yolda isə kitab kimi xəzinənin əhəmiyyəti böyükdür.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

3-cü dərs

Nənənin məktubu

Standart: 2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

Danışarkən səsləri düzgün tələffüz edir.

Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

Yeni sözlərin mənasını müəyyən edir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə

1-ci addım. Müəllim “Nənənin məktubu” mətninin oxusu ilə dərsə başlayır. Əgər ötən dərs dinləmə mətnindən istifadə olunmayıbsa, “Kitab” şeiri və ona aid tapşırıqlardan bu dərsdə istifadə etmək olar. Mətnin oxusu zamanı orfoepiya tapşırıqları və intonasiyalı oxu diqqətdə saxlanılır. Oxu zamanı şagirdlər mötərizədə verilmiş sözlərdən uyğun olanı (yazmayacaqdım, çox, üstün) seçir (tapşırıq 2). Bu tipli tapşırıqlar şagirdlərdə sözün mənasına dərinlən bələd olma, ondan yerində və düzgün istifadə etmək bacarığı formalaşdırır.

Mətni hissələrə ayıraraq da oxumaq olar. Müəllim əvvəlcədən mətni bitkin hissələrə ayıra bilər. Həmin hissələr qruplara təqdim olunur. Oxunan hissələrin təhlili və müzakirəsi təşkil edilir. Təhlil olunan hissələrin nəticəsi B.Franklinin nəsihətləri ilə əlaqələndirilir. Şagirdlərin fikirləri əsaslandırılmış şəkildə olmalıdır.

2-ci addım. Mətnin oxusundan sonra “*Hekayənin ardını necə davam etdirmək istəyirsiniz?*” sualı ilə şagirdlərə müraciət edilir. Bu, şagirdlərin təxəyyülünün formalaşmasına kömək edir.

3-cü addım. Mətnin məzmunu üzərində iş aparmaq üçün 3-6-cı tapşırıqlar şifahi şəkildə yerinə yetirilir. Şagirdlərin cavabları dinlənir və ümumiləşdirilir.

3-cü tapşırıq vasitəsilə müəllim şagirdləri lovğalıq və təkəbbürlüyün insana fayda vermədiyini fikirlərinə yönəltməlidir. Əlavə olaraq, fikirləri daha da qüvvətləndirmək üçün aşağıdakı aforizmlərdən istifadə edə bilər:

Lovğalıq elə güclü zəhərdir ki, insanın qəlbindəki bütün yaxşılıqları yox edir. (Plutarx)

Ağıl üçün ən təhlükəli xəstəlik qürurdur. (Aristotel)

Lovğalıq tərəqqinin düşmənidir. (Üzeyir Hacıbəyli)

4-cü tapşırığın cavabı 2 və 3-də qeyd olunan fikirlərdir. 5 və 6-cı tapşırıqlara şagirdlər tərəfindən müxtəlif cavablar verilə bilər. Müzakirələr davam etdirilir və 7-9-cu tapşırıqlar icra edilir.

4-cü addım. Şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir və müəllim kitab oxumağın faydaları haqqında onlara məlumat verir. Şagirdlərin fikirləri də soruşula bilər.

Qeyd. http://qedimqala.az/index.php?do=xeber_inner&id=283 səhifəsindən istifadə etmək olar. Orada kitab oxumağın faydaları haqqında maraqlı yazılar verilmişdir. Müəllimə kömək məqsədilə onlardan bəzilərini təqdim edirik:

1. Yaddaşı gücləndirir: Belə ki kitab oxuyarkən oradakı hadisələri, insanları, onların hisslərini, məqsədlərini, həmçinin müxtəlif hekayələri yadda saxlayır, hər dəfə kitab oxuduqda yadda saxladığımız məlumatlar daha da artır. Bu da yaddaşın güclənməsinə şərait yaradır.

2. Nitqi inkişaf etdirir: Kitab oxuyarkən müxtəlif mövzulara aid çox sayda söz öyrənir, yaxud bildiyimiz sözləri təkrar edirik. Beləliklə, müxtəlif sözlərdən istifadə etməyimiz bizim fikirlərimizi, emosiyalarımızı ifadə etməkdə bizə yardımçı olur.

3. Yazı qabiliyyətini artırır: Bu, kitabların bizim söz ehtiyatımızı artırması ilə birbaşa əlaqədardır. Belə ki daha çox sözdən istifadə edərkən yazı yazmaq qabiliyyətimiz də inkişaf edir.

4. Bilik əldə edirik: İnsan müxtəlif mövzulara aid kitablar oxuyarkən fərqli sahələrlə tanış olur və bu da kitab oxuyarkən faydalı məlumatların öyrənilməsinə, dünyagörüşünün zənginləşməsinə səbəb olur.

5. İnsanlara yol göstərir: İnsanlar kitab oxuyarkən təsvir olunan hadisələrdən ibrət dərsi götürür, yanlış hərəkət etməkdən çəkinirlər.

6. Kitab oxumaq boş vaxtı dəyərləndirməyin ən yaxşı yoludur.

5-ci addım. Daha sonra dərslərdə verilmiş 15-ci tapşırığın yerinə yetirilməsi üçün müəllim kiçik qruplar təşkil edə bilər (cütlərlə də aparıla bilər). Qrupdakı şagirdlər mətni oxumalı, məndə adı çəkilən Nicatın fikirlərini əsaslandıraraq qeyd etməli və öz düşüncələrinə əsasən məndəki fikirləri tamamlamalıdır. Təxmini cavablar belə olacaq:

Qeyd. Dünyanın yeddi möcüzəsi – Semiramidanın asma bağları, Böyük Çin səddi, Tac-Mahal, Misir piramidaları, İskəndəriyyə mayakı, Rodos nəhəngi, Zevsin heykəli

Əgər insan düşünməsəydi, inkişaf, tərəqqi olmazdı. Düşünmək yalnız insana aid olan hissdir. Cəmiyyət insanlardan ibarətdir və cəmiyyətin bütün üzvləri eyni cür düşünsələr, burada inkişaf olmaz. Əgər insan hiss etməsəydi, ətrafındakı məlumatları mənimsəyə bilməzdi. Eyni zamanda biz həyatımızda müxtəlif anlarda müxtəlif hisslər yaşayırıq. Məsələn, xoşbəxtlik, sevinc, kədər, ağrı və s. Hiss, ətrafımızdakı dünyanı yaşamağa kömək edir.

6-cı addım. Mətnin lüğət tərkibi üzərində iş aparmaq üçün 10-13-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. Cavablar:

10. yer-göy

11. lazımsız

12. Təşkilat qısa vaxt ərzində bütün nöqsanları aradan qaldırdı.

13. Məsələn: ünvanı unutmaq, hədiyyə bağışlamaq, hadisəni xatırlatmaq, atanı istəmək, şöhrət qazandırmaq və s.

7-ci addım. İnsanın həyatda uğur qazanması, cəmiyyətdə qəbul olunması, özünə yer tapması üçün mənəvi dəyərlərə malik olmalıdır. B.Franklinin nəsihətləri, nənənin məktubundakı məsləhətlər, ümumiyyətlə, müdriklərin, böyüklərin tövsiyələrinə əməl etmək vacib şərtlərdəndir. Xarakterin düzgün formalaşmasında kitab oxumağın da böyük rolu var. Kitabları oxuduqca insan

oradakı ideala doğru addımlayır, özünü təkmilləşdirir, mənfi xasiyyətlərini unutmağa və pis vərdislərdən əl çəkməyə çalışır. Ona görə də nənə nəvəsinə kitab oxumağı, mütaliədən bəhrələnməyi məsləhət görür. Məşhur rus yazıçısı M.Qorkinin “Məndə olan bütün yaxşı keyfiyyətlərə görə kitablara borcluyam” kəlamından da nümunə kimi istifadə etmək olar.

8-ci addım. Dərslikdəki 16-cı tapşırıq evə verilir. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

4-cü dərs

Ağacların bəhsi

Standart: 2.1.2., 2.1.3., 2.1.4., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

Danışarkən jest və mimikalardan istifadə edir.

Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

Plan tərtib edir.

İş forması: kollektiv, fərdi

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə, rollu oxu

1-ci addım. Müəllim dərsə təqdim olunan üsulların birindən istifadə etməklə başlaya bilər.

1. Birbaşa “Ağacların bəhsi” mətninin oxusu təşkil edilir. Mətnin üzərində iş aparılır.
2. YouTube kanalında (<https://www.youtube.com/watch?v=yBGRskf8vn0>) “Meyvələrin söhbəti” cizgi filmindən istifadə etməklə müzakirələr təşkil edilir, sonra “Ağacların bəhsi” mətni oxudulur.
3. Müəllim seçmə yolla ev tapşırığının yoxlanılması ilə də dərsə başlaya bilər. Sonra mövzuya keçid edir.
4. Müxtəlif ağac şəkillərini şagirdlərə təqdim edir və suallarla müraciət edir: *Şəkildə nə təsvir olunub?, Təsvir olunan şəkildə insanlara, canlılara lazım olan nə var?, Şəkildəki canlı varlığın faydaları hansılardır?* Cavablar dinlənir.

2-ci addım. Mətnin oxusu təşkil edilir. Müəllim şagirdlərin diqqətini dərslikdə verilmiş “Ağacların bəhsi” şeirinə yönəldir. Bu şeirin oxunması üçün rollu oxu üsulundan istifadə etmək olar. Hər ağacın sözləri oxunduqca səs tonunun ağacların danışığına uyğunlaşdırılması, jest və mimikalardan yerində istifadə mətnin məzmununun daha yaxşı qavranılmasına imkan yaradacaqdır. Məqsəd şagirdlərin mətndə iştirak edən obraz və personajların xarakterlərini anlamalarına nail olmaqdır. Oxu zamanı ehtiyac yaranarsa, çətin sözlərin izahı verilir.

3-cü addım. “Nənənin məktubu” mətnində nənənin nəvəsinə verdiyi tövsiyələr xatırladılır. Mətnlər arasında məzmun baxımından oxşarlıq müəyyənləşdirilir. Müəllim yönəldici suallardan istifadə edə bilər: *“Hər iki mətnə ön plana çəkilən məsələlər hansılardır?”, “Hər iki*

mətnə hansı xüsusiyyətlərin tənqidi vardır?” “Nə üçün mətnlərdə lovğalıq və təkəbbürlülük pislənir?” və s.

4-cü addım. Dərslikdə verilmiş 2-7-ci tapşırıqlar üzərində iş aparılır. Bu tapşırıqlar mətnin məzmununun daha dərinədən mənimsənilməsinə xidmət edir. Tapşırıqların icrası müəllimin seçimi əsasında ya kollektiv şəkildə, ya da fərdi qaydada yerinə yetirilir.

Cavab:

3-cü tapşırıq – B

4-cü tapşırıq – 1, 5

5-ci tapşırıq – lovğalıq, təkəbbürlülük, özündənrazı, qürurlu, kobud, özünü öymək, özünü tərif etmək kimi xüsusiyyətlər pislənir, sadəlik, səmimilik, özünə və başqalarına hörmət, digərlərinin fikirlərinə hörmətlə yanaşmaq kimi xüsusiyyətlər aşılır.

6-cı tapşırıq – lovğalığı, təkəbbürlüyü, kobudluğu və s. bəyənmir. Oxuculara çatdırmaq istədiyi əsas fikir odur ki, bu xarakterdə olan insanlar həyatda tək qalır, dostları olmur, özgüvən və özünəinamları çox aşağıdır. Lovğalanmaq heç kimə başucalığı gətirməyib.

5-ci addım. Daha sonra 8-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. Tapşırığın yazılı şəkildə və fərdi qaydada icrası məqsəduyğundur. Şagirdlər tapşırığı iş vərəqlərində və ya sinif dəftərlərində icra edirlər. Dərslikdə tapşırığın necə yerinə yetirilməsi ilə bağlı nümunə verilmişdir. Şagirdlərin fikrləri fərqli ola bilər. Bu tipli tapşırıqlar onlarda sərbəst fikir yürütmək, mətndəki obrazlara münasibət bildirmək, öz xarakterlə əlaqələndirmək və s. kimi bacarıqlar formalaşdırır.

6-cı addım. 9-cu tapşırıq üzərində iş aparılır. Şagirdlər bu fikrə gəlirlər ki, “Ağacın bəhsi” mətnindəki palıd ağacı özündənrazı, lovğa, kobud və yalnız özünüsevəndir. “Qarışqa adamlar” mətnindəki palıd ağacı isə xeyirxah, qayğıkeş, mehriban və səxavətlidir. Tapşırıq müəllimin seçimi əsasında yazılı və ya şifahi şəkildə yerinə yetirilə bilər.

7-ci addım. Aparılan müzakirələrin nəticəsi olaraq bu fikirlər əldə edilir, lovğalıq, təkəbbürlülük, özündənrazılıq, ətrafdakılara kinayə ilə yanaşmaq və digər bu kimi xüsusiyyətlər insana sevgi, hörmət, rəğbət qazandıra bilməz. Bu xarakterdə olan insanlar hər zaman özlərini tənha hiss edir, özlərini təsdiq edə bilmirlər, özgüvənləri aşağı olur. İnsan xarakterində olan mənfi xüsusiyyətləri vaxtında aşkar edib düzəltmə, müsbət nəticələr əldə edə bilər. Belə ki müsbət xarakterli insanlar öz ətrafına, xalqına, vətəninə fayda verə bilər. İnsanların rəğbətini, hörmətini, sevgisini qazanmaq, xalqına yararlı olmaq üçün xarakterdə müsbət keyfiyyətlər formalaşdırmaq və mənfi keyfiyyətləri islah etmək lazımdır.

Dərsliyin 89-cu səhifəsində verilmiş 10-cu tapşırıq ev işi olaraq verilir. Tapşırığın yerinə yetirilməsi üçün həmin səhifədə müvafiq cədvəl və nümunə verilmişdir. Tapşırığın həlli üçün planı dərs zamanı müəllimin köməyi ilə tərtib etmək olar.

Bu tapşırıq dərs zamanı kiçik qruplar yaradılaraq da yerinə yetirilə bilər. Bu halda müəllim ağaclar haqqında şagirdlərə əlavə materiallar təqdim etməlidir.

Qeyd. Müəllim bu dərsi “Ağacın bəhsi” mətninin oxusunun təşkili, yığcam müzakirəsi və 10-cu tapşırığın icrası ilə təşkil edə bilər.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

LAYİHƏ

Standart: 1.1.2., 2.1.2., 2.1.3., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

Əsas fikri müəyyən edir.

Danışarkən jest və mimikalardan istifadə edir.

Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.

Yeni sözlərin mənasını müəyyən edir.

İş forması: kollektiv, fərdi, cütlərlə

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə, sual-cavab

1-ci addım. Müəllim dərsə ev tapşırığının yoxlanması ilə başlaya bilər. Şagirdlərin fikirləri dinlənir və ümumiləşdirilir. Ümumiləşdirmə apardıqdan sonra müəllim əlavə olaraq qeyd edir ki, “Ağacların bəhsi” mətnində palıd, alma, şam ağacının hiss və duyğuları onların söhbətində ifadə olunur. Amma elə hiss və duyğular var ki, onları sözlə deyil, mimika və jestlə də ifadə etmək olur. İnsanlar bəzən məlumatları həmin mimika və jestlər vasitəsilə çatdırırlar.

2-ci addım. Müəllim şagirdlərə dinləmə mətni təqdim edir. Mətni oxuyarkən oxu qaydalarını əməl olunmalıdır. Oxudan sonra müəllim mətnlə bağlı müxtəlif suallarla şagirdlərə maraciət edə və mətn üzərində iş apara bilər.

Dinləmə mətni:

Dərs ilinin əvvəlində sinfimizə Zaur adlı təzə şagird gəlmişdi. O, ailəsi ilə birgə Gürcüstandan Bakıya köçmüşdü. Bir dəfə tənəffüsdə Zaurun telefonla bizim anladığımız dildə danışdığını eşitdik. Ona təəccüblə baxdığımızı görüb gülə-gülə dedi:

– Dostum Şota idi. Tbilisidən zəng etmişdi.

– Sən gürcü dilini bilirsən?

– Əlbəttə, axı mən anadan olandan Gürcüstanda yaşamışam.

– Yaxşı, gürcü dilində necə deyərsən: “İndi zəng vurulacaq”?

Zaur anlaşılmaz bir şey dedi və bu vaxt, doğrudan da, zəng vuruldu. Başımız elə qarışmışdı ki, Aydın müəllimin gəldiyini hiss etməmişdik. O, söhbətin nədən getdiyini biləndə dedi:

– Deməli, Zaur öz doğma dili ilə yanaşı, başqa bir dildə də danışa bilir. Bu çox yaxşıdır. İnsan nə qədər çox dil bilsə, bir o qədər çox adamla sərbəst ünsiyyətdə ola bilir. Ancaq bir dil də var ki, onu hamı bilir və istifadə edir. Bu, jestlər və mimikalar dilidir.

Uşaqlar təəccüblə bir-birinin üzünə baxdılar. Aydın müəllim gülümsəyərək sözünə davam etdi:

– İndicə çoxunuz həmin dili işlətdiniz. Leyla qaşlarını qaldırmaqla təəccübləndiyini ifadə etdi. Zaur çiyinlərini çəkməklə tərəddüdünü bildirdi. Karimin başını qaşması isə onun fikrə getdiyini göstərdi.

Mimika – üz əzələlərinin hərəkətləridir. Onlar insanın hiss və həyəcanını əks etdirir. Fikir vermisinizmi, çox vaxt adamlar bir kəlmə belə deməyə belə, biz onla-

rın şad, kədərli, hirsli, fikirli olduğunu duyuruq. Bunları bizə həmin adamların üz cizgiləri – alın, qaş, göz, ağız, dodaqlar deyir.

Kərim əlini qaldırıb soruşdu:

– Bəs jest nədir, müəllim?

– Jest müəyyən duyğu, istək, münasibət bildirən əl-qol hərəkətləridir. Elə indi cə sən əlini yuxarı qaldırdın və mən başa düşdüm ki, söz demək üçün icazə istəyirsən. Aytac soruşdu:

– Deməli, Yer üzündəki bütün insanlar jestlərin köməyi ilə bir-birini başa düşə bilirlər?

– Elə jestlər var ki, beynəlxalq aləmdə qəbul olunub və hamı üçün aydındır; məsələn, millətindən asılı olmayaraq insanlar salamlaşarkən bir-birinin əlini sıxırlar.

Bundan əlavə, bir sıra peşəkar jestlər də var; məsələn, hərbi kəşfiyyatçıların və ya su altında işləyən dalğıcıların öz jestləri var. Bir çox idman növlərində də hamı tərəfindən qəbul olunmuş xüsusi jestlərdən istifadə olunur. Bir sıra xalqların yalnız özlərinə məxsus jestləri də var; məsələn, qədim zamanlarda çinlilər görüşərkən öz allərini sıxırlarmış. Bəzi xalqlarda isə görüşərkən adamlar burunlarını bir-birinə sürtürlər.

Bu zaman İlkin söz alıb dedi:

– Müəllim, keçən il atam məni özü ilə Bolqarıstana aparmışdı. Bolqarlar razılıq əlaməti olaraq başlarını bulayırlar, “yox” demək istəyəndə isə, əksinə, başlarını yuxarı-aşağı hərəkət etdirirlər.

– Tamamilə doğrudur, – Aydın müəllim dedi. – Yunanlar və makedoniyalılar da belə edirlər. Ümumiyyətlə, bir ölkəyə səfər edərkən yerli xalqın jestlərini öyrənmək heç də pis olmazdı. Əgər nə vaxtsa Tibetə getsəniz və orada rastlaşdığınız adam sizə dilini göstərsə, qanınızı qaraltmayın. Bu, sadəcə, o deməkdir ki, “sənə qarşı heç bir pis niyyətim yoxdur. Narahat olma”. Başqa xalqlarda isə bu jest cırnatmaq və ya təhqir kimi qəbul edilir. Aydın müəllim sözünü kəsib saatına baxdı, sonra dedi:

– Hə, uşaqlar, mimika və jest dili çox maraqlı mövzudur. Ancaq mürəkkəb fikirləri ifadə etməkdə onlar acizdir. Bu mənada nitqi heç nə əvəz edə bilməz. Nitq isə o zaman təsirli olur ki, müvafiq jest, mimika və intonasiya ilə müşayiət edilir. İndi isə gəlin dərslimizin mövzusunə keçək...

(Uşaq Bilik Portalından)

3-cü addım. Dərsləyin 90-cı səhifəsində verilmiş 11-ci tapşırığın həlli üçün şagirdlərin diqqəti həmin tapşırığa yönəldilir. Onlar verilmiş şəkillərdə hiss və duyğuların adlarını səsləndirməli və müvafiq cümlələrdə işlətməlidirlər. Hətta əyani şəkildə bu hiss və duyğuları cütlər formasında təqdim edə və ya təxəyyüllərinə uyğun kiçik səhnəcik də təqdim edə bilərlər. Cavab: məmnunluq, təəccüb, qəzəb, sevinc, _____, qorxu

4-cü addım. Dərsləkdə jest və mimikalarla bağlı qayda izah edilir. Oxudula da bilər.

5-ci addım. Müəllim əlavə olaraq vurğulaya bilər ki, ünsiyyət zamanı məlumatın 50 faizi jest və mimikaların köməyi ilə çatdırılır. Bununla belə, çox ifadəli işlətdiyimiz sözlər yalnız fikrimizi 10 faiz çatdırmaqda bizə yardımçı olur. Səsin tembr və intonasiya vasitəsilə isə məlumatın cəmi 40 faiz ötürməyə müvəffəq olur. Söhbət zamanı əsas diqqət maksimum həmsöhbətçimizin jest və mimikalarına yönəlidir.

6-cı addım. 11-ci tapşırığın davamı olaraq dərsləkdəki 12-ci tapşırıq da şifahi şəkildə yerinə yetirilir. 13–17-ci tapşırıqlar şifahi və ya yazılı şəkildə həll oluna bilər.

Cavablar:

13. Şeirdə *tərif* sözü *özünü öymək, lovğalanmaq* mənasında verilmişdir.

14. zorba-yekə-balaca
gözəl-qəşəng-eybəcər
incə-zərif-kobud
mənfəət-gəlir-xərc

16. bağ – müxtəlif ağaclar əkilmiş sahə
bağ – bağlamağa yarar hər şey; ip, kəndir, qaytan və s.
bağ – əlaqə, rabitə; dostluq bağı, ailə bağı və s.

7-ci addım. Aparılan müzakirələrin nəticəsində müəyyən edilir ki, insanlar şifahi və yazılı ünsiyyət vasitələri ilə bərabər, bədən dili vasitəsilə də öz duyğu və coşqularını, sevinc və kədəri əks etdirərək əlaqə qururlar. Müəllimimizlə danışarkən, rəhbərimizin otağında, avtobus dayanacağına və bir çox digər yerlərdə insanlarla qarşılıqlı ünsiyyət qurarkən biz nitqimizlə yanaşı, bədən dilindən də istifadə edirik. Hər bir insan nitqini müşayiət edən mimika və jestlərinə, bədən dilinə nəzarət etməlidir.

17 və 18-ci tapşırıqlar şagirdlərin səviyyəsi nəzərə alınmaqla evə verilir.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

6-cı dərs

Tutuquşu

Standart: 2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.2.

Təlim nəticələri:

Sait və samitləri düzgün tələffüz edir.
Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.
Əsas fikri müəyyənləşdirir.
Samitləri düzgün tələffüz edir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar, fərdi

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə, proqnozlaşdırılmış oxu

1-ci addım. Müəllim, ilk növbədə, orfoqrafiya və orfoepiya tapşırıqları üzərində iş aparır. Ehtiyac yaranarsa, ədəbi tələffüz qaydaları şagirdlərə izah edilir.

2-ci addım. Müəllim şagirdlərə bugünkü dərsdə tədris olunacaq mətnin adını elan edir və şagirdlərə suallarla müraciət edir: “*Sizcə, mətndə söhbət nədən gedəcək?*” “*Niyə belə hesab edirsiniz?*” Şagirdlərin fikirləri, proqnozları dinlənilir. Onların fikirlərinə münasibət bildirilmir, səhv və ya düz olduğu deyilmir, qeydə alınır.

Bu yanaşma şagirdlərin fəallığını artırır, diqqətlərini mətnə daha çox cəmləyir. Şagirdlər mətndəki şəkillər əsasında da fikirlərini ifadə edə bilirlər.

Müəllim şagirdə iş vərəqi də təqdim edə bilər.

1. Mətnin oxusundan əvvəl düşündüklərim	2. Mətnin oxusundan sonra gəldiyim nəticə

Mətnin oxusundan əvvəl 1-ci, oxusundan sonra 2-ci qrafa doldurulur. Tapşırıqın fərdi qaydada icrası daha məqsəduyğundur.

3-cü addım. Müəllim əlavə təhlil aparmadan mətnin oxusunu təşkil edir. Səsli oxu zamanı o, oxu prosesini dayandırmaqla *“Sizin fikrinizcə, bundan sonra nə ola bilər?, Mətnin davamında hadisələrin fərz etdiyiniz kimi inkişaf etməsinin (və ya etməməsinin) səbəbi nədir?”* kimi suallar verir. Dərslikdə verilmiş pazlları birləşdirilərək siçanın söylədiyi fikir tapılır və mətnin sonluğu tamamlanır (cavab: 7, 3, 1, 5, 4, 2, 6, 8). Oxu zamanı 10-cu tapşırıq icra edilir.

4-cü addım. Oxudan sonra müəllim şagirdlərə sual verir: *“Sizcə, mətndə nədən danışıldı?”, “Hansı məsələlər ön plana çəkildi?”* Şagirdlərin cavabları əvvəl lövhədə yazılan fikirlə müqayisə edilir, cavablar dinlənir və ümumiləşdirilir.

5-ci addım. Sınıf kiçik qruplara bölünür. I qrupa 1-ci, 2-ci qrupa 2-ci, 3-cü qrupa 3-cü tapşırıq verilir. Qruplar tapşırıqı icra edirlər və işlərini təqdim edirlər. Tapşırıqın icrasına 10-12 dəqiqə kifayətdir.

6-cı addım. Səhifə 94-95-də verilmiş B.Vahabzadənin “Ana dilim” şeiri oxunur. Şifahi şəkildə 3, 4, 6–8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Ulu öndər Heydər Əliyevin kəlamları (*“Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir”, “Öz ana dilini bilməyənlər şikəst adamlardır!”*, *“Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq xalqın dilini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur”*) səsləndirilir və dilimizin inkişafında onun əvəzsiz xidmətləri barədə məlumat verilir.

Müəllim *“Ulu öndər Heydər Əliyev bu kəlamlarla bizə nəyi aşılrayr?”* *“Ulu öndər dilə necə münasibət bəsləyirdi?”*, *“Dil xalq üçün nə deməkdir?”* suallarından istifadə edə bilər.

7-ci addım. Ümumiləşdirmələrin nəticəsində şagirdlər müəyyənəşdirirlər ki, ana dili hər bir xalqın varlığını təsdiq edən başlıca amildir. Hər bir xalqın ana dili onun milli sərvəti, varlığının təsdiqi, həmçinin milli kimliyidir. Millətin dili, əlifbası onun millət olaraq formalaşmasında vacib şərtlərdən biridir. Xalqın keçdiyi tarixi yol, onun mədəni səviyyəsi, ilk növbədə, onun Ana dilində öz əksini tapır. Dilini itirən xalq məhvə məhkumdur. Doğma ana dilimiz olan Azərbaycan dili xalqımızın milli sərvətidir. Tarix yaşadıqca xalqımız bu sərvətin qayğısına qalmalı və dilimiz gələcək nəsillərə ötürülməlidir.

8-ci addım. 5-ci və 15-ci tapşırıq şagirdlərin icra səviyyəsi nəzərə alınmaqla yazılı şəkildə yerinə yetirilmək üçün evə verilir. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

LAYİHƏ

Standart: 2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.2., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

- Sait və samitləri düzgün tələffüz edir.
- Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.
- Əsas fikri müəyyənləşdirir.
- Orfoepiya qaydalarına əməl edir.
- İnşa yazır.

İş forması: kollektiv, fərdi

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə, sual-cavab

1-ci addım. Müəllim dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlayır. Şagirdlərin yazıları dinlənilir və fikirlər müzakirə edilərək yekunlaşdırılır.

2-ci addım. Şagirdlər dərslikdə verilmiş “Azərbaycan Respublikasının dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” ilə tanış edilir. Səhifə 95-də verilmiş 9-cu tapşırıq təhlil edilir. Müəllim Ana dili ilə bağlı dövlətin apardığı siyasət haqqında əlavə məlumat verə bilər.

Qeyd. Yaxşı olar ki, 21 fevral tarixinin Beynəlxalq Ana Dili Günü, 1 avqust tarixinin Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan dili Günü elan edilməsi haqqında əlavə məlumatlar verilsin.

21 Fevral bütün dünyada Beynəlxalq Ana Dili Günü qeyd olunur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı 1999-cu ilin noyabrında Banqladeş səfirinin təşəbbüsü ilə fevralın 21-ni Beynəlxalq Ana Dili Günü elan edib. Bu günün yaranma tarixi isə bir qədər də əvvələ gedir. 21, 22 fevral 1952-ci ildə Pakistanda benqal dilinin qadağan edilməsinə etiraz olaraq keçirilən aksiyada polis və silahlı qüvvələrin müdaxiləsi nəticəsində 4 nəfər şəhid olub. Banqladeş nümayəndələri fevralın 21-nin məhz həmin şəhidlərin xatirəsinə ehtiram əlaməti kimi Ana Dili Günü adlandırılması haqqında müraciət ediblər. UNESCO-nun Baş Konfransında 21 fevral Beynəlxalq Ana Dili Günü elan olunub və üzv ölkələrə bildirilib ki, həmin gün məktəblərdə, universitetlərdə ana dilinin əhəmiyyəti ilə bağlı tədbirlər, konfranslar, seminarlar keçirilsin.

1 avqust – Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan dili Günüdür.

Trend-in məlumatına görə, Ümummilli lider Heydər Əliyevin imzaladığı 9 avqust 2001-ci il tarixli 552 nömrəli fərmanla hər il avqust ayının 1-i ölkəmizdə Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan dili Günü kimi qeyd edilir.

Respublikada dil siyasətinin formalaşdırılması, Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi və dünya azərbaycanlılarının ünsiyyət vasitəsinə çevrilərək milli həmrəyliyin göstəricisi kimi beynəlxalq aləmdə rolu və nüfuzunun yüksəlməsi Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu öndər Azərbaycan xalqının milli varlığının əsas rəmzi olan ana dilimizin saflaşdırılması və zənginləşdirilməsi istiqamətində çox mühüm addımlar atıb və Azərbaycan dilinin inkişafı və qorunması məqsədilə əhəmiyyətli sənədlər təsdiq edib.

Müstəqil Azərbaycanın 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunmuş Konstitusiyasında Azərbaycan dilinin Azərbaycan Respublikasının dövlət dili

kimi təsbiti, onun rəsmi dövlət dili statusuna yüksəlməsi milli dövlətçilik tariximizin ən mühüm hadisələrindən biridir. Çünki milli varlığımızın və tarixi kimliyimizin əsas atributlarından biri olan Ana dilimiz ən yüksək dəyəri qazanıb.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 2004-cü il 12 yanvar tarixli 56 nömrəli, “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında 9 aprel 2013-cü il tarixli 2837 nömrəli sərəncamlarına əsasən, latın qrafikalı yeni Azərbaycan əlifbası ilə dərsliklərin, elmi əsərlərin, lüğətlər və bədii ədəbiyyat nümunələrinin çap olunaraq istifadəyə verilməsinin, Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinin, ölkədə dilçilik araşdırmalarının əsaslı surətdə yaxşılaşdırılmasının təmin edilməsi milli ədəbi dilin daha da zənginləşməsi ilə yanaşı, dilçiliyin əsaslı inkişafı baxımından da əhəmiyyətli olub.

3-cü addım. Dərslikdəki 12-ci tapşırıq icra edilir. Şagirdlərə “o” ilə yazılıb “a” kimi tələffüz olunan sözlərin yazılış qaydası izah edilir.

6-cı addım. 16-cı tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər dərslikdə inşa yazının hazırlanması üçün verilmiş plan və istiqamətlə tanış edilir. Onlar 10–12 cümlədən ibarət inşa yazırlar.

7-ci addım. Şagirdlərin yazıları dinlənilir, ana dili ilə bağlı mövzu yekunlaşdırılır.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

8-ci dərs

Xocalı soyqırımı

Standart: 2.1.3., 2.1.4., 3.1.3., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

Mətnə fakt və hadisələri müəyyənləşdirir.

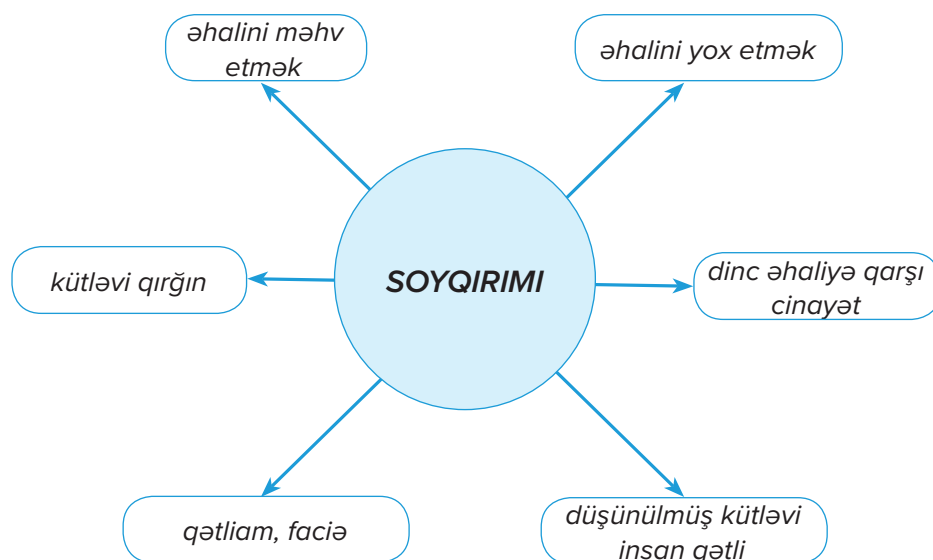
Kiçik həcmli hekayə yazır.

İş forması: kollektiv, kiçik qrup

İş üsulu: əqli hücum, klaster, müzakirə, sual-cavab

1-ci addım. Müəllim dərsliyin 99-cu səhifəsində verilmiş 1-ci tapşırığın yerinə yetirilməsi ilə dərse giriş edə bilər. Belə ki *Soyqırımı nədir?* sualı ətrafında müzakirə təşkil edir. Şagirdlərin cavabları dinlənilir. Burada məqsəd şagirdlərə bu ifadənin nə kəsb etdiyini anlatmaqdır. *Soyqırımı nədir?* sualına aid cavablar təxmini belə ola bilər:

LAYIHƏ

Şagirdlərin əlavə fikirləri ola bilər.

2-ci addım. Sonra müəllim dərslikdəki şəkil üzərində iş aparır. Bunun üçün əvvəlki dərs-lərdəki suallardan (“*Şəkildə nə təsvir olunub?*”, “*Şəkil izləyiciyə nəyi çatdırmaq istəyir?*” və s.) istifadə edir. Fikir mübadiləsi aparılır. Zəlimxan Yaqubun “Xocalım” şeirindən verilmiş bir bənd oxunur. Şeirin təhlili aparılır. Müəllim əlavə olaraq 31 Mart azərbaycanlıların soyqırımı haqqında da məlumat verə bilər. Eyni zamanda, müharibənin yalnız insanlara deyil, təbiətə də, tarixi abidələrə də ziyan vurduğunu vurğulayır.

3-cü addım. Dərslikdəki 2-ci tapşırığın icrası cütlər vasitəsilə həyata keçirilir. Şagirdlər Xocalı haqqında verilmiş məlumatla tanış olur, mətnin ardını, yəni tarixi faktları qeyd edirlər. Bu tapşırıq şagirdlərdə məlumat toplamaq, məlumatı genişləndirmək kimi bacarıqlar formalaşdıracaq.

4-cü addım. Şagirdlər yazılarını təqdim edirlər. Müəllim faktların doğruluğuna diqqət yetir-məli, lazım gələrsə, düzəlişlər etməlidir. Müəllim müxtəlif zamanlarda torpaqlarımızın işğalı, azər-baycanlılara qarşı edilmiş vəhşiliklər, törədilmiş soyqırımlar haqqında şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun əlavə məlumatlar verməlidir. Eyni zamanda, torpaq uğrunda canını fəda etmiş şəhid-lərimiz, qəhrəmanlarımızdan da geniş danışılmalı və faktları da vurğulamalıdır.

5-ci addım. Torpağın qorunması, azadlığı, təhlükəsizliyi, inkişafı istiqamətində dövlət siya-səti barədə şagirdə məlumat verilir. Onların bununla bağlı hansı məlumata malik olması da yoxlanıla bilər.

6-cı addım. 3-cü tapşırıqda bir hissəsi verilmiş mətnin tamamlanması tələb olunur. Belə ki şagird tarixi hadisə barədə bildiyi tarixi faktları sadalayıb, mülahizələrini bildirdikdən sonra həmin hadisələrin bədii təsvirinə istiqamətləndirilir. Bu tapşırıq şagirdin təxəyyül gücünü işə sal-maqla yanaşı, arzularını, niyyətlərini ifadə etməyə imkan yaradır, hadisəyə yaradıcı yanaşma bacarığı formalaşdırır.

Mətnin ardının yazılması üçün müəllim şagirdlərlə birlikdə plan da hazırlaya bilər. Ancaq pla-nın verilməsi şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünü müəyyən qədər məhdudlaşdırır. Şagirdlərə sərbəstlik verilməsi məqsədamüvafiq hesab edilir.

Tapşırıq müəllimin seçimi əsasında müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər.

7-ci addım. Şagirdlərin yazıları dinlənilir və mövzuya yekun vurulur.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Minnətdarlıq

Altı ildir ki, mən Azadla bir partada otururam. O, çox mehriban və ağıllı oğlandır. Sınıfımızda hamı ona (x,h)örmət edir. Valideynləri onun (x,h)ətrini çox istəyir. Mən də sinif və parta yoldaşı kimi ona dərin (x,h)örmət bəsləyirəm. Lakin boynuma alıram ki, əvvəllər mənim Azaddan lap acıgım gəlirdi, onu qeyri-səmimi, lovğa və paxıl oğlan hesab edirdim. Ona görə ki dərs zamanı o özünü böyük göstərir, məni tez-tez danlayıb, “Düz otur...”, “Qulaq as...”, “Kağızı yerə atma...” – deyər mənə böyüklərə mə(x,h)sus göstərişlər verirdi. Hələ bu bir yana qalsın, riyaziyyatdan yoxlama işi zamanı da məni öz yazısına baxmağa qoymurdu. Ancaq günlər keçdikcə Azadın lovğa, paxıl adam olması haqqındakı **yanlış** təsəvvürlərim **silinib getdi**. O, səmimi, qayğıkeş, ağıllı və mədəni yoldaş kimi mənim qəlbimdə özünə əbədi məskən saldı. Mən Azada çox minnətdaram. Çünki o, intizamlı və fəal şagird olmaqla mənə çox müsbət təsir göstərmişdir.

1. Mətnə tünd şriftlə verilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz etsək, cümlənin mənası dəyişməz?

2. Mətnə altından xətt çəkilmiş sözlərdə “x” və “h” hərflərindən hansı yazılmalıdır?

____ətrini, ____örmət, mə____sus

3. Mətnədən mürəkkəb sözləri seçin və qeyd edin.

4. Mətnə göy rəngdə verilmiş cümlələrin sonunda müvafiq durğu işarələrini müəyyən-ləşdirərək yazın.

5. Mətnə əsasən “*Mənim qəlbimdə özünə əbədi məskən saldı.*” cümləsini necə başa dü-şürsünüz? Fikrinizi qeyd edin.

6. Mətnə əsasən demək olar:

1. Azad nümunəvi şagirdidir.
2. Azadı yalnız parta yoldaşı çox istəyir.
3. Şagirdlər yeddi ildir, parta yoldaşıdırlar.
4. Səhvlərdən nəticə çıxarmaq heç zaman gec deyil.

7. Aşağıdakı sözlərə yaxınmənalı sözlər yazın.

Təsəvvür – _____ (xəyal)

Minnətdarlıq – _____ (razılıq, təşəkkür)

LAYIHƏ

8. Mətnin ideyasına uyğun atalar sözü hansıdır?

- A) Aldığını verməz, bildiyini deməz.
- B) Qaydanı pozan peşman olar.
- C) Tənbəl bir işi iki dəfə görər.
- D) Çətinliklər insanı dərk etməyə kömək edir.

9. Əlamət bildirən sözlərə uyğun sözlər müəyyən edin.

səliqəli _____ balaca _____
hündür _____ yeni _____
çalışqan _____ kobud _____

10. Verilmiş bəndlərdən hansında bütün sözlərdə o hərfi a kimi tələffüz olunur?

- A) pomidor, kreslo
- B) kollaj, orkestr
- C) foto, komandır
- D) kompyuter, kosmos

11. Aşağıdakı cümlələrdən hansı “müsbət” sözünün mətndə işlənən mənasına uyğun gəlir?

- A) Gərgin işdən sonra dostlarla görüş mənə müsbət təsir etdi.
- B) Bakıda havanın hərərəti müsbət 12 dərəcədir.
- C) Riyaziyyatda müsbət (+) və mənfi (-) şərti işarələrindən istifadə olunur.
- D) Müsbət və mənfi yüklü zərrəciklərin hesabına göy gurultusu yaranır və şimşək çıxır.

12. Aşağıdakı sözlərin əks mənasını göstərin.

səmimi _____
sevincli _____
gözəl _____

13. Mətnə səbəb-nəticə əlaqələrini göstərin.

Səbəb	Nəticə
1. Əvvəllər Azaddan acıgım gəlirdi,	
2.	O mənə müsbət təsir göstərmişdi.
3.	

14. Azadın xarakterinə bir cümlə ilə münasibət bildirin.

15. Digər şagirdin xarakterinə bir cümlə ilə münasibət bildirin.

Standart: 2.1.3., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

Lüğətdən istifadə edir.

Mətnə fakt və hadisələri müəyyənləşdirir.

İş forması: kollektiv, fərdi

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə, sual-cavab

1-ci addım. Müəllim şagirdlərin diqqətini dərsliyin 100-cü səhifəsində təsvir edilmiş sxemə (1-ci tapşırıq) yönəldir. Şagirdlər təsvir haqqında fikirlərini söyləməli və ümumiləşdirmə aparılmalıdır. Cavablar *tonqal, poçt göyərçini, çaparlar, elçilər, qasidlər, poçtalyon, telefon, kompüter, sosial şəbəkə, informasiya texnologiyaları* olmalıdır. Sxemi şərh edən şagird müəllimin köməyi ilə bu nəticəyə gəlməlidir ki, qədim zamanlarda insanlar müxtəlif vasitələrlə ünsiyyət saxlamışlar. Məs., “Dədə Qorqud” dastanında göstərilir ki, insanlar şad və bəd xəbərləri çatdırmaq üçün 1 və ya 2 tonqal yandırarmışlar. Daha sonra xəbərlərin çatdırılması üçün göyərçin, çapar və qasiddən istifadə olunmuşdur. Elm və texnika inkişaf etdikcə xəbərlərin ötürülməsi daha da asanlaşmışdır. Mətnə birinci sual işarəsinin yerinə mobil telefon, internet sözləri; ortadakı sual işarəsinin yerinə ünsiyyət, rabitə sözlərindən biri olmalıdır.

Müəllim əlavə olaraq sxemdəki şəkillər haqqında qısa məlumatı oxuya bilər.

Qeyd. *Əvvəllər uca dağın başında, hündür bir yerdə tonqallar qalayardılar və onların sayına görə mənaları var idi. Bir tonqal qalayanda bütün el-obanı şənliyə, toya çağırırdılar. İki tonqal qalayanda bütün el-obanı düşmənlə mübarizəyə, müharibəyə səsləyərdilər. Üç tonqal qalayanda isə bütün el-oba birliyə dəvət olunardı. Bu tonqallar vasitəsilə məlumatlar ötürülürdü.*

Keçmiş zamanlardan atlılarla bərabər, xəbər aparan canlılardan biri də göyərçinlər olmuşdur. Bu səbəbdən də bu quşlar tarixdə insanlıq həyatına ən çox fayda göstərmiş canlı kimi də tanınır. Göyərçinlər qədim zamanlardan sülh quşları hesab edilib. Bu heyratamız quşlara planetimizin 30-dan çox ölkəsində heykəllər qoyulub. Göyərçinlər sirli və müəmmalı quşlardır. Tarix boyu onların sirlərini açmaq insanlar üçün maraqlı olub. Son tədqiqatlar poçt göyərçinlərinin istiqaməti müəyyən etmək üçün Yerin maqnit sahəsindən istifadə etdiyinə dair nəzəriyyəni dəstəkləyir.

Məlutlandırmalar çaparlar, qasidlər, elçilər vasitəsi ilə həyata keçirilib. Bu həm həftələrlə, bəzən aylarla zaman tələb edirdi, həm də təhlükəli idi. İstənilən an onlar təhlükə ilə qarşılaşa bilərdilər.

Əvvəllər dünyada və ölkə daxilində baş verən ictimai, siyasi, mədəni hadisələrlə bağlı məlumatlar, əsasən, qəzet və jurnallardan alınır, abunə edilmiş mətbu nəşrlər isə poçtalyon vasitəsilə ünvanına çatdırılırdı. Bu, bayram və digər münasibətlə yazılan təbrik açıqcalarına da aiddir. Poçtalyonların xidməti daha çox müharibə dövrünə təsadüf etmişdir. Onlar cəbhədən gələn məktubları ailələrə çatdırırdılar və insanların reaksiyalarının şahidi olurdular. Bu peşənin də çətinlikləri çoxdur.

Daha sonralar isə telefonlar icad edildi. İndi məlumatların ötürülməsi, ünsiyyətin qurulması telefon vasitəsilə həyata keçirilir. İstənilən məlumatı yazılı və ya şifahi formada çatdırmaq olur.

2-ci addım. Müəllim şagirdlərə *İnternet nədir?* sualı ilə müraciət edir. Şagirdlərin cavabları dinlənilir. Onlar cavabı yazılı şəkildə də təqdim edə bilirlər. Şagirdlərin fikirləri təxmini belə ola bilər: *İnternet – global şəbəkə sistemidir. O, çoxlu sayda kompüterlərdən, kabellərdən, şəbəkədə əlaqəni və işi təmin edən proqram təminatlarından ibarətdir. İnternet dünyanın bütün şəbəkələrini birləşdirir. İnternet vasitəsilə biz dünyanın istənilən bucağı ilə əlaqə saxlayır, məlumat mübadiləsi aparır, ünsiyyət qururuq. İstənilən məlumatı, şəkli və s. əldə edir, kitablar oxuyur, müxtəlif oyunlar oynayırıq.*

3-cü addım. Müəllim əlavə olaraq sxemdəki şəkillər haqqında qısa məlumat verməlidir.

XX əsrin ortalarından başlayaraq kibernetikanın, informasiya nəzəriyyəsinin sürətlə inkişafı və elektron hesablama maşınının, mikroprosessorun kəşfi, kompüterin meydana çıxması, telekommunikasiya və əlaqə şəbəkələrinin yaradılması dördüncü informasiya inqilabının əsasını qoydu. Yeni informasiya texnologiyalarının ictimai fəaliyyətə tətbiqi informasiyanın elektron formada hazırlanmasına, emalına, ötürülməsinə, toplanmasına və mühafizəsinə imkan yaratdı. Ötən əsrin 60-cı illərində ABŞ-ın Müdafiə Nazirliyinin hərbi məqsədlər üçün etibarlı rabitə sistemi yaratmaq qərarı isə bugünkü internetin əsasını qoydu. 1969-cu ildə qurulmuş ARPANET adlanan kiçik kompüter şəbəkəsi sonradan genişləndirilərək 1990-cı illərdə bütün dünyanı əhatə edən World Wide Web (Ümumdünya Hörümçək Toru) global şəbəkə sisteminə çevrildi. İnternet sözünün mənası beynəlxalq şəbəkə deməkdir. İnternet informasiyanın etibarlı şəkildə nəqlini təmin edir.

4-cü addım. Mətnin oxusundan sonra şagirdlər öz cavabları ilə müəllimin oxuduğu mətn arasındakı uyğunluğu (və ya uyğunsuzluğu) müəyyən edirlər. Müəllim şagirdlərə *“İnternetin zərərli və faydalı tərəfləri nədir?”* sualı ilə müraciət edir. Şagirdlərin ilkin fikirləri dinlənilir. Cavablar yazıla da bilər. Yazıların müəllim tərəfindən saxlanması məqsədəmüvafiqdir.

5-ci addım. Müəllim dərslikdə verilmiş 3-cü tapşırıqdakı mətnin oxusunu təşkil edir. Mətnin oxusu zamanı orfoepiya qaydalarına diqqət yetirmək lazımdır. Oxudan sonra mətnə aid tapşırıqlar yerinə yetirilir. Kollektiv şəkildə müzakirə aparılır.

6-cı addım. 4-cü tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilir. Hər bir şagird özünün kompüterdən asılı olub-olmadığını müəyyənləşdirir. Tapşırığın verilməsində əsas məqsəd şagirdləri kompüter və internetdən, sosial şəbəkələrdən faydalı istifadə etməyə yönəltməkdir. Müəllim şagirdlərin cavablarını ümumiləşdirir.

7-ci addım. Dərsliyin 103-cü səhifəsində verilmiş “asılılığın yaranmaması üçün istiqamətlər” oxunur. Şagirdlərdən həmin fikirlərlə razı olub-olmamaları ilə bağlı fikirlər soruşulur. Şagirdlərin əlavə təklifləri (əgər varsa) dinlənilir. Təklifləri yazmaq ev tapşırığı kimi verilir.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Standart: 2.1.2., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.2., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

- Nitqində jest və mimikalardan istifadə edir.
- Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.
- Əsas fikri müəyyənləşdirir.
- Orfoepiya qaydalarına əməl edir.
- Mətnə fakt və hadisələri müəyyənləşdirir.

İş forması: kollektiv, fərdi, kiçik qruplar

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə, təqdimat

1-ci addım. Müəllim dərsə ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlaya bilər. Ev tapşırığının cavabları qrafik şəklində lövhədə yazılaraq ümumiləşdirilə bilər.

2-ci addım. Dərslikdə verilmiş 5-ci tapşırıq icra edilir. 10 və 11 yaşlı uşaqların internet haqqında söylədikləri fikirlər oxunur. İki fərqli uşağın yazdıqları bu fikirlərin ortaq və fərqli cəhətləri müzakirə olunur. Şagirdlər yaşadlarının fikirlərinə münasibət bildirirlər.

3-cü addım. Şagirdlərə həmyaşıdları kimi yığcam fikirlər (4-5 cümlədən ibarət) yazmaq təklif olunur. 10 dəqiqə vaxtın verilməsi kifayətdir. Burada məqsəd şagirdlərin özlərində, ətraflarında yaranan problemi görə bilmək və çıxış yollarının öz əllərində olduğu fikrini aşılamaqdır.

4-cü addım. Müəllim dərsliyin 104-cü səhifəsində verilmiş mətnin oxusunu təşkil edir. Oxu üçün “səssiz oxu”, qeydlər götürməklə oxu, proqnozlaşdırılmış oxudan istifadə etmək olar. Mətnin məzmunu və lüğət tərkibi üzərində iş aparılır. Faktlar müəyyən edilir, onlara münasibət bildirilir. Mühəribənin törətdiyi dəhşətlər bir daha vurğulanır, sülhün faydaları haqqında danışılır.

5-ci addım. Kollektiv şəkildə hadisələrin necə davam edəcəyi barədə şagirdlərin fikirləri soruşulur. Onların müxtəlif fikirləri ola bilər. Fikirləri ümumiləşdirmək və hadisələrin necə bitdiyini şagirdlərə göstərmək, onların fikirlərində dəqiqlik və əminlik yaratmaq üçün “Ayla” filminin son hissəsini nümayiş etdirmək olar. Bu priyom şagirdlərdə verdikləri proqnozun nə dərəcədə düzgün olub-olmadığı barədə fikiryürütmə bacarığı ilə yanaşı, proqnozvermə bacarığını da formalaşdırmağa bilər.

6-cı addım. Səhifə 105-də verilmiş 6-cı tapşırıq da qruplar tərəfindən yerinə yetirilir. İnternetin zərərli və faydalı tərəfləri müəyyənləşdirilir. Qrupların təqdimatları dinlənir. Dinləmə zamanı əlavə fikirlərin olmasını da nəzərə almaq lazımdır. Təqdimatlardan sonra ümumiləşdirmə aparılır.

7-ci addım. Bu nəticə əldə edilir ki, internet istədiyimiz məlumatı tapmağa kömək edir, məlumatları çox tez əldə etməyimizə səbəb olur, görmədiyimiz yerlər haqqında əvvəldən məlumat tapmaq mümkündür. Faydalı film, musiqi, sənədli film və s. istənilən mövzuda videoları izləyib, ya dinləməklə vaxtımızı daha səmərəli keçirə bilərik. İnsanlara faydalı ola biləcək məlumatlar, video çarxlar və s. yerləşdirə bilərik. İnternet vasitəsilə virtual təhsil almaq imkanımız var, milyonlarla elektron kitaba sahib ola bilərik, əzizlərimizlə, dostlarımızla istədiyimiz an görüntülü şəkildə əlaqə saxlaya bilərik və s.

Təəssüf ki, internetdən lazımi şəkildə istifadə edilmədikdə çoxlu sayda təhlükələrlə də rastlaşa bilərik. Həddindən artıq istifadə enerji itirməyimizə səbəb olar. Zərərli internet saytları

istər böyüklər, xüsusilə də uşaqlar üçün çox təhlükəlidir. İnternet vasitəsilə oynanılan bir çox oyunlar uşaqların zamanlarını səmərəsiz keçirmələrinə və zərərli vərdişlərə yiyələnmələrinə, ailə və dostlarımızla keçirilən zamanın azalmasına səbəb olur, göz, boyun, bel və əllərdə müxtəlif narahatlıq və xəstəliklərin yaranmasına şərait yaradır, insanların sosiallaşmasının qarşısını alır. Uzun müddət internetdən istifadə fiziki problemlərə və insanların çəkirlərinin artmasına, yuxu rejiminin pozulmasına gətirib çıxarır, sağlamlığımıza mənfi təsir göstərir və s.

Amma internetdən faydalı şəkildə istifadə etmək, qarşıya çıxan neqativ hallardan qorunmaq insanların öz əlindədir. İnsanlar bu qaydalara riayət edərlərsə, internetin daha çox müsbət cəhətlərindən yararlanarlar.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

12-ci dərs

Qarışqayeyənlər

Standart: 1.1.2., 2.1.2., 2.1.3., 3.1.2., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

- Əsas fikri müəyyənləşdirir.
- Nitqində jest və mimikalardan istifadə edir.
- Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.
- Orfoepiya qaydalarına əməl edir.
- Mətnə fakt və hadisələri müəyyənləşdirir.

İş forması: kollektiv, fərdi

İş üsulu: əqli hücum, proqnozlaşdırılmış oxu, müzakirə

1-ci addım. “Dağdan hey götürüb desən ki “çoxdur”, bir də görərsən ki, dağ özü yoxdur” atalar sözündən istifadə etməklə müəllim dərsə giriş edərək şagirdlərə suallarla müraciət edir. *Atalar sözünü necə başa düşürsünüz? Atalar sözü hansı mənanı kəsb edir? Şagirdlərin rəyləri dinlənir, müzakirə edilir.*

Cavablar təxminən belə olmalıdır: *tamahkar olma, israfçılıq etmə, qənaətlə istifadə et, hər şey tükənə bilər, sabahını düşün və qənaət et, başqalarını düşün və s.*

2-ci addım. Müəllim dərslikdə verilmiş “Qarışqayeyənlər” mətninin oxusunu təşkil edir. İlk olaraq orfoqrafiya və orfoepiya tapşırıqları icra edilir. Şəkil üzərində iş aparıla bilər. Mətni oxuyarkən oxu qaydalarına riayət edilməlidir. Bu zaman proqnozlaşdırılmış oxu üsulundan istifadə edilə bilər. Müəllim mətnin bir hissəsini oxuyur və şagirdlərə *Qarışqayeyənlər nə üçün qarışqa yuvalarını dağıtmırlar?* sualına təxmini cavab yazmalarını tapşırır. Daha sonra sualın cavabı olan hissəni şagirdlər üçün oxuyur:

Əslində, bu canlılar 1-2 yuvadakı bütün qarışqaları yeməklə də tam doya bilərdilər. Lakin belə edərlərsə, bir neçə ay sonra yaşadıkları bölgədə heç bir qarışqa koloniyası qalmayacaq. Qarışqayeyənlər də aclıq fəlakəti ilə üzləşəcəklər (səh. 106).

Beləliklə, qarışqayeyənlər həm təbiətdə qarışqaların həddən artıq çoxalmasının qarşısını alır, həm də öz ehtiyaclarını ödəyirlər (səh. 107).

Şagirdlər yazdıqları təxmini cavabın yanında doğru cavabı qeyd edirlər. Cavabların müqayisəsi aparılır, yəni şagirdlər öz təxminləri ilə mətndəki cavabları tutuşdururlar. Dərslikdəki sxem iş vərəqi şəklində şagirdə təqdim oluna bilər. Bu tipli tapşırıqlar şagirdlərdə məntiqi təfəkkürün göstəricisidir.

2-ci addım. Qarışqayeyənlə bağlı dərslikdə verilmiş əlavə məlumat oxunur. Şagirdlərin mətnlə bağlı fikirləri soruşulur: “*Necə düşünürsünüz, evdə qarışqayeyən saxlamaq olarmı?*” Daha sonra “*Siz hansı heyvanların evdə saxlanmasına üstünlük verirsiniz?*”, “*Nə üçün həmin heyvana üstünlük verirsiniz?*”, “*Bu heyvanın hansı cəhətləri sizə onu saxlamağa vadar edir?*” sualları ilə şagirdlərə müraciət edilir.

Qeyd. Müəllim uyğun görərsə, qarışqayeyənlərlə bağlı mətn seçə bilər, onu dinləmə mətni kimi istifadə edə bilər.

Qarışqayeyənlər (lat. Myrmecophagidae) – dişsiz məməlilər dəstəsinə aid heyvan fəsiləsidir. Üç cinsləri var: kiçik qarışqayeyən, böyük qarışqayeyən və tamandua.

Qarışqayeyən qeyri-adi bir heyvandır. Cücüyeyənlər dəstəsinin nümayəndələrinin hamısında olduğu kimi, boruya bənzər uzun dar çənəsi, kiçik dar gözləri, uzun burnu və uzun, güclü quyruğu var, kiçik ağızda dişi yoxdur. Ucu yapışqanlı uzun dili silindr şəklindədir. Ova yalnız gecələr çıxır. Qabaq ayaqları güclüliyü və iti caynaqları ilə dal ayaqlarından fərqlənir. Qarışqayeyən bu caynaqlarla yeri qazır, özünə yemək tapır, əsasən qarışqa yeyir. Qarışqayeyən rastlaşanda ən iri heyvanlarla da döyüşür.

Qarışqayeyən yumaq kimi yığılıb quyruğu ilə üstünü elə örtür ki, balığa bənzəyir. O, qeyri-adi dilini qarışqaların dərin yuvasına soxub, neçə yüz qarışqanı birdən tutur.

Dünyanın ən pis qoxularından biri kiçik qarışqayeyəndədir. Alimlərin fikrinə görə, kiçik qarışqayeyən skunsdan bir neçə dəfə pis qoxu yayır. Belə qoxu onu yırtıcılardan qoruyur.

Müəllim dinləmə mətnindən istifadə edərsə, hər iki mətndə qarışqayeyənlərlə bağlı uyğun gələn faktların toplanmasını tapşıra bilər. Bu, şagirdlərdə müxtəlif mətnlərdən eyni anlayış, hadisə, məfhum və s. ilə bağlı lazım olan məlumatın toplanması və ümumiləşdirilməsi bacarığı formalaşdırmış olacaq.

4-cü addım. Səhifə 108-də verilmiş 1, 2 və 3-cü tapşırıqlar şifahi şəkildə yerinə yetirilir.

Cavab:

1. A
2. Doğru, düzgün, digərlərinə örnək olacaq davranış.
3. Qənaət bitib-tükənməyən sərvətdir, israf isə bu sərvətin yox olmasıdır (*təxmini cavab*).

5-ci addım. Mətnin lüğət tərkibi üzərində iş aparılır.

6-cı addım. Daha sonra dərslikdəki 4–7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. 4 və 5-ci tapşırıqlar şifahi şəkildə, 6-7-ci tapşırıqlar isə fərdi qaydada yazılı şəkildə yerinə yetirilə bilər.

Tapşırıqların cavabı:

4. Mətnəndən faktlar seçilir:
 1. Qarışqayeyənlər qarışqa ilə qidalanır.
 2. Dilləri uzun və yapışqanlıdır.
 3. Qarışqa yuvalarını dağıtmırlar və s.

5. E

LAYİHƏ

6. Mətnə əsasən – bir şeyi ehtiyatla, sərfəli və səmərəli işlətmə, artıq işlətməmə
7. Mətnə – Hər hansı bir şeyə olan və onsuz keçinmək mümkün olmayan tələbat
- Digər – Yoxsulluq, kasıblıq. Ehtiyac içərisində yaşamaq. Ehtiyac içində böyümək.

7-ci addım. Şagirdlərin səsləndirdikləri fikirlər ümumiləşdirilərək bu nəticəyə gəlinir ki, həyatda, təbiətdə hər bir şey nizamlıdır, bir-biri ilə zəncirvari əlaqəlidir. Bu nizam, əlaqə pozularsa, hər şey məhv ola bilər. Bəzən əhəmiyyət vermədiyimiz, kiçik saydığımız, laqeyd yanaşdığımız bu məqamlar sabah daha böyük qüsurların yaranmasına səbəb olacaq. İnsan ətrafına, özünə, torpağına biganə, laqeyd olarsa, addığı addımlardan nəticə çıxarmarsa, onda fəlakətlər baş verər. Bizim davranışımız bir mədəniyyətdir. Mədəniyyət təkcə mədəni görünmək deyil, mədəniyyət insanın daxilində, varlığında, rəftar və hərəkətlərində büruzə verməlidir. Müəllim insanları tarazlığı, təbiətin tamlığı üçün vacib olan elementləri qorumağa çağıran Yer kürəsinin müraciətini xatırlada bilər.

Səhifə 109-da 8-ci tapşırıq evə verilir. Bu tapşırığın həlli üçün dərslikdə istiqamət verilməmişdir.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

13-cü dərs

Novruz

Standart: 2.1.2., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.3., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

Nitqində jest və mimikalardan istifadə edir.

Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

Mətnə fakt və hadisələri müəyyənləşdirir.

Plan tərtib edir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: əqli hücum, BİBÖ, müzakirə

1-ci addım. Müəllim ev tapşırığının seçmə üsulla yoxlanması ilə dərsə başlaya bilər. Burada əsas ideyanın vurğulanması və ideyaya uyğun faktların, məlumatların olmasına diqqət yetirilməlidir. Şagirdlərin təqdim edilən materialları diqqətlə dinləmələri təmin olunmalıdır. Dinlənilməyən təqdimatlar sinifdə müəyyən bir guşədə yerləşdirmək olar və şagirdlər istədikləri vaxt orada olan materiallarla tanış ola bilərlər. Təqdimatlar zamanı təbiətə qayğı, münasibət öz plana çəkilməlidir.

2-ci addım. Müəllim *Təbiətin qış yuxusundan ayılması, torpağın oyanması, torpağın canlanması – dedikdə nə düşünürsünüz?* sualı ilə şagirdlərə müraciət edir. Səslənən fikirlər lövhədə qeyd oluna bilər. Təxmini cavablar belə olacaq: *yazın gəlişi, bahar fəslə, fəsillərin dəyişməsi, günəşin istisi* və s. Bayramların fəsillərlə hansı əlaqəsi olduğu soruşula bilər. Sonra müəllim Azərbaycanın mənəvi dəyərlərini, milli adət-ənənələrini, tarixini, mədəniyyətini, qədimliyini özündə yaşadan bayramın adını şagirdlərdən soruşur. Əlbətdə ki, şagirdlər Novruz bayramının adını

deyirlər. Bu cavabın alınması üçün müəllim anlayışın çıxarılması və ya klaster üsulundan istifadə edə bilər.

3-cü addım. Müəllim lövhədə BİBÖ cədvəli çəkir və Novruz haqqında şagirdlərin söylədiyi fikirləri və sualları cədvəlin müvafiq sütunlarına yazır. Öyrəndim sütununun isə təqdimatlardan sonra yazılacağını şagirdlərə bildirir.

4-cü addım. Müəllim kiçik qruplar yaradaraq şagirdlərə dərslərin 110-cu səhifəsində verilmiş şəkillər əsasında plan tərtib edərək mətn yazmağı tapşırır. Bu tapşırığın həlli üçün 7 dəqiqə kifayət edər.

5-ci addım. Şagirdlərin təqdimatından sonra müəllim Novruz haqqında əlavə məlumat verməlidir.

Qeyd.

2009-cu il sentyabrın 30-da Novruz UNESCO tərəfindən qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edilib. 23 fevral 2010-cu ildə isə BMT Baş Assambleyasının 64-cü sessiyasının iclasında mart ayının 21-i "Beynəlxalq Novruz Günü" elan edilib.

Novruz yazın başladığı, gecə-gündüz bərabərliyi günündə (martın 20-si, 21-i və ya 22-də) keçirilir.

Novruz bayramı, demək olar ki, Azərbaycanla yanaşı, bütün Şərqdə, xüsusilə də Mərkəzi Asiyada, İranda, Pakistanda, Türkiyədə, Qazaxıstanda, Tacikistanda, Özbəkistanda, Türkmənistanda, Qırğızıstanda xüsusi təntənə ilə qeyd olunur. Azərbaycan Respublikasının Vitze Prezidenti Mehriban Əliyevanın böyük səyi nəticəsində Novruz bayramı da UNESCO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrs üzrə Reprerentativ siyahısına daxil edilmişdir.

Bu bayramların təntənəsinə insan daxili, ruhi oyanışın təsiri ilə hazırlaşır. Tarixi çox qədim olan Novruz bayramı hər il xalqımız tərəfindən böyük təntənə ilə qeyd olunur. Novruz bayramı təzə ili, baharın ilk gününü qarşılamaq deməkdir. Günəş dünyanın cənub yarımkürəsindən şimal yarımkürəsinə keçdiyi vaxt gecə ilə gündüz bərabərləşir. Bu vaxt qış qurtarır, yaz fəslə başlayır. Elə Novruz bayramı da bu gündə keçirilir. Deməli, Novruz bayramı, əslində, yazın, baharın ilk günü, təbiətin canlanması, torpağın oyanması bayramıdır. Əsrlərin sınağından çıxmış mənəvi dəyərlərimizi, adət-ənənələrimizi özündə yaşadan Novruz insanlar arasında birliyin və mehribanlığın möhkəmləndirilməsi, onların bir-birinə mərhəmət və diqqət göstərməsi kimi sağlam bir təməl yaratmışdır. Novruz bayramı sağlamlığın, firavanlığın başlanğıcıdır. Novruz başdan-başa ruh yüksəkliyi, əmək coşğunluğu, torpağa, insana məhəbbət bayramıdır.

Novruz yeni gün, yeni həyat mənasını daşımaqla həm də azərbaycanlıların yeni ilidir. Çünki məhz Novruzda həyat yenidən canlanır, torpaq qış yuxusundan oyanır, bitkilər baş qaldırır, ağaclar çiçəklənir, günəş istisi artır, gecə ilə gündüz bərabərləşir və beləliklə də, yeni həyat başlayır. Xalqımızın Novruza hazırlıq dövrü mart ayının əvvəlindən başlayır. İnsanlar bir ay öncədən həyatlarını təmizləyir, ağacların gövdəsini rəngləyirlər. Uzun əsrlər boyu formalaşan inanca görə, yeni il necə qarşılasan, il boyu eyni şəkildə davam edəcəksən.

Novruza qədər insanlar 4 çərşənbə keçirir. Bunlar su, od, torpaq və yel çərşənbələridir. Novruzun həm də gözəl adətləri var; papaq atmaq, xonça bəzəmək, süfrə açmaq, müxtəlif şirniyyatlar bişirmək, qulaq falına çıxmaq, səmənə cücərtmək, yumurta döyüşdürmək, od üzərindən atlamaq, təmizlik işləri aparmaq, qonaq get-

mək, küsülü qalmamaq və s. Bu adətlərin hər birinin mənası və məqsədi var. Bunlar nəsillərdən nəsillərə ötürülən dəyərlərdir. Novruz kökü tarixə söykənən bolluq, xeyirxahlıq, gözəllik bayramıdır.

6-cı addım. Bu məlumatlardan, şagirdlərin təqdimatlarından sonra BİBÖ cədvəlində verilmiş suallar cavablandırılır və boş qalmış müvafiq xana şagirdlərin cavabları ilə doldurulur. Dərslikdə verilmiş 2-ci tapşırıq şifahi şəkildə yerinə yetirilir. Səslənən fikirlər dinlənilir və ümumiləşdirilir.

7-ci addım. Ümumiləşdirilmənin nəticəsi olaraq bildiririk ki, tariximizi, keçmişimizi, adət-ənənələrimizi, bayramlarımızı, milli-mənəvi dəyərlərimizi, sərvətlərimizi, mədəniyyətimizi bilmək, tanımaq, öyrənmək, qorumaq, yaşatmaq, gələcək nəsillərə ötürmək hər birimizin insanlıq və vətəndaşlıq borcudur.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

14-cü dərs

Təmənnalı yaxşılıq

Standart: 2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.3., 4.1.4.

Təlim nəticələri:

Sait və samitləri səsləri düzgün tələffüz edir.

Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

Lüğətdən istifadə etməklə sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.

Mətnə hadisələri ardıcıl sadalayır.

Məktub yazır.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplarla, cütlərlə

İş üsulu: əqli hücum, klaster, söz assosiasiyası, müzakirə, cütlərlə oxu

1-ci addım. Müəllim klaster üsulundan istifadə edərək lövhədə “Yaxşılıq” sözünü yazır və bu sözün ətrafında fikir mübadiləsi aparılır. Səslənən fikirlər lövhədə yazılır.

Təxmini cavablar: *xeyirxahlıq, qayğıkeşlik, kömək etmək, yardımlaşmaq, müsbət işlər görmək* və s. Növbəti sualla şagirdlərə müraciət edilir: “*Sizcə, yaxşılığın qarşılığı gözlənilməlidirmi?*”, “*Fikirlərinizi nə ilə təsdiq edə bilərsiniz?*” və s.

2-ci addım. Dərslikdə verilmiş “Təmənnalı yaxşılıq” mətninin oxusu təşkil edilir. Mətnin oxusu üçün müəllim cütlükdə oxuma – cütlükdə ümumiləşdirmə üsulundan istifadə edə bilər. Bu üsul bir mətni başa düşmək üçün yoldaşı ilə birlikdə tədqiq etməklə oxumasını təmin edən bir texnikadır. İş birliyinə əsaslanan bu üsul şagirdin həm özünün, həm də yoldaşının öyrənməsini təmin edir. Cütlərə bölünmüş şagirdlər mətnin əvvəlcədən bölünmüş hissələrini oxuyaraq mətnə aid sualları cavablandırır və ümumiləşdirmə aparırlar.

3-cü addım. Seçmə yolu ilə şagirdlərin cavabları dinlənilir. Çətin sözlərin izahı üçün lüğətdən istifadə olunur. Mətnin sonunda verilmiş *Sizcə, müdrik qoca bunu necə izah edəcək?* sualının təxmini cavabları dinlənilir. Daha sonra müəllim doğru cavabı səsləndirir.

Cavab belə olacaq:

– *Qoca bağbanın quşa etdiyi yaxşılıq təmənnəsiz, padşahınkı isə təmənnalı yaxşılıq idi. Bunu başa düşən quş hər kəsə öz payını verdi.*

Cavablar üst-üstə düşərsə (söz və cümlələr eyni olmasa da, məzmun baxımından yaxınlıq olmalıdır), cütlər qiymətləndirilir.

4-cü addım. Müəllim təmənnalı, qarşılıqlı yaxşılıqla bağlı əlavə olaraq atalar sözləri, aforizmlər qeyd edə bilər.

- *Əsl yaxşılıq odur ki, gizlədə də, aşkarda gördüyün işi görəsən. (Məhəmməd Peyğəmbər s.ə.s)*
- *Yaxşılıq insanlıq sənətidir. (Nizami Gəncəvi)*
- *Yaxşılıq yeganə libasdır ki, heç vaxt köhnəlmir. (Henri Devid Toqo)*
- *Yaxşılıq eləyib bir şey umursansa, etməsən yaxşıdır. (Atalar sözü)*
- *Bir adama yaxşılıq edib əvəzini gözləmək, bu gün əkdüyün ağacı sabah çıxarıb atmaq kimidir. (Məhəmməd Tağı Sidqi)*
- *Gələcəyimiz üçün ən yaxşı sərmayə etdiyimiz yaxşılıqlardır. (Uilyam Şekspir)*

5-ci addım. Dərslikdə verilmiş 1–5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. I qrup 1-ci, II qrup 2, III qrup 3-cü tapşırıq üzərində işləyir. 4 və 5-ci (4. d, 5. toxum, gövdə, kol) tapşırıqlar şifahi şəkildə icra olunur.

1, 2, 3 və 6-cı tapşırıqlar şagirdlərin problemi anlama, ona münasibət bildirmə, həlli yollarını aydınlaşdırma, obrazlara münasibət, həyatla əlaqələndirmə, nəticə çıxarma kimi bacarıqları formalaşdırır.

6-cı addım. Qrupların təqdimatı dinlənilir, 6-cı tapşırıq icra edilir.

Mətnlə bağlı aparılmış müzakirələr, məndəki əsas fikrə münasibət aşağıdakı nəticəyə gətirib çıxarır:

Yaxşılıq yüksək mənəvi xüsusiyyətdir. Bu xüsusiyyət özünü başqalarının rifahı naminə edilən xeyirxah əməllərdə büruzə verir.

Yaxşılıq etmək başqaları üçün hansısa qeyri-adi bir şey etmək, bahalı hədiyyə almaq demək deyil. Məsələn, rəssamın portret yaratması üçün fırça ilə bir-iki böyük xətt çəkməsi kifayət deyil, portret onun cızdığı çoxlu kiçik cizgilər nəticəsində ərsəyə gəlir. Eynilə, bizim də yaxşı insan olduğumuz etdiyimiz çoxlu kiçik xeyirxahlıqlardan görünəcək. Yaxşılıq edərkən təmənnə gözləməməlisən. Yaxşı insanlar bilinməyən, bitib-tükənməyən xəzinə, hədsiz cəsarət və şücaət sahibidirlər.

6-cı tapşırıq icra edilir.

7-ci addım. Ev tapşırığı olaraq müxtəlif ölkələrin və Azərbaycanın xüsusiyyətləri ilə bağlı olan, onu simvolizə edən hansı gül, bitki və ya ağacların olduğunu araşdırmaq, oxuduğumuz məndəki leylək obrazına məktub yazmaq tapşırılır.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

LAYİHƏ

Standart: 2.1.1., 2.1.3., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.3., 4.1.1., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

Sözlərin leksik mənalərini lüğətin köməyi ilə müəyyən edir.

Mətnə əsas hadisələri seçir.

İfadə və ya hekayə yazır.

İş forması: kollektiv, cütlərlə

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə, rollu oxu

1-ci addım. Müəllim seçmə yolla ev tapşırığının yoxlanması ilə dərsə başlaya bilər. Ev tapşırığının müzakirəsindən sonra ümumiləşdirmə aparılır. Daha sonra müəllim şagirdlərə müraciət edərək deyir:

– *Təsəvvür edin ki, sizin sehrli bir gülünüz var. Siz həmin güldən 3 arzunuzun yerinə yetirilməsini istəyə bilərsiniz. Həmin güldən nə istəyirsiniz?*

2-ci addım. Şagirdlər fərdi olaraq 3 arzu yazır (əlbəttə ki, arzular müxtəlif məzmununda olaçaq). Sonra müəllim dərslikdəki mətnin oxusunu təşkil edir. Oxu zamanı orfoepik qaydalara və ifadəli oxuya diqqət yetirilməlidir. Bu mətn üçün rollu oxudan istifadə etmək olar.

3-cü addım. Mətnin oxusundan sonra 1-ci tapşırıq icra edilir. Şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir və mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək üçün müəllim şagirdlərə istiqamət verir:

İnsan həyatı boyunca qərar verərkən çox düşünməli, ağıllı hərəkət etməlidir. Əks təqdirdə pis nəticələrlə qarşılaşa bilər. Ağıl insanın sahib olduğu ən dəyərli xəzinədir. O, insanı düzgün qərarlar verməyə, gözəl əməllər, yaxşılıqlar etməyə sövq edir. İnsan həyatı daha dolğun və düzgün başa düşdükcə yaxşılıqla pislik arasındakı fərqi daha yaxşı qiymətləndirməyi bacarır və cəmiyyətdə daha yüksək mövqə tutur. Düşüncəsiz və səmərəsiz iş heç kəsə fayda verməz. Özünün və başqalarının səadəti üçün səmərəli zəhmət çəkib ondan həzz almağı bacarmaq lazımdır.

Şagirdlər əsas fikri müəyyənləşdirirlər.

4-cü addım. Səhifə 118-də verilmiş 2-ci tapşırıq cütlərlə icra edilir. Mətni diqqətlə oxuyan şagird tapşırığı tez icra edəcəkdir.

Jenyanın buraxdığı səhvlər:

1. Evə vaxtında qayıtmaması
2. Yol gedərkən diqqətini yayındırması.
3. Gedəcəyi yola deyil, ətrafa baxması (müəllim yol gedərkən təhlükəsizlik qaydalarına riayət etməyin vacibliyini vurğulamalı, yol hərəkəti qaydalarına əməl etməyin əhəmiyyətini izah etməlidir)
4. İşinə məsuliyyətsiz yanaşması (itin şirniyyatları yeməsi)
5. Ona verilən əşyadan faydasız və səmərəsiz istifadə etməsi

5-ci addım. 3–5-ci tapşırıqlar icra edilir. Bu tapşırıqlar əlilliyi olan şagirdlərə qayğı və diqqət göstərmək, onları cəmiyyətə adaptasiya etmək, özlərini cəmiyyətin layiqli bir üzvü olduğunu hiss etdirmək kimi vacib məsələlər haqqında düşünməyə sövq edir. 5-ci tapşırıqda məqsəd şagirdlərin şəkillərdəki təsvirlərin mənasını anlayaraq, hansı məlumatın ötürülməsini aydınlaşdırmaqdır. Bu təsvirlərdə fiziki məhdudiyyəti olan insanların cəmiyyətə adaptasiyası, onların da bizdən heç bir fərqlinin olmaması, bizlərdən biri olması, qarşılıqlı münasibətlərin düzgün qurulması, qayğının, mehribanlığın, dostluğun, hörmətin vacib olması vurğulanır. Fiziki fərqlilik məhdudiyyət demək deyil. Bütün insanlar bir-birinə lazımdır. Şagirdlərin cavabları təxmini belə olmalıdır.

6-cı addım. 6-cı tapşırıq icra edilir. Şagirdlərin əlil və sağlamlıq imkanı məhdud olan uşaqların cəmiyyətə daha tez adaptasiya olmaları üçün təklifləri dinlənilir.

Səhifə 119-da verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Cavablar:

Tapşırıq 7. tanımadığı, həyat, qopar, dəyərli

Tapşırıq 8. qütb – Yer kürəsinin üzərində fırlandığı xəyali oxun iki nöqtəsindən hər biri; ləçək – müxtəlif parçadan olan üçkünc baş örtüyü

9 və 10-cu tapşırıqlar evə verilir. Sınıfdə də icra oluna bilər.

7-ci addım. Müəllim dərslikdəki mətnin oxusundan əvvəl şagirdlərə 3 arzu yazmalarını tapşırırmışdı. Dərsin sonunda isə yenidən 3 arzu yazmalarını tapşırır. Əvvəl və sonra yazılan arzular müzakirə olunur və şagirdlərin əsaslandırılmış fikirləri dinlənilir. Çünki əvvəl və sonra yazılan arzular arasında fərqlilik olacaq. Bu fərqliliyin məqsədini şagirdlər söyləməlidirlər.

Mətnəndən çıxan və şagirdlərin müzakirələr zamanı gəldikləri nəticəyə əsasən demək olar ki, həyatda səhv addımlar olur. Lakin əsl insan odur ki, səhvini başa düşüb nəticə çıxarır. İnsan insanlıq borcunu və vəzifəsini başa düşməlidir. Vətənə, ailəyə məhəbbət, darda qalanan əlindən tutmaq, yaxşı və faydalı işlər görmək, ümitsizə kömək etmək, uşaqlara və qocalara qayğı göstərmək, təbiəti mühafizə etmək və s. insanın borcu və vəzifəsidir. Yaxşılıq, xeyirxahlıq, yardımsevərlik, qayğıkeşlik, dostluq, paylaşmaq, bölüşmək və s. insanın mənəvi kamilləşməsinə, xoşbəxt olmasına gətirib çıxarır.

8-ci addım. 11-ci tapşırıq evə verilir. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

16-cı dərs

Tısbağa və ördəklər

Standart: 1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.1.3., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

Suallara cavab verir.

Əsas fikri müəyyənləşdirir.

Səit və səmitləri düzgün tələffüz edir.

Müzakirə olunan məsələlər haqqında mülahizələrini deyir.

Mətnəndə fakt və hadisələri müəyyənləşdirir.

İş forması: kollektiv, cütlərlə

İş üsulu: əqli hücum, müzakirə, rollu oxu

LAYİHƏ

1-ci addım. Müəllim şagirdlərin diqqətinə dinləmə mətnini təqdim edir. Bu mətn səsli formatda **Youtube** də var. Müəllim səsli formada təqdim edə bilməsə, özü mətni şagirdlərə oxuya bilər.

İt və insan

Bütün bunlar çox qədim zamanlarda baş vermişdi. Meşədə yalnız bir it yaşayırdı. O çox darıxırdı. Uzanıb fikirləşirdi: “Kəş heç kimdən qorxmayan bir dostum olaydı. Biz bir yerdə yaşayardıq”.

Günlərin bir günü o meşədə dovşana rast gəldi və ona dedi:

– Dovşan, ay dovşan, gəl səninlə dost olaq, bir yerdə yaşayaq.

– Nə deyirəm ki, olaq, – deyə dovşan razılaşdı. Axşama yaxın onlar küknar ağacının altında özlərinə rahat bir yer tapdılar və yuxuya getdilər. Gecənin bir yarısı bir siçan yavaşca onların yanından keçdi. İt iti qulağı ilə xışıldını eşitdi, yerindən atılıb hürməyə başladı! Dovşan qorxudan yerindən sıçradı, qulaqları tir-tir titrəməyə başladı.

– Niyə belə bərk hürürsən?! – dedi o. – Canavar – eşidib gələr, bizi yeyər!

İt fikirləşdi: “Belə dost olar? Canavardan qorxur. Mənə belə dost lazım deyil. Bəlkə, canavarın yanına gedim? Yəqin, o heç kimdən qorxmur”.

Səhər it dovşanla sağollaşdı və canavarı axtarmağa getdi. Sıx meşəlikdə ona rast gəldi və dedi:

– Canavar, ay canavar, gəl səninlə dost olaq, bir yerdə yaşayaq.

– Nə deyirəm ki, dost olaq, – deyə canavar razılaşdı, – birlikdə əylənərik.

Gecə düşdü, onlar yuxuya getdilər. Yanlarından hoppanaraq qurbağa keçdi.

İt iti qulağı ilə xışıldını duyub bir hürdü ki, gəl görəsən! Canavar qorxudan yerindən sıçradı və qışqırdı:

– Niyə belə bərkdən hürürsən? Ayı eşidər, gəlib bizi parçalayar!

İt yenə fikirləşdi: “Belə dost olar? Ayıdan qorxur. Mənə belə dost lazım deyil. Bəlkə, ayının yanına gedim? Yəqin, o heç kimdən qorxmur”.

Səhər it canavarla sağollaşdı və ayı axtarmağa getdi. Onu tapdı və dedi:

– Ayı qardaş, gəl səninlə dost olaq, bir yerdə yaşayaq.

– Razıyam, – dedi ayı, – səni öz kahama dəvət edirəm.

Gecə it iti qulağı ilə kahanın qarşısından bir koramalı sürünüb keçdiyini eşitdi. Yerindən atılıb elə hürdü ki, gəl görəsən! Ayı qorxudan yerindən sıçradı və iti danlamağa başladı:

– Niyə belə bərk hürürsən?! İnsan eşidər, gəlib bizim dərimizi soyar!

İt fikirləşdi: “Bu da qorxaq çıxdı! İnsandan qorxur. Bəlkə, insanın yanına gedim? Yəqin, o heç kimdən qorxmur”.

İnsanın yanına gəlib dedi:

– İnsan qardaş, gəl dost olaq, bir yerdə yaşayaq.

İnsan itə yemək verdi, öz evinin yanında onun üçün yaxşı bir dam tikdi. Gecə it evi qoruyur, bir şey eşidən kimi hürürdü. O vaxtdan it və insan dost olub bir yerdə yaşamağa başladılar.

2-ci addım. Sonra dərslikdə verilmiş 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Buradakı suallar dinləmə mətninə aiddir. Cavab:

1. A
2. İt özünə dost axtarırdı ki, həm tək qalmasın, həm də ona arxalansın.
3. İnsanın mehribanlığı.
4. İnsanı digər canlılardan fərqləndirən onun insani keyfiyyətləridir.
(İnsan itə yemək verdi, öz evinin yanında onun üçün yaxşı bir dam tikdi.)
5. İt – dam, canavar – meşə, ayı – mağara

3-ci addım. Müəllim dərslikdə verilmiş “Tısbağa və ördəklər” mətninin oxusunu təşkil edir. Oxu zamanı orfoepik qaydalara əməl olunmalıdır. Mətnin oxusunda rollu və ya proqnozlaşdırılmış oxu üsullarından istifadə etmək olar. Oxu zamanı mətndaxili suallar müzakirə olunur.

4-cü addım. Mətdə ördəklərin şərti pazlların ardıcıl düzülməsi ilə aydınlaşacaq. Cavab:
7, 1, 4, 6, 2, 3, 5 (*Göyə qalxandan sonra bizi görən camaat nə desə, gərək ağzını bərk-bərk yumub heç bir şey danışmayasan.*) Şagirdlər ardıcılığı müəyyən edib cümləni tapmalıdırlar.

5-ci addım. Mətnə aid 2, 3, 4, 5, və 6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Cavab:

2. Təmkinli, səbrli olmaq, dost sözünə əməl etmək faydalı olar.

3. Fərqli fikirlər səslənə bilər, lakin fikirlər əsaslandırılmalıdır.

4. Verdiyə sözünü tutma bilməməsi.

5. İstədiyinə nail olur, çünki o səbr edərək həqiqi dostunu tapır.

Tısbağa istədiyinə nail olmur, çünki o, hövsələsizlik edərək verdiyi sözə əməl etmir.

6. Suyu və yaşıllığı bol olan məkan

6-cı tapşırıqdan sonra 8-ci tapşırıq icra edilir.

6-cı addım. . 9, 10, 11 və 12-ci tapşırıqlar şifahi şəkildə yerinə yetirilir.

Cavab:

9. mehriban-sərt, ağır-yüngül, yüksək-alçaq, susmaq-danışmaq

10. dinləmək-eşitmək, dözmək-səbr etmək

11. Xitabdır

12. məsələn: yaşılbaş ördək, balaca tısbağa və s.

7-ci addım. Səhifə 122-də verilmiş 7-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər sualları cavablandırır, xəyalları ilə bağlı düşüncələrini bildirirlər.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

LAYİHƏ

Sübh çağı idi. Zahidin anası sobanı yandırır evdən çıx(x,h)dı. Heyvanları örüşə aparmalı, sonra isə (x,h)əstəxanada yatan ərinə baş çəkməli idi. Ana mışıl-mışıl yatan uşaqlardan heç birini oyatmağa qıymadı.

Zahid gözlərini açanda nəfəsində acılıq hiss etdi. Ətrafı tüstü bürümüşdü. Qonşu otaqda kiçik bacı-qardaşlarının həyəcanlı səslərini eşitdi. Zahid yorğanı üstündən atıb yerə sıçradı. O, bir göz qırpımında özünü də(x,h)lizə atdı. Yanğın artıq neft bakına keçmişdi. Döşəməyə də od düşmüşdü. Zahid özünü itirmədi. O, baki qucağına alıb də(x,h)liz boyu qaçdı və həyəətə tullandı. Hay-küyə qonşular tökülüşüb gəldilər. Onlardan biri pencəyini çıxarıb od almış Zahidi bürüdü. Səhəri gün qəzetlərdə bu cəsur oğlan haqqında məqalə dərc olundu.

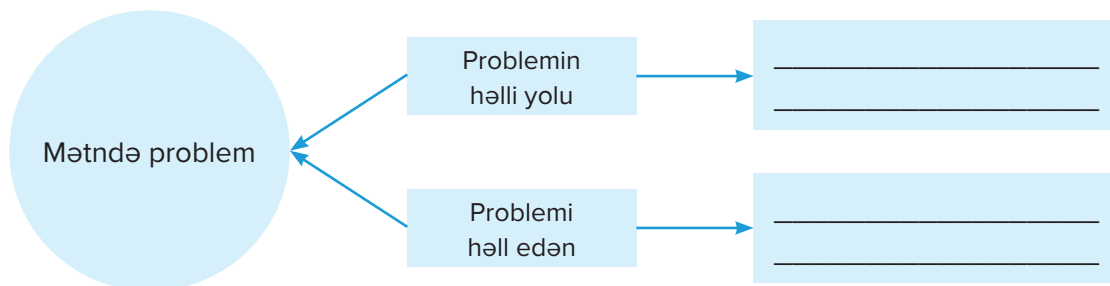
1. Mətnə məzmununa uyğun başlıq (ad) yazın.

2. Mətnə mürəkkəb sözləri seçin.

3. Baş çəkmək sözünün mətndəki mənası hansıdır?

- A) hal soruşmaq
- B) dənizə baş vurmaq
- C) zərər vermək
- D) tamama yetirmək

4. Sxemi tamamlayın.

5. Mətnə altından xətt çəkilmiş sözləri hansı sözlə əvəz etsəniz, cümlənin mənası dəyişməz?

- A) yuxudan duranda, yerə dəydi
- B) yuxudan ayılanda, yerə düşdü
- C) yuxudan ayılanda, yerə yıxıldı
- D) yuxudan oyananda, yerə oturdu

6. Zahidin xarakterinə aid xüsusiyyətləri yazın.

7. Sizcə, mətndə təsvir olunan hadisədən hansı ibrət dərsi götürmək olar?

8. Aşağıdakı sözlərin sinonimini yazın.

qəhrəman –

ildırım –

məkan –

qələbə –

9. Mətndə qırmızı rəngdə verilmiş sözlərdə hansı hərf yazılmalıdır?

çı____dı

____əstəxanada

də____liz

10. Sözlərin tələffüz formalarından hansı düzdür?

A) sürətlə – [sürətnən]

B) camaat - [cama:t]

C) çiçək – [çiçəx]

D) ağac – [ağaç]

11. Mətndə göy rəngdə vermiş sözlərin əvvəlinə əlamət bildirən sözlər artırın.

12. Cümləni tamamlayın.

Mənə görə qəhrəmanlıq _____

13. Bu fikirlərdən biri mətndə yoxdur?

A) Hadisə səhər baş verir.

B) Ana Zahidə sobaya diqqət yetirməyi tapşırır.

C) Zahid bacı-qardaşlarının səsinə yuxudan oyanır.

D) Qonşular da köməyə gəldi.

14. Zahidin hansı hərəkəti faciənin qarşısını alır?

1. Səsə yuxudan oyanması

2. Neft bakını görməsi

3. Dərhal neft bakını götürüb həyətə qaçması

LAYİHƏ

15. Mətn əsasında iki sual tərtib edin.

Sual 1: _____

Cavab: _____

Sual 2: _____

Cavab: _____

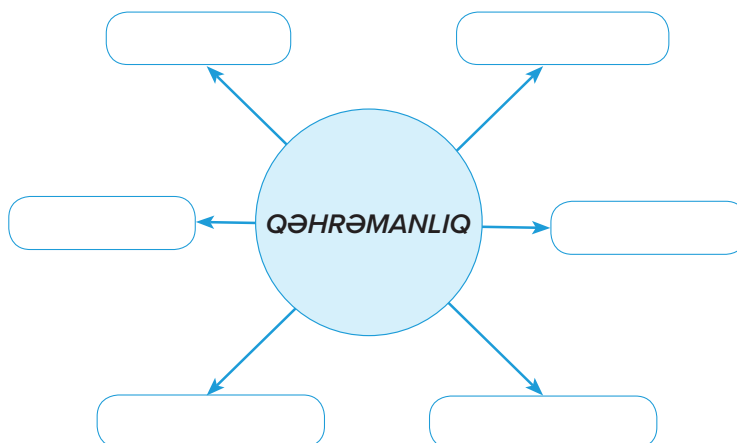
16. Atalar sözlərindən biri mətnin məzmununa uyğundur.

- A) Ehtiyat igidin yaraşığıdır.
- B) Ağıl yaşda deyil, başdadır.
- C) Od olmasa, tüstü çıxmaz.
- D) İş insanın cövhəridir.

17. Hadisələrin ardıcılığı hansı bənddə pozulub?

- A) Ana uşaqları oyatmadan evdən çıxır.
- B) Zahidin cəsurluğu haqqında qəzetdə məqalə yazılır.
- C) Zahid özünü dəhlizə atır.
- D) Qonşular köməyə gəlir.

18. "Qəhrəmanlıq" sözü ilə bağlı fikirlərinizi şəxələndirin.

19. Mətnə əsasən müəyyən edin:

Giriş hissə: _____

Əsas hissə: _____

Sonluq: _____

20. Zahidə məktub yazsaydınız, nə deyərdiniz? Fikirlərinizi cümlə ilə ifadə edin.

IV bölmə

İrsimiz

- 1-2. Xoşbəxtliyin sirri
- 3. Azərbaycana gəlsin
- 4. Təbii abidələr məkanı
- 5. Möcüzələr diyarı
- 6. Həsərət
- 7. KSQ – 1
- 8. Azərbaycanın memarlıq muzeyi
- 9. Lerik – uzunömürlülər diyarı
- 10. İfadə
- 11. Səhvlər üzərində iş
- 12. Heydər Əliyev Mərkəzi
- 13. Bakı tarixilik və müasirliyin şəhəri
- 14-15. Layihə üzərində iş
- 16. KSQ – 2

LAYİHƏ

Standart: 1.1.1., 2.1.3., 3.1.2., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı suallara cavab verir.
Söylənilən fikirlərlə bağlı mülahizələrini bildirir.
Mətndəki sözləri düzgün tələffüz edir.
Sözlərin düzgün yazılışını bilir.

İş forması: kollektiv və fərdi

İş üsulu: müzakirə, fasiləli oxu (və ya rollar üzrə oxu)

1-ci addım. Müəllim diqqəti bölmənin adına ("İrsimiz") yönəldir. Şagirdlərə suallarla müraciət olunur. Suallar bölmənin əvvəlində (səh. 126–127) verilmişdir. Müəllim məqsədmüvafiq hesab etdiyi suallardan da istifadə edə bilər. (*Sizcə, bölmədə nədən danışılacaq? Niyə belə hesab edirsiniz?*)

1-ci üsul. Müəllim tarixi abidələrlə, milli irsimizlə bağlı hər hansı bir süjet (YouTube kanalında: "*Tarixi və mədəni irsimiz qürur mənbəyimizdir!*", "*Kəlağayı böyük bir aləm*", "*Tarixi abidələrimiz*". "*Azərbaycanın tarixi abidələri*" və s.) nümayiş etdirməklə dərsə başlaya bilər.

Şagirdlərə suallarla müraciət olunur: "*Videosüjetdə nədən bəhs olunur?*", "*... nə üçün tarixi abidə hesab edilir?*" və s. (Nümayiş etdirilən süjetdən asılı olaraq suallar müxtəlif ola bilər). Daha sonra bölmənin əvvəlində verilən suallardan istifadə olunur.

2-ci üsul. Əgər texniki imkanlar yoxdursa, ensiklopediya və ya digər məlumat kitablarından tarixi abidələrlə bağlı hər hansı bir məlumatdan istifadə etmək olar.

2-ci addım. Müəllim şagirdlərə dərslikdə (səh. 128–129) verilmiş layihə haqqında məlumat verir. Layihənin məqsədini izah edir. Layihədə məqsəd şagirdləri xalqımıza məxsus milli irslə tanış etmək, eyni zamanda, onların özünü təqdim olunmuş mövzu ilə bağlı araşdırmaya sövq etməkdir.

Layihənin icrası üçün müəllim şagirdləri iki qrupa bölür. Qrupun üzvləri arasında vəzifə bölgüsü aparılır və qruplara layihələr ("*Azərbaycanın mətbəx xəritəsi*", "*Azərbaycanın tarixi abidələr xəritəsi*") təqdim edilir. Mövzular püşkatma yolu ilə də müəyyənləşdirilə bilər. Layihələr işlənərkən şagirdlərin yaş səviyyəsinin gözənilməsi vacibdir. Ona görə də istifadə oluna-caq materiallara, toplanılacaq məlumatlara müəllim tərəfindən nəzarət olunması vacibdir.

Qeyd. "Xəritənin hazırlanması" dedikdə xəritə üzərində mövzuya uyğun şəkillərin ərazi üzrə yerləşdirilməsi (yapışdırılması) nəzərdə tutulur. İnternetdə Azərbaycanın xəritəsi vardır. Xəritəni şagirdlər özləri də hazırlaya bilər. Kompüter vasitəsilə hazırlanması da mümkündür. Dərslikdə xəritələrə nümunə verilmişdir.

3-cü addım. Dərslikdə "xoşbəxtlik anlayışı" ilə bağlı hökmlər (səh. 130-131) oxunur, müzakirə edilir. Müzakirələrin konkret və yığcam olmasına diqqət yetirilməlidir. Dinləmə və dərslikdəki mətn ("*Xoşbəxtliyin sirri*") üzərində iş apardıqdan sonra təkrar hökmlərə qayıdılır, hökmlər şagirdlər tərəfindən təsdiq və ya inkar edilir. Ola bilər ki şagirdlərin fərqli fikirləri olsun.

4-cü addım. Dinləmə mətnindən istifadə olunur.

Ləman atası ilə mağazaya gəldi. Bura şəhərin ən böyük oyuncaq mağazası idi. İstənilən oyuncağı tapmaq olardı. Rəflərin arasında gəzişərkən fikri kuklalardan birində qaldı. Əlvan ipəkdən paltarı olan kukla çox gözəl idi. Ləman atasına tərəf

baxdı, kuklaya işarə ilə: “Pulum bəs edər?” – deyə soruşdu. Atası başı ilə müsbət cavab verdi. Ləman dərhal kuklanı qucaqladı və kassaya doğru getdi.

Birdən atası ilə rəflərin qarşısında dayanan bir oğlan gördü. O, qısa şalvarda idi, köynəyi də köhnəlmişdi. Uşağın əlində bir neçə kağız pul var idi. Rəfdəki oyuncaqlardan birinin qarşısında dayandı. “Elə istədiyim budur, ata!” – deyə sevincək halda səsləndi. Ovcundakı pulu göstərib: “Bəs edər?” – deyə atasından soruşdu. Atası “xeyr” deyə cavab verdi. Uşaq oyuncağı rəfə qoydu. Atasının əlini tutdu və boyama kitablarının olduğu yerə getdi. Ləman qucağındakı kuklaya bir daha baxdı. Onu aparıb yerinə qoydu. Sonra uşağın seçdiyi oyuncağın yanına gəldi. Oyuncağı əlinə aldı ... “Yetərmə?” – dedi ... Atası yenə: “bəli”, – deyə başını yellədi.

Kassaya getdilər, pulu ödədilər, kassadakı adama nəsə dedilər. Qız və atası geriyyə çəkilib gözləməyə başladılar. Az sonra oğlan və atası əllərində bir boyama kitabı ilə kassaya gəldilər. Kassir həyəcanla: “Təbrik edirəm!”, – dedi: “Bu günün 1-ci müştərisi olaraq bir hədiyyə qazandınız”. O, oyun qutusunu uşağa uzatdı. Ata-oğul sevinci içində mağazanı tərk edərkən Ləmanın atası:

– Qızım, bunu niyə etdin? – deyə soruşdu.

Qızı cavab verdi:

– Sən anamla birlikdə bu pulu mənə verdikdə “Səni ən çox xoşbəxt edəcək bir şeyi al”, – demədinizmi?

Mən də eynilə elə etdim, ata! İndi nə qədər xoşbəxt olduğumu bilirsən?

Dinləmə mətni üzərindəki tapşırıqlar icra edilir.

5-ci addım. Dərslərdəki “Xoşbəxtliyin sirri” mətni oxunur. Bu mətn həm bölmədəki mətnlər, həm də şagirdlərin hazırlayacaqları layihə üçün “motivasiya” xarakterlidir. Mətn vasitəsilə müəllim şagirdləri Azərbaycana xəyali səyahətə hazırlayır, ilk bölmədə qaldırılmış vətənpərvərlik, vətəni sevmək, onun gözəlliklərini qiymətləndirmək kimi məsələləri ön plana çəkir, “azad, gözəl bir ölkənin vətəndaşı olmaq ən böyük xoşbəxtlikdir” fikri şagirdlərə aşılır. Oxu zamanı 7-ci tapşırıq (uyğun sözlərin seçilməsi – *gəlməyi, etiraf etməli olur, danışmağa*) icra edilir. Mətnin oxusu müəllimin seçimi əsasında fasiləli oxu və ya rollar üzrə oxudan istifadə etməklə aparıla bilər. Mətnin oxusundan sonra “Xoşbəxtlik” anlayışı ilə bağlı şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir.

Qeyd. Oxu zamanı intonasiya və tələffüz qaydaları, məzmunu uyğun jest və mimikalara riayət diqqətdə saxlanmalıdır.

Oxudan əvvəl orfoqrafiya ilə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

6-cı addım. Mətnin məzmunu üzərində iş aparılır. 2-3-cü tapşırıqlar icra edilir. 2-ci tapşırıq şagirdləri araşdırmağa sövq edir. tapşırıq lazım olan məlumatın uşaqların özləri tərəfindən tapılıb emal edilməsi baxımından istiqamətləndiricidir. Məndəki “Xoşbəxtliyin sirri dünyanın bütün gözəlliklərini görə bilməkdir” cümləsinə istinadən “*Gözəllik nədir?*”, “*Sizcə, dünyanın bütün gözəllikləri dedikdə nə nəzərdə tutulur?*”, “*Səyahət etdiyiniz ölkə, şəhər (rayon, kənd) nə ilə yadınızda qalıb? Həmin yerin özünəməxsusluğu nədir?*”, “*Bu səyahət sizə nə qazandırdı? (3-cü tapşırıq)* və s. suallarla şagirdlərə müraciət edilir. Daha sonra 4-cü tapşırıq icra edilir.

7-ci addım. 5-ci tapşırıq icra edilir. Tapşırıq müəllimin seçimi və ya qurduğu dərslə əsasən şifahi və ya yazılı şəkildə icra edilə bilər. Daha sonra 6-cı tapşırıq icra edilir.

Qeyd. 5-ci tapşırıq iki yerə bölünməklə (“*Mən o zaman xoşbəxt oluram ki, ...*”, “*Mən əgər qərar qəbul etsəydim, onda ...*”) evə də verilə bilər.

Eyni zamanda, mətn əsasında komiksin hazırlanması da tapşırıqla bilər.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

LAYİHƏ

Standart: 3.1.1., 4.1.1., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

Lüğətdən istifadə etməklə sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.

İnşa yazır.

Nöqtə və sual işarələrindən düzgün istifadə edir.

İş forması: kollektiv, cütlərlə

İş üsulu: Venn diaqramı, yazı

1-ci addım. Dərs ev tapşırığının yoxlanması ilə başlayır. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir, müəlim tərəfindən söylənilən fikirlərə münasibət bildirilir.

2-ci addım. “Xoşbəxtliyin sirri” mətninin lüğət tərkibi üzərində iş aparılır. 8-ci (*sıra sözünü növbə; bərabər sözünü birlikdə sözü ilə əvəz etmək olar*), 9-cu (*göndərmək – yola salmaq; unutmaq – yaddan çıxarmaq*) tapşırıqlar icra edilir.

Qeyd. Müəllim “bərabər” sözünü fərqli mənalarda cümlədə işlətməyi də tapşıra bilər.

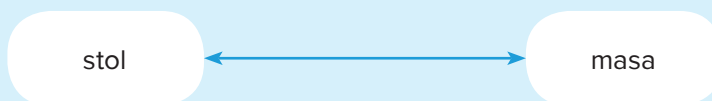
Mətnəki *mənzərə, masa, ləziz, müdrik, nemət, hikmət, öyüd* sözlərinin mənasını müəyyənləşdirmək üçün şagirdlərə tapşırıq verilir. Tapşırığın cütlər şəklində icrası məqsədəuyğundur.

Tapşırıqlar şagirdlərə bu şəkildə təqdim oluna bilər:

1-ci üsul. Müəllim hər sözü bir cütə təqdim edir, lüğətdən istifadə etməklə həmin sözün mənasını müəyyənləşdirməyi tapşırır. Bu, kartoçka şəklində də ola bilər, şagirdin sinif dəftərində də yazıla bilər.

2-ci üsul. Müəllim şagirdlərə iş vərəqləri təqdim edə bilər. İş vərəqlərində təklif olunan sözlərin leksik mənası verilir. Şagird ox işarəsindən istifadə etməklə sözləri aid olduğu leksik mənalarla əlaqələndirir. Bu həm cütlərlə, həm də fərdi qaydada icra edilə bilər.

İş vərəqinə nümunə

3-cü üsul. Şagirdlərə mətni bir daha gözdən keçirmək, çətin sözləri seçib qeyd etmək tapşırılır. Qeydlər sinif dəftərində aparıla bilər. Tapşırığın cütlərlə icrası məqsədəuyğundur. Sözlər seçildikdən sonra leksik mənaları izahlı lüğətdən istifadə edilməklə müəyyən edilir.

3-cü addım. Dərslikdəki 10-cu tapşırıq icra edilir. Bu tapşırıq nəqli və sual cümlələrinin sonunda işlədilən durğu işarələrinin öyrədilməsi üçün motivasiya xarakterlidir. Tapşırıqda mətnə fərqləndirilmiş iki cümlənin müqayisəsi nəzərdə tutulmuşdur. Müəllim uyğun bildiyi cümlələri də fərqləndirməyi şagirdə tapşıra bilər. Cümlələri fərqləndirmək üçün Venn diaqramından istifadə etmək olar. Cümlələrin fərqləndirilməsində intonasianın rolu şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalı və izah olunmalıdır.

4-cü addım. Durğu işarələrinin (nöqtə və sual işarələri) işlənməsi ilə bağlı qayda şagirdlərə izah olunur.

5-ci addım. 11-ci tapşırıq icra olunur. Tapşırıq tətbiq xarakterlidir və şifahi şəkildə də icra oluna bilər.

İki yoldaş meşə ilə gedirdi. Birdən böyük bir ayının onlara tərəf gəldiyini gördülər. Uşaqlar bir-birlərinə baxdılar: Nə edək?

Uşaqlardan biri dərhal ağaca çıxdı. O birisi qaça bilməyib yerə uzandı, özünü ölümlüyə vurdu. Ayı onu iyləyib getdi. Ağacdakı uşaq yerə düşüb ondan soruşdu:

– Ayı sənə nə dedi?

– Ayı mənə dedi ki, pis yoldaş adamı həmişə darda qoyub qaçar. Belələri ilə yoldaşlıq etmə!

6-cı addım. 12-ci tapşırıqda verilmiş mövzulardan biri şagirdə təqdim olunur (*Şagird özü də seçə bilər*) və yığcam (9-10 cümlədən ibarət) inşa yazmaq tapşırılır. Məqsəd şagirdlərdə mövzu ilə bağlı fikirlərini yığcam şəkildə təqdim etmə bacarığı formalaşdırmaqdır.

Qeyd. Yaxşı olar ki, inşalar ayrıca vərəqlərdə yazdırılsın. Müəllim həmin inşaları yoxlamaqla vərəqdə şagirdlərin buraxdığı səhvlərlə bağlı (*orfoqrafik, durğu işarələri, üslub səhvləri*) qeydlər apara bilər. Növbəti dərstdə həmin səhvlər üzərində iş aparılması məqsədəuyğundur. Yazılar şagird portfoliosunda saxlanılır.

7-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

3-cü dərs

Azərbaycana gəlsin

Standart: 1.1.2., 2.1.2., 2.1.3., 3.1.1., 3.1.2.

Təlim nəticələri:

- Dinlədiyi şeirdə əsas fikri müəyyən edir.
- Şeir oxusu zamanı uyğun jestlərdən istifadə edir.
- Mövzu ilə bağlı mülahizələr irəli sürür.
- Sözlərin mənasını lüğətdən tapır.
- Sait və samit səsləri düzgün tələffüz edir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: diskusiya, strategiyalı oxu

1-ci addım. Dərse başlamaq üçün müəllim müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə edə bilər.

1. Birbaşa dinləmə mətnindən istifadə edə bilər. Youtube kanalında Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeirinin ifadəli oxusu vardır. Müəllim bu ifanı səsləndirə və şagirdləri dərslərdə dinləmə mətninə aid tapşırıqları işləməyə sövq edə bilər. Texniki imkanlar yoxdursa, müəllim şeiri özü, yaxud sinifdə intonasional oxuya bilən şagird varsa, o, ifa edə bilər. Oxu zamanı tələffüz qaydaları diqqətdə saxlanmalıdır. Dərslərdə dinləmə mətninə aid tapşırıqlar (*səh. 134-135; 1–6-cı tapşırıqlar*) yerinə yetirilir.

S.Vurğun. “Azərbaycan” şeiri (ixtisarla)

*El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, [məsgənimsən].
Anam, doğma vətənimdən
Ayrılmı könlül [cannan?!]
Azərbaycan! Azərbaycan!*

*Bir tərəfin bəhri-Xəzər
Yaşılbaş sonalar gəzər
Xəyalım dolanar, gəzər
Gah Muğanı, gah Eldarı,
Mənzil [uzax], ömür yarı.*

*Sıra dağlar, gen dərələr
[Ürəyaçan] mənzərələr.
Ceyran qaçar, cüyür mələr.
Nə [çoxdı] oylağın sənini,
Aranın, yaylağın sənini.*

*[Asdarada] limon sarı,
Əyir, salır [budaxları]
Dağlarının dümağ qarı
Yaranmışdır [qarrı] qışdan,
Bir [səngərdi] yaranışdan.*

*Lənkəranın gülü [rənk-rənk]
Yurdumuzun [qızdarıtək].
Dəmlə çayı, tök ver, [içəx']*

*Anamın dilbər gəlini,
[Yatdara] açma əlini.*

*Min Qazaxda köhlən ata,
Yalmanına yata-yata,
At qan-tərə bata-bata,
Göy [yaylaxlar] belinə qalx,
Kəpəz dağdan Göygölə bax.*

*Könlüm keçir Qarabağdan,
Gah o dağdan, gah bu dağdan.
[Axşamüsdü] qoy [uzaxdan]
Havalansın Xanın səsi,
Qarabağın [şikəsdəsi].*

*Bir dön bizim Bakıya bax,
Sahilləri [çirax-çirax],
[Buruxları] [hayqırarax]
[Nə:rə] salır boz çöllərə
[İşıqlanır] hər dağ-dərə.*

*Dinlə məni, gözəl Vətən,
Bir söz gəlir [ürəyimnən]:
[Azatdığın] [eşqiynən] sən
[Güləcəx'sən] hər bir zaman.
Azərbaycan! Azərbaycan!*

Cavablar:

1. B

2. Astara – limon

Qazax – köhlən at

Lənkəran – çay

Bakı – buruq (neft)

3. C

4. Vətənə bağlılıq, vətənə sonsuz məhəbbət

5. doğma – əziz; yad – doğma

6 yurd, yuva, məskən

2-ci addım. Müəllim “Xoşbəxtliyin sirri” mətnindəki müdrik qoca obrazını, onun xoşbəxtlik anlayışı ilə bağlı fikirlərini şagirdlərə xatırladır, şagirdləri Azərbaycana “səyahətə” dəvət edir.

S.Rüstəmin “Azərbaycana gəlsin” şeirinin intonasıya ilə oxusu təşkil edilir. Şeirdə ifadə olunan fikirlərlə bağlı şagirdlərin fikirləri soruşulur, məzmun üzərində iş aparmaq üçün hazırlıq işləri görülür. Şagirdlərə şeirin hər bəndindəki kiçik fikirləri və onların əsasında əsas fikri müəyyən-ləşdirmək tapşırılır. Bu tapşırıq qruplar şəklində icra oluna bilər. Bu vərdiş şagirdlərdə əvvəlki bölmələrdən aşılandığı üçün tapşırığın icrasına 10 dəqiqə yetərlidir. Tapşırığın yerinə yetirilməsi üçün şagirdlərə iş vərəqləri təqdim oluna bilər.

Nümunə

I qrup.

*Vətənimin seyrinə çağırıram elləri,
Sərvət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin!
Bəzənib başdan-başa şəhərləri, kəndləri,
Cənnət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin!*

Bənddə ifadə olunan fikir _____

Şeirin oxusunda *strategiyalı oxudan* da istifadə etmək olar. Bu, anlamaya, tətbiqə və təhlilə aparan əsas yoldur. Belə ki strategiyalı oxu zamanı şagird sürətli düşünmək, sual vermək, əvvəlki biliklərin əsasında yeni biliklər qazanmaq, fikir mübadiləsi aparmaq, oxuduqlarından nəticə çıxarmaq və bütün bunlardan həyatda qarşılaşdığı problemlərin həllində istifadə etmək bacarıqlarına yiyələnir.

Strategiyalı oxuda şagird öz oxu fəaliyyətini özü təşkil və idarə edir.

Yəni mətnin mənasını dərk etmək problem, mətnin oxusu isə problemin həlli kimi qəbul edilir. Şagird məqsədinə nail olmaq üçün öz fəaliyyətlərini düşünülmüş şəkildə (*“Mətnə hansı suallar verilməlidir?”*, *“Mövzu ilə bağlı nələrini bilir?”*) təşkil edir, yəni öz strategiyasını qurur.

3-cü addım. Dərslikdəki tapşırıqlar üzərində iş aparılır. 3-5-ci tapşırıqlar qruplar arasında bölünür. (Müəllimin seçimi əsasında tapşırıqlar kollektiv şəkildə də müzakirə oluna bilər.) Hər qrupun cavabı dinlənir, fikirlər ümumiləşdirilir, şeir əsas ideyası şagirdlərlə birgə müzakirə olunur.

4-cü tapşırıq. Mətnədən lazım olan informasiyanın şagirdlərin özləri tərəfindən müəyyənləşdirilməsi onlarda oxuyub-anlama bacarıqlarının hansı səviyyədə olmasının göstəricisidir.

5-ci tapşırıq şagirdlərin şifahi nitqinin inkişafı üçün əhəmiyyətlidir. Belə ki şagirdlər hər iki sənətkarın Azərbaycanla bağlı fikirlərinə münasibət bildirməklə yanaşı, həm vətənləri haqqında, həm də doğma torpağı vəsf edən şairlərin fikirləri ilə bağlı mülahizələr yürüdürlər.

4-cü addım. Şeir lüğət tərkibi üzərində iş aparılır. 6-9-cu tapşırıqlar icra edilir. Tapşırıqlar yenə də müəllimin seçimi əsasında ya iş vərəqlərində təqdim oluna, ya da şifahi şəkildə icra oluna bilər. Adətən, belə tapşırıqların yazılı şəkildə aparılması daha məqsədəuyğundur. Çünki şagird istər-istəməz lüğətlə işləməli olur. Bu da şagirdlərdə lazım olan informasiyanın lazım olan mənbədən tez və sürətli tapılması bacarığını, həm də əlifba ardıcılığının yadda saxlanmasını formalaşdırır. 7-ci tapşırıqda şagird əvvəlcə verilmiş sözə yaxınmənalı sözü, daha sonra əksmənalı sözü (məhəbbət-sevgi-nifrət) tapır. Sual işarələrinin yerinə şagird mətnədən uyğun gələn sözü (*dostluq-qardaşlıq-düşmənçilik; gözəl-yarışıqlı- eybəcər; ağ-bəyaz-qara və s.*) seçir.

5-ci addım. 9-cu tapşırıq üzərində kollektiv şəkildə iş aparılır. Müəllim mövzunu şagirdə izah etmək üçün təkcə dərslikdəki cümlə ilə kifayətlənməməlidir. Yəni o, lövhəyə qarışıq şəkildə bir neçə nəqli, sual, əmr və ya nida cümləsi yaza bilər. Cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növlərinin adını çəkmir. Cümlələri düzgün oxumaqla intonasiyaya əsasən onların sonunda hansı durğu işarəsinin işlənməsi ilə bağlı sualla şagirdlərə müraciət edir.

6-cı addım. Cümlələrin sonunda nida işarəsinin hansı hallarda qoyulması ilə bağlı qayda şagirdlərə izah olunur. 10-cu tapşırıq icra edilir. Mətnə ilk “hə” ədatından sonra nida işarəsi məqsədli (*şagirdlərin ədat barədə məlumatlı olmadığı üçün*) qoyulmuşdur. Müəllimin üzərinə düşən vəzifə həmin sözdən sonra qoyulan nida işarəsinin intonasiyadan asılı olmasını şagirdlərə izah etməkdir. Tapşırıqın icrasından sonra (*Siz necə hesab edirsiniz? Hansı daha düzdür?*) sualı ətrafında yığcam müzakirə təşkil olunur.

7-ci addım. 11-ci tapşırıq evə verilir. Bu tapşırıq verərkən şagirdlərin səviyyəsini nəzərə almaq lazımdır. Sınıfda inşa yazmaq bacarığı olmayan şagirdlər ola bilər. Müəllim belə şagirdlərə mövzu ilə bağlı daha asan tapşırıqlar verə bilər.

Vətənlə bağlı atalar sözlərinin və ya bayatıların toplanması, Azərbaycan haqqında məlumat xarakterli informasiyanın toplanması, şeir əsasında komiksin hazırlanması, şəkil çəkilməsi və s. tapşırıqlar verilə bilər. Bu tipli tapşırıqlar növbəti dərs üçün motivasiya xarakterli ola bilər. Şagirdlərin hazırladıqları məlumatlar, topladığı materialların səliqəli şəkildə təqdimi üçün müəllim şagirdə istiqamət verməlidir. Bu materiallar şagirdlərin portfoliosunda toplanır.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

LAYIHƏ

Standart: 2.1.3., 3.1.3., 4.1.1., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı fikirlərini bildirir.

Mövzu ilə bağlı məlumat toplayır.

Təklif olunan mövzu ilə bağlı təqimat hazırlayır.

Mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına əməl edir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: müzakirə, klaster

1-ci addım. Müəllim dərsin məqsədini şagirdlərə elan edir. Layihə işinə start vermək üçün görəcəkləri işlər şagirdlərin diqqətinə çatdırılır. Belə ki şagirdlər Qubanın tarixi abidələri və mətbəxi haqqında məlumat toplamalı, toplanmış məlumatlardan istifadə etməklə təqdimat hazırlamalıdır. Müəllim şagirdlərdə dərse maraq oyatmaq və motivasiya yaratmaq üçün “*Təbii abidələr dedikdə nə nəzərdə tutulur?*”, “*Təbii abidələr məkanı dedikdə Azərbaycanın hansı bölgəsi nəzərdə tutulur?*” kimi suallardan istifadə edə bilər.

Müəllim diqqəti mətnin adına yönəldir, ətrafında müzakirə təşkil edir. Söhbətin hansı məkandan gedəcəyini soruşur.

Mövzuya giriş etmək üçün müəllim klaster və ya anlayışın çıxarılması, BİBÖ üsullarından uyğun olanı seçməklə dərsi qura bilər.

Şagirdlər “Quba” sözünü müəyyənləşdirdikdən sonra 2-ci sual ünvanlanır: “*Quba nə üçün “Təbii abidələr məkanı” hesab edilir?*”

Müəllimin nəzərinə:

Müəllim Azərbaycanın təbii abidələri siyahısına daxil edilmiş, dövlət tərəfindən qorunan Vəlvələçay üzərindəki məşhur Afurca şəlaləsi, piyadalar üçün quraşdırılmış asma körpü, termal bulaqlar, dərinliyi 600 metr olan Təngə dərəsi, müalicəvi sular, dünya möcüzələrindən sayılan Xınalıq kəndi, burada yaşayan etnik qrup, kəndin yaxınlığında yerləşən, IX əsrə aid müqəddəs ziyarətgah (bu ziyarətgahda yerin təkindən təbii alov çıxır. Yerli əhali bu yeri Atəşgah adlandırır), Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə kəndə geniş asfalt yol çəkilməsi haqqında şagirdə yığcam məlumat verə bilər.

Qeyd. Müəllim qurduğu dərstdən asılı olaraq BİBÖ üsulundan da istifadə edə bilər.

2-ci addım. Quba haqqında müəyyən təsəvvürün oyanması üçün dərslərdə verilmiş məlumatlar oxunur. Məlumatlar qəsdən pərakəndə şəkildə verilmişdir. Məqsəd qrupların hazırlayaçağı təqdimatda həmin məlumatlardan yeri gəldikcə şagirdlərin məqsədyönlü şəkildə istifadə etməsidir. Məlumatların oxusu zamanı orfoqrafik tapşırıqlar icra edilir. Şagird pərakəndə şəkildə verilmiş məlumatlar əsasında rabitəli mətn də tərtib edə bilər.

3-cü addım. Müəllim şagirdləri qruplara bölür. Şagirdlərin yaş səviyyəsi onların müxtəlif cəlbedici oyunlar, şəkillər, simvollar, sayma ilə qruplara bölünməsinə imkan verir. Müəllim yaradacağı qrupun sayından asılı olaraq 4 müxtəlif şəkildən (simvoldan) istifadə edə bilər. Tutaq ki,

müəllimin qızılıgöl, qərənfil, bənövşə və çobanyastığından ibarət şəkilləri var. Onları şagirdlərə paylayır. Eyni şəkillər olan şagirdlər bir qrupda toplaşır. Müəllim bu məqsədlə Qubanı xarakterizə edən şəkillərdən də istifadə edə bilər. Qrupların tapşırıqları dərslikdə verilmişdir. Şagirdlər hazırlayacaqları təqdimatın mövzusu ilə tanış olurlar.

4-cü addım. Şagirdlər təqdimat hazırlamaq üçün dərslikdə verilmiş planla tanış olurlar. Hər qrup hazırlayacağı təqdimat üçün ayrıca plan da hazırlaya bilər.

Nümunə:

“Qubanın mətbəxi” mövzusu üçün plan

1. Quba haqqında məlumat. (2-3 cümlə)
2. Mətbəx mədəniyyəti nədir? (2-3 cümlədə)
3. Quba yeməkləri. (4-5 cümlə)
4. Quba şirniyyatları. (4-5 cümlə)
5. Təqdimata fotosəkillərin əlavə edilməsi.

5-ci addım. Sınıfdə texniki imkanlar varsa, müəllimin köməyi ilə şagirdlər internetdən Quba haqqında lazım olan məlumatları əldə edirlər. *(Bu dərsə məktəbin informatika müəllimini də cəlb etmək məqsəda uyğun olardı. Fənn müəllimi şagirdlərə məlumatın toplanması və emalında, təqdimatın hazırlanmasında yardım edə bilər.)* Quba şirniyyatlarında tıxma, bükmə, paxlava haqqında şagirdlərə məlumat vermək olar və yaxud şagirdləri onlar haqqında məlumat toplamağa sövq etmək olar. Şagirdlər toplanılan materiallar içərisindən zəruri olanları seçirlər. Plana uyğun şəkildə məlumatlar sistemləşdirilir və təqdimat hazırlanır.

Əgər texniki imkanlar yoxdursa, müəllim şagirdləri lazım olan materiallarla təmin etməlidir. İnternetdə təklif olunan mövzularla bağlı kifayət qədər məlumat vardır.

Şagirdlər müəllimin təqdim etdiyi məlumatlardan zəruri olanları seçir və təqdimat hazırlayırlar. Bu tapşırığın icrası üçün onlara 20 dəqiqə vaxt vermək kifayət edir. Verilən müddət ərzində təqdimatın bitməsi şagirdlərdə təqdim olunan mövzunun sürətli və çevik şəkildə hazırlanması bacarığı formalaşdırır.

PowerPoint proqramında işləmək üçün imkan yoxdursa, tapşırığı vatman və ya A3, A4 vərəqlərində də icra etmək olar.

6-cı addım. Hazır işlər təqdim edilir, müzakirə və ümumiləşmələr aparılır. Layihənin bir hissəsi yekunlaşdırılır.

7-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

LAYİHƏ

Standart: 2.1.3., 4.1.2., 4.1.3

Təlim nəticələri:

Mövzuya öz münasibətini bildirir.

Mövzu ilə bağlı topladığı məlumatlar əsasında plan tərtib edir.

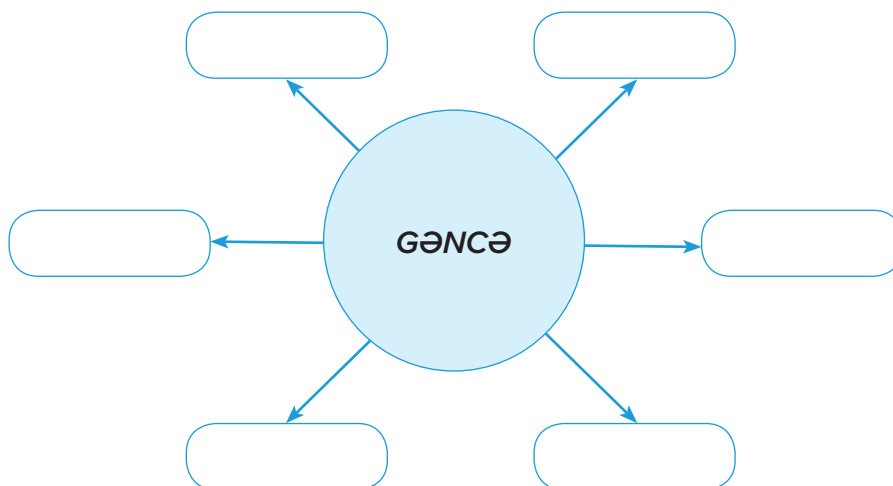
Plan əsasında təqdimat hazırlayır.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: şəxələndirmə, müzakirə, beyin həmləsi

1-ci addım. Müəllim şagirdləri dərslərin mövzusu, məqsədi və görəcəkləri işlərlə tanış edir. O, şagirdlərə bu dərslərdə növbəti məkan – “Möcüzələr diyarı” Gəncəyə səyahət edəcəkləri barədə məlumat verir. Müəllim qurduğu dərslərdən, şagirdlərin və sinfin səviyyəsindən asılı olaraq təqdimat, mətn və ya dialoq hazırlatdıra bilər.

2-ci addım. Müəllim lövhəyə *Gəncə* sözü yazır.

Şagirdlərə *“Gəncə dedikdə, ilk növbədə, ağılıza nə gəlir?”* *“Sizcə, nə üçün Gəncə möcüzələr diyarı hesab edilir?”* sualları ilə müraciət edilir. Müəllim uyğun bildiyi digər suallardan da istifadə edə bilər.

Şagirdlər cavab verməkdə çətinlik çəkərlərsə, müəllim əlavə yönəldici suallardan, *“Gəncə şəhərinin tarixi haqqında maraqlı faktlar”* videosüjetindən istifadə edə bilər. (https://www.youtube.com/watch?v=R4R3dT6B5_E) Bu video-sujetdə Gəncə şəhəri haqqında ümumi məlumat verilir.

3-cü addım. Dərslərdəki dialoq və onun tamamlanması istiqamətində iş aparılır. Müəllimin təqdim etdiyi mətndən istifadə etməklə şagirdlər nöqtələrin yerinə lazım olan ifadələri əlavə etməklə boşluqları tamamlayırlar. Tapşırıq üçün sinfin səviyyəsindən asılı olaraq 10-12 dəqiqə vaxt vermək kifayətdir. Şagirdlərdə lazım olan məlumatın tez və çevik tapılması bacarığı formalaşdırılmalıdır. Tapşırığın kiçik qruplar şəklində icrası məqsədəuyğundur.

Şagirdlərə iş vərəqlərində təqdim edilən məlumat:

Göygöl ərazisində, ümumilikdə, 19 göl var. Onlardan yeddisi böyük göllər sırasına daxildir. Ən böyüyü Göygöldür. 1139-cu ildə baş vermiş güclü zəlzələ nəticəsində Kəpəz dağı uçub Ağsu çayının qarşısını kəşmiş, nəticədə göllər incisi Göygöl əmələ gəlmişdir. Göygöl dəniz səviyyəsindən 1556 metr yüksəklikdə yerləşir. Uzunluğu 2800 metrdir. Eni 800 metrdən 1000 metrə qədərdir. Dərinliyi 96 metrdir. 29–31 metr arasında oksigen var. 31 metrdən sonra kükürlü təbəqədir. Ərazisində 423 növ ağac və kol, dərman bitkiləri var. 76 növü ağac və kol, qalanları çəmən örtüyüdür. Ərazidə maral, cüyür, ayı, çöl qabanı, dağ keçisi, canavar, tülkü, caqqal, porsuq, oxatan kirpi, çöl pişiyi, vaşaq var. Göldə farel balığı da yaşayır.

Maralgölün eni və uzunluğunu 1 km-ə qədərdir. Dərinliyi 97 metrdir. Dağların, təpələrin, güllərin, çiçəklərin arasında yerləşən bu dağ gölü güzgü kimi mənzərəni özündə əks etdirir. Su oksigenlə zəngindir. Yol boyu palıd, cökə, qovaq və s. ağaclar insanın zövqünü oxşayır. Maralgölü ziyarət etmək üçün təbiətin yaratdığı daha bir möcüzəni, 365 ədəd pilləkəni qalxmaq lazım gəlir. Su oksigenlə zəngindir və farel balığının saxlanması mümkündür.

Zəligölün eni bəzi yerlərdə 500 metr, bəzi yerlərdə isə 400 metrdir. Dərinliyi 16 metrdir. Qamışlıqdan ibarətdir. İçməli su kimi istifadə olunmur. Gölün bu cür adlanmasına səbəb içində çoxlu sayda zəlinin olmasıdır.

Zəligöl şirin sulu, axarlı göldür. Murovdağ silsiləsinin şimal yamacında, Göygöldən 1,5 km cənubda, 1000 m yüksəklikdə yerləşir.

Qara gölün ərazisi 3 hektara yaxındır. Dərinliyi 16 metrdən 24 metrə qədərdir. Kəpəz dağının dağılmış çınqılları ərazisindədir. Göl bir tərəfindən nadir Eldar şamı meşəsi, digər tərəfdən isə qarışıq enliyarpaqlılarla əhatə olunub. Çöl heyvanlarının ən çox məskunlaşdığı ərazidir.

Güzgügöl iki hövzədən ibarətdir. Dərinliyi 6-8 metrdir. Qayalıq ərazisində dərinliyi 10 metrdən 16 metrə qədərdir. Dibi olan bütün daşlar görünür. İçərisinə atılan əşya 5-6 dəfə böyüyür. Onun üçün də bu göl Güzgügöl adlanır. Meşəliyin arasında olan göl gün işığı düşdüyü zaman parıldayır. Adının “Güzgü gölü” olmasının bir səbəbi də budur.

Cilligöl bataqlıq gölüdür. Bütün otlar suyun altında qaldığına görə Cilligöl adlanır.

Üçgöllər Murov dağı yüksəkliyində yerləşir. Ümumi sahəsi 8 hektara yaxındır. Dəniz səviyyəsindən 2800 metr yüksəklikdə yerləşir.

Bundan başqa, Gəncə ətrafında xırda: **Çoban gölü, Ayı gölü, Bataqlıq gölü** də var.

4-cü addım. Qruplar işlərini (tamamlanmış mətnləri) təqdim edirlər. Müzakirələr aparılır. Məslim sözlü (afərin, əhsən); “hədiyyəli” və s. qiymətləndirmələrdən istifadə edə bilər.

Daha sonra kollektiv şəkildə atanın sən sözləri tamamlanır:

Azərbaycan gözəl mənzərələr məskənidir. Təbiət öz rənglərini bu diyardan əsirgəməyib. Sıx meşələr, bol sulu çaylar, soyuq bulaqlar, başı qarlı dağlar, mən bir dərdin dərmanı mineral bulaqlar, bir-birindən gözəl göllər hamını heyranlıqlandırır.

Nöqtələrin yerinə lazım olan sözləri müəyyənləşdirmək üçün müəllim istiqamətləndirici suallardan da istifadə edə bilər: “*Təbiətdə sıx nə ola bilər?*”, “*Ağacların çox olduğu yer nə adlanır?*”, “*Nəyin başı qarlı olur?*” və s.

Şagirdlərin fəaliyyəti qiymətləndirilir.

5-ci addım. Qruplara növbəti tapşırıq təqdim olunur. Bölmənin əvvəlində təqdim olunan layihəni davam etdirmək üçün “Tarixi Gəncə” (<https://www.youtube.com/watch?v=smjXiR253Gw>) adlı videosuyet nümayiş etdirilir. Şagirdlər videosujetə baxaraq layihə üçün lazım olan məlumatları qeyd edirlər. Texniki imkanlar yoxdursa, müəllim Nizami məqbərəsi, Şah Abbas məscidi, İmamzadə, Çökək hamam, Gəncə qalası və s. haqqında məlumatı şagirdlərə təqdim edir. Bu məlumatlar həm ensiklopediyalarda, həm də internet səhifələrində vardır.

6-cı addım. Qruplar topladıqları məlumat əsasında yığcam təqdimat hazırlayırlar. Təqdimat hazırlamaq üçün şagirdlərə aşağıdakı plan təqdim oluna bilər. (*Planı şagirdlər özləri də hazırlaya bilərlər.*)

Plan:

1. Gəncə haqqında yığcam məlumat (1-2 cümlə)
2. Gəncənin tarixi abidələri haqqında ümumi məlumat (2-3 cümlə)
3. Tarixi abidələrin adları (1 cümlə)
4. Tarixi abidələrin hər biri haqqında yığcam məlumat (2-3 cümlə)
5. Təqdimata fotosəkillərin əlavə edilməsi

Qeyd. Tədris prosesində fotosəkillərin əldə edilməsi mümkün olmasa, təqdimatı evdə tamamlamaq tapşırıla bilər.

7-ci addım. Şagirdlərin təqdimatları dinlənilir və qiymətləndirmə aparılır.

8-ci addım. Evə tapşırığı kimi Gəncə şirniyyatları və məşhur Gəncə dovğası haqqında məlumat hazırlamaq tapşırılır.

Standart: 2.1.3., 2.1.4., 3.1.3

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı ümumiləşmiş fikirlər bildirir.

Mövzu ilə bağlı əsas fikirləri müəyyən edir.

Seçilən faktlarla bağlı mülahizələrini bildirir.

İş forması: kollektiv, fərdi

İş üsulu: ziqzaq, proqnozlaşdırılmış oxu, fasiləli oxu, karusel

Dərsə müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə etməklə başlamaq olar.

1. Mətnin adı ilə bağlı şagirdlərin fikri öyrənilir, oxu təşkil edilir.

2. Proqnozlaşdırılmış və ya fasiləli oxudan istifadə etməklə mətn üzərində iş təşkil edilir.

Müəllim mətni bitkin hissələrə bölür və həmin hissələrin məzmununa uyğun suallar tərtib edir. Mətn həm müəllim, həm də şagirdlər tərəfindən oxuna bilər. Hissələr oxunduqca şagirdlərə suallarla müraciət edilir: *“Oxuduğunuz parçadan nə öyrəndiniz?”*, *“Sizcə, qəhrəmanın başına hansı hadisələr gələcək?”*, *“Gedişat sizin düşündüyünüz kimi oldumu?”* və s.

Əsərin oxusu tamamlandıqdan sonra *“Sonluğu belə düşünürdünüzmü?”*, *“Siz əsəri necə tamamlayardınız?”*, *“Obrazın hərəkətini necə qiymətləndirirsiniz?”* və s kimi suallarla şagirdlərə müraciət edilir.

Bu üsul fərdi və ya qrup şəklində aparıla bilər.

3. Müəllim ziqzaq üsulundan istifadə edə bilər. Vaxta qənaət etmək baxımından bu, əlverişli üsuldur.

Belə ki sinif 2 qrupa bölünür. Hər qrup içərisindən ekspertlər seçilib digər qrupa göndərilir. 1-ci qrup mətnin 1-ci hissəsini, 2-ci qrup mətnin ikinci hissəsini oxuyur, qeydlər götürür, öz aralarında müzakirələr təşkil edirlər. Ekspertlər öz qruplarına qaydır, oxunmuş hissələr, əsas məlumatlar və s. haqqında öz qruplarına məlumat verirlər.

4. INSERT üsulundan da istifadə etmək olar. Şagirdlər mətni oxuyurlar və kodlaşdırırlar. Kodlaşdırma şagirdlər tərəfindən mətnin kənarında (mətn iş vərəqlərində verilə bilər) hər bir cümlə və ya abzasla müvafiq karandaşla (+, -, v, ? işarələrindən istifadə edilməklə) aparılır.

“+” işarəsi ilə tanış olmayan, təzə informasiya işarə edilir.

“√” işarəsi ilə məlum olan informasiya qeyd olunur.

“?” işarəsi ilə mətnin aydın olmayan hissələri qeyd olunur (və ya “əlavə məlumat lazımdır”) deməkdir.

“-” işarəsi mətnin müəyyən hissəsi ilə razı olmadıqda qoyulur.

Şagirdlərin qeydləri əsasında müzakirələr aparılır. Müəllim şagirdlərlə mətnə aparılan kodlar əsasında yeni mövzuya aid söhbət aparır, suallar verir, olan əlavə lazımı məlumat, izahatlar verir. Şagirdlərin biliklərindən istifadə edib müzakirə aparır.

5. “Qarabağ atları” haqqında dinləmə mətnindən istifadə etməklə müzakirələr təşkil etmək olar.

Dinləmə mətninə nümunə

Atlardan təsərrüfatda, iqtisadiyyatda, hərbi və s. sahələrdə həmişə çox istifadə edilmişdir. Azərbaycan xüsusi növ atların yetişdirilməsi ilə yanaşı, atlara təlim keçən bacarıqlı insan qrupları ilə fərqlənən məkanlardan biri olmuşdur.

Yadelli işğalçılar Azərbaycan ərazisində mövcud olan qədim dövlətlərə hücum zamanı həmişə at tələb edirdilər. Azərbaycan hökmdarları da qiymətli hədiyyə olaraq at bağışlamağa üstünlük verirdilər.

Azərbaycanda bir sıra yerli at cinsləri yaranmışdır. Qarabağ bölgəsində formalaşan məşhur Qarabağ atları buna misaldır. Asiya və Qafqazda ən qədim at cinsi hesab edilən Qarabağ atları Şuşa, Ağdam və həmin rayonlara yaxın ərazilərdə yayılmışdır. Qarabağ cinsli atlar ortaboş, əzələli və yorğa olur. Yorğa at yerişinin bir növüdür. Bu yerisdə at növbə ilə gah bir tərəfdəki sağ ayaqlarını, gah o biri tərəfdəki sol ayaqlarını eyni zamanda irəli atır.

Əsl dağ minik atı olan Qarabağ atları yüksək qaçış sürəti ilə seçilir. Bu atların əsas yerləş forması çaparaq yerləşdir.

Qarabağ atlarının dərisi narıncı rəngdə olur. Xarakterik nişanlarından biri də ayaqlarının müxtəlif dərəcədə səkil (ağıq), alınlarının təpəl (qışqı) olmasıdır.

2007-ci ildə "Atçılıq haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuş, "Atçılığın inkişafı üzrə Proqram" təsdiq edilmişdir. Ağcabədi rayonunun Xamtorpaq ərazisində Qarabağ atlarının saxlanması üçün torpaq sahəsi ayrılmışdır.

Müəllim təklif olunan üsullardan uyğun olanını sinfinin, şagirdlərinin səviyyəsini nəzərə almaqla seçməlidir.

1-ci addım. Mətnin oxusundan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparılır. Hərət sözünün leksik mənası ilə bağlı şagirdlərə sual verilir. Şagirdlərin cavabları dinlənir, lazım gələrsə, lövhəyə qeyd edilir. Daha sonra "Mətn nə üçün "Hərət" adlandırılmışdır?", "Mətnə nədən söhbət gedəcək?" sualları ilə şagirdlərə müraciət edilir. Şagirdlərin cavabları dinlənir, lakin müəllim tərəfindən cavablara münasibət bildirilmir.

2-ci addım. Mətnin oxusu təşkil edilir. Mətnin ilk iki abzasının müəllim tərəfindən məzmuna uyğun şəkildə intonasiya ilə oxunması da məqsədəuyğundur. İlk abzasın oxusundan sonra hadisələrin iştirakçısı barədə sual verilir. Şagirdlərin cavabları dinlənir və ikinci abzas oxunur. Növbəti sualla şagirdlərə müraciət edilir.

Mətnin oxusu şagirdlər tərəfindən davam etdirilir.

3-cü addım. Oxudan sonra 1-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. Mətnə Şuşa şəhərində baş verən hadisədən danışılır. Buradakı "Elə bildi ki, qarşındakı Cıdır düzüdür" cümləsinə əsasən hadisənin (İsveçrəyə qədərki) Şuşa şəhərində baş verməsi müəyyənləşdirilir. Müəllim Şuşa şəhəri, onun tarixi abidələri, işğal tarixi ilə bağlı şagirdlərə suallar verə bilər. Bu məqsədlə auksion üsulundan istifadə etmək olar.

4-cü addım. Müəllim şagirdləri Şuşa şəhərinə virtual səyahətə dəvət edir. Bunun üçün YouTube kanalında olan (<https://www.youtube.com/watch?v=6IPWunVziTM>) "Şuşa. Virtual səyahət" – 31.03.2019 videosüjetindən istifadə etmək olar. Film şagirdlərin marağına səbəb olacaqdır. Bu süjetdə Şuşadakı bütün tarixi abidələrin adları və aid olduqları əsr nümayiş etdirildiyi üçün şagirdlərin layihə işinə də yardımçı olacaqdır. Süjeti izləyən şagirdlərə müəllim qeydlər götürməyi tapşırır.

Şuşa mətbəxi haqqında ümumi təsəvvür yaratmaq üçün dərslikdə Şuşada çox istifadə olunan və tarixi qədimlərə dayanan qiymətli plov haqqında məlumat verilmişdir. İnternetdə Tahir Aslanovun "Qarabağ mətbəxi" kitabının PDF formatı vardır. Onu kompüterə yükləməklə Şuşada

hazırlanan yeməklər haqqında məlumat toplamaq olar. Şagirdlər layihə hazırlamaq üçün bu mənbədən istifadə edə bilərlər.

5-ci addım. Mətnin məzmunu üzərində iş aparmaq üçün 2-4 və 6-cı tapşırıqlar icra edilir. Tapşırıqların kollektiv, qrup, cütlərlə və ya fərdi şəkildə aparılması müəllimin seçimi əsasında olur. Forma seçimi şagirdlərin qavrama və dərk etmə səviyyəsindən asılıdır.

4-cü tapşırığı icra etmək üçün istiqamət: Xalqımız tarixən atı sədaqət, vəfa, etibar, əzəmət, güc, qüvvət rəmzi saymışdır. Dədə Qorqud dastanlarında hətta at sitayiş obyektı kimi təqdim olunur. Buna görə də “Həsərət” mətnində əsas obraz kimi at seçilmişdir.

6-cı tapşırığın cütlərlə aparılması məqsəduyğundur. Mətnin abzasları cütlər arasında bölüşdürülür, fakt və hadisələr müəyyənləşdirilir.

1-ci abzas. “Şəhərin başı üzərinə ... necə yox ola bilər?” – Mühəribə nəticəsində şəhərin və insanların məhvi, heyvanların sahibsiz qalması;

2-ci abzas. “Həyəət bir dəstə... özü ilə apardı”. – Şəhərin düşmənlər tərəfindən işğal və özgə malına sahiblənmək;

3-cü abzas. “Sonra onu kiməsə satdılar... Azərbaycan dilində danışmağa başladı”.

Azərbaycan xalqının əzmkarlığı və iradəsinin yenilməzliyi, doğma dilə olan məhəbbət, Vətən torpağının hər şeydən üstün tutulması;

4-cü abzas. “...Nəhayət ... irəli atıldı”.

Üzərinə düşən vəzifənin layiqincə yerinə yetirilməsi, doğma torpağa bağlılıq, Vətən həsrəti;

5-ci abzas. Yenilməzliyin sübutu (finiş xəttini keçməsi), yadlara əyilməmək;

6-cı abzas. Son anda Vətənə çatmaq istəyi;

7-ci abzas. Vətən uğrunda ölmək.

Mətndəki faktlar

1. Şuşanın və Qarabağın ermənilər tərəfindən işğal
2. Qarabağ atlarının şöhrəti
3. Xalqımızın torpağa, yurda bağlılığı

5-ci tapşırıq şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafı üçün nəzərdə tutulub. Şagird sualları mətnin məzmununa, lüğət tərkibinə, əsas fikrin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində tərtib edə bilər. Bu tapşırıq qruplar vasitəsilə mümkündür. Yuxarıda göstərilən istiqamətdə sualların tərtibi qruplar arasında bölüşdürülür. Yəni I qrup məzmun, II qrup lüğət tərkibi, III qrup hər abzasdan kiçik fikirlər və nəticədə əsas fikrin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində suallar tərtib etməklə onları cavablandırır. Hər mövzu ilə bağlı 2-3 sual tərtib etmək yetərlidir. Tərtib olunan suallar şagirdin mətni anlama səviyyəsi barədə təsəvvür formalaşdırır.

Müəllim bu prosesi fərqli şəkildə də təşkil edə bilər. Belə ki bir qrupun hazırladığı sualları digər qrup cavablandırır. Karusel üsulundan istifadə etmək olar.

6-cı addım. Şagirdlərin cavabları müzakirə edilir və ümumiləşdirilir. Dərs prosesində əldə edilən məlumatlar əsasında layihə işinin tapşırıqları (tarixi abidələr və mətbəx nümunələri) qismən icra edilir.

7-ci addım. 7-ci tapşırıq evə verilir. Tapşırıq layihəni hazırlayan qruplar üzrə müvafiq qaydada bölünür. “Şuşa bizimdir” mövzusunda inşa fərdi qaydada tapşırıqla bilər.

8-ci addım. Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır

LAYİHƏ

3.1.1., 3.1.3., 4.1.2., 4.1.3., 4.1.4.

İstirahət günü idi. (Balaca) **Sevda** və atası meşiyə gəzməyə getdilər. (Hündür) **Ağacların** altında bənövşə, novruzgülü birmişdi. Onlar necə də gözəl idi Yaxınlıqdakı talanın üstü yamyaşıl otlar və (rəngbərəng, əlvan) **çiçəklərlə** örtülmüşdü. **Meşənin dağ çayı yanında axırdı**. Onun gurultusu lap uzaqdan ətrafa səs salırdı.

Sevda çiçək çoxlu topladı, onlardan (gözəl) **dəstə** düzəltdi. Sonra yollarını qoruğa tərəf saldılar. Bələdçi onları qoruqla ətraflı tanış etdi. Burada (iribuynuzlu) **marallar**, ceyranlar, dağkeçiləri sürü ilə arxayın-arxayın gəzirdilər. Sevda qoruqda kəkliklərə, turaclara və başqa quşlara da rast gəldi. Bu quşlar elə rəngarəng idilər

Sonra onlar qayanın dibindən qaynayan bulağın (sərin) **suyundan** içdilər, əl-üzlərini yudular. Bura çox gözəl idi. Sevda buralardan heç ayrılmaq istəmirdi.

1. Sözlərin tələffüzünü yazın.

meşəyə – _____

dəstə – _____

uzaq – _____

2. 1-ci abzasda hansı söz səhv yazılmışdır? Həmin sözü seçib dügün yazın.

3. Mətnə göy rəngdə verilmiş sözlərin əvvəlinə əlamət bildirən sözlər artırın. (*Şagirdin artırma biləcəyi sözlər mötərizədə verilmişdir.*)

_____ Sevda _____ marallar

_____ ağacların _____ suyundan

_____ çiçəklərlə _____ dəstə

4. Mətnə tünd-qara rəngdə verilmiş cümlələrdə sözlərin yerini düzgün müəyyən edin.

5. Fikirlərdən hansı mətnə yoxdur?

A) Sevda meşəni çox bəyəndi.

B) Qoruqda dağkeçiləri sərbəst gəzirdi.

C) Bələdçi Sevdagilə bulağın yerini göstərdi.

D) Bələdçi qoruq haqqında ətraflı məlumat verdi.

E) Qoruqda müxtəlif quşlar da var idi.

6. Mətndəki hadisələrin ardıcılığı hansı bənddə pozulmuşdur?

- A) Ağacların altında bənövşə və novruzgülü birmişdi.
- B) Dağ çayı ətrafa gur səs salırdı.
- C) Sevda çiçəklərdən çələng düzəltdi.
- D) Onlar bulağın sərin suyundan içdilər.
- E) Bələdçi onları qoruqla tanış etdi.

7. Planın hansı bəndi mətnə aid deyil?

- 1. Bazar ertəsi meşə gəzintisi
- 2. Talada gəzinti
- 3. Qoruqla tanışlıq
- 4. Qoruğun heyvanlar və quşlar aləmi
- 5. Qoruğun zəngin bitkilər aləmi

8. Mətndən çıxan əsas fikri yazın.

9. Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə hansı durğu işarələrindən istifadə olunmalıdır?

- A) nida
- B) nöqtə
- C) nöqtə, nida
- D) nida, nöqtə
- E) sual

Cavabınızı izah edin. _____

10. Mətnə səbəb-nəticə əlaqələrini göstərin.

Səbəb	Nəticə
1. İstirahət günü idi.	
2.	
3.	
4.	

11. Bu fikirlərdən biri mətnlə səsleşir:

- A) Təbiət çox güclüdür.
- B) Təbiəti korlamaq ən ağır cinayətdir.
- C) Təbiət saysız-hesabsız gözəlliklərin müəllifidir.
- D) Təbiəti qorumaq lazımdır.
- E) Təbiət bizim ikinci evimizdir.

LAYİHƏ

12. Mətndəki hansı faktlar “Azərbaycan təbiəti sənət əsəridir” fikrini təsdiqləyir?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

13. Sözlərin leksik mənalərini yazın.

qoruq _____

bələdçi _____

14. *Sevda çoxlu çiçək topladı* cümləsində altından xətt çəkilmiş sözləri yaxınmənalı sözlərlə əvəz edin.

çoxlu _____

çiçək _____

topladı _____

15. Hesab edin ki, siz gəzintiyə gedirsiniz. Gəzintinin yeri və vaxtı haqqında elan yazın.

LAYİHƏ

Standart: 2.1.3., 2.1.4., 3.1.3., 4.1.1.

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı ümumiləşmiş fikirlər bildirir.

Mövzu ilə bağlı əsas fikirləri müəyyən edir.

Seçilən faktlarla bağlı mülahizələrini bildirir.

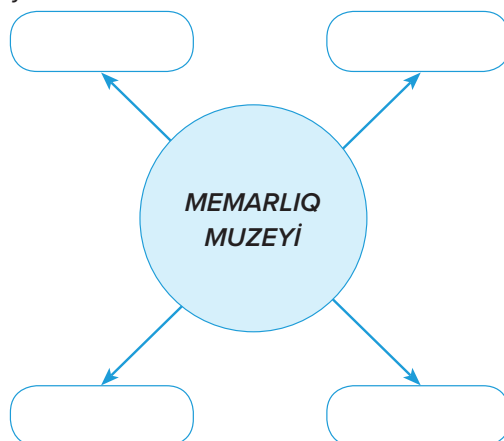
Mövzu ilə bağlı mətn hazırlayır.

İş forması: kollektiv, qruplarla

İş üsulu: proqnozlaşdırılmış oxu, anlayışın çıxarılması, BİBÖ

1-ci addım. Müəllim dərsə belə başlaya bilər: *“Bu gün biz daha maraqlı bir məkana – Azərbaycanın memarlıq muzeyinə səyahət edəcəyik. İlk növbədə, “memarlıq muzeyi” ifadəsinin mənasını müəyyənləşdirək”.*

“Memarlıq muzeyi” söz birləşməsi lövhəyə yazılır. *“Memarlıq muzeyi dedikdə nə başa düşürsünüz”* sualı ilə şagirdlərə müraciət edilir. Klaster üsulundan istifadə etməklə şəxələndirilir. Şagirdlərin cavabları qeyd olunur.

Daha sonra şagirdlərə *“Sizcə, hansı şəhər Azərbaycanın memarlıq muzeyi hesab edilir?”* sualı ilə müraciət olunur. Şagirdlər cavablandırmaqda çətinlik çəkərsə, müəllim yönəldici suallardan istifadə edə bilər. Lazım gələrsə, xəritədə Naxçıvanı göstərməklə onun adını soruşa bilər.

2-ci addım. Dərslikdəki şəkillər üzərində iş aparılır. Bu tarixi məkanlardan bu və ya digəri haqqında şagirdlərin hansı məlumata malik olması soruşulur. Aşağı sinif “Həyat bilgisi”, “Təsviri incəsənət” dərs kitablarında, “Azərbaycan tarixi” dərsliyinin ilk paragraflarından birində Möminə xatun, Qarabağlar türbəsi haqqında məlumatla yanaşı, abidələrin şəkilləri də verilmişdir. Ona görə də şagirdlər bu abidələrin Naxçıvana aid olmasını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkməyəcəklər. Şagirdlərin diqqətinə çatdırılır ki, bu məkanlar haqqında məlumatlar layihə işinə əlavə ediləcəkdir.

3-cü addım. Youtube kanalında “Qədim Naxçıvan abidələri” (<https://www.youtube.com/watch?v=cLBzTlqmppl&t=177s>), (<https://www.youtube.com/watch?v=LJLxYg9u5us>); “Naxçıvanın tarixi abidələri” (<https://www.youtube.com/watch?v=ADlit84J8Ak>); “Möcüzəli Duzdağ” (https://www.youtube.com/watch?v=G3XSu_0fgll) – videosüjetlərindən istifadə etməklə dərsi davam

etdirmək olar. Şagirdlərə süjetlərə diqqətlə baxmağı, oradan layihə üçün lazım olan müvafiq qeydləri götürmək tapşırılır. Bu, qruplar şəklində icra edilsə, daha yaxşı olar. Şagirdlər qeydlər götürməkdə çətinlik çəkməzlər.

4-cü addım. Şagirdlər topladıqları məlumatları sistemləşdirir, təqdimat hazırlayırlar. Təqdimatın yığcam, lakonik hazırlanması üçün müəllim şagirdləri təlimatlandırır. Təqdimatlar 5-6 slayd-dan ibarət ola bilər. Bura abidənin adı, haqqında yığcam, 3-4 cümlədən ibarət məlumat və fotosəkil əlavə edilməlidir.

Qeyd. Əgər texniki imkanlar yoxdursa, müəllim şagirdlərə Naxçıvanın qədim abidələri haqqında məlumatı təqdim edir. Şagirdlər təqdimatları üçün müəllimin verdiyi materialdan lazım olan məlumatları emal edirlər (bu, vatman kağızında da ola bilər).

5-ci addım. Şagirdlərin təqdimatları dinlənir. Müzakirələr aparılır.

6-cı addım. Təqdimatlar qiymətləndirilir. Müəllim müxtəlif qiymətləndirmələrdən (*müəllim tərəfindən qiymətləndirmə, qrupların öz-özünü qiymətləndirməsi, bir qrupun digərini qiymətləndirməsi*) istifadə edə bilər.

7-ci addım. Evə Naxçıvan mətbəxindən olan zirətov, tərək, çöçə, Ordubad qayğanağı, daş küftə, bozport, kəriş kətəsi və s. haqqında məlumat toplayıb “Naxçıvan mətbəxi” adlı təqdimat hazırlamaq tapşırılır. **YouTube** kanalında bu yeməklər haqqında ətraflı məlumat vardır.

9-cu dərs.

Lerik – uzunömürlülər diyarı

Standart: 3.1.3., 4.1.2., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

Yeni sözlərin mənasını izahlı lüğətdən müəyyənləşdirir.

Məndəki məlumatlar əsasında plan tərtib edir.

Mürəkkəb sözlərin yazılışını bilir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: INSERT, klaster, müzakirə

1-ci addım. Müəllim dərsə müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə etməklə başlaya bilər:

1. Lerik uzunömürlüləri ilə bağlı hər hansı bir sənədli filmin (**Youtube** kanalında var) nümayişi ilə;
2. “Təbiətin incisi – Lerik” filmini nümayiş etdirməklə diqqəti təbiətin gözəlliyinə, saflığına yönəltmək və uzunömürlülük anlayışına keçməklə;

3. Klaster üsulundan istifadə etməklə “*Uzunömürlülük nədir?*” sualı ilə şagirdlərə müraciət etməklə;

4. Xəritədə Lerikin ərazisini göstərməklə şagirdlərin bu bölgə haqqında hansı məlumatlara malik olmasını yoxlamaqla (*BİBÖ üsulundan istifadə etmək olar*);

5. Lerikdə olmuş xalq yazıçısı Süleyman Rəhimovun “Dünyanın çox yerini gəzmişəm. Ancaq Lerik və Astara təbiətinin təzadlarına heyran qalmışam. Lerik qədər səfalı, mənzərəli, füsunkar yer azdır. Təbiət hər yerdə ordakı kimi səxavətli, bərəkətli, məhəbbətli deyil ...” sözlərindən istifadə etməklə.

Şagirdlərin fikirləri dinlənilir.

Müəllim üçün.

Lerik haqqında verilmiş məlumatlardan istifadə etmək olar. (Qurduğu dərstdən asılı olaraq müəllim bu mətndən dinləmə mətni kimi də istifadə edə bilər)

“Xalq qəzeti”, – 2012, 8 iyul. N149

Yayı mülayim isti, qışı isə nisbətən sərt keçir. Burada ekspedisiyada olan Sankt-Peterburq bioloqları bu ucqar diyara heyranlıqlarını belə ifadə etmişdilər: “Talış dağlarında hava hər kilometrədən bir dəyişir. Burada insanların uzun ömür sürmələrinin əsas səbəbi də məhz buranın ecəzkar təbiəti ilə bağlıdır”. Lerik özünün “Bülüdü”, “Zərinqala”, “Zuvand”, “Xansu”, “Xanbulaq” kimi yüksək keyfiyyətli müalicəvi suları ilə də yaxşı tanınır. Vaxtilə dünyanın məşhur səyyahları bu yerləri dünyanın ən gözəl, ən səfəli yerləri ilə müqayisə ediblər. Məşhur fransız yazıçısı və səyyahı A.Düma, fransız arxeoloq-səyyahı C.Morqan, rus səyyahı İ.Berezin və başqaları öz xatirələrində və yol qeydlərində bu bölgənin təbiəti və insanları barədə xoş sözlər deyiblər. B.Berq 1836-cı ildə yazdığı “Vospominaniye” kitabında Cəngəmiran, Şingəduvan, Hoveri və Veri kəndlərinin təbiətindən, akademik Qrosheym isə “Na qorax Talışax” kitabında Lerikin keçilməz meşələrindən, nadir ağac və bitkilərindən geniş söhbət açıblar.

Akademik, Əməkdar elm xadimi Həsən Əliyev buranın təbii gözəlliklərini belə təsvir edib “...Yaz vaxtı Talış meşələri ətriyyat mağazalarını xatırladır ...”

1938-ci ildən Lerik rayonu adlanmağa başlanmışdır.

“Lerik” toponimi barədə müxtəlif rəylər və mülahizələr var. Bir versiyaya görə, “Lerik” indi də yerli əhəlinin dilində işlənən “Lik” toponiminin təhrif edilmiş formasıdır. “Lik” (lığ, lıx, lıxka) torpaq, palçıq deməkdir. Bunun, əslində, bir əsaslandırması da mövcuddur. Lerikdə yağıntının miqdarı çox olduğundan, ərazi, onun yolları ilin əksər aylarında palçıqlı olur. Başqa mülahizələrə görə isə “Lik” qədim etnonim olub, mənşəyini qədim leqlərin adından götürüb. Xalq arasında isə “Lik” sözü “yağmurlu, çiskinli hava” mənasında işlənir. “Lerik”i təbiətin harmoniyası kimi izah edənlər də var. Buranın təbiətinin əsrarəngizliyi, hava şəraitinin gün ərzində bir neçə dəfə gözlənilmədən dəyişməsi və s. belə bir variantın meydana çıxmasına təkan verib.

Cənub bölgəsi üçün xas olan milli yeməklərimiz Lerik kulinariyasının da əsasını təşkil edir. Toyuq ləvəngisi, müxtəlif növ kabablar, lavaşlı lüləkabab, kələm, pomidor və yarpaq dolması, badımcən qiyməsi, südlü plov, süzmə qatıqplov, mərciplov, lobyaplov, xəşil, umac, mərci şorbası və s. Lerik mətbəxinin əsas yeməkləri sayılır. Qoz ləpəsindən hazırlanan yeməklər geniş yayılıb.

Lerikdə tarixən maldarlıq təsərrüfat məişətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil etdiyindən, burada süd mənşəli yeməklər əhəlinin qida rasionunda çox mühüm yer tutub. İnsanlar camış, inək, qoyun və keçi südünü həm natural formada qəbul edir, həm də ondan bir çox məhsullar – “ağartı” adlandırılan yağ, qatıq, süzmə, pendir, ayran, qaymaq, şor və s. alırlar. Leriklilərin əsas ənənəvi içkiləri isə tarixən təmiz və sərin bulaq suyu, qəndab, çay, iskəncəbi, şərbət, ayran, meyvələrdən alınmış təbii şirələrdir.

Təkcə Azərbaycanın deyil, dünyanın ən qədim insan yaşayış məskənlərindən biri məhz Lerikdədir. Mastayıl, Hamarat, Rəzgov və Veri kəndlərində aşkar edilən daş qutu qəbirlərin uzunluğu 6-7 metr, eni 2 metr, dərinliyi isə 2,5 metrdir. Arxeoloq Şeffər Lerik ərazisindən tapılan tunc baltaların e.ə. 1550-1650-ci illərə aid olduğunu yazıb. Vaxtilə rayonun Çayrud kəndi ərazisində tapılmış, e.ə. II-I minilliklərə aid tunc dövrünün xəncərləri, nizə və ox ucluqları, muncuqlar, qəbir aşıqları Lerik Tarix-Diyarşınalıq Muzeyində saxlanılır. Rayonun Gürdəsər, Boykəndil,

Aran və Buruq kəndləri ərazisində də küp qəbirlərdən və kurqanlardan ibarət arxeoloji abidələr mövcuddur. Lerikdəki Qız qalası Azərbaycanda hələlik məlum olan ən məşhur 15 Qız qalasından biridir. Yerdən hündürlüyü 150 metrə çatır. Qalanın qarşısında böyük bir mağara, onun sıldırım tərəfində isə 5 kəmə mövcuddur. Qalanın zirvəsinə yalnız bir tərəfdən çox çətinliklə qalxmaq mümkündür. Qalanın üstündə hündürlüyü 10–45 metr olan iç qala – Narıncala mövcuddur. Zirvəsindəki bürclər bu günə qədər qalmaqdadır.

Qız qalasından bir qədər aralıda, daha hündürlükdə yerləşən möhtəşəm Oğlan qalası qərarlaşıb. Vaxtilə buradan Qız qalasına saxsı borularla su çəkildiyi bildirilir. Tədqiqatçıların yazdıqlarına görə, İran ordusunun baş komandanı Abbas Mirzənin Azərbaycana hücumu zamanı Lerik Qız qalası müdafiə baxımından mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edib.

...Lerik Rayon Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi 1986-cı ildə təşkil olunub. 6 salon və 10 bölmədən ibarətdir. I salonda Lerikin tarixi, flora və faunası ilə bağlı materiallar, II salonda əsasən rayon ərazisində aparılmış tədqiqat işləri zamanı aşkar edilən arxeoloji materiallar, həmçinin Şah İsmayıl Xətai dövrünə aid maraqlı eksponatlar yerləşdirilib. Muzeyin III salonunda sənətkarlıq nümunələri, IV salonda IX-XIX əsrlərin müxtəlif hadisələrini əks etdirən eksponatlar nümayiş etdirilir. V salon bütünlüklə 1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsində, 20 Yanvar faciəsində və Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə həlak olmuş leriqlilərə həsr olunub. Məlum olur ki, 1941-1945-ci illərdə cəbhəyə getmiş leriqlilərin 1951 nəfəri həlak olub. Reyxstaq üzərinə qələbə bayrağını sancan qəhrəmanlar arasında leriqlilərin də adları çəkilir. Qarabağ döyüşlərində də minlərlə leriqli qəhrəmancasına vuruşub, onlardan 140 nəfəri şəhidlik zirvəsinə ucalıb və 78 nəfəri isə əlil olub. 5 nəfər şəhid leriqli – Valeh Müslümov, Rövsən Abdullayev, Fəxrəddin Şahbazov, Fərhad Ağayev və Əsgər Əliyev Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görülüb.

Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin VI salonu isə bütünlüklə Ümummilli lider Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətini əks etdirən sənəd, fotomateriallar və kitablara, həmçinin Prezident İlham Əliyevin Lerikə səfərlərini əks etdirən materiallara həsr olunub.

Xatırladaq ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 25 iyun 2010-cu ildə Lerik rayonuna səfəri çərçivəsində uzunömürlülər muzeyinin yeni binasının açılışında iştirak edib və bu mədəniyyət ocağının ekspozisiyası ilə yaxından tanış olub.

Tofiq BABAYEV
tarix üzrə fəlsəfə doktoru,

Tahir ŞAHBAZOV
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

2-ci addım. Dərslikdəki mətn INSERT üsulundan istifadə edilməklə (müəllim məqsədamüvafiq hesab etdiyi oxu növlərindən (fəsiləli, qeydlər götürməklə oxu və s.) növlərindən də istifadə edə bilər) oxunur.

3-cü addım. Şagirdlərin qeydləri əsasında mətn təhlil olunur. Klaster üsulundan istifadə etməklə Lerik haqqında şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir.

4-cü addım. Orfoqrafiya ilə bağlı tapşırıq icra olunur. Mətnin lüğət tərkibi üzərində iş aparmaq üçün *flora, fauna, quş, həmsərhəd* və s. sözlərin leksik mənaalarını müəyyənləşdirmək üçün lüğətdən istifadə olunur.

5-ci addım. Dərslikdəki 1 və 2-ci tapşırıqlar üzərində iş aparılır.

6-cı addım. 3-cü tapşırıq icra olunur. Şagirdlər qruplarla işləyir. Müəllimin seçimi əsasında tapşırıq cütlərlə də icra oluna bilər.

Qeyd. Şagirdlər planı söz birləşməsi, cümlə və ya sual cümlələri şəklində tərtib edə bilərlər.

Plana təxmini nümunə:

1. Lerik zəngin flora və faunaya malik bölgə kimi (bölgədir və ya Lerik flora və fauna baxımından necə bölgədir?)
2. Lerikin həmsərhəd olduğu rayonlar (hansılardır?)
3. Lerik meşələri (Lerik meşələrində bitən ağaclar, Lerik meşələri müxtəlif ağacların məskənidir və ya Lerik meşələrində hansı ağaclar bitir?)
4. Lerik uzunömürlülər diyarı kimi (diyarıdır və ya Lerik nə üçün uzunömürlülər diyarı hesab edilir?)
5. Lerik uzunömürlülər yeganə muzeyi kimi (Lerik uzunömürlülər muzeyi yeganə muzeydir və ya Lerik uzunömürlülər muzeyi haqqında nə bilir?)
6. Muzeyin eksponatları (Muzey eksponatları haqqında bildiklərim və ya Muzeydə hansı eksponatlar var?)

7-ci addım. Layihə ilə bağlı tapşırıqlar evə verilir.

8-ci addım. Qiymətləndirmə aparılır.

10–11-ci dərslər

İfadə yazı

Standart: 1.1.2., 4.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

İfadə mətnindəki əsas hadisələri müəyyənləşdirir.

İfadə yazır.

İfadə yazmaq üçün plan tərtib edir.

İş forması: kollektiv, fərdi

İş üsulu: yazı

1-ci addım. Müəllim şagirdləri dərslərin mövzusu və məqsədilə tanış edir. Oxunacaq mətnin yadda saxlanması üçün şagirdlərə diqqətli olmağı tövsiyə edir.

2-ci addım. Müəllim mətni intonasiya ilə oxuyur. Mətn iki dəfə oxunur.

Asma körpü

Yunan filosofu Demokrit hörümçəyin tor hörmək bacarığına heyran qalmışdır. O demişdir:

– İnsanlar toxumağı hörümçəkdən, oxumağı bülböldən, qurmağı isə arılardan öyrənmişlər.

Maraqlıdır ki, insanlar asma körpülərin salınmasını da hörümçəklərdən öyrənmişlər.

Bir dəfə məşhur bir şotlandiyalı mühəndisə Tvid çayı üstündən körpü salmaq tapşırılır. O bunun çox çətin bir iş olduğunu bildiyi üçün çox düşünməli olur.

Bütün günü sahildə gəzişir, körpü haqqında düşünür. Nəhayət, yorulub bir ağacın altında yatır. Yuxudan ayılıanda budaqların arasından uzanan hörümçək toru onun diqqətini cəlb edir. Çay tərəfdən əsən sərin meh budağı yüngülcə yellədir. Bu zaman tor gah boşalır, gah da tarıma çəkildir. Bu mənzərəni görən mühəndis tez yerindən qalxır və sevincək qışqırır. Asma körpünü necə hazırlayacağını tam təsəvvürünə gətirir. Tezliklə Tvid çayının üstündən mühəndisin layihəsi əsasında asma körpü salınır.

3-cü addım. Müəllim mətn əsasında şagirdlərə suallar verir. Məqsəd şagirdin mətnin məzmununu yaddasaxlama səviyyəsini yoxlamaqdır. Müəllim mətnin məzmununu 1-2 şagirdə danışdırma da bilər.

4-cü addım. Şagirdlərlə birgə oxunan mətnin planı tərtib edilir.

Plan.

1. Demokritin fikirləri
2. Asma körpülərin salınmasında hörümçəklərin “köməyi”
3. Şotlandiyalı mühəndisə verilən tapşırıq
4. Mühəndisin çıxış yolu axtarması
5. Asma körpünün salınması

5-ci addım. Şagirdlər ifadə mətni yazırlar.

İfadə mətnlərinə nümunə

1. Qanacaq

Qışın şaxtalı günlərindən biri idi. Güclü külək əsir, qarı göyə sovururdu. Yaşar evlərinin küçəyə açılan pəncərəsində oturub qalın bir kitabı vərəqləyirdi. Hərdən boylanaraq küçəyə baxır, ətrafa nəzər salırdı. Birdən küçədən keçən bir qadın onun diqqətini cəlb etdi. Həmin qadın qucağındakı uşağı bərk-bərk sinəsinə sıx-mışdı. O, ayağını buzla örtülmüş səkiyə qoymağa qorxurdu. Elə bil indicə yığılacıqdı. Yaşar cəld aynabəndə çıxdı və babasının əl ağacını götürüb küçəyə qaçdı. Ağacı uşaq qadına uzadaraq dedi:

– Xalacan, alın bu ağacı. Möhkəm tutun ki, yıxılmayasınız.

Soyuqdan üz-gözünü şalla örtmüş qadın ağaca dayaq verib səkiyə qalxdı. Sonra o, üzünü Yaşara çevirərək dedi:

– Sağ ol, Yaşar!

Yaşar qadının üzünə baxıb öz müəllimini indi tanıdı.

(Xalidə Həsəlova)

2. Maral əfsanəsi

Bir maral meşədən çıxıb ehtiyatla çayın sahilinə gəlir və su içməyə hazırlaşır.

Bu zaman o, suda buynuzlarını görüb öz-özünə deyir: “Buynuzlarım necə də gözəldir”.

Sonra birdən gözləri ayaqlarına sataşır: “Heyif ki, ayaqlarım çirkindir”, – deyə təəssüflənir.

Elə bu vaxt maral bir güllə səsi eşidir. O, cəld meşəyə tərəf qaçır. Ovçu maralı vurmağa çalışır. Maral meşədə qaçarkən onun buynuzları bir ağaca ilişir. Maral qaça bilmir. Ovçunun gülləsi onu yaralayır. Lakin yaralı heyvan oradan uzaqlaşa bilir. O, nəhayət, sıx ağacların arasında gizlənir.

Bu dəfə maral öz-özünə deyir: “Mən necə də ağılsız heyvanam. Çirkin ayaqlarımdan acığım gəlirdi. Ancaq bu ayaqlar məni düşməndən qurtardı. Fəxr etdiyim gözəl buynuzlarım isə mənə bəla gətirdi.

XI dərstdə səhvlər üzərində iş aparılır.

Müəllim ifadə yazıları yoxladıqdan sonra onları qruplaşdırır:

Orfoqrafik səhvlər

Durğu işarələri səhvi

Üslub səhvləri

İlk növbədə, yazıların müsbət tərəfləri sadalanır. Daha sonra ifadə yazılarda buraxılmış səhvlər şagirdlərin diqqətinə çatdırılır, müzakirələr aparılır.

İfadə yazının aşağıdakı meyarlar üzrə qiymətləndirilməsi məqsədəmüvafiqdir:

1. Sözdə saitləri düzgün yazır.

1.1. **e** və **ə** hərflərini

1.2. **u** və **ü** hərflərini

2. Sözdə samitləri düzgün yazır:

2.1. **x** və **h** hərflərini

2.2. söz ortasında **q**, **ğ**, **x** hərflərini

2.3. söz sonunda **q** və **k** hərflərini

3. Cümlə sonunda durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

3.1. Dialoqlarda qoşa nöqtədən istifadə edir.

3.2. Dialoqlarda tire işarəsindən istifadə edir.

3.3. Cümlənin sonunda müvafiq durğu işarəsindən istifadə edir.

4. Mətnin məzmununu yazır.

4.1. Hadisələrin ardıcılığına riayət edir.

4.2. Abzaslar arasında əlaqəni qurur.

4.3. Mövzuya yaradıcı yanaşır.

4.4. Yazıda cümlələr mənə cəhətdən əlaqələnilir.

5. Sözləri əlaqələndirmək üçün şəkilçilərdən düzgün istifadə edir.

6. Sözlərin mənasını bilir, onlardan düzgün və yerində istifadə edir.

Qeyd. Müəllim növbəti dərs üçün şagirdlərə plastilin, karton parçaları, rəngli kağızlar, ağac fiqurları və s. gətirməyi tapşırır. Bu, növbəti dərstdə Heydər Əliyev Mərkəzinin komiksinin hazırlanması üçündür.

LAYİHƏ

Standart: 2.1.1., 3.1.1., 4.1.2., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

Nitq zamanı saitləri düzgün tələffüz edir.
Mənasına bələd olduğu sözlərdən düzgün istifadə edir.
Plan əsasında mətn tərtib edir.
Saitlərin yazılışını bilir.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: müzakirə, auksion, BİBÖ

Qeyd. Müəllim bu dərsə məktəbin texnologiya və təsviri incəsənət müəllimini dəvət edə bilər. Şagirdlər komiks hazırlayarkən və ya rəsm çəkərkən fənn müəllimlərinin köməyindən istifadə edə bilər. Bu həm də fənlərarası inteqrasiyanın yaradılması üçün əlverişli olar.

1-ci addım. Dərsə müxtəlif üsullardan istifadə etməklə başlamaq olar:

1. **YouTube** kanalından istifadə etməklə Heydər Əliyev Mərkəzi haqqında sənədli film nümayiş etdirilir. Film əsasında şagirdlərə müvafiq suallar ünvanlanır. BİBÖ üsulundan istifadə etmək olar. Şagirdlərin mərkəzlə bağlı cavabları “bilirəm” qrafasında qeyd olunur. Dərs boyu 2-və 3-cü qrafalar tamamlanır.

2. **Heydər Əliyev Mərkəzi** ifadəsi lövhəyə yazılır. Auksion üsulundan istifadə etməklə şagirdlərin mərkəz haqqında bildikləri soruşulur. Sonuncu məlumatı söyləyən şagird qalib sayılır.

3. Lövhəyə “**tarixilik və müasirliyin vəhdəti**” ifadəsi yazılır. Şagirdlərə sual ünvanlanır: “*Tarixilik dedikdə nə başa düşürsünüz?*”, “*Müasirlik nədir?*”, “*Tarixilik və müasirliyin vəhdəti dedikdə nə başa düşürsünüz?*”, “*Bakıda bu cəhətləri əks etdirən hansı tikililəri tanıyırsınız?*” və s.

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

2-ci addım. Şagirdlər dərslikdə verilmiş məlumatlarla tanış olurlar. Orfoqrafik tapşırıqlar yerinə yetirilir. Şagirdlər mətnləri oxuyarkən onlara çətin gələn sözləri qeyd etməklə həmin sözlərin mənasını müəyyənləşdirə bilirlər.

3-cü addım. 1-ci tapşırıq icra edilir.

4-cü addım. Şagirdlər qruplar şəklində formalaşır. 2-ci tapşırıq icra edilir. Bunun üçün müəllim şagirdlərə plan da təqdim edə bilər.

Plan:

1. Heydər Əliyev Mərkəzi haqqında ümumi məlumat (3-4 cümlə)
2. Heydər Əliyev Mərkəzinin sərgiləri (2-3 cümlə)
3. Sərgilər haqqında məlumatın sistemləşdirilməsi (2-3 cümlə)
4. Yekun fikir (müləhizə) (2-3 cümlə)

Qeyd. Məlumatlar dərslikdə hazır şəkildə olduğu üçün tapşırıq sifahi şəkildə də icra oluna bilər.

Dərs fərqli şəkildə də qurula bilər. Belə ki 1-ci qrupa dərslikdəki mətnlər əsasında vahid mətn hazırlamağı, 2-ci qrupa Heydər Əliyev Mərkəzinin, 3-cü qrupa isə mərkəzin sərgi salonlarından birinin komiksini hazırlanmasını tapşırmaq olar. Müəllimlər tapşırıqların hazırlanmasında şagirdlərə yardımçı ola bilərlər. Tapşırığın icrası üçün 20–25 dəqiqə kifayətdir.

5-ci addım. Şagirdlərin təqdimatları dinlənilir. Qruplar təqdimatlarla bağlı mülahizələrini bildirirlər.

6-cı addım. Təqdimatlar qiymətləndirilir. Müxtəlif qiymətləndirmələrdən (*şagird qiymətləndirməsi, fənn müəllimlərinin ayrı-ayrılıqda qrupların işini qiymətləndirməsi, qrupların bir-birini qiymətləndirməsi*) istifadə oluna bilər.

7-ci addım. Ev tapşırığı kimi 3-cü tapşırıq verilir.

13-cü dərs

Bakı – daim gəncələşən şəhər

Standart: 1.1.1., 2.1.2., 2.1.3., 2.1.4., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

Mövzu ilə bağlı sualları cavablandırır.

Mövzu ilə bağlı fikirlərini bildirir.

Fikirlərini söyləyərkən nitqinə uyğun jest və mimikalardan istifadə edir.

Mövzu ilə bağlı əsas fikirləri müəyyənləşdirir.

Plan tərtib edir.

Plan əsasında mətn hazırlayır.

İş forması: kollektiv, kiçik qruplar

İş üsulu: müzakirə, təqdimat

Dərsə verilmiş materialların birindən istifadə etməklə başlamaq olar.

1. Bakının memarlıq inciləri (<https://www.youtube.com/watch?v=elHjMjZgrT4>);

Əsrlərin yadigarı İçərişəhər (<https://www.youtube.com/watch?v=XczUpWypSiY>);

“Dünyanın heyrətamiz şəhərləri: Bakı” – (<https://www.youtube.com/watch?v=deDa-xsl80Y>)

National Geographic telekanalının sənədli filmlərinin müvafiq hissələrindən istifadə əsasında

2. Bakı mətbəxi

3. Rəşid Behbudovun ifasında “Bakı” mahnısını (<https://www.youtube.com/watch?v=a5v8Sgek-qM>) səsləndirməklə

4. Bakının tarixini və müasirliyini əks etdirən şəkillərdən istifadə etməklə

5. Bakı haqqında yazılmış şeirlərdən (R.Rza. “Bakı”, M.Gülün. “Mənim gözlərimlə baxın Bakıya”) istifadə etməklə

6. Bakı haqqında mətndən istifadə etməklə

1-ci addım. İlk növbədə, dərsin mövzusu şagirdlərə elan olunur. Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhəri ilə bağlı təqdimat (və ya mətn) hazırlayacaqları, layihənin bir hissəsini tamamlayacaqları onların diqqətinə çatdırılır.

2-ci addım. Müəllimin seçimi əsasında müvafiq material nümayiş olunur (və ya mətn oxunur). Şagirdlərə seçilən materiala uyğun suallar ünvanlanır.

3-cü addım. Şagirdlər qruplara bölünür. Qruplara, ilk növbədə, plan təqdim olunur. Plan şagirdlərlə birlikdə də hazırlana bilər.

Plan (nümunə)

1. Bakı haqqında ümumi məlumat
2. Bakının tarixi
3. Bakı sözünün mənası
4. Bakı həm tarixi, həm müasir şəhər kimi
5. Mövzuya münasibətim

Təqdimata fotosəkillərin əlavə edilməsi, məzmunun yığcam və sadə olması, sadə cümlələrdən istifadə etmək üçün şagirdə istiqamət və tövsiyələr verilir.

4-cü addım. Qruplar təqdimat hazırlayırlar. Bu təqdimat Bakı haqqında ümumi məlumatdan ibarət ola bilər. PowerPoint proqramında işləmək üçün imkan yoxdursa, qruplar bunu vatman kağızlarından istifadə etməklə də icra edə bilərlər.

Müəllim dərsi fərqli şəkildə də qura bilər.

Sınıf 3 qrupa bölünür. I qrupa Bakı haqqında ümumi məlumat, II qrupa Bakının tarixi abidələri, III qrupa Bakı mətbəxi haqqında təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

5-ci addım. Şagirdlərin təqdimatları dinlənilir, müzakirələr aparılır.

6-cı addım. Təqdimatlar qiymətləndirilir.

14–15-ci dərslər

Layihələr

Standart: 2.1.1., 2.1.2., 2.1.3., 2.1.4.

Təlim nəticələri:

Təqdimat zamanı səsləri düzgün tələffüz edir.

Nitqini jest və mimikalardan düzgün istifadə etməklə təqdim edir.

Müzakirələrə öz münasibətini bildirir.

Layihədəki əsas fikri təqdim edir.

Bu dərslər layihələrin təqdiminə həsr olunur. Belə ki 14-cü dərstdə şagirdlərin “Azərbaycanın tarixi abidələri” layihəsinin, 15-ci dərstdə “Azərbaycan mətbəxi” layihəsinin təqdimatı keçirilir.

Dərsə tarix, coğrafiya, təsviri incəsənət və texnologiya müəllimlərini, valideynləri dəvət etmək məqsədmüvafiqdir.

1-ci addım. Şagirdlər tərəfindən layihənin məqsədi iştirakçılara izah olunur.

2-ci addım. Layihənin adı elan edilir. Qrup təqdimatını (prezentasiya) təqdim edir.

3-cü addım. Təqdimat ətrafında müzakirələr başlayır. Təqdimatın müsbət tərəfləri və iradlar (əgər varsa) dinlənilir.

4-cü addım. Təqdimatçı qrup mülahizələrə münasibət bildirir.

5-ci addım. Qiymətləndirmə aparılır.

Müəllim KSQ-ni müxtəlif formalarda keçirə bilər.

1. Əlavə tapşırıqlı imla mətni yazdırma bilər.
2. İfadə mətni yazdırma bilər.
3. Dinləmə mətnindən istifadə edə bilər.
4. Mətn üzərində iş

Yasəmən ağacı (ixtisarla)

Bir gün dərstdə parta yoldaşım Cəfər əyilib qulağıma pıçıldadı:

– Müəllimin yasəmən ağacında bir bülbül yuva salmışdır¹.

Bu sözü eşitcək səbirsizliklə dərsin qurtarmasını gözlədim. Zəng vurulan kimi Cəfərlə bərabər yasəmən ağacının yanına qaçdıq².

Cəfər düz deyirmiş³. Salxım-salxım sallanan güllər arasında çöplərdən və **palçı(q,x)dan** düzəldilmiş bir yuva gördüm⁴. Elə yuvaya yenidən çatmışdım ki, onun içindən pırıltı ilə bülbül uçdu. Ağacın gövdəsi ağırlığıma davam gətirməyib şaqqıltı ilə sındı. Mən yıxıldım, yuva da uçub töküldü.

Uşaqların çıxır-bağır və gülüşləri altında özümü toplayıb ayağa qalxdım. Aslan müəllimi başımın üzərində gördüm. Uşaqlar da susdular. Aslan müəllim **s(u,ü)kut** içində dayanıb yasəmən ağacına baxırdı. Mənə elə gəldi ki, o, bir dəqiqənin içində on il qocaldı.

Onun gövdəsi qırılmış **qəşən(g,k)** yasəmənə zillənən baxışları nə qədər ağır və kədərli idi. Aslan müəllim bir neçə saniyə ağaca baxdıqdan sonra mənə tərəf döndü və:

– Biz dünyaya, onu daha da gözəlləşdirmək üçün gəlmişik, – dedi. – Biz onun gözəlliklərini məhv etmək üçün doğulmamışıq!

Mən onun üzünə baxmadan:

– Məni (*bağışla, yoxsa bağışlayın*) müəllim, – dedim.

Gələn yasəmən ağacının kötüyündən yeni pöhrələr qalxdı. Mən _____

İlyas Əfəndiyev

1. Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlədə hansı söz tələffüz formasında verilmişdir?

2. “Məni (*bağışla, yoxsa bağışlayın*) müəllim, – dedim” cümləsində mötərizədəki sözlərdən hansı yazılmalıdır?

Niyə belə hesab edirsiniz?

3. Tünd-qara şriftlə verilmiş sözlərdə hansı hərf yazılmalıdır?

palçı ____ s____kut qəşən____

LAYIHƏ

4. *Salxım-salxım* sözü nə üçün defislə yazılmışdır?

5. *Yuva o qədər gözəl idi ki, mən heç nə düşünmədən birbaşa ağaca dırmaşdım* cümləsini məndəki nömrələnmiş hansı cümlədən sonra yerləşdirmək olar?

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4

6. Sözləri ifadə etdiyi mənalarla oxlar vasitəsilə birləşdirin, birini özünüz tamamlayın.

ağac	Ağac və kolların dibindən göyərən zoğlar (balaca yaşıl hissələr)
yuva	Budaqları və bərk gövdəsi olan çoxillik bitki
pöhrə	

7. Mətnin son cümləsində nöqtələrin yerinə ilin hansı fəslinin adı yazılmalıdır?

Fəslin adı	Təsdiqləyən cümlə	Fakt
Yaz	Yasəmən ağacının kötüyündən yeni pöhrələr qalxdı.	Yaz fəslində ağaclar tumurcuqlayır.

8. *Mən* (mətnin son cümləsi) sözü ilə başlayan cümlənin ardı necə olmalıdır?

- A) onlara necə qulluq edəcəyimi bilmirdim.
B) indi həmin pöhrələrə sevə-sevə qulluq edir, onları qoruyuram.
C) onları kəsmək istədim.
D) onları yenidən əkmək istədim.
E) onları suladım.

9. Cədvəli tamamlayın.

	Cəfərin buraxdığı səhvlər	Dostunun buraxdığı səhvlər	Əslində, necə olmalı idi?
1			
2			
3			
4			

10. Mətnə əsasən müəllimin xüsusiyyətlərini yazın.

11. Mətnə əsasən səbəb-nəticə əlaqələrini yazın.

Səbəb	Nəticə
1.	
2.	
3.	

12. Mətnə hansı suala cavab vardır?

- A) Müəllim nə üçün uşaqları danlayır?
- B) Cəfər niyə ağaca dırmaşır?
- C) Bülbülün yuvası nə üçün dağılır?
- D) Oğlan nə üçün yasəmən ağacı əkir?
- E) Cəfər nə üçün utanır?

13. Mətnəki əsas fikri müəyyən edin.

14. Əsas fikri təsdiqləyən hadisələri yazın.

- 1. _____
- 2. _____
- 3. _____

15. Atalar sözlərindən hansı mətni məzmununa uyğundur?

- 1. Dost dar gündə tanınar.
- 2. Tələsən təndirə düşər.
- 3. Müəllim şagirdləri üçün ömrünü şam kimi əridir.
- 4. Xeyir iş yerdə qalmaz.
- 5. Düşünməmiş atılan addım uğursuzluqdur.
- 6. Yüz ölç, bir biç.

LAYİHƏ

Ədəbiyyat siyahısı

1. A.Süleymanova. Ədəbiyyat 5-ci sinif. Bakı, "Təhsil", 2016.
2. Ayna Uşaq Ensiklopediyası "Ekologiya: Dünyamızın bu günü və sabahı". Bakı, "Ayna Mətbu Evi", 2004.
3. Ayna Uşaq Ensiklopediyası "Təbiət: Bildiklərimiz və bilmədiklərimiz". Bakı, "Ayna Mətbu Evi", 2004.
4. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 1–4-cü cildlər. Bakı, "Şərq-Qərb" nəşriyyatı, 2006.
5. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti. Bakı, "Şərq-Qərb" nəşriyyatı, 2015.
6. Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti. Bakı, "Yazıçı", 1990.
7. "Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri". Bakı, "Yazıçı" nəşriyyatı, 1985.
8. "Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası". Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 1989.
9. "Bunları bilmək istəyirəm (illüstrasiyalı ensiklopediya)". Bakı, "Turan evi" nəşriyyatı, 2013.
10. Coğrafi kəşflər. Bakı, "Çıraq" nəşriyyatı, 2013.
11. Ə.Əfəndizadə, Ə.Abbasov. İmla məcmuəsi. Bakı, 2006.
12. K.Mindov, İ.Angelova. "Yaşıl paket" tədris vəsaiti. Regional Ekoloji Mərkəz, Macarıstan, 2006.
13. Q.Kazımov. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı, 2010.
14. Q.Məmmədov, M.Xəlilov. Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi. Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 2005.
15. M.C.Paşayev. Seçilmiş əsərləri (hekayələri). Bakı, "Adiloğlu", 2013.
16. M.Cəfərli. S.Ramizoğlu. Ağla və qəlbə işıq saçan sözlər. Bakı, "Nurlar", 2009.
17. M.Hüseynzadə. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı, "Şərq-Qərb" nəşriyyatı, 2007.
18. N.Abdullayev. Nitq mədəniyyətinin əsasları. Bakı, 2013.
19. N.Xəzri. Seçilmiş əsərləri. I cild. Bakı, "Lider" nəşriyyatı, 2004.
20. S.Dağlı. Bahar oğlu. Bakı, "Gənclik", 1971.
21. S.Paşayev. Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri. Bakı, "Azərnəşr", 2009.
22. S.S.Axundov. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Gənclik" nəşriyyatı, 1968.
23. T.Əmiraslanov, A.Əmiraslanova. Qarabağ mətbəxi. Bakı, "NURLAR" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2012.
24. V.Babayeva, S.Hüseynov, E.Qaracayeva. Azərbaycan dili. Bakı, "Mütərcim", 2012.
25. Z.Budaqova. Azərbaycan dilində durğu işarələri. Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 1977.
26. Uşaq Bilik Portalı <http://portal.azertag.az/az>

Buraxılış məlumatı

AZƏRBAYCAN DİLİ 5

Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün
Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə dərsliyin (qrif nömrəsi: 2020-079)

METODİK VƏSAİTİ

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər: **Samirə Bektaş**
Yeganə Abdullayeva

Buraxılışa məsul	Rəfiq Kazımov
Dizayner	Nurlan Nəhmətov
Dizayner və səhifələyici	Yeganə Rüstəmov
Redaktor	Gültəkin Cəfərova
Korrektor	Nübar Qarayeva
Texniki redaktor	Sevinc Yusifova
Baş redaktor	Nərgiz Cabbarlı
Texniki direktor	Xəqani Fərzaliyev
Nəşriyyat direktoru	Sevil İsmayılova

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 16,6. Fiziki çap vərəqi 20. Formatı 57x82 ¹/₈.
Kəsimdən sonra ölçüsü: 195x275. Səhifə sayı 160.
Şriftin adı və ölçüsü: məktəb qarnituru 10-12. Ofset kağızı. Ofset çapı.
Sifariş _____. Tiraj 8664. Pulsuz. Bakı – 2020

Əlyazmanın yığma verildiyi və çapa imzalandığı tarix: _____

Nəşriyyat:
“Şərq-Qərb” ASC
(Bakı, AZ1143, Hüseyn Cavid küç., 111)

Çap məhsulunu istehsal edən:
“Radius MMC” mətbəəsi
(Bakı şəhəri, Binəqədi şossesi, 53)

LAYİHƏ

Pulsuz

LAYIHƏ